

Umran

düşünce • kültür • siyaset

Sahibi
Umran Yayıncılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Abdullah Yıldız

Yayın Danışmanı
Yusuf Kaplan

Yazı İşleri Müdürü
Veli Kahraman

Yayın Kurulu
Uğur Altun, Yusuf Kaplan,
Cevat Özkaya, Abdullah Yıldız

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar

Ali Bulaç, Hakan Çopur,
Dilaver Demirağ, Tefrik Emin, Sibel Eraslan, Nuri
Gündeş, Zehra Sevimcan, Atasoy Müftüoğlu, Ahmet
H.Öz, Mehmet Özyay, Mustafa Özcan, Rasim Özdenören,
Necmettin Turinay, Kani Torun, Hasanali Yıldırım

İdare Merkezi

Kızıtaşı Cad. No: 56/1 Fatih-İstanbul
Tel: (0212) 532 51 76-631 13 85
Fax: 534 88 88

www.umran.org
umran@umran.org

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 435 94 48 İzmit: (0542)
250 75 77 Trabzon: (0462) 321 95 44

Abone Şartları

Yıllık (12 sayı): 30.000.000 TL.

Yurtdışı Yıllık: 60 Euro - 50 \$

Umran Yayıncılık

Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Posta Çeki
No: 1605252

Hasan Ak

Türkiye İş Bankası Fatih Şb. Hesap
No: 1020 138 6804

Avrupa İçin Hesap No

Sedat Yıldız

Commerz Bank BLZ: 10040000

Konto No: 8082596

Fiyatı: 2.500.000 TL.

Dizgi, İçdüzen: Umran

Kapak Tasarım: Sezer Erdoğan

Uygulama: Umran

Film Çıkış: Saydam Grafik

Baskı: Yıldızlar Matbaacılık A.Ş.

Ayda bir yayımlanır.

Bekleyin, geliyoruz...

Umran, kendinden emin ve kararlı adımlarla 11 yıldır yürüyüşünü sürdürüyor. Üstelik de, pek çoklarının konjonktürlerin estirdiği ayartıcı, baştan çıkarıcı ama yanıltıcı / yanılsatıcı karabasan rüzgarlarının önünde patır patır döküldüğü bir zaman diliminde **yalpalamadan, sendelemeden, daha bir güçlenerek ve daha bir tazelenerek** yürüyüşüne devam ediyor. Normalde zaman geçtikçe **güçten kuvvetten düşmesi** beklenen bu zaman aşımı sürecinde, Umran, bu "doğal" kabul edilen "kural"a meydan okurcasına daha bir gençleşiyor, dirileşiyor ve heyecan üretiyor; böylelikle **yepyeni bir atılım ve açılım gerçekleştirmek** gibi bir kaygı güttüğünü, gösterdiği performansla ortaya koymaya çalışıyor.

Dört yıl önce başlayan ve geçen yılın nisan ayında ivme kazanarak süren bu atılım ve açılım süreci, Umran'a **düşünce ve kültür hayatımızda özgün bir yer** kazandırdı. Umran'ın bu noktaya gelmesinde emeği geçen ve bu süreçte bizim heyecanımızı paylaşan herkese ve okuyucularımıza teşekkür ediyoruz.

Dört sayı önce başlattığımız, dünyanın ve İslâm dünyasının sorunlarını, zaafalarını ve imkânlarını anlamlandırma çabamızı bu sayımızda da sürdürüyoruz. Bu sayımızda, estirilen **karabasan havasının** bir toz bulutundan ibaret olduğunu; **birazcık gayret gösterildiğinde bu "toz bulutu"nun "toz olup gidebileceğini"** ve İslâm'ın sadece Müslüman toplumlara değil tüm dünyaya **asıl şimdi esaslı şeyler söylemeye aday** olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Kapak dosyamızda yazılarını yayımladığımız yerli yabancı, müslim, gayr-ı müslim tüm yazarlarımızın farklı şekillerde altını çizdikleri gibi, Batı medeniyeti, **güce dayandığı ve gücü putlaştırıldığı için insanlığa adalet, barış ve kardeşlik ilkelerine dayalı evrensel bir ufuk ve gelecek vadedebilme** potansiyelini yitirmiştir. İnsanlığın ortak tecrübesinden bir kopma olan Batı medeniyetinin gelebileceği nihâi nokta burasıydı. Bundan sonraki süreç, tüm insanlığı esas itibarıyla vahye dayalı kadim medeniyetler ekseninde buluşturabilecek bir "yolculuk" olacak. İşte insanlığı böylesi bir yolculuğa çıkarabilecek tek evrensel aktör'ün Müslümanlık olduğu yavaş yavaş anlaşılmaya başlanmıştır. Bu gerçek şu an Batı'da farkedilmiştir; o yüzden İslâm dünyası ve bizatihi **İslâm'ın dinamizmi**, Batılıları en fazla meşgul eden **temel sorun** olarak konumlandırılmıştır.

Ancak bu gerçek İslâm dünyasında henüz Batıda farkedildiği kadar farkedilebilmiş değil. Ama önümüzdeki dönemde bu süreç, İslâm dünyasında da tam olarak farkedilecek ve müslüman toplumlar İslâm'ın imkânlarını keşfedecekler ve **Özne** olarak yeniden tarihin yapımında **kilit rol** oynamaya başlayacaklar. Bu sayıda yayımladığımız yazıların bu bağlamda bir hayli ufuk ve zihin açıcı görüşler içerdiğini düşünüyoruz.

Daha önce küçük bir bölümünü yayımladığımız **Nasr röportajı**, bu sayımızın en yetkin metinlerinden. Bu röportajın gerçekleştirilmesine katkılarından ötürü **Ahmet Kot'a** teşekkür ediyoruz.

Gündem sayfalarımızda Ortadoğu'daki **İsrail vahşetini** konu edinen doyurucu analiz yazılarımız yer alıyor. Kültür-Sanat sayfalarımızda **Mehmet Özyay'ın Peyami Safa romanlarından hareketle kadın imgesinin temsili** bağlamında **modernlik-gelenek gerilimine** ilişkin yazdığı inceleme metni bu sayımızın sürprizlerinden.

Daha diri, daha taze ve daha heyecanlı Umran'larda buluşmayı ümit ediyor, Filistin'deki vahşetin bir an önce sona ermesi için Filistin'li kardeşlerimize **dualarınızı ve yardımlarınızı** esirgememenizi hatırlatıyoruz.

GÜNDEM

4

İnsanlığın Onuru:
Filistin Destanı
YUSUF KAPLAN

6

Ortadoğu'da
İki Diplomatik Fiyasko
MUSTAFA ÖZCAN

12

Güvenlik İstiyorsanız Önce
İşgali Durdurun
MERWAN BARĞUTI

14

Türkiye-AB İlişkilerinde
Sona Doğru
NECMETTİN TURİNAV

20

Susurluk Davası Ve Hikmet-i
Hükümet Anlayışı
CEVAT ÖZKAYA

22

Saçlarımı Hiç Çözmeden...
SİBEL ERASLAN

25

Şaşırtıcı Ama Gerçek
NURİ GÜNDEŞ

içindekiler

21. YÜZYILI İSLAM
BELİRLEYECEK

27

S. Hüseyin Nasr'la Röportaj
Şiddet, Modernlik
ve İslam'ın İmkanları
Konuşan: Yusuf Kaplan

44

21. Yüzyılı İslâm Belirleyecek
YUSUF KAPLAN

49

'Ortadoğu'nun Konumlandırılış
Hikayesi ve İslâm'ın Meydan
Okuyuşu
HASAN HANEFİ

54

Yaban Atı Evcilleştirmek:
İslâmi Modernlik(mi)?
DİLAVER DEMİRAG

58

Küresel Zamanda İslâm'ın
İmkanları
ALİ BULAÇ

67

İslam'ın Gelecek Yürüyüşü
İBRAHİM GHARAYBAH

79

'Ruhunu Değiştir;
Tarihin Değişir'
ABDULLAH YILDIZ

85

İslâm Konferansı Örgütü
ve Ötesi
MUHAMMED ALİ ET-TAŞKİRİ

92

İnternet İslâm'ın Üçüncü
Dalgası mı; Uygarlığın Sonu
mu?

JON W. ANDERSON

98

Müslümanca Düşünme
Açısından İslâm Ve Demokrasi
RASİM ÖZDENÖREN

Kapak illüstrasyon: Sezzer Erdoğan

KAPAK

Jon W. Anderson
Ali Bulaç
Dilaver Demirağ
İbrahim Gharaybah
Hasan Hanefi
Yusuf Kaplan
S. Hüseyin Nasr
Muhammed Ali Et-Taşkiri
Abdullah Yıldız

YAZARLAR

Jon W. Anderson: Washington, DC, Amerika Katolik Üniversitesinde Doçent, Ortadoğu Çalışmaları Bülteni, Kuzey Amerika Ortadoğu Çalışmaları Birliği gazetesi editörüdür.

Merwan Barğuti: FKÖ'ye bağlı El-Fetih Örgütü'nün lideri

Ertuğrul Bayramoğlu: Eğitimci, tarih araştırmacısı.

Ali Bulaç: Teorisyen.

Nazmi Çağan: İTÜ'de öğrenci

Hakan Çopur: Bilgi Univ. öğrenci

Dilaver Demirağ: Ekoloji felsefesi, dinler medeniyetler, düşünce tarihi ile ilgileniyor.

Sibel Eraslan: Akit gazetesi yazarı, avukat.

İbrahim Gharaybah: Ürdünlü akademisyen, yazar.

Fatih Güzel: Bilgi Üniv. öğrenci

Hasan Hanefi: Düşünür, Kahire Üniv. Felsefe bölüm başkanı.

Yusuf Kaplan: İletişimci, yayıncı, yazar, çevirmen.

Atasoy Müftüoğlu: Düşünce adamı, yazar.

Seyyid Hüseyin Nasr: Düşünür; Georgetown Üniversitesi'nde İslam düşüncesi ve medeniyeti profesörü.

Mehmet Özey: Marmara Üniv. sosyoloji ve antropoloji masteri yapıyor.

Mustafa Özcan: Yeni Asya'da dış politika yazarı.

Rasim Özdenören: Öykücü, düşünür

Cevat Özkaya: Siyaset yorumcusu, yazarı.

Zehra Sevimcan: Bilgi Üniv. öğrenci.

Muhammed Ali Et-Taşkiri: İran İslami Kültür ve İlişkiler Bölümü Başkanı

Necmettin Turinay: Yazar, bürokrat; siyaset yorumcusu.

Kani Torun: Seyyah, Doctors Worldwide'nin yöneticisi.

Hasanali Yıldırım: Öykücü, yazar; edebiyat, sinema, müzik eleştirmeni.

Abdullah Yıldız: Araştırmacı, yazar.

KÜLTÜR SANAT

EDEBİYAT

104

Türk Romanında Bir Kadın
İmgesi Işığında Düşünümsellik:
Modernlik-Gelenek Çatışması

MEHMET ÖZAY

109

Güzelliğin Dilini Yeniden İnşa

HASANALI YILDIRIM

DENEME

111

Yeni Bir Duyarlılık Gerekliyor

ATASOY MÜFTÜOĞLU

İZLENİM

113

Sierra Leone Notları

KANI TORUN

DERGİ

116

Hile, Bu Kıskaç Bir Makas

AHMET H. ÖZ

YANSIMALAR

118

"Ömrü Kendi Aleyhinde Delil
Olacaklara Yazıklar Olsun"

ERTUĞRUL BAYRAMOĞLU

Bir Çöküş'ün ve Bir Zafer'in Sembolü İNSANLIĞIN ONURU: FİLİSTİN DESTANI

YUSUF KAPLAN

*"Ataların ocağı"nı yaşatmak,
külleri korumakla değil,
ateşi yakmakla mümkün olabilir
ancak.*

O insanın tüylerini diken diken eden fotoğrafa tüm dünya dehşetle bakmış olmalı! İsrail askerlerinin Arafat'ın muhafızlarının kafalarına kurşun sıkarak öldürmeden önce Arafat'ın karargahının duvarına "işerken" verdikleri o alçakça poza!

Bu ne vahşet, bu ne aşağılık, bu ne küstahlık böyle!

**"Belhüm Edall",
Bu Olsa Gerek!**

Kur'an'ın "belhüm edall" (hayvandan da aşağı) dediği şey bu olsa gerek!

Sadece bu poz, bu fotoğraf bile insanlığı, tüm dünyayı İsrail'e karşı ayağa kaldırmaya, harekete geçirmeye yetmeliydi!

Çünkü bu fotoğraf, sadece Filistinlilerin, sadece müslümanların değil; tüm insanlığın haysiyetinin, onurunun ayaklar altına alındığının resmidir!

Bu fotoğrafın, tüm dünyada İs-

rail'e karşı öfke uyandırdığından eminim! Ama tüm insanlığın gözü önünde sahnelenen bu alçaklığa ve küstahlığa karşı dünyanın bir şeyler yapmıyor, yapamıyor olması, son derece düşündürücü ve ürkütücüdür! İşte bu durum, ne denli iki yüzlü, açgözlü ve menfaatperest bir dünyada / bir dünya düzeninde yaşıyor olduğumuzun en somut göstergesidir!

Tüm dünyanın gözü önünde insanın, insanlığın onuru, haysiyete-

ti ile oynanıyor ve dünya bir şey yapamıyor! Bu ne ürkütücü, ne dehşet verici bir şey böyle!

"Beyrut kasabı" Şaron, adına yaraşır bir şekilde Filistin'i kan gölüne çeviriyor! Sözümona "uluslararası anlaşmalar"ı ayaklarının altına alarak dünyanın gözü önünde çoluk-çocuk, kadın-erkek, genç-ihtiyar demeden masum Filistin

halkına kan kusturuyor! Filistinliler, İsrail vahşeti altında inim inim iniyorlar! Şaron'un eli kanlı askerleri, tüm Filistin kentlerini birer birer işgal ediyor! Filistinli gençleri yaka-paça toplayıp adını belirsiz yerlere götürüyor ve kimbilir, ne vahşî işkenceler yapıyor bu masum insanlara! Bugüne kadar İsraililerin de, Amerikalıların da bulabilecekleri en iyi müttefik Arafat'a bile nefes aldırma istemiyor kasap Şaron!

Bu nasıl bir kin, bu nasıl bir nefret, bu nasıl bir vahşet böyle!

Ve dünya sadece seyrediyor bu vahşeti! Devlet başkanları, etkili ve yetkililer sadece demeçler yayınlamakla yetiniyor! Uluslararası kuruluşlar, sadece İsrail'i kınayan yeni bir karar daha alıyorlar! İnsan hakları örgütleri, derhal bölgeye damlayıp, İsrail'in vahşetine "dur" diyeceklerine, tüm olan bitenleri kınamakla geçiştiriyorlar!

Bu ne duyarsızlık, bu ne vurdumduymazlık, bu ne onursuzluk ve haysiyetsizlik böyle!

Tüm Dünya Suçlu!

Oysa Filistin'de yapılanlar, sadece Filistinlilerin onurlarıyla, haysiyetleriyle oynandığı anlamına gelmiyor! İsrail, tüm insanlığın onuruyla, haysiyetiyle oynuyor! Çünkü İsrail vahşeti, tüm dünyanın gözü önünde cereyan ediyor! Ama kimse bir şey yapmıyor! Bugüne kadar, insan hakları, özgürlükler, demokrasi bezirganlığı yapan; kendi çıkarları tehlikeye girdiği zaman istediği yere, istediği şekilde bom-

balar yağdırmaktan çekinmeyen Amerika bu kez İsrail'i bombalamayı aklının ucundan bile geçiriyor! (Ama hâlâ hummalı bir şekilde Irak'ı bombalama planlarıyla uğraşıp duruyor!) İsrail'i bombalamak şöyle dursun, İsrail'in dünyanın gözü önünde işlediği vahşeti "İsrail'in kendini meşru müdafaa hakkı" olarak değerlendiriyor ve İsrail'e "tam gaz ileri!" diyor! Ve böylelikle İsrail'in insan onurunu, haysiyetini ayaklar altına alan cinayetlere açık çek vermekte bir sakınca görmüyor! Oysa bu cinayetler ve vahşet karşısında susmak, bu cinayetlere ve vahşete ortak olmak demektir!

Suçlu sadece İsrail mi? Sadece kasap Şaron mu? Hayır! Suçlu, aynı zamanda, böylesine iğrenç, alçakça, küstahça bir vahşet manzarası karşısında susan herkeştir! Özellikle de, İsrail'i azdıran, zamanlaştıran dünya sisteminin elebaşlarıdır, korsanlarıdır! Suçlu, dünya sistemi denen lanet olası asıl şer eksenidir! Suçlu, Avrupa'dır! Suçlu, Amerika'dır! Suçlu, İslam dünyasında yarım asırdır dünya sisteminin gönüllü köleliğini yapan, müslüman toplumların kaynaklarını Batılı aöçgözlülere peşkeş çeken; bencil çıkarlarını, süflî iktidarlarını korumak için kendi halklarına yaşadıklarına bin pişman ettirecek eza ve cefayı layık gören, kendi toplumlarının önünü kesen köle ruhlu seküler / zorba bezirganlardır!

Suçlu, bütün insanlıktır! Suçlu hepimiziz! İnsan onurunun, haysiyetinin ayaklar altına alınması karşısında hiçbir şey yapamayan biz zavallı dünyalılar!

Söz'ün Bittiği Yer!

İşte sözün bittiği yer burası!

Sözün bittiğini söylemek, çok ürkütücü elbette ki! İnsanın tüyle-rini diken diken eden bir şeydir, sözün bittiğini söylemek!

Ama söz bitti artık! Oysa sözün bitmesi, insanlığın bitmesi demektir! Nerede söz bitmişse, bilin ki, orada insanlık bitmiş demektir!

Söz bitti, diyorum; çünkü kimsenin laftan anladığı yok! Cafcaflı laflar etmenin, bin dereden su getirerek dil dökmenin, şık teoriler geliştirmenin hiçbir alemi ve anlamı yok artık!

Söz bitmişse, eylem başlamış; harekete geçme zamanı gelip çatmış demektir!

Filistinliler, İnsanın Onurunu Koruyorlar!

Üniversitede bir Marksist hocamız vardı. Handiyse her dersten sonra "Yusuf, bu şahadet nasıl bir şey? İnsanlar, nasıl olur da güle oynaya ölüme koşarlar? Anlatsana bana!" der dururdu. Ben de her seferinde ona Bedr'i anlattırdım, Çanak-kale'yi hatırlattırdım.

Bu hocamız bu soruyu şimdi de soruyor olsaydı, Bedr'in ve Çanak-

kale'nin yanısıra, Filistin'i anlatır; Filistin'de ölümün, şahadetin ne demek olduğunu, ne anlam ifade ettiğini hatırlattırdım ona.

Şahadet, bir anlamda, "ölmekten önce ölmek" demek! Şahadet, zorbalığa, hukuksuzluğa, adaletsizliğe, şirretliğe, vahşete isyan etmek ve tüm insanları zorbalığa, hukuksuzluğa, adaletsizliğe, şirretliğe, vahşete tanık olmaya çağırmak ve böylelikle tarihe kayıt düşmek ve dolayısıyla metaforik olarak insanı, tüm insanlığı, onurunu, haysiyetini asla ayaklar altına al-dırmamaya çağırmak demektir!

Filistinliler, kendilerine karşı işlenen haksızlıklara, adaletsizliklere, vahşete ve cinayete dikkat çekerek; tüm bu olan biten vahşet karşısında susan dünya sisteminin çöktüğünü kanıtlıyorlar!

Evet, dünya sistemi bu vahşeti durdurmak için hiçbir şey yapmama-kla, sembolik olarak da, fiilen de çökmüş; dünya sisteminin, dolayısıyla güç'ten başka bir put tanımayan dünya sisteminin kurucu ve kollayıcısı Batı uygarlığının insanlığa vereceği hiçbir şey kalmamıştır!

Aslında Filistinliler, yarım asırdır, sadece kendilerinin ve müslümanların değil, bütün insan-

lıgın onurunu, haysiyetini koruyor ve böylelikle insanlığın haysiyet destanını yazıyorlar! Filistinliler, yarım asırdır verdikleri mücadeleyle, insanlığın onuruna, haysiyetine kasteden dünya sistemine, dünya sisteminin iki yüzü, açgözlü, menfaatperest korsanlarına sadece Müslümanların direnebileceklerini hatırlatıyor ve onları ihtar ediyorlar! Dünya sisteminin korsanlarını korkutan şey, işte Filistinlilerin ve dolayısıyla Müslümanların haksızlığa, adaletsizliğe, hukuksuzluğa, insan onurunu ve haysiyetini hiçe sayan zorbalıklara boyun eğmemesi; aksine destansı bir direniş mücadelesi vermesidir! Filistinlilerin tüm dünyanın gözü önünde vahşice cezalandırılmalarının, katledilmelerinin en temel nedeni bu! Köleliğe boyun eğmemek! Her hal ve şartta haysiyetini, onurunu ve özgürlüğünü korumak!

Dünya sisteminin korsanları, Filistinlilere karşı işlenen vahşit cinayetlere sessiz ve seyirci kalmakla, sadece Filistinlileri değil, tüm müslümanları cezalandırmış, sadece Filistinlilere değil bütün müslümanlara "bizim hegemonyamıza boyun eğmemek, direnmeye kalkışmak neymiş görün ve ayağınızı denk alın!" demek istiyorlar! Ama bilmiyorlar ki, yeri ve zamanı geldiğinde, her müslüman bir "Filistinli", müslümanların yaşadığı her coğrafya bir "Filistin"dir! Ve müslümanlar, hayatları pahasına da olsa, haysiyetlerini, onurlarını ve özgürlüklerini asla yitirmezler!

İşte asıl zafer budur!

Aslında tüm insanlık, Filistinlilere, insanın, insanlığın onurunu ve haysiyetini koruma konusunda verdikleri kararlı mücadeleden, destansı direnişten ötürü teşekkür borçludur! ■

ORTADOĞU'DA İKİ DİPLOMATİK FİYASKO

MUSTAFA ÖZCAN

Ortadoğu'da bir ay içinde, iki diplomatik girişim ve iki fiyasko yaşandı. Girişimler başarısızlığa mahkum oldu. Birincisi, Bush'un yardımcısı Dick Cheney'nin 12 ülkeyi kapsayan temaslardı. Cheney renk vermedi ama turu başarısız geçmişti. Neredeyse bütün başkentlerden 'hayır' cevabı almıştı. Tabii ki, İngiltere ve İsrail'i saymaz isek. Belki iddialı gelebilir ama Araplar, Amerikan planını bloke etmiş, buna mukabil İsrail ve ABD de en azından fiiliyatta Suudi barış planını bloke etmişlerdir. Burada, şu soru sorulabilir: Peki İsrail ve ABD barış istemiyor mu? Evet, istiyorlar ama kendi şartlarında. Araplar da İsrail şartlarındaki barışa 'selam değil istislam' yani barış değil, teslimiyet diyorlar. Bu itibarla, iki tarafı bir araya getirmek zor hatta imkansız oluyor. Cheney İsrail'in dışında Ortadoğu'yu turlarken hep bir nasihat ve telkin aldı: *Irak'ı unut, Filistin'e bak.* Cheney de suçu Arafat'ın üzerine yıkarak Ortadoğu'nun ana ve temel meselesi olan Filistin-İsrail ihtilafını es geçti. Şimon Peres'i bile dışlayacak kadar Sharon'la derin muhabbete dalan Cheney, Arafat'a yüz vermedi. Tenet Planını ve ateşkesi yürürlüğe koyması halinde dönüş rotasında Mısır'da

Arafat'la görüşebileceğini söyledi ama bu temenniden ibaret kaldı. Neticede, Sharon'dan başka Irak operasyonuna bölge ülkelerinden destek çıkmadı. Buna mukabil, Araplar da toplu halde Irak seçeneğini boykot ettiler. Kuveyt bile, Filistinlilere soğuk olmasına ve can düşmanı Saddam olmasına rağmen Amerikalılara 'evet' diyemedi. Hatta Savunma Bakanı ve diğer yetkililer, ABD'nin Kuveyt'e 200 bin kişilik kuvvet sevkedeceği, yığınak yapacağı dedikodularını dehşet içinde ve hafakanla karşıladılar. Bu tür söylentilerin kendilerini yıpratıldığını, Kuveyt'in zararına ve Irak rejiminin yararına olduğunu söylediler. Kendilerinin bu şartlarda ve aşamada, Saddam rejiminin devrilmesi hareketine katkıda bulunmak istemediklerini açıkladılar. Dolayısıyla, böyle bir hareket için hayati önem arzeden civar ülkelerden hiçbirisi ABD planına destek vermedi. Ürdün ve Türkiye aynı gerekçeyi kullandı. Amerikalı muhataba, 'önce Filistin meselesi halledilsin', dendi. Kuveyt ise yeni bir macera istemiyordu. Suudlular Amerikalılara üst verseler bile üstleri kullandırmaktan imtina ediyorlardı. Söylentilere bakılacak olursa, Suudi Arabistan kraliyet ailesinden Fahd ve Prens Sultan Afganistan için ABD'ye üs

vermeye yanaşmışlar ama Abdullah önlerini kesmiş. Irak bahsinde de durum bundan farksız.

Lübnan zirvesi belki de en fazla Irak'a yaradı. Hem Kuveyt'e saldırı-mama garantisi verdi ve anlaş-tı hem de İzzettin İbrahim, Suudlu-larla ortamı biraz daha yumuşattı. Gelinen noktada, kurulu düzenle-asıl tehlikenin ABD'nin bölgesel emellerinden geldiğine dair genel bir anlayış birliği var. ABD direnci gördü. Dolayısıyla, ısrarlı ise, hare-katı tek başına yapmak zorunda kalabilir. Kapalı kapıların ardında verildiği iddia edilen sözlere gelin-ce; bunun eskisi kadar önemi yok. Bu işte kimse de gönüllü değil. Meçhule atılarak, rahatını kaçı-rmak istemiyor. Doğrudan ABD'ye hayır diyemeseler bile ayak sürü-dükleri kesin. Sonra ABD'nin haklı bir gerekçesi de yok. Ameri-kan müttefiklerini asıl korkutan şey ise, konjonktürel olarak ABD'nin düşmanlarının sürekli değişmesi. Saddam'ın da bir za-manlar ABD'nin dostu olduğunu unutmuyorlar. Bundan dolayı, son sıralarda, mecbur kalırsa ABD'nin Irak'a karşı tek başına harekate gi-rişebileceğine dair haber-yorumla-rın niceliği arttı.

ABD'yi asıl zor durumda bıra-kan ve önünü kesen ise, Filistin-İs-rail sorunu. Filistin meselesi etra-fında; yeniden şekillenen Arap-İs-rail cepheleşmesini çözmedikçe ABD Irak'a zor saldırır. 1990-91 yılında ise muvakkaten Filistin-İs-rail cepheleşmesi Kuveyt'in işgali nedeniyle Arap-Arap cepheleşme-si haline dönmüştü. 'İstisnai şartlar kalkınca eski statü avdet eder' ku-ralı gereği yine Ortadoğu'da eski tas eski hamam.

"Abdullah Planı" Ölü Doğdu

Gelelim diplomatik girişimlerin ikinci ayağına. Suud Veliht Pren-si Abdullah'ın planı da Filistin'de çatışmaların yoğunlaşması ve Şa-ron'un inadı yüzünden ölü doğmuş oldu. Planın başarısızlığıyla ilgili tahlile bir soruyla başlamak yerin-de olur : Şaron olmasaydı bu barış planının uygulanma şansı olur muydu? Hayır... Nedenine gelince: Arafat'ın deyimiyle 'cesur barışse-verler (Selam'üş-şüc'an)' şayet ba-rış sürecine sahip çıkabilseydiler zaten ortalık Şaron'a kalmazdı. Ba-rış denemeleri başarısızlığa mah-kum olduğ için, bugün iktidarda Şaron var. Bugün barış havarisi ke-şilen, İşçi Partisi eski lideri ve Dı-şişleri Bakanı Şimon Peres'in; an-sızın Rabin'in öldürülmesi üzerine sadaret mührünü alınca 1986 yı-lında Cana'da nasıl katliam yaptı-ğını ve şaronlaştığını hep birlikte görmüştük. Ne değişti? Dolayısıyla İsrail'de populizmin ibresi veya si-yasi müzayede barışa değil, savaşa dönük. Bundan dolayı, bugün İs-rail siyasetine güvenlikçilerin, eski generallerin hakim olması tesadüf değildir. Şaron iktidara geldiğinde yorumcular iki kümeye ayrılmışlar-dı. Bazıları 'çıkılmaz candan ümit kesilmez' fehvasıyla Şaron'u, Camp David anlaşmasına Sedat'la birlikte imza atan başka bir Likut-çu olan Menahem Begin'e benzet-mişlerdi. Bazıları da 'Kırk yıllık ka-ni olur mu yani' diyerek Şaron'un umutsuz ve akut bir vaka olduğunu dile getirmişlerdi. Şaron'un şerir tabiatına ümit bağlanamayacağını öngörenler, tamamen haklı çıktı. Zaten Ehud Barak onu Filistinli-lerden ve Arafat'tan intikam ve hınç alması için Harem-i Şerif'e

yönlendirmişti. Ehud Barak, 'Ben-den sonra tufan' edebiyatı üzerine kurulu bir politika yapıyordu. Şa-ron'un iktidarı beklendiği gibi, Or-tadoğu için bir çıkmaz (impassa) oldu ve barış planını sekteye uğrat-tı. Şaron, Oslo sürecini tek başına öldürmedi; Rabin'in haleflerini de yanına çekerek hep beraber barış sürecinin canına okudular. Bu da gösteriyor ki, aslında İsrail'de Şa-ron krizi değil basbayağı bir liderlik ve siyasetçi krizi yaşanmaktadır. Bu da, İsrail'i duvara toslatmıştır. Aslında diğer taraftan Şaron'un politikaları ABD'nin bölgesel çı-karlarını da tehdit ediyor. Söz geli-mi Şaron'suz bir Ortadoğu'da ABD, Saddam'a karşı kendisine daha rahat müttefikler bulabilirdi.

Planın Yankıları

Hatırlanacağı gibi İkinci İntifada 28 Eylül 2000 tarihinde başlayan 28 Şubat 2002 tarihinden itibaren de şiddetini artırmıştı.

11 Eylül 2001 tarihinden önce ABD'nin Ortadoğu ve Filistin po-litikalarına karşı çıkan Suudi Ara-bistan'ın fiili lideri Abdullah, söz-konusu hadisenin akabinde, basın yoluyla terbiye edildikten sonra bi-raz daha hizaya sokulmasının neti-cesi, hem de Filistinlilerin yalnızlı-ğını gidermek ve İsrail'in mezali-mini hafifletmek maksadıyla bir girişim başlatmıştır. Bu girişime görünürde Arap dünyasının büyük kısmı (açık muhalefet yok), AB ve ABD destek çıkmıştır. İsrail'de ise Şaron ipe un sermiş ve tepki ver-mek yerine tepkileri görmeyi ve dinlemeyi yeğlemiştir. Meseleyi nadasa terketmiştir.

Abdullah'ın planı, aslında Şa-ron'un izlediği politikalarla taban

tabana zıt düşmekte idi. Zira Abdullah'ın planı, bir nevi Şaron öncesine dönüş manasına geliyor. Toprak karşılığı barışı öngörüyor. Halbuki Şaron, barışı değil güvenliği önceliyor. Şaron'un planı ise: Önce güvenlik sonra barış, şeklinde. Toprak konusunda da hiç tavize niyeti yok. Aksine yeni yerleşim merkezleri kurmaya devam ediyor. Bundan dolayı, Şaron sürekli olarak Arafat'tan öncelikli olarak "şiddeti" durdurmasını ve dindirmesini istiyordu. Müzakereler ise, istim gibi arkadan gelecekti. En sonunda Şaron çatışmalarla birlikte müzakerelerin yapılabileceğini kabul ettiğinde; artık iş işten geçmişti. 'Geçti Bor'un pazarı, sür eşeğini Niğde'ye' dedikleri gibi kıyam kaybedilmişti.

Abdullah'ın barış planının en önemli özelliği topyekün geri çekilmeye karşılık topyekün barışı ve İsrail'i tanımayı içermesiydi. Planın hayata geçirilmesi halinde, İsrail'in normalleşmesinin önü açılacaktı. Zaten İsrail'in barıştan bütün beklentisi de buydu. Araplar bu beklentiyi tamamen karşılamaya hazırdılar. İstedikleri de 1967 sonrasında işgal edilen toprakların sahiplerine iadesiydi. Şaron ve yanındakiler Arapların kendilerini tanımalarına 'evet' diyor ama mukabilinde toprak takasına karşı çıkıyordu.

Aslında Abdullah planında Arapların topyekün tanıma vadinden başka bir yenilik yok. Zaten tıkanmanın ardında buna benzer teklifler yatmaktaydı. İsraililer 1967'de ele geçirdikleri toprakları sahiplerine iade edecek olsalardı, barışın şimdiye kadar çoktan sağlanması gerekirdi. Hatırlanacağı gibi, Camp David II'nin tıkanma

nedeni Harem-i Şerif'in gelecekteki statüsünün tayiniydi. Zaten Şaron da Harem-i Şerif bize attır mesajı vermek için sırf Harem-i Şerif'e girmiş ve hürmetini ihlal etmiş ve İkinci İntifada'yı tetiklemişti. Şaron gibiler, Gazze ve Batı Şeria'dan vazgeçmeyi stratejik derinliği kaybetme olarak görüyorlar. Teknik olarak haksız da sayılmazlar. Burada, Şaron'un geri adım atması varlık nedenine ters düşerdi. Suriye'de Golan Tepelerinin durumu netleşmeden topyekün barışa prensipte onay verse de çekinceleleri mahfuz idi. Taslak plan daha teknik olarak masaya yatırılmadan siyasi olarak fiyaskoya maruz kaldı.

Gerçekte ilk defa Suudi Arabistan gibi ağırlığı olan ve İsrail'e mesafeli duran bir ülke böyle bir projeye imza atıyordu. Belki de projenin en önemli özelliği de bu. Barış karşılığı toprak takasına dayalı olarak, 5 Haziran 1967'de işgal edilen topraklar geri isteniyor. Ürdün gazetesi *ed-Dustur'un* da vurguladığı gibi, teklifin ilginç yanı, Şaron ve aşırı İsrail sağının iktidarda olduğu bir dönemde yapılmış olmasıdır¹. Topyekün çekilmeye karşı topyekün barış bugüne

kadar gelmiş geçmiş planlar arasında en kapsamlı ve ileri teklif. ABD, Irak'a kilitlendiğinden dolayı, Filistin-İsrail meselesinde inisiyatifi Suudilere kaptırmıştır. Veya Suudlular için, bir bakıma ABD namı hesabına girişimde bulunuyorlar da denebilir. ABD'nin devredışı kalmasında, Clinton fiyaskosunun önemli bir payının olduğu da elbette söylenebilir. Ama yine de ABD, yumuşak karnı olan Filistin-İsrail çatışmasından uzak durdukça, mesele üzerine üzerine geliyor. Meseleyi dondurarak kurtulmak istedikçe alevleri bölgeyi ve hatta dünyayı sarıyor. Bundan dolayı bazı Amerikan gazeteleri: 'Yuh olsun, Suudluların bile planı var, bizim yok' şeklinde tepki gösteriyorlar. Evet, ortalıkta bir Amerikan planı yok. Aslında Amerikalıların, mezkur planın neresini veya ne kadarını destekledikleri de muamma. ABD, Arapların mutlak surette İsrail'i tanımalarını istiyor. Bu konudaki çağrılarını da sürekli olarak yineliyor. Lakin, Şaron'un karşı çıktığı topyekün çekilme konusunda ne düşünüyor, bu konuda fazla renk vermiyor. Camp David II'nin başarısızlığı, Clinton idaresi ve ardından Bush yönetimi tarafından Arafat'a hamledilmişti. Abdullah'ın planı, bu konuda yeniden topu İsrail'in sahasına atmaya matuf. Ama henüz top karşı sahaya gönderilmeden işler yine çattallaştı ve karıştı. Abdullah'ın planı, belki de İsrail kamuoyunu ve yönetimini sarsmak ve İsrail'deki ikinci cepheyi harekete geçirmek ve ayağa kaldırmak içindi. İsrail'deki aşırılarla ılımlıları saflaştırmak istiyordu. Sözgelimi, *Şimdi Barış*, İşçi Partisi ve işgal altındaki topraklarda görev yapmak isteme-

yen yedekleri barış noktasında cesaretlendirmek istiyordu. Edward Said de son sıralarda barışçı İsrail muhalefetine daha bir önem veriyor. Onları dikkate alıyor. Bu unsurların kıymetlendirilmesi gerektiğine inanıyor.

Plan Nasıl Doğdu?

Prens Abdullah, Beyrut'taki Arap Zirvesi sırasında planını açıklamaya hazırlanırken olayların tırmanması sırasında Pulitzer ödüllü Musevi asıllı gazeteci *Thomas Friedman*'in ziyaretini fırsat bilerek planını kamuoyuna duyurur. *İslamiyetin protestanlaştırılması* projesinin mimarlarından olan Thomas Friedman, Suudi Arabistan'da krallar gibi karşılanır ve ağırlanır, kendisine özel bir uçak tahsis edilir. Böylece Yahudilere yönelik bir barış planı, ilk elden bir Yahudi gazeteci vasıtasıyla dünyaya duyurulur.

Simon Peres, Abdullah planının hareket noktasına karşı çıkmakla birlikte geliştirilebilir olduğu noktasında iyimser görüşler serdetmiştir. Avrupa turu sırasında Peres Avrupalılardan da planının geliştirilmesine katkı sağlamalarını istemiştir². Bu plan üzerine, geçmişte Sedat'la yaşadığı gibi İsrail cumhurbaşkanı Moşe Katsav, Abdullah'ı Kudüs'e davet etmiş ya da kendisinin istenmesi halinde derhal Riyad'a gideceğini duyurmuştur. Şaron bile planın Suudi Arabistan'dan gelmesinin olumlu bir nokta olduğunu inkar edemiştir. Detayları görmek isteyen Şaron'un bürosundan ise farklı bir açıklama yapılmıştır. Buna göre plan, bir deneme balonundan ibarettir. İşçi Partili Savunma Bakanı Elizer ise baştan beri plana şans

verilmesi taraftarı olmuş ve Arap'ın Beyrut zirvesine katılmasını savunmuştur. Ama Binyamin Elizer'in bu desteği yeterli olmamıştır. Dolayısıyla Abdullah'ın hitap ettiği İsrail'deki barışçı kitle planla birlikte ayağa kalkmamıştır. Independent gazetesine göre, Bush plana aktif destek vermiş ve Arap liderleri arayarak: "Fırsatı kaçırmayın, Abdullah'ın barış planını kabul edin" diye telkinde bulunmuştur. Buna rağmen, İsrail doğrultusunda plana yine de çekince koymuştur. *'Mültecilerin dönüş hakla'* meselesi gibi. Mültecilerin dönüş hakkını duyunca İsrailli liderleri hafakanlar basıyor. Saçları diken diken oluyor. Filistinliler arasında da bu mesele realistlerle idealistler arasında çekişme meselesine dönüşmüştür. Nesibe gibi bazıları bu hakdan feragat edilmesini istedikleri için afaroz edildiler.

Abdullah'ın bu planıyla birlikte, sanıldığı gibi aksine Arapların ve Müslümanların barışçıl olduklarını ispata çalıştığı belirtiliyor. Şaron ise hiçbir teville gerek kalmayacak şekilde Washington Post'a açık ve net konuşmuştur: "1967 öncesi sınırlara dönüş, İsrail'in yok olması demektir ve bu taktirde varolma şansımızı yitiririz..."³ Güvensizlik bu kadar derin olunca planlar da kar etmiyor. Dolayısıyla bu planla birlikte, İsrail sağında yine kuşku ve güvensizlik hakim iken, solunda da ümit tomurcukları yeşermiştir. Ama açmaya fırsat bulamadan.

Bugün Arap dünyasında İsrail'i tanıyan iki ülke var. Mısır ve Ürdün. İşin ilginç yanı Abdullah'ın barış planının müzakere edildiği ve onaylandığı zirveye her iki ülkenin liderleri de (Mübarek-Abdullah) katılmamıştır. Zirve öncesi biraraya gelen Arap Ligi dışişleri bakanları 18 aylık *intifada*'ya olan desteklerini teyid etmişlerdir.

Amerikan Kongresi Dış İlişkiler komitesi üyelerinden Musevi asıllı senatör Henry Siegman New York Times gazetesinde *'Will Israel take a chance?'* başlıklı bir makale yazmıştır. Deneyimli siyasetçi Siegman İsrail sağına bu fırsatı da elinin tersiyle iteceğini öngörmektedir⁴.

Abdullah'ın planında, detaylandırılmasa bile, Ağlama Duvarı'nın İsrail hükümrancılığına bırakılması da var. Keza Yahudi mahallelerinin İsrail'e terk edilmesi de müsellemler için bir kaziye. Buna rağmen, içlerinden biri olarak Siegman'ın da işaret ettiği gibi, Şaron'un barış fırsatlarıyla işi yok. Kabine üyelerinin ciddiyetinin sorgulanması maksadıyla Abdullah'ın İsrail'e davet edilmesi tekliyle bile ilgilenmemiştir. Katsav kadar olamamıştır. Siegman'a göre, Şaron'un *'önce şiddet dursun'* şartı, aslında Gazze ve Batı Şeria'yı elde tutmanın bahanesinden başka bir şey değil.

Arap Tarafının İstekleri

Arafat ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa ta baştan Abdullah planına açıktan destek verdiler. Amr Musa, planı: 'Arapların İsrail'e açık mesajı' olarak değerlendirmiştir. Musa, barış için üzerlerine düşeni yapmak istediklerini ve İsrail'in koyduğu engelleri kaldırmak istediklerini söylemiştir. Arapların yitirilmiş haklarına yeniden kavuşmaları karşılığında barışa hazır olduklarını yinelemiştir. Bu bağlamda Filistin, Lübnan ve Suriye'nin işgal altındaki topraklarına vurguda bulunmuştur(5).

Haaretz gibi İsrail basını planı, Filistinlileri Şaron'dan kurtarmaya matuf bir girişim olarak değerlendirmiştir. Zirvenin başarılı geçmesi için Suud istihbaratı aktif olarak devreye girmiş ve mekik ziyaretlerinden birini Mısır'a yapan istihbarat şefi Prens Nevvaf Bin Abdulaziz, Mübarek'le zirveyi ve planı önceden müzakere etmiştir. Bununla birlikte, Mübarek sürpriz bir şekilde zirveyi boykot etmesine mani olamamıştır. Bunun, insiyatifi Suudlulara kaptırmak endişe-

sinden mi, yoksa suikast söylentilerinden mi veya İsrail ve ABD'ye tepkisinden mi kaynaklandığı, tam anlaşılamamıştır. Belki de, hepsinin de rolü vardır. İHA'nın ekipmanıyla Arafat'ın telekonferansla zirveye katılması girişimi Lübnanlıların müdahalesiyle kesilmiş ve bu tepkilere neden olmuştur. Bunun üzerine geçici olarak Filistin heyeti ile Suud heyeti salonu terkmiş, Suud istihbarat şefi de baygınlık geçirmiştir. Dolayısıyla zorlu ve gergin bir zirve yaşanmış ve sonuçta dağ fare doğurmuştur. Filistinliler buna rağmen Abdullah planını, 1991 Madrid Konferansından sonra en önemli girişim olarak selamlamaktadırlar.

Fiyaskoya Dönüşen Zirve

İsrail'deki kargaşa ve Şaron'un uzun gölgesi, zirvenin sonuçları üzerinde etkili olmuştur. Şaron alay edercesine Arafat'ın yerine zirveye kendisinin katılmak istediğini dile getirmiştir. Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'nın buna cevabı biraz mizahi olmuştur ve: "Geleceği varsa, göreceği de

var. Gelmesi ona, gitmesi bize ait. Gelir ama dönemeyebilir' demişti. Ne ilginçtir, aynı senaryoyu bu defa Şaron, Arafat'a karşı sahnelemiştir. 'Beyrut'a gidebilir ama dönmesine izin vermeyebiliriz' sözleriyle Arafat'ın Beyrut'a gidişinin önünü kesmiştir. Mübarek de Şaron'un kötü niyetinden dolayı Arafat'ı uyarılmış ve 'ayağını denk al' demiştir. Associated Press'e açıklama yapan Filistin tanıtma Bakanı Yasir Abid Rabbuh kararla ilgili açıklamasında: "Filistin hükümeti ve lideri Yaser Arafat Filistin'de kalarak halkıyla birlikte İsrail saldırılarına karşı koymaya karar verdi. İsrail'in Arafat'ın Beyrut'a giderek tekrar Filistin'e dönmesini engellemesine şans verilmeyecektir..." demiştir.

Şaron da Arafat'ın Beyrut'a gitmesi için şartların olgunlaşmadığını gerekçe göstermiştir. Şaron bununla da kalmamış ABD'nin onayıyla tabi -Arafat'a suikast dışında-Filistinliler üzerinde her türlü planı ve silahı denemiştir. Önce AB ve ABD'nin baskıları üzerine, Ramallah'a hapsediği Arafat'ı serbest bırakmış, ama direniş eylemlerinin

devamı üzerine amansız bir şekilde bu defa mengeneyi daha da sıkımsı, Arafat'ı eskisinden beter şartlarda hapsedmiştir. Bunun üzerine Arafat: "İsrail'in eline düşmektense şehadeti yeğlerim" şeklinde mesajlar vermeye başlamıştır.

Arapların zirveye yaklaşımlarına gelince. Zaten, Suudi Arabistan'ın diplomatik ağırlığından dolayı aralarındaki mutabakat birazcık da zoraki idi. İsrail'in de isteksiz tavrı, iyice işin keyfini kaçırdı. Bundan dolayı, zirveye katılım beklenen seviyenin altında gerçekleşti. Saddam gibi liderler zaten hep yardımcıları gönderiyorlar. En fazla gelmesi umulan Mübarek ve Ürdün Kralı II. Abdullah ise ortalarda görünmediler. Bu liderler kayıplara karışınca zirvenin ağırlığı da kalmadı. Körfez ülkelerinden emir-kral seviyesinde sadece Bayreyn kralı zirvede hazır bulundu. Batı basını da Mübarek'in yokluğunu zirvenin parlak geçmemesine kanıt olarak sundu (6). Mübarek'in yokluğu zirvenin şansını azaltırken hem de Suudluları hayal kırıklığına uğrattı. Bu kayıplar, psikolojik yönden zirvenin ehemmiyetini ve başarısını gölgelemiştir. Dolayısıyla plan her ne kadar oybirliğiyle kabul edilse de, ölü olarak doğmuştur. Ayrıca planın zirveden çok önce Friedman'a açıklanması ve dolayısıyla tartılışılarak yıpranması da, şansının azalmasına yol açmıştır. Adnan Kaşıkçı'nın yakınlarından Arab News'in genel yayın yönetmeni Cemal Kaşıkçı, Mübarek'in zirveye katılmamasını ve bunun zirveyi gölgelemesini Amerikalıların baskılarına dayandırmaktadır. Ona ve benzeri dü-

şünceyi paylaşılanlara göre, neticede İsrail planı onaylamadığı için ABD de yan çizmiştir. Lübnan'da yayınlanan el-Mustakbel gazetesi yayın yönetmeni Michel Nofel ise, tam tersine. Mübarek'in zirveye katılmamakla aslında İsrail ve ABD'ye tepki koyduğunu düşünüyor. Sonuç, Şaron'un fazla umurunda da olmadı.

Böylece Suudlulardan ve Arafat'tan gayri kimsenin dört elle sarılmadığı barış planı ortada kalma pahasına Beyrut zirvesinde kabul edilmiş oldu. Araplar, Beyrut zirvesiyle birlikte tarihte ilk defa toprak-barış takası karşılığında İsrail'i tanımaya hazır olduklarını ilan ettiler. Ama muhatap bulamadan... Şimdi bu kabul edilmiş plana bir sahip bir de muhatap aranıyor.

İsraililer de planın bir müzakeresi ve müzakereci taraflar içermediğini hatırlatıyorlar. Suudi Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal, zirvede kabul edilen paketin tam paket olduğunu ve tecezzi kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Halbuki İsrail tecezzi istiyor. 'Toprak bedeline lüzum yok, sadece siz bizi tanıyın' anlamına gelen şeyler söylüyor. Zaten Şimon Peres bile planı ön şartlı buluyordu. Böylece belki de tarihte ilk defa, kimsenin sahip çıkmadığı ve muhatapı olmayan bir barış belgesi oybirliği ile kabul edilmiş oldu. Tam bir garebet. Ancak buna, 'yaşasın Suudi diplomasisi' denebilir.. Beyrut bildirgesinde mülteciler için adil bir çözüm bulunmasına da vurgu yapılıyor. Onaylanan plana göre, Filistin devletinin sınırları Gazze ve Batı Şeria ile birlikte Doğu Kudüs'ü de kapsayacaktır. İsrail'in hassasiyeti

de dikkate alınarak Filistinliler için Kudüs'ün öngörülen bölümü bu kez açıkça telaffuz ediliyor ve Doğu Kudüs diye adı konuluyor. Arafat'ın sık sık kullandığı Kudüs-Şerif ibaresi yok. Liderler katılmasa da ilk defa Arapların ılımlılarıyla radikalleri bir anlaşma çerçevesinde buluşmuş oldular. Bu da, Filistin meselesinin karmaşıklığını ve zorluğunu gösteriyor. İsrail ise *Beyrut bildirgesini* soğuk bir şekilde karşıladı. Planın kabulüyle ilgili belki söylenebilecek en uygun tanım şu olsa gerektir: İsrail ile Araplar birbirlerini uzaktan da olsa karşılıklı selamlamış oldular.

Planın sahibi Suudi Arabistan Velihaht Prensi Abdullah, zirve sonrasında, Arap Birliği zirvesinde onaylanan barış planının, "İsrail Başbakanı Ariel Şaron'a rağmen" ileriye götürüleceğini vadetti.

"Şaron aklını kaybetmiş" diyen Abdullah, Şaron'un, Filistin lideri Yaser Arafat'ın Ramallah'taki kargahına saldırma kararının, barış planını "raydan çıkaramayacağını" da ileri sürdü. Abdullah, ABD Başkanı George Bush'u, Ortadoğu krizi çerçevesinde "adaletli davranmaya" çağırdı ve "Umarım Bush, adil davranan insanlar arasında yer alır" demekle yetindi.

Zirvenin asıl görünmeyen sonucu, belki de Irak'ın bir daha Kuveyt'i işgal etmeyeceğine dair yazılı garanti vermesidir. ■

DİPNOTLAR

- 1-*er-Rivva*, gazetesi, 22 Şubat 2002
- 2-*eş-Şarkul'l Avsat*, 22 Şubat 2002
- 3-*el-Vatan* gazetesi, 23 Şubat 2002
- 4-*Saudi Gazette*, 23 Şubat 2002
- 5-*Arab News*, 20 Şubat 2002
- 6-*I. Herald Tribune* gazetesi, 27 Mart 2002

GÜVENLİK İSTİYORSANIZ ÖNCE İŞGALİ DURDURUN

MERWAN BARĞUTİ
Türkçesi: Nazmi Çağan

Filistin Başkanı Yaser Arafat'ın 18 Aralık'taki ateşkes çağrısından sonra İsrail'in yüzlerce Filistinli'yi öldürmesine rağmen, bu süre zarfında İsrail halkından hiçbir kayıp olmamıştı. Ve bu olay, dünya yönetimlerinde ve uluslararası basında, "şiddet içeren olaylarda geçici bir durulma" olarak değerlendirilmişti. Fakat bu durulma aslında İsrail Başkanı Ariel Şaron'un yapabileceği bir şey değildi. O, kriz zamanında seçilmişti ve biliyordu ki, kendi kurallarını sadece kriz zamanında devam ettirebilirdi. Ve o, siyasi hayatının devamı için elinden geleni ne pahasına olursa olsun yapacak, huzursuzluğu artırmak ve barış görüşmelerinden uzak durmak için hep bir bahane arayacak.

Mülteci konumunda olan 600 Filistinli, Gazze'deki evlerinin Şaron'un buldozerleri tarafından yerle bir edilmesinden dolayı, tekrar mülteci konumuna sokuldular. Birgün sonra da işgal altındaki Doğu Kudüs'te Filistin evleri yıkıldı. Daha sonra Filistinlilerin yeterince tahrik edildiğini ve şiddet döngüsünün tekrar başlamasını garanti altına almak için Şaron'un İsrail'i aralıksız suikastler

yapmaya ve kan dökmeye başladı.

Şaron barbar ve illegal ölçülerdeki tavırlarına "her şeyi İsrail güvenliği için yapıyorum" diyerek yaptığı cinayetleri meşrulaştırmaya çalışıyordu. Fakat diğerleri gibi İsrail'in suikast adayı olarak ben İsrail halkına sadece şunu söyleyebilirim: Ne bana yapılması planlanan suikast gerçekleştiğinde, ne de 15 ay içindeki diğer 82 suikast, İsrail halkını bekledikleri ve istedikleri güvenliğe ulaştırmayacak.

İsrail'in güvenliğine kavuşabilmesinin tek ve aslında oldukça basit bir yolu var: Filistin üzerindeki 35 yıllık işgali sona erdirmek. İsrail artık barış ve kuşatmanın bir ara-

da olacağı hayalini unutmamalı. Bu hiçbir zaman ve dünyanın hiçbir yerinde mümkün olmayacak bir şeydir. Çünkü bu tür bir beraberlik ancak köle ve efendisi arasında mümkündür. İsrail gerçekten bir güvenlik sorunu yaşıyorsa, bunun nedeninin, Filistin'in özgürlüğünün yok edilmesi gerçeği olduğu artık görülmelidir. Ne zaman ki, İsrail, Filistin'deki kuşatmaya ve kan gölüne son verirse, o zaman barış ve güvenlikten söz etmek mümkün olabilecektir. Bu işin başka bir yolu yok: İsrail, güvenlik ve barış istiyorsa, işgali derhal sona erdirmek zorundadır.

Önce İsrail ve sonra da tüm dünya şu temel gerçeği anlamalıdır ki, eğer kuşatma ortadan kalkarsa, Filistinlilerin özgürlük içinde yaşamalarına izin verilirse, ekonomik ve kültürel bağlarla barışçıl bir gelecek için görüşmeler yapıldığı taktirde gelecek daha güzel olacaktır.

Biz Filistinliler tarihî Filistin topraklarının %78'ini işgal eden İsrail'in varlığını kabul ettik, ama İsrail, 1967'den beri işgal altındaki %22'lik kısımda bile, Filistin'in yaşama hakkını kabul etmeyi reddediyor. Gerçekler tüm çıplaklığıyla ortada olmasına rağmen, Filistinliler hâlâ uzlaşmamakla suçlanıyor. Açıkça söylemeliyim ki, uluslararası anlaşmaların yürürlüğe koyulmasını beklerken daima olayın sorumlusu olarak bizim gösterilmemizden artık bıktık.

Ve artık Amerika'ya hiçbir güvenimiz kalmadı. Çünkü Amerika, İsrail'in

illegal kolonilerinin gelişmesi için her yıl milyarlarca dolarlık yardım yapıyor İsrail'e. Çünkü "terörizm savaşçısı" olarak lanse edilen savunmasız bir halka karşı kullanması için F-16'ları, helikopterleri ve diğer silahları sağlayan, 1982'deki Filistinli mültecilerin katliamından sorumlu olan, savaş suçuyla yargılanmayla yüz yüze gelen Şaron'un üstüne titreyen tek ülke Amerika hâlâ. Filistin'in özgürlüğünü inkar demek olan şiddetin gerçek sorumlularına hiçbir gönderme yapılmazken dünyanın süper güçlerinin İsrail'in cinayetleri karşısında sadece "şiddeti durdurun" diyerek tüm cinayetlere seyirci kalmaları, dünyamızın geleceği hakkında bir hayli kötümser yapıyor insanı.

Geçen 17 ay zarfında, İsrail 900'den fazla Filistinliyi öldürdü. Ve bunların %25'ini 18 yaşın altındaki çocuklar oluşturuyor. Ve ABD, hâlâ Birleşmiş Milletler'in bölgedeki savaşı durdurmak için evrensel koruma güçlerini gönderme planını veto etme küstahlığını göstermeye devam ediyor.

Bu yüzden biz Filistinliler olarak kendi başımızın çaresine bakmak ve kendimizi korumak zorundayız. Kimse bizden üzerimize yağın kurşunları seyretmemizi beklemesin! Eğer İsrail kendisini, F-16'larla ve helikopterlerle bizi bombalamak hakkına sahip görüyorsa, Filistinlilerin bunları düşürmek için savunma silahları araması sürpriz olmamalı. Ben ve ait olduğum Fetih hareketi, gelecekteki komşumuz olan İsrail'in içindeki sivilleri hedef almaya ve saldırılara şiddetle karşı olmamıza rağmen kendimizi korumak, ülkemizi işgal eden İsraililere direnmek ve özgürlüğümüz için savaşmak hakkına

sahibiz.

Ben ne teröristim ne de bir barış karşıtıyım. Ben tüm diğer zulüm gören insanların doğal olarak savunacakları (başka yerden yardım alamayanların kendini savunma hakkı gibi) şeyleri savunan Filistin sokaklarında kurşun yağmurları ve İsrail tanklarının gölgesi altında yaşama ve varolma mücadelesi veren sıradan bir insanım.

Bu işgal ve cinayetlere karşı benim direnmekte kararlı olmam, benim öldürülmeme sebebiyet verebilir. Bu yüzden ölümümün dünyaca, İsrail'in "terörle mücadele" sinde! bir istatistikten ibaret olduğunun düşünülmemesi için bu yazıyı kaleme alma ihtiyacı hissettim. Yaklaşık 6 yıl İsrail hapisanelerinde siyasi mahkum olarak hapsedildim. Buralarda akla hayale gelmeyecek işkencelere maruz kaldım. Gözlerim bağlanarak üreme

organlarıma sopayla vuruldu. Ancak 1994'ten beri ne zaman ki İsrail'in bu işgali bitirmekte ciddi olduğuna inandım; adalet ve eşitlik üzerine kurulu bir barışın yorgun bir savunucusu oldum. Filistin delegasyonlarının İsraili Parlamentolarla karşılıklı uzlaşma ve işbirliğini geliştirmek için görüşmelerine sıcak baktım. BM önermesine uygun bir çözüm ve 1967'de işgal edilen Filistin topraklarından tamamen çekilmeye dayalı eşit ve bağımsız iki ülkenin (İsrail ve Filistin'in) barışçıl birlikteliğinin yollarını aramaya başladım. Ben İsraili yıkmak, parçalamak istemiyorum; sadece benim ülkeme yapılan işgali bitirmek istiyorum. ■

Yazar, El-Fetih Örgütü'nün Genel Sekreteri ve Filistin Yasama Konseyi'nin üyesidir.

Mart'tan Aralık'a TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE SONA DOĞRU

NECMETTİN TURİNAV

Geçtiğimiz Mart ayının; siyasi tarihimize ve Türk dış politikası açısından taşıdığı önemi öyle sanıyorum ki, ileride daha iyi kavrama imkanı bulacağız. Türkiye- Avrupa Birliği, Kuzey Irak ve Kıbrıs, ABD Başkan Yardımcısı Cheney'nin bir hayli bozuk bir şekilde Türkiye'den ayrılması, Afganistan komutanlığı ve AB Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu komiseri Gunter Werheugen'in Kıbrıs ve ABD konusundaki açıklamaları!.. Tabii bir de, Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz etrafındaki bin bir spekülasyonun yanı sıra, Devlet Bahçeli ile İsmail Cem ve Meclis Başkanı Ömer İğzi'nin AB konusundaki son derece manidar tavırları!..

Bütün tavırları bir arada mütalea edince, yani ayrıntıdan bütüne yükselerek daha tepeden bir değerlendirmeye tabi tutunca; ister istemez Türkiye'de önemli bazı şeyler mi oluyor diye düşünmek durumunda kalıyoruz.

Evet, herhalde önemli bir şeyler oluyor. Hem de sırf Türkiye ile sınırlı değil. Türkiye'nin yeri, konumu ve uluslararası düzlemde işgal edeceği yeni mevki hususunda, ciddi bazı pazarlıkların yapıldığı bir süreci yaşıyoruz. Dikkat edelim, burada sırf Türkiye'nin kendi özgün iradesiyle geliştirdiği bir tercihten söz etmiyoruz. Bilâkis tam aksine, Avrupa Birliği ile Birleşik Amerika'nın, hemen hemen aynı tarihlere denk düşecek biçimde, Türkiye'nin konumunu ta-

yin noktasında yeni bir tavır değişikliğinin içine girdiklerinden söz etmek istiyoruz. Dolayısıyla bir vakittir derinlerde seyreden ve geçtiğimiz marttan itibaren de hem ABD, hem Avrupa Birliği cenahında açıktan açığa tezahür ettirilmeye başlanan menhüs bazı tavırları, yeni baştan değerlendirmeye tabi tutmamız icap ediyor.

Türkiye'de kamuoyunu kontrol altında tutan iç ve dış etki odakları, maalesef toplumun sağlıklı bilgilendirilmesinin önünde sağlam bir duvar oluşturabildikleri için, ülke olarak maruz kaldığımız yeni süreci yeterince izleyemiyoruz. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin açıklamasında böyle olduğu gibi, Mesut Yılmaz'ın AB konusundaki *kamplaşmacı* tutumunu da aynen böyle, özünü yitirmiş iç politika malzemeleri seviyesinde değerlendiriyoruz. Sanki AB meselesi, sırf Türkiye'nin *yandaşlık ve muhaliflik* tutumuyla izah edilebilir bir sorunmuş gibi!..

Bu bakımdan kendimizi, mevcut kördüğünün biraz olsun dışına çekerek, içerideki ve dışarıdaki gelişmelere bu çerçevede bakmayı deneyelim. Zaten Türkiye'nin mevcut yerine ve konumuna, uluslararası ve bölgesel düzlemdeki istikamet kırılmalarına veya yeni istikametlere yeterince vakıf olabilirsek; yani geleceğimize ilişkin bir takım öngörüler üretebilirsek, Türkiye iç politikalarının bundan etkilenmemesi söz ko-

nusu olamaz. Türkiye'deki bir takım basın ve köşe madrabazlarının ya da ideoloji ve siyaset bezirganlarının anlamak istemediği hususlar da buralarda yatmaktadır.

Bu bakımdan yukarıda söylediğimiz hususları, geçtiğimiz Mart ayındaki önemli gelişmelerle bire bir eşleştirmeye çalışalım.

Önce Cheney'nin Ankara Ziyareti: Şaşkınlık ve Bozuk Bir Psikoloji

Kuşkusuz geçen ayın en mühim hadisesi ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'nin Ankara ziyareti oldu. Bu ziyaret dolayısıyla, asla unutulmaması gereken iki hususa işaret etmek gerekiyor. Bu hususlar Cheney'nin Ecevit'le 14 dakika; Genelkurmay başkanı Kıvrıkoğlu ile bir saat civarında görüşmesi; Türkiye veya ABD açısından bu görüşmenin alışılmış dışılığı; "muhatabınız hükümettir" gibi bir sözün söylenip söylenmediği ile ilgili değildir. Tam tersine, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin Genelkurmay başkanı ile yaptığı uzun müzakerenin ardından, daha önceden ilân edilmiş basın toplantısı fikrinden vazgeçmesi hadisesidir. Bizim edindiğimiz duyum ve intibalara göre, bu müzakerelerden ABD tarafı hoşnut kalmadığı gibi, umduğunu da bulamamıştır. Basında çok tartışıldığı şekliyle, buradaki tatminsizliğin asıl sebebi sırf Irak'a müdahale ile sınırlı değildir. Çünkü bu konuda Türkiye'nin politikası zaten bilinmektedir ve gerek Başbakan, gerekse Genelkurmay başkanı tarafından muhtelif vesilelerle izah edilmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla ABD Başkan yardımcısının bir nevi gizli protestosunun altında, daha başka sebepler bulunmalıdır diye düşünüyoruz.

Bir basın toplantısının iptalinin, bu derece önemli olup olmadığı kuşkusuz tartışılabilir. Ancak şunu unutmayalım: Dick Cheney, Türki-

ye öncesinde tam on bir ülke ziyaret etti. Ve bu ülkelerde yaptığı görüşmelerin akabinde de behemehal bir basın toplantısı yaptı. İlgili ülkelerin görüşleri, ABD'nin beklentileri hususlarında açıklamalarda bulundu. Tabii olarak, Türkiye'de de böyle yapılması icap ediyordu. Nitekim basın toplantısı programa bunun için konmuştu.

ABD Basınının Ambargosu

İşte onun için iptal hadisesinin üzerinde çok duruldu; Türkiye'den kaynaklanmayan bin bir sebep dolayısıyla da asıl nedenlere asla inilmek istenmedi. Şimdi buraya bir "nim" koyalım da ikinci dikkati çeken hususa eğilelim: Meğer Cheney'in Türkiye ziyaretine ve Türkiye'nin görüşlerine Amerikan basınında beklenen alaka hiç mi hiç gösterilmemiş!.. Ziyaret öncesinde değil, ziyaret sonrasında da!.. Bu ilgi azlığını, belki de normal karşılamak gerekebilir.

Fakat konunun ilgilileri hiç de böyle düşünmüyorlar. Cheney'in ufak tefek Körfez ülkelerine, Mısır'a ve Suudi Arabistan'a yaptığı ziyaretler ABD basınında çarşaf çarşaf yer bulmamış mı? Yani Türkiye ziyaretinin üç beş misli genişliğinde verilmiş bu haberler. Halbuki yaptığı 12 ziyaret içerisinde, en sona bıraktığı ülke Türkiye değil miydi? En sona bıraktığı ülke, ABD politikaları açısından en mühimi sayılmıyor muydu? Burada toplu bir değerlendirme yapılmayacak mıydı? Irak dışında, Afganistan, Kafkasya, Orta Asya politikalarını da buna eklerseniz (tabi bir de *Avrupa Ordusu* konusu var), Dick Cheney açısından Türkiye ziyareti, hepsinden daha önemli değil miydi? İşte bu önemli ziyaret, ABD basınında alabildiğine küçük görülmüş; üstüne üstlük bir de programda ilân edilen basın toplantısını ABD tarafı iptal ediverince, ziyaret haber-

leri bilinçli bir güdüleme ile alabildiğine hafife alınmaya başlamış.

Bütün bunlardan çıkan sonuç, Türkiye-ABD ilişkilerinde, henüz daha kamuoyuna yeterince yansıtılmayan ciddi bazı açmazlarla yüz yüze geldiği gerçeğidir. Eğer bu meseleyi sırf Saddam'a veya Irak'ın geleceğine indirerseniz, işte en büyük yanlış bu olur, diye düşünüyoruz.

Cevap Kime?

AB'ye mi, ABD'ye mi?

Peki öyleyse Türkiye ile ABD arasında derinden seyreden soğukluk nereden ileri gelmektedir?

Meselenin ilk uç veriş, daha doğrusu kamuoyu önündeki ilk somut tezahürü, Harp Akademilerinde düzenlenen "Bölgesel Barış" ihtiyacı ve arayışından kaynaklanan toplantı ve orada Milli Güvenlik Kurulu genel sekreteri Tuncer Kılınç'ın yaptığı AB eleştirisine dayalı konuşması oldu. Türkiye kamuoyu ve basın, ilgili mesajı, sırf AB ile sınırlı görmekte ısrar etti. Bu tabii ki bütünüyle yanlış sayılmaz. Fakat *Bölgesel Barış* Türkiye için bir ihtiyaç olsa bile; bu önermeden AB'den ziyade ABD tarafının daha çok rahatsız olduğu anlaşılmakta gecikmedi.

ABD'nin Güney Kore ile birlikte "şer üçgeni" olarak saydığı İran ve daha ötede Kafkas politikalarının sonunu getirecek Rusya'nın bir arada zikredilmesi, ABD'nin kafasını alabildiğine karıştırmış gözüküyor. Yani sizin anlayacağımız, Tuncer Kılınç'ın üç cümlelik mesajı; sırf AB'ye yönelik bir tavır olarak değil de; teklif muhtevası bakımından daha ziyade ABD'ye müteveccih bir karşı önerme olarak anlam kazanmaktadır.

Yeni ABD Dayatması:

İsrail-Hindistan-Türkiye İşbirliği

Umran'ın dikkatli okuyucuları hatırlayacaklardır. Geçen sayıların birinde, "Soğuk Savaş Bitti/Şimdi Sıcak Savaş Zamanı" başlıklı geniş bir analiz yayınlamıştık. Orada *Körfez/İrak savaşı*, Yugoslavya ve Afganistan müdahalelerini topluca ele alarak, Yeni Dünya Düzeni'nin ve ABD müdahalelerinin gelecek bakımından ne anlama geldiği sorusuna cevap aramıştık. Ayrıca da Hindistan'ın, ABD'nin Çin politikaları açısından yeni bir müttefik değerine yükseleceği; II. Dünya Savaşının sonundan itibaren bu rolü ABD açısından güvenle yürüten Pakistan'ın

sırf bu yüzden büyük bir boşluğa düşeceği ve hatta ileride Pakistan'ın, tabii ki Afganistan'la birlikte parçalanmak istenebileceği gibi hususlar üzerinde durmuştuk.

Hatta bir adım daha atarak, ABD istihbarat kuruluşları ile dış politika yapımcıları tarafından hazırlanan 2015 Dünya Raporu'nda (bkz: Umran 90-91 sayı ek) Türkiye hakkındaki değerlendirmelere eğilerek, ABD'nin önümüzdeki zamanlar için (Türkiye-İsrail-Hindistan) arasında askerî/siyasî bir ittifak arayışı-

Dünya 2015 Raporu'nda, ABD'nin Türkiye'yi AB içinde mütâlea etmediği bir gerçek. ABD'nin Türkiye'yi, asgariden dış politika imkân ve açılımları bakımından, AB'den daha bağımsız kullanmak düşüncesinde olduğu anlaşılıyor.

na girmek istediğinden söz etmiştik. Bu ittifakın anlamı, ister istemez, İsrail ve Türkiye ile Hindistan arasında kalan muhtelif islâm ülkelerini (Pakistan, İran, Irak, Suriye ve tabii ki Körfez ülkelerini) kıskaç içine almak değil de nedir diye sormuştuk.

İşte geleceğe yönelik bu ABD tasavvurundan yola çıkarak sözkonusu analizimizde, ABD'nin, Türkiye'nin yerini Avrupa Birliği içinde düşünmeyebileceğini ileri sürmüştük. Şunun şurasında daha ne oldu ki? Bizim bir varsayım olarak, ama hayati derecede bir vurgu ile üzerinde durduğumuz bu husus, meğer ABD ile Türkiye arasında cereyan eden son müzakerelerde eni konu tartışılmamış mı?

İlk elde Cheney'nin ziyareti öncesinde, ABD'li dış politika uzmanları tarafından gündeme getirilen ve özellikle de Türkiye'ye empoze edilmeye çalışılan siyasi yapılanma; yönünü AB'ye döndürmüş Ankara üzerinde meğer soğuk bir duş tesiri bırakmış. Türkiye'nin AB karşısındaki tedirgin tutumunu; Batı bloğu dışın-

da, yepyeni bir alana tahvil etmenin tam da zamanı diye düşünülüyor anlaşılıyor mu?

Dünya 2015 Raporu'nda, daha geçen yıl kurgulandığı anlaşılan bu projeye göre, ABD'nin Türkiye'yi AB içinde mütâlea etmediği bir gerçek. Yani ABD'nin Türkiye'yi, asgariden dış politika imkân ve açılımları bakımından, AB'den daha bağımsız kullanmak düşüncesinde olduğu anlaşılıyor. Burada iki şık üzerinde durmak gerekir. AB'nin tamamen dışında bir Türkiye, ya da (15+1)

ve ya (27+1) gibi AB ile özel şartlarla ilgili bambaşka bir Türkiye!..

ABD ve Türkiye Politikalarında Kırılma Noktası

İşte, daha Dick Cheney Ankara'ya gelmeden önce, MGK Genel Sekreteri Tuncer Kılınc'ın yaptığı son konuşmanın muhtevası ile; ABD'li dış politika uzmanları (tabii ki daha önce) ve Cheney'nin önermeleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar bu bakımdan dikkat çekici olmaktadır.

Bir defa her iki önerme de, Türkiye için AB dışında, daha yeni bir konumlanma arayışını ifade etmektedir. Bir defa ABD diyor ki: (Türkiye-İsrail-Hindistan) arasında yeni bir işbirliği!.. İlk elde bu önermenin iki anlamı bulunuyor: Çin'e ve Batı Avrupa'ya karşı bir duruş!.. İkincisi de (İran, Pakistan, Irak, Suriye, Ürdün, Filistin, S.Arabistan ve Körfez ülkelerini) kıskaç altına almak!.. İsrail dolayısıyla Ortadoğu İslam ülkelerini, Hindistan dolayısıyla Pakistan'ı ve Türkiye dolayısıyla da İran'ı baskı ve

kıskaç altına almak.

Buna karşılık Tuncer Kılınc Paşa'nın ağzından çıktığı şekliyle: (Türkiye-İran-Rusya) dayanışması ki, ABD önermesinden daha bir farklı. Temel özelliği de Bölgesel bir işbirliği arayışına dayanması. Böyle bir işbirliğinden, iyi düşünülecek olursa, Avrupa Birliği'nden ziyade ABD tarafı rahatsız olur. Irak ve Kafkasya, hatta Karadeniz bölgesi için daha müşterek politikalar vs. Daha önemlisi de Türkiye'nin, İsrail ekseninin dışında, yeni yeni alanlara açılma imkanı bulması.

Ankara'da bazı Meclis Dışişleri Komisyonu üyeleri ile yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz intibalara göre Türkiye, ABD önermesine rıza göstermemiştir. Vâki ısrarlar karşısında, İran ve Pakistan'ın, bir adım ötede de Rusya'nın böyle bir ittifak içinde yer almasında fayda gördüğünü dile getirmiş. Bu hususlar Cheney ile yapılan müzakerelerde de tekrar tekrar ele alınmış. Daha ileride ABD Başkan yardımcısının, Genelkurmay başkanı ile görüşmek ısrarı da buralardan kaynaklanıyormuş. Fakat buna rağmen ABD tarafı herhangi bir mesafe alamamış. Cheney'nin basın toplantısını iptali ve Türkiye ziyaretinin sisler arasında kaybolması da işte buralardan kaynaklanıyormuş.

Dolayısıyla Kılınc Paşa'nın Harp Akademileri'ndeki konuşması, bu izahlar çerçevesinde daha bir anlamlı hale geliyor. Bu konuşma, AB karşısında kuşkusuz Türkiye'nin rahatsızlığını dile getirmektedir. Bir adım ötede de, AB dışında kalma ihtimali yüksek görünen Türkiye'nin, içine düştüğü bir arayış ihtiyacını!.. Fakat bütün bunlara ve piyasadaki yaygın yorumlara rağmen, biz Türkiye'nin bilinçli bir şekilde AB dışında kalmayı tercih ettiği düşüncesini taşımıyoruz. Burada asıl önemli olan, MGK Genel Sekreterinin yaptığı konuşmanın, Dick Cheney'nin ziyare-

retine tekaddüm ettirilmesindeki zamanlama inceliği olmaktadır.

Böyle düşünüldüğü taktirde vâki konuşma; Avrupa Birliği'nden ziyade ABD'ye, yani Dick Cheney'e müteveccih durmaktadır. Yüzde 30-40 AB'ye, yüzde 60-70 de ABD'ye müteveccih bir duruş sizin anlayacağınız.

Avrupa Birliği Türkiye'yi İtmeye Başladı

Şimdi, Türkiye'nin konumunu doğrudan ilgilendiren ABD menşeli bu gelişmeler karşısında, Avrupa Birliği'nin takındığı tavrın da yakından izlenmesi gerekmektedir. Bu hususların derin planda, AB tarafından izlenmediğini düşünmek mümkün müdür? Nitekim AB tarafından gelen açıklamalar ve Türkiye'ye ilişkin sergilenen son tavırlar (Bunların hemen hemen hepsi 2002 Mart ayında cereyan etmiştir.) Birleşik Amerika'nın tutumu ile tam bir paralellik arz etmektedir. Şöyle ki:

1. Geçtiğimiz Mart ayı içerisinde, AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri Werheugen, aynı anda Kıbrıs Rum Kesimi'ni ve Yunanistan'ı ziyareti sırasında durduk yerde bazı konuşmalar yapmaya başlamıştır.

Avrupa Birliği'nin dış politika sorumluluğunu da üstlenen Werheugen, *Kıbrıs müzakerelerini sabote etmek istercesine* tahrikçi bir tutum takınmaya başlamış ve Rum kesiminin 2004'te kesin üyeliğinin kabul edileceğini; Türkiye'nin bunu kabul etmediği takdirde AB üyeliğini unutmaması gerektiğini; bir adım ötede de: *"Türkiye eğer Kuzey Kıbrıs'ı ilhaka kalkışırsa, bunun doğrudan doğruya, AB üyesi bir ülkenin topraklarını ilhak etmiş duruma düşeceğini"* kaba ve tahrikçi bir dil ile tekrar etmeye başlamıştır. Dikkat edilirse bu dil, hiç de diplomatik değildir. Ayrıca da bir AB yetkilisi, ilk defa böyle bir dil ile

konuşmaya başlamaktadır.

2. İkincisi de AB parlamentosunun, Ermeni soykırımına ilişkin aldığı son karardır. Bir adım ötede Türkiye, bu kararı tanımaya davet edilecektir. Dikkat lütfen, Türk basını bu kararı örebilmek için akla karayı seçmiştir. Sadece iki gazetede manşet olabildi bu karar. Kuşkusuz bu tutum sadece basının iradesiyle de izah edilemez. Devlet içindeki gizli bir lobinin varlığı dikkati çekiyor burada.

3. AB parlamentosuna sunulan

AB ülkeleri, Türkiye'den bilinçli olarak uzak duruyor ve Türkiye'yi adeta itiyorlar. Son aylarda uç vermeye başlayan bu yeni tutum, kendiliğinden değil de; doğrudan doğruya ABD ile müştereken geliştirilmiş bir strateji olabilir.

ve 29 parlamenter tarafından imzalanayan Ayasofya'nın kiliseye döndürülmesi teklifi!.. Bu tür tekliflerin kabul edilip edilmemesi değil önemli olan. Bütün bu gelişmelerin anlamı, Türkiye'yi AB politikalarından caydırmak değil de nedir?

4. Bir de terör örgütleri sorunu var. Birlik organları PKK gibi bazı örgütleri terör listesine dahil etmek istemiyorlar. Son günlerde PKK'nın adının değiştirilmesi ve gene PKK'nın, sigara kaçakçılığı ile ilişkilendirilmesine de özellikle dikkat etmek gerekmektedir.

ABD ve AB Türkiye Konusunda Anlaştı mı Yoksa?

5. Burada Werheugen' in Atina'da yaptığı bir konuşma daha da manidar kaçıyor. Werheugen aynen şöyle diyordu. *"ABD, Türkiye'nin AB üyeliği için baskı yapmıyor, yapmaz da. ABD, Avrupa Birliği'nin stratejik ve siyasi öncelikler çerçevesinde üye kabul etmediğini gayet iyi biliyor. AB bu konuda esnek değildir. Birlik şartlarına ve*

müktesebatına uymayan ülkelerle müzakere, Avrupa Birliği'nin geleceği açısından tehlikelidir." vs.

ABD ve AB tarafında ortaya çıkan bu yeni gelişmelerin, geçtiğimiz Mart ayı içerisinde tezahür ettiğini akıldan tutmak icap ediyor. Biz şahsen Türkiye'de AB'a girmek veya girmemek tarafları olan çevrelerin hilafına; bizatihi AB'nin kendi bünyesinde, Türkiye'ye ilişkin yeni ve dışlayıcı bir politikanın, kararlı bir biçimde öne çıkarılmaya başlandığı sonucuna ulaşıyoruz. Özellikle de

Werheugen'in Atina'da yaptığı konuşma ile ABD'yi de ilzam eden sözleri bize son derece manidar geldi: *"ABD, Türkiye'nin AB üyeliği için baskı yapmıyor, yapmaz da!..."* Yani anlayın artık! Biz ABD ile bu mevzuu yani Türkiye'nin yerini veya konumunu konuştuk ve bir mutabakata verdik demek istiyor...

Aksi halde Avrupa Birliği'nin, Türkiye'yi dışlamayı ve Türkiye kamuoyunu tahriki esas alan bir tavır sergilememesi icap ederdi diye düşünüyoruz. Bize göre hadisenin özü şurada yatıyor: Avrupa Birliği ülkeleri, kuşkusuz Türkiye'yi içine alıp almakta ciddi bir tereddüdün içindedirler. Burası açık!.. Fakat AB gelecekte, ABD karşısında bağımsız bir varlık ve bağımsız bir dış politika icra etmek istiyorsa; birlik politikalarını özellikle Ortadoğu ülkelerine de şâmil kılmak istiyorsa; ya da ABD'nin bu bölgelerdeki nüfuzundan rahatsız ve bunu bertaraf etmek istiyorsa; bunun için evvel emirde Türkiye üzerinde; AB'nin bir ihtirasının bulunması icap etmez miydi?

Mesela Türkiye AB bünyesinde yer almış olsa idi, ABD'nin Basra Körfezi bölgesindeki hükümlerini tamamen boşa çıkartılabildi. Körfez petrolerinin yarısından çok fazlası (İran ve Irak), Türkiye üzerinden Akdeniz'e boşaltılabilir, AB ülkeleri de, ABD'nin petrol kaynakları ve petrol yolları üzerindeki ipoteğinden kurtulmuş olurlardı. Böylece de başta İran ve Irak olmak üzere, Suriye ve Kafkasya ülkelerinin yüzü bütünüyle batıya dönük hale gelirdi. Böyle bir gelişme karşısında da ABD'nin, Körfezdeki varlığı anlamını tamamen yitirmiş olurdu.

Kuşkusuz bütün bunları AB'nin stratejistleri bilmez değildir. Fakat öyle anlaşılıyor ki AB ülkeleri, Türkiye'den bilinçli olarak uzak duruyor ve Türkiye'yi adeta itiyorlar. Son aylarda uç vermeye başlayan bu yeni tutumun, kendiliğinden değil de; doğrudan doğruya ABD ile müştereken geliştirilmiş bir strateji olabileceğini, bunun için vurgulamak ihtiyacını duyuyoruz. Ayrıca da, henüz vuzûha kavuşmamış gözükken bu manzaranın, önümüzdeki aylarda bir hayli netleşeceğini, Aralık 2002 veya Ocak 2003 döneminde de dananın kuyruğunun kopabileceğini şimdiden söylemek istiyoruz.

Dikkat edilirse bu değerlendirmemizde, Türkiye iç politikasındaki AB taraftarı ve karşıtları üzerinde hemen hemen hiç durulmadı. Bu kesimler maalesef meseleyi çok hafife alıyor ve Türkiye kamuoyunun şöyle veya böyle bir tercihi seviyesine indiriyorlar. Unutmamak gerekir ki, Türkiye'nin NATO'ya girişi de son derece sancılı olmuştu. Şimdi ise durum daha bir farklı geliyor. Daha doğrusu çapraz bir tutumla kuşatılmış durumda Türkiye!..

Örtülü AB Muhalifleri ya da En Kırılğan Tutumlar

Peki, ya Türkiye'nin tutum ve tercihi?

Aslına bakılırsa, bu noktada vuzûhlu bir hüküm vermek o kadar da kolay değil. Belki paradoks gibi gelecek size ama; herşeye rağmen ve güdümlü AB taraftarlığı yapan sınıfların, bu hususta samimi olduğu düşüncesinde değiliz. Bu sınıfların tamamına yakını, daha önceden aşırı bir AB muhalifi idiler. Onlar biliyorsunuz, yıllardan beri Türkiye'nin yerini Avrupa'da değil de ABD'nin yanında mütâlea etmekteydiler. Körfez savaşından taa Clinton'un Türkiye'yi ziyaretine kadar, (Avrupa mı, ABD mi?) diye diye, Türkiye'nin başında boza pişirmişti bu sınıflar. Bir zamanlar en aşırı AB muhalifi onlardı. Sonra biliyorsunuz, bu husustaki ABD politikaları değişiklik gösterince, tam bir sürü psikolojisi ile, bu sınıfların bütünü Avrupa Birliği taraftarı kesiliverdiler. Şimdi de AB karşısında en aşırı taviz taraftarı ve Türkiye'nin menfaatlerini kollayan her tutumu AB karşıtlığı ile damgalayanlar, nedense hep bu sınıflar oluyor. Bunu bildiğimiz için, bizler bu sınıfların samimiyetine hiçbir zaman inanmadık.

İleride Türkiye'nin yeni konumu noktasında ABD politikaları vuzûha kavuştukça, bu güdümlü sınıflardaki rol ve tavir değişikliğini izlemek, hiç de zor olmayacaktır diye düşünüyoruz. Dolayısıyla bu aşırı tavizci sınıflara, içimizdeki "Derin Amerika"nın suflörleri ve psikolojik harp taraftarları nazarıyla bakmak hiç de yanlış olmayacaktır. Aşırı İran karşıtları, Türkiye'nin elsiz ayaksız ABD ile birlikte, Irak'a saldırmasından yana olanlar da gene bu sınıflardır. Hem AB'ye verilecek tavizlerden yana bir tutum takınmak; hem de İran ve Irak konusunda AB'nin dış politika tutumunu es geçerek, daha ziyade ABD ve İsrail çizgisine denk düşen bir yaklaşım sergilemek!.. Çelişkiyi görüyorsunuz sanırım.

Buradaki kastımız elbette sırf bu sınıflar değil; bilakis derin, gizli ve

ağırlıklı bir konum ihraz eden, dışa bağımlı oligarşik bir yapıya yöneliktir. İşte bu sınıflar, yani bugün aşırı AB taraftarı bir tavir takınan bu sınıflar; yarın Türkiye'nin (İsrail-Hindistan) ekseninde yer almasının da gönüllü sözcüleri olabileceklerdir. Gene bu sınıflar, *Mavi Akım*'ın en aşırı muhalifleri olmamışlar mıydı?

Batıda Olmak veya Dışarıda Kalmak: İkisinin de Bir Bedeli Var

Bu analizi okuyanlara, belki gene bir paradoks gibi gözükse de; AB konusundaki samimi taraftarları, yine de diğer kesimler arasında aramak ve bulmak icap ediyor. Görünüşte AB'a karşı ihtiyatlı davranan, yerine göre direnen ve eleştiren sınıflar arasında yani!..

Çünkü iki bloklu dünyanın sona erdiği ve globalizmin hakim olduğu bu aşamada, Türkiye'nin yerini tayin hususu giderek güçleşmektedir. Aynen *İkinci Dünya Savaşı* yıllarında Türkiye'nin, derinden yaşadığı tercih sıkıntılarında olduğu gibi!.. Bu aşamada her tercihin bir güçlüğü ve külfeti içerdiği unutulabilir mi? Zira bir buçuk asırlık tecrübesi ile Türkiye, Batı Bloğu dışında kalmanın ne anlama geldiğini bilmez değildir. Bütün Balkanların AB bünyesine dahil edildiği bir durumda, Batı karşısında olmak ve Batı'nın tazyikine maruz kalmak ne demektir, bunu elbette Türkiye bilmez değildir.

İkinci olarak, Batı Avrupa'dan dışlanan bir Türkiye'nin, ABD tazyiki karşısında ne tür zorluklarla karşılaşacağı da malumdur. Bu tazyikin en ağırına Türkiye, 28 Şubat döneminde maruz kaldı, ve 1996-97'den beri de Türkiye İsrail parantezinin dışına çıkamamaktadır. Dolayısıyla Avrupa Birliği meselesine Türkiye'nin, hafif meşrep sınıflardan daha ileride, ağırbaşlı ve tarihî bir sorumluluk bilinci ile yaklaşması kadar tabii bir şey düşünülemez.

Dolayısıyla da Türkiye'nin, belki 1952'den beri, yani NATO'ya girdiğimiz yıllardan beri ihmal ettiğimiz *Bölgesel Barış* ihtiyacını yeni yeni duymaya başlaması, son derece isabetli bir gelişmedir. Fakat hangi kültürel politikalarla? Yıllık ihracatının ancak yüzde on'unu komşu ülkelere yapabilen bir Türkiye, nasıl olur da *Bölgesel politika* uygulayabilir, düşünmeye değer mi? Fakat fikir olarak da asla yanlış bulmuyoruz. Aynı şekilde (Türkiye-Rusya ve İran) türü yaklaşımları da!.. Daha ötede biz bu tür önermeleri şimdilik, AB'ye girmemek için icad edilmiş bahaneler olarak mütâlea etmek taraftarı da değiliz. Tam aksine, AB karşısında Türkiye'nin yeni bir pazarlık arayışı, konumunu güçlendirme denemesi vs. olarak görmek istiyoruz. Ya da, AB ile ilişkilerin kopması ihtimaline karşılık, şimdiden bir hazırlık arayışı vs!.. Tabii bu tutumun, ABD'ye karşı üretilmiş bir alternatif tutum olarak da ayrı bir değeri bulunmaktadır.

Çünkü Türkiye; Körfez savaşında Irak'ın, Afgan savaşı sırasında da Pakistan'ın, (ABD'nin müttefiki oldukları halde) nasıl itilip kakılabildiğini herhalde unutamaz. İkincisi de Türkiye için ne idam, ne de Kürtçe meselesi önemli bir sorun teşkil eder. Ne var ki Türkiye, AB'a giriş garantisini almadan, bu tür uygulamalara girişmek taraftarı da gözüküyor. AB kriterlerini yerine getirdiğinde Birlik bünyesine kabul edileceği garantisini henüz daha alabilmiş değil. Türkiye mevcut kriterlerin dışında, ikide bir *Ermeni Tasarısı*, *Ayasofya* vs gibi olmadık bahanelerle önünün kesileceği ihtimali ile de, bilinçli olarak yağurdu üfle-yerek yiyor. Birliğe giriş garantisini alan bir Türkiye'nin *Kürtçe* ve *idam* gibi problemleri üç gün içinde aşacağından kimsenin şüphesi bulunmamalıdır.

Mesut Yılmaz'sız Yeni Bir Devinim

Nitekim Verheugen aracılığıyla AB ve Ceheny ile uzmanları (Henry Barey, Dr. Philip Gordon, Randy Schunemann ve Richard Perle) tarafından iletilen ABD şantajlarına muttali olan Türkiye; Mart ayının son on gününde yeni bir atılımın içine girmiş bulunmaktadır. Bunun ilk sinyalinin de, çok gariptir Devlet Bahçeli verdi. Önümüzdeki Aralık itibariyle, Türkiye'nin adaylık müzakerelerinin sonuçlandırılması gerektiğini şart olarak ileri sürüverdi. Çünkü öncelikli hedeflerin tümünü yerine getirmiş bulunuyor Türkiye ve bunlar adaylık müzakerelerinin başlaması için yeterli şartlar. Ardından İsmail Cem'in bir adım daha ileri giderek, Verheugen'e cevap olmak üzere, "*sömürgeci ve baskıcı tutumu bir yana bırakın da, daha ciddi olun*" demesi de manidardı. Bütün bunlar Türkiye'nin, AB karşısında daha atak ve baskıcı bir tutumu benimsediğini ortaya koymuyor mu?

Daha da önemlisi, Meclis Başkanı Ömer İzgi'nin açıklamaları değil midir? Ömer İzgi, Türkiye'nin dahil olmadığı bir AB'nin, *Alman hegemonyası* altında ezileceğini ve bundan ilk olarak İngiltere'nin rahatsız olacağını söyledi. Kuşkusuz bu sözlerin muhatabı Almanya olmalıydı.

Dolayısıyla kademe kademe, önümüzdeki Aralık ayına doğru yaklaşacağız. Ve bu arada Haziran ayında Kıbrıs müzakereleri sona erecek. Türkiye sonuçta (*Karadağ-Sırbistan*) modelinde ısrar edecek. Bakın siz cayırtıya o zaman!.. Hele bir de ABD Irak'a müdahale ederse, AB politikaları bundan acayip derecede etkilenecek sizin anlayacağınız. Aşırı AB taraftarlarının aklı varsa, daha doğrusu Türkiye'nin AB'ye girmesini samimi olarak istiyorlarsa; ellerinden geldiği kadar Irak müdahalesine karşı çıkmaları gerekmiyor mu?

Peki!.. Ya AB'ye Türkiye Girmez ise?..

Bütün bunlardan sonra, Türkiye eğer AB ile anlaşamazsa, yani Kıbrıs ve Ege'de arzu ettiği sonuçları elde edemez ve Avrupa Ordusu'nda layık olduğu bir seviye ile kabul görmezse ne olur? Nitekim Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Tuncer Kılınç ve Ege Ordu Komutanı Cumhuriyet Asparuk'un konuşmasından ve tabii ki Dick Cheney'nin Türkiye ziyaretinden sonra, *Batı Kulübü* üyeleri bu ihtimalin üzerinde kapalı kapılar ardında geniş geniş durmaktadırlar. Kimler kendisine fısıldadı ve not ettirdi ise, Akşam'dan Şakir Süter, bu çevrelerin yaptığı değerlendirmeleri, sütununa aktardı. Virgülüne dokunmadan, Süter'in 24.03.2002 tarihli yazısından aynen aktarıyoruz:

"Gelelim asıl meseleye. Yani AB üyesi bazı ülkelerin kapalı kapılar ardından da Türkiye ile ilgili değerlendirmelerine:

-Türkiye'nin Batı'yı terketmesi bizim açımızdan (Avrupa devletleri) çok tehlikelidir. Ciddi bir maceranın içine girmemiz demektir. Bu nedenle ayrılışlarını göze alamayız, bir şekilde yanımızda kalmalıdır.

-Yeni bir ittifak arayışına girmeleri, bizlere soğuk bakmaları Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar üçgeninde tehlike işaretidir.

-Türkiye bu yola girerse, Avrupa'ya alternatif olabilecek yeni bir *Bölgesel Yapı*'nın merkezi durumuna gelir.

-Türkiye Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözümü ile ilgili tamamen kendi istekleri doğrultusunda davranmaya başlar. Hiçbir şekilde önerilerimizi dikkate almaz. Hatta iç siyaset açısından popülist politikalar izleyebilir.

-Gerek insan hakları ihlalleri, gerekse etnik gruplar gibi sorunlarla ilgili olarak elimiz kolumuz bağlıdır. Müdahale gücümüz sınırlanır." ■

SUSURLUK DAVASI VE HİKMET-İ HÜKÜMET ANLAYIŞI

CEVAT ÖZKAYA

Emekli generallerin Korkut Eken'in ceza evine girmesi üzerine verdikleri beyanlar, Susurluk davasını yeniden kamuoyunun gündemine getirdi. Eken'in Güneydoğu'da görev yaptığı dönemde, onun emiri durumunda bulunan generaller bir nevi Eken'e kefil oldular. Onun emirlerle uygun davrandığını ve süreç içinde yapılanların kontrolleri altında olduğunu söylediler.

Susurluk kazasıyla ortaya çıkan çeteleşmenin sorumlularından kabul edilen, Eken ve Mehmet Ağar da, emirsiz iş yapmadıklarını, bütün yaptıklarının yetkililerin bilgisi dahilinde olduğunu söylüyorlar. Bu arada Susurluk çetesi davasına ilişkin Yargıtay'ın gerekçeli kararında ise, "Terörle mücadele adı altında da olsa, bir hukuk dışı örgütlenmeyle, devletin meşru güçleri gibi güç kullanarak yürürlükteki yasalar yerine, kendi güç ve kurallarıyla sözde yasalar oluşturmak, devleti hukuk devleti olmaktan çıkarır" hükmüne yer veriliyor.

Yine gerekçeli kararda, haklarında mahkumiyet kararı verilen sanıkların dışında kimi görevliler ve bunlara yardım edenlerin yargı önüne çıkarılmaları görevinin de devletin yetkili organlarına düşüğü belirtilmektedir. Ayrıca Susurluk çete davasında hüküm veren

mahkeme heyeti raporunda şu ifadeler yer alıyordu: "Silahlı teşekülün ancak bir bölümü yargılanmıştır. Devletin koruma kalkanı bazılarını korumakta ve bu hukuk üstünlüğü ilkesine zarar vermektedir; bu çerçevede yasadışı uygulamalar ve keyfilik vardır. Suç işleyen yüksek bürokrat ve siyasetçilerde yargı önüne çıkarılmalıdır ama bunu engellemek için siyasi ve yasal düzenlemeler ve manevralar yapılmaktadır."

Bütün bu ifadeler birlikte düşünüldüğünde Susurluk kazasıyla ortaya çıkan durumun, üç beş görevlinin görevini kötüye kullanımının ötesinde daha derin bir anlam ifade ettiği görülmektedir. Buda, devlet içinde çeteleşmenin *arızı* olmayıp, hiyerarşi içinde kararlaştırılmış bir *politika* olduğudur.

Nitekim Eken'in mahkumiyetine sebep olan suç, ordudan ayrıldıktan sonra işlenmiş olmasına rağmen, emekli paşaların "Eken'e emirleri biz verdik" diyerek sahip çıkıyor oluşları, yukarıdaki mahkeme raporlarını doğrular mahiyettedir. Paşaların açıklamaları yeni bir delil kabul edilerek mahkemenin yeniden açılması gerekir. Gerçeğin bütün açıklığıyla ortaya çıkarılabilmesi için, yüksek seviye bürokrat ve siyasetçilerin de bilgilerine baş vurulmalı ve suçlu bulunanlar

cezalandırılmalıdır. Şayet böyle yapılmayacaksa, Eken ve arkadaşlarının mahkumiyeti, emir verenlere dokunulmadan, emir alanların mahkum edildiği haksız bir ceza olacaktır. Aynı zamanda da bazı görevlileri feda ederek, benzeri suçlular üretmeye dönük olarak yapılandırılmış bir mekanizma ve anlayışın yerinde kalmasını sağlayacaktır. Sadece Eken ve arkadaşlarının cezalandırılması, bataklığı yerinde bırakıp (la teşbih) sivrineklerin öldürülmesi anlamına gelir. Bu ise, Susurluk davası etrafında meydana gelmiş olan *temiz toplum*, *temiz siyaset* isteklerinin bds'a gitmesi demektir.

Batakılık Nasıl Oluşturdu?

Susurluk davasında yüksek seviye bürokrat ve siyasilerin de, şayet suçları var ise cezalandırılmaları, münferit olarak değerlendirildiğinde bizim sorunumuzu çözmeyecektir. Önemli olan bu davayı, kurumlaşmış bir hükümet etme, bir yönetme biçimi ortadan kaldırmaya vesile olacak şekilde örnek bir dava olarak görmek ve buna göre yönetmektir.

Bizim devlet geleneğimizde, *hikmet-i hükümet* anlayışının etkin bir yeri vardır.

Hikmet-i hükümet, hukukun da, insan haklarının da gelip dayandığı aşılmaz bir duvar gibidir. Hikmet-i hükümeti bütün devletlerin bir biçimde kullandıkları bir argümandır. Ancak bazı devletler bu mazerete çok üst seviyede ve az başvururlar. Bizde ise neredeyse devamlı başvuru ve en alt seviye yönetenlerinde kullandıkları bir mazeret olagelmıştır. Özgürlükçü yönetimlerde arızı olarak kulla-

nılan bu hükmetme biçimi, bizde neredeyse devamlı hale getirilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde *Ermeni tehciri* sırasında devletin memurlarını korumak için çıkardığı "Memurin Muhakemat Yasası" benzeri bugün de devam eden yasalar, hikmet-i hükümet felsefesine hayat alanı sağlamaktadırlar.

Ayrıca bizim son dönem devlet geleneğimizde, halkı ikna etmek ve halk ile beraber iş yapmak gibi bir usul yoktur. Türk modernleşmesinin başladığı dönemden bu yana millet olarak hayatımız *doğruyu bilen(!)* ve *onu uygulama hakkına sahip(!)* elitlerin halkı, halka rağmen doğru bildikleri yöne götürme mücadelesi ile geçirmiştir. Bu işi halka rağmen yaptıklarına göre, halkı istedikleri yöne götürmek için güç kullanmaktan başka bir yöntemleri de maalesef yoktur. Halka karşı sorumlu olmak, mücadeleye halkı da aktif bir biçimde katmak gibi yöntemler uygulanmamıştır. Halk kendisine karşı sorumlu olunan bir iradi güç olarak değil, elitlerin politikalarına tabi olması gereken bir yığın olarak düşünülmüştür. Halkı cilalayan bütün sözlerin ve söylemlerin arkasındaki görüntü budur.

Durum böyle olunca, halkın, menfaatlerini korumaya dönük, herhangi bir örgütlü güç oluşmasına izin verilmemiştir. Dolayısıyla halkın, menfaatini, *devlet seçkinlerinin* gösterdiği yönün dışında bir başka yerde araması ise, tek örgütlü güç olan devlet tarafından şiddetle cezalandırılmıştır. Ülkemizde, devlet görevlilerinin uyguladıkları şiddetin kaynağı, büyük ölçüde bu anlayıştır.

Bir başka husus ise, Türkiye'nin devlet seçkinleri sorunları büyü-

meden önlemeye dönük mekanizmaları işletebilecek maharete sahip değildirler maalesef. Bununda en önemli delili Türkiye'nin esaslı düzenlemelerinin neredeyse tamamının çoğunlukla dış baskılarla, bazen de bir savaş sonrasında yapılmış ve yapılıyor oluşudur.

Türkiye'nin yakın tarihinde üç önemli *tanzimat* (düzenleme) gerçekleştirilmiştir. Birinci Tanzimat 1839, ikincisi Cumhuriyet 1923, üçüncüsü de bugünlerde gerçekleştirilen Tanzimat'tır. Cumhuriyeti hariç tutarsak 1839 tanzimatı ve bugün yapılan Üçüncü tanzimat dış güçlerin baskılarıyla yapılmış ve yapılmaktadır. Bugün IMF'in tehdit ve direktifleri doğrultusunda düzenlemeler yaptığımız aşıkardır. Bu durum ise hükmetme ve yönetme gücünü elinde bulunduran devlet seçkinlerinin, olabilecekleri önceden kestirip, ona göre politikalar üretebilen ve önlemler alan yetkinlikte olmadıklarını gösterir.

Nitekim bu *yoksunluk*, meselelerimizi, kangren haline geldikten sonra, güvenlik güçleri marifetiyle çözmeye alışkanlığımızı varetmiştir. Eğer mevcut devlet seçkinleri vizyon sahibi, ileri görüşlü, olaylara zamanında müdahil olma ehliyetine sahip insanlar olmuş olsalardı kuvvetle muhtemeldir ki, bu boyutta bir kürt sorunumuz varolmayacaktı. Sorunu çözmek ve ortadan kaldırmak yerine bir ırkı teorik olarak yoketmeye gayret etmek, bizi yara haline gelmiş bir sorunla karşı karşıya getirmiştir.

"Kürt yoktur"dan "*Kürt realitesini tanıyoruz*"a gelene kadar geçen olaylar sorunu bir yara haline getirmiştir. Öngörü ve vizyon sahibi olmak o bir sürü kan akmadan önce

Kürt realitesini tanımayı ve ona göre politikalar üretmeyi gerektirirdi. Nihai olarak söylemek istediğim şudur: Vizyonsuz devlet seçkinlerinin büyüttüğü Kürt sorununun oluşturduğu yangını söndürmek için görevlendirilen kişilerin işledikleri suçları cezalandırmak doğrudur. Ancak sorunu kangren hale getiren politikaları üreten seçkinleri ve sistemi sorgulama dışında tutmak, yeni suçların ve suçluların üretilmesine zemin hazırlamak demektir. Susurluk davası bu bağlamda yeniden açılmalıdır.

Burada çelişkiye düştüğümüz sorunlara sebep olan güçlerin manipüle edebileceği mekanizmalardan çözüm beklediğimin farkındayım. Temiz toplum ve temiz siyasetin, güçler dengesinde hiç yeri olmayan kimselerin talebiyle gerçekleşmeyeceğini de biliyorum. Buna rağmen, taleplerini yetkinlikle ifade edebilecek bir yapılanmaya vesile olur diyerek düşüncelerimi ifade etmek lüzümünü hissettim.

Temiz toplum, temiz siyaset isteğinin sloganlardan ibaret kalması için yapılması gerekeni Prof. Naci Bostancı çok yetkinlikle ifade etmektedir:

"Eğer köle-efendi zıtlığına son verecek bir ideal toplum kurulamıyorsa, en azından herkesi kendi toplumsal-siyasal hayatının efendisi kılacak bir ortam oluşturularak geride köle bırakılmamalıdır. Bu yüzden örgütlenme ve gerçek bir fail olarak güçler mücadelesinde yer almak önemlidir."

Güçler mücadelesinde yer alacak bir örgütlenme yapılamadığı sürece gerçekleşme ihtimali düşük temennilerle yenilenecektir maalesef. ■

SAÇLARIMI HIÇ ÇÖZMEDEN...

SİBEL ERASLAN

Her birimize defalarca sorulan bir soruyu ben de sık sık kendime sorarım: “Bu kızlar niçin örtünüyor?” ya da “niçin örtünüyorum?”

Özelde 28 Şubat 1997’den bu yana dapdaracak bir kuşatma alanı olarak sunulan; fakat genelde, “batılılaşma” hareketleri başlığında, toplumsal değişim taleplerinin hep içinde, ama asla ilk sırada zikredilmeyen; ilk sırada zikredildiği halde 1876’dan -değişim taleplerinin yasal evrak olarak tanzim tarihi- bu yana da, süreçler ha-

linde kadın kimliğini yine kadın vücudu, bedeni ve giyinik olup olamaması ile ilintilendiren bir bakış açısıyla karşı karşıyayız.

Kadın bedeni ve giysileri toplumsal değişim ölçütü halinial dığından beri de, örtülülük ve karşıtı manasında örtüsüzlük, pek tabiidir ki siyasal anlam karşılığı olan eyleme dönüşmüş durumda. En azından “örtüsüzlük”, devlet feminizmi eşliğinde resmi ideoloji haline dönüştürülmesi noktasında olumsuz ve evrensel olmayan bir siyasallaşma anlamlarını barındırıyor. Fa-

kat 28 Şubat 1997’den bu yana “örtü”nün de dini ve öz anlamından başka sembolik, siyasal, ayırt edici ve belirleyici içeriklerinin pekiştirildiğini söyleyebiliriz.

Örtünün siyasal içerik kazanmış hali yeni bir mesele mi?

Kanaatimce örtü, aslında en başından beri de siyasal anlamı olan bir tavır olarak vardı. Yani “Allah rızası” kavramını, örtünmedeki din-özü orijini olarak belirleyip de son zamanlarda ve çağımızda yaşadığımız politik mücadele çerçevesindekileri -bizim yaşadığımız öyküleri- modernizm darbesi almış, içi boş bir siyasal yalıtılmışlığa itelemek elbette haksızlık.

Örtünmenin baştan beri, din-özü ve Allah rızası çıkışının temelinde ve yanında, sembolik ve siyasal bir anlamı da var olduğunu ve sembolleri, anlamların sadece boş birer kalıplarıymışcasına dışlamanın kolaycılık olduğunu düşünüyorum. Zira örtü bir ibadet olarak sembol olabilir, fakat ibadet ‘kendisine ibadet edilen’i işaret etmesi noktasında oldukça önemlidir.

“Gerçekten sizin Rabbiniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra arşa istiva eden Allah’tır. Gündüzü durmaksızın kendisini kovalayan geceyle örten, güneşe, aya ve yıldızlara kendi buyruğuyla baş eğdirenidir. Haberiniz olsun, yaratmak da emir de yalnızca O’nundur.” (Araf/54)

Yukarıdaki ayette geçen “kendi buyruğuyla baş eğdiren”betimlemesi Yüce Allah’ın “Yaratıcı ve Emir Veren” olması ile birlikte düşünülünce, varoluşa dair, tam egemenlik ve sınırsız tasarruf yetkisinin sadece Allah’a münhasır olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Dr.

Abdülkadir Hamid, ayette geçen "emir" kavramının "ontolojik" manada bir emir olduğunu, tüm varlıkların ister istemez -irade dışı- bu emre uyduğunu, yaradılışın gerekçesi olan bu emrin bizatihi Allah tarafından verildiğini anlatır. (*Mekke Döneminde Siyasi Düşünce Metodolojisi*, Ekin yay.)

Dolayısıyla sanki siyasetten arındırılmış olmayı pekiştirmek adına zikrettiğimiz "Sırf Allah rızasını kazanmak için örtünmek" cümlesinin altında "Allah'ın emirlerine uymak" ve "emir veren ve verebilecek olanın Allah olduğunu" onamak gibi... karşılıklarını siyasal manada da anlamlandırabileceğimiz sonuçlar çıkar.

Aslında diğer ibadetlerde de olduğu gibi, örtünmek eyleminde de, Allah'ın emirlerine uymak genel başlığında, kişilerin fetva, yorum ve anlayışlarına göre eğip bükemeyecekleri bir Rabbanî mukavemet söz konusudur. Örtü, Allah'ın emridir, ve biz, Allah öyle emrettiği için örtünüyoruz.

"Yalnızca sana ibadet eder, yalnızca senden yardım dileriz" (Fatıha 4) ayeti ise, ibadetin, kulluğun ve kul olma bilincinin iman bilinciyle ne kadar da sımsıkı bağlı olduğunu öğretir bizlere.

İbadet sözün tutulma azmidir.

Bu bağlamda örtülü kızlar, elbette ki kulluğa dair *elest bezmi*'nde verdikleri *Kâlû Belâ* sözünü tutmak üzere örtünmeye devam etmektedirler.

Örtü, Rab ile yapılmış akdi sürdürmeye dair bir azimdir.

Kısacası, insanlar nasıl namaz kılarlarken Allah'tan başka İlah olmadığını haykırıyorsa, oruç tutarlarken nasıl Allah'tan başka İlah olmadığını söylüyorlarsa... ve hacca giderken, zekat verirken ve diğer tüm kulluk vazifelerini de ifa ederken... tevhid akidesini, çıkış orijini olarak belirliyorlarsa... örtünürken de aynı kelimelerle Yüce Allah'ı takdis ve tenzih ediyorlar.

Bu noktada son zamanlarda örtülü çocuklar üzerinden gerçekleştirilen, islamcı kadınların giderek

modernist oldukları şeklindeki tartışmaları, haksız buluyorum. Bugün imam-hatip okulları ve üniversiteler önünde direnen çocukları, kot pantolonlu oluşları ya da örtülerinin şekli, küçüklüğü veya renkleri konusunda eleştirenler bilmelidirler ki, kimse başını zorla örtmez; tıpkı zorla namaz kıldırmanın, zorla oruç tutturmanın da asla mümkün olmayacağı gibi... Bir kız örtülüyse, pek çok hatası hatta günahı da olsa, muhakakki Allah'ı sevdiği, O'na inandığı ve Emir Veren olduğunu onayladığı için örtülüdür.

Kendime ve bu kız çocuklarına zaman tanıyorum. Düzelebilmek için, daha iyi ve dinin daha olumladığı bireyler olabilmek için, zamana, duaya, gayrete ihtiyacımız var. Allah hepimize hidayet versin...

Bu arada, Allah'ın "Emir Veren ve Yaratan" olduğunun siyasal anlamları üzerinde düşünmeyenlere de elbette sitemlerim var.

Örtü, en çok da hür kadınla-

rın simgesi. Ne acı tesadüf/tevacuk ki, aslında örtü düşmanlığı yapanlar, hürriyeti de kavram olarak yok etmeye azmettiklerinin farkında değiller. İslam kadınlarının, el birliğiyle örtüsüzlüğe; bir bakıma sanki köleleştirilmeye tabi tutulduklarını da düşünebiliriz pekala. Hayatımızın son on beş yılı, pek çok kadının ise neredeyse yarım asırlık hayatları, bu köleleştirme saldırısına karşı durmayla geçti. Elbette, bu direnci bir şeref olarak zikretmeye hakkımız olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Allah Emir Veren'dir. *"Yoksa onlar (siz), hiçbir şey olmaksızın mı yaratıldılar? Yoksa yaratıcıları kendileri mi?"* (Tur-35) diye soruyor Yaradan. Bu kızların örtüsü, bu suale verilmiş bir cevaptır: *„Bizi ve herşeyi Sen yarattın, Sen İlah'ısın, Sen'den başka İlah da tanımıyoruz"* anlamlarını çağrıştırıyor örtülerimiz...

Örtünmenin bir ibadet olarak temelinde yatan tevhid anlamının,

bugünün siyasi zaviyesinde bir **"karşı çıkma"** olarak adlandırılması da bu yüzdendir. **Bu kızların örtüsü, evet hepimize Allah'ı hatırlatmaktadır ve bu hatıra da bütün din karşıtı zihniyetleri rahatsız etmektedir.**

Ciddi bir hakimiyet tartışmasının ortasında örtü... En saklayamayacağımız, en eğip bükemeyeceğimiz, kazaya, özre ve sonraya terk ya da tehir de edilemeyecek oluşu itibarıyla, diğer dini ritüellere göre bazı şanssızlıkları da yaşamıyor değil. Söz gelimi, namazlarınızı bir şekilde gizlemenin, orucunuzu bir şekilde saklayabilmeniz, sakal zaten sünnettir, farz değil diyerek kesebilmeniz falan... yollarını bulabilirsiniz de, örtünüzü asla saklayabilecek bir usul, üslup bulamazsınız. Örtü adına şanssızlık gibi duran bu **"gizleyememenin"** islami ritüellerin modern dayatmalara karşı hep beraberce yitirdikleri irtifa düşünülünce, aslında bir şans

yaşadığı da düşünülebilir. Zaten Türkiye üzerinde fiili olarak mevcut kalabilmiş tek ve gerçek kavgamızın da **"örtü"** olduğunu düşünecek olursak; örtünün, islami/seküler karşılaşmada, göstergesel manasını da kavramış olabiliriz. Saklanacak yeri olmadığı için ya da elde kalan son gösterge-sembol olduğu için, **örtü'**ye omuz vermek, onun direnişine destek olmak, hiç değilse saygı göstermek zorundayız...

Örtüyü bir ibadet olarak tevhid bilincinin ayrılmaz parçası olarak düşünmenin yanı sıra, örtüyü geleneğin içindeki manası haline getirilen **"namus"** anlayışı ile ilintilendirilmeyi şüphelilikle karşıladığı da düşünüyorum. Bu şüphelilikte, geleneğin din gibi zannedilerek dinin yerine ikame edilmek gibi bir kaderi yaşıyor oluşuna duyduğum tepki de etkili olabilir. Bununla birlikte, belki günün birinde yani kavganın bittiği bir zaman gelir belki bilinmez... Örtüsü yüzünden

kız çocuklarının dövülmediği, itilip kakılmadığı, kelepçelenmediği, memleketlerinden sürülmediği bir zaman gelir belki... İşte o zaman namus'u konuşabiliriz.

Söz gelimi, Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süeda*'sında Hz. Hüseyin ve eşi Ümmü Gülsüm arasında geçtiği zikredilen şu Kerbela veda-laşmasının... ve içindeki örtü vasiyetinin de... duygusal anlamları üzerinde yazmak isterim o zaman. Aşk'ın vasiyetini, "*örtünü sakın ha kimseye çözme*" sözüyle bağlayan bir yiğidin, "*haysiyetsiz bir hayatı sürmektense, şerefli bir ölümü tercih ederim*" sözündeki "onur"dan neyi kastettiğini de belki anlar günün birinde adamlarımız, belki anlar...

"Ey Azizim... dedi. Bir tuhaf hali izledim ve garip bir arıza gördüm, bu çölün topraklarından gönlüme bir korku düştü.

Hz. İmam Hüseyin onu teselli etti. Ve Şehr-i Banu'ya: Ey gönül okşayan sevgilim. Ey arkadaşım ve sırdaşım. Beni bu yerde yaralı vücudla kana ve toprağa bulanmış görürsen sana vasiyetim şudur: Sakın çığlıklar atarak düşmanın sevincini arttırma. Ve misk kokan saçlarını dağıtıp yüzünün gül bahçesin, o felakete sevinen kimselerin göz süzdüğü, temaşa ettiği yer etme..."

Bu kızlar da... -ki çocuklarımız, kardeşlerimiz, eşlerimiz, annelerimiz olan bu kadınlarımız da- saçlarını hiç çözmeden, hiç çığlık atmadan ama ağlayarak ayakta dimdik durabiliyorlarsa, şüphesiz ki bu vasiyettendir. Biz saçlarımızı hiç çözmedik ki...

ŞAŞIRTICI AMA GERÇEK

NURİ GÜNDEŞ

- ABD Başkanı George W. Bush, Arbusto petrol firmasının kurucularından.
- Salem Bin Laden (Usame'nin kardeşi), Arbusto petrol firmasının ilk yatırımcılarından.
- ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney, Halliburton enerji firmasının eski CEO'su.
- ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney, Kazakistan Petrolleri Danışmanlık Kurulunun eski üyesi.
- Halliburton firmasının bir aralar Unocal petrol firmasının işbirliği ile, Burma'ya petrol hattı kurma projesi vardı.
- ABD ulusal güvenlik danışmanı Condoleeza Rice, Chevron petrol firmasının eski direktörü.
- Halliburton firmasının en çok iş yaptığı firmalar arasında Unocal, Chevron, Exxon, Shell gibi diğer petrol firmaları var.
- Afganistan geçici hükümet başkanı Hamid Karzai, Unocal petrol firmasının eski danışmanlarından.
- ABD'nin yeni atadığı Afganistan elçisi Zalmay Khalilzad, Unocal petrol firmasının eski danışmanlarından.
- Unocal yönetim kurulu üyelerinden Charles R. Larson, ABD ordusunun Pasifik kolunun eski komutanı.
- Unocal yönetim kurulu üyelerinden Donald Rice, ABD hava kuvvetlerinin eski sekreteri.
- Unocal'ın uluslararası ilişkilerinden sorumlu başkan yardımcısı John Maresco, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Kurulu'nda ABD için elçilik yapmış.
- ABD'nin eski Pakistan elçisi Robert Oakley daha sonraları Unocal'da çalışmış. Robert Oakley Pakistan'daki elçiliği süresinde CIA'nin Afgan mü-

cahitlerine yardımında önemli rol oynamış.

- Eski ABD Devlet Bakanı Henry Kissinger Unocal için danışmanlık yapmış.
- Savaşlar ABD başta olmak üzere bir çok ülkenin savunma harcamalarını artırıyor.
- ABD Başkanı George W. Bush'un babası, diğer George Bush, Carlyle Group isimli çok büyük bir özel yatırım firmasının yönetim kurulunda yer almış. Baba Bush eski ABD Başkanı. Ayrıca eskiden CIA başkanlığı da yapmış.
- Carlyle Group'un en çok yatırım yaptığı alanlardan birisi savunma sanayii.
- Carlyle Group'un başkanı Frank Carlucci, eski Amerikan savunma bakanı. Aynı zamanda CIA'da üst düzey yöneticilik yapmış.
- Carlyle Group'un başkanı Frank Carlucci, şimdiki ABD savunma bakanı Donald Rumsfeld'in üniversite yıllarından oda arkadaşı.
- Carlyle Group 160'tan fazla firmaya hissedar. Eski ABD ordusu komutanı General John Shalikashvili, Carlyle Group'un sahip olduğu firmalardan birisinin başkanı.

- Eski ABD devlet bakanlarından James Baker, Carlyle Group'da üst düzey müşavir olarak çalışıyor.
- ABD'nin en yakın müttefiki İngiltere'nin eski başbakanı John Major, Carlyle Group'un Avrupa kolunun başkanı.
- ABD savunma bakanı Donald Rumsfeld bir zamanlar Enron enerji firmasının hissedarları arasındaydı.
- Enron enerji firması Aralık 2001'de iflas bayrağını çekti. Bir önceki yılki satışı 100 milyar doların üstünde olan bu firmanın iflası Amerikan iş dünyasının en büyüğü. İflasın arkasındaki usulsüzlükler araştırılıyor.
- ABD ordusunun sekreteri Thomas White, Pentagon'da çalışmaya başlamadan önce Enron'da başkan yardımcısıymış ve milyonlarca dolarlık Enron hissesi sahibiymiş.
- ABD hükümetinin ekonomi danışmanı Larry Lindsay ve ticaret müşaviri Robert Zoellick daha önce Enron için çalışıyorlardı.
- Eisenhower Exchange Fellowship isimli kuruluş değişik alanlarda dünya liderleri arasında

- bilgi alışverişini teşvik eden bir kuruluş. Kuruluşun eski başkanlarından birisi George Bush (baba Bush). Kuruluştaki görev almış (veya hala alıyor) olan diğer isimler ise şöyle: Donald Rumsfeld (şimdiki ABD savunma bakanı), Süleyman Demirel (eski Türkiye Cumhurbaşkanı), Kenneth Derr (Chevron'un başkanı ve CEO'su), John F. Imle (Unocal'ın başkanı), Kenneth Lay (Enron'un başkanı ve CEO'su).
- Carlyle Group'a yatırım yapanlar arasında Bin Laden ailesinin üyeleri de var.
- ABD devlet bakanı eski general Collin Powell 2000 yılında Carlyle Group tarafından sözcü olarak işe alındı. Firmaya sözcülük yapan diğer bir tanınmış isim ise AOL Time Warner'in Başkanı Steve Chase idi.
- Collin Powell'in milyonlarca dolarlık AOL hisseleri vardı.
- Dünyanın en büyük medya birleşmesi olarak bilinen AOL ile Time Warner firmalarının birleşmesini onaylayan ABD Ulusal Haberleşme Komisyonu'nun başkanı Collin Powell'in oğlu Michael Powell idi. ■

S. HÜSEYİN NASR İLE RÖPORTAJ ŞİDDET, MODERNLİK VE İSLÂM'IN İMKANLARI

Konuşan: Yusuf Kaplan

11 Eylül saldırısının onuncu günü. ABD'nin siyasi-askerî gücünün sembolü Pentagon ile dünya üzerinde kurduğu ekonomik hegemonyasının sembolü İkiz Kuleler'in son derece sofistike, ustalıklı, "estetik" ama **ürkütücü** bir şekilde vurulması dolayısıyla estirilen **irkil-tici ve postmodern Amerikan terörü ve propaganda-sı havası** hemen hemen dünyanın her yerine hakim olmuş durumda. Bu sanal mı, gerçek mi olduğu pek ayırt edilemeyen **postmodern, "hiper-gerçek"** ve dolayısıyla **esrarengiz** saldırının dünyanın her bir bölgesini, ülkesini **yeni çatışmaların eşliğine doğru sürükleyeceği** gözleniyor.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bütün televizyonlar ve gazeteler "**Amerika'nın sesi**", **yeni Roma'nın gönüllü lejyonerleri** gibi yayın yapıyorlar. Amerika'da başlatılan "**Müslüman avı**", İslam dünyasında Müslümanları "**şamar oğlanı**" yapacak önlemler alınmasına yol açıyor. Müslümanlar, çok yönlü bir küresel kuşatma ile karşı karşıyalar: Kendi ülkelerinde, kendi geleceklelerini kendilerinin belirleme talepleri bile "**tehlike-li**" görülüyor.

Amerikan yönetiminin 11 Eylül olayından sonra Müslüman toplumların **kendi kaderlerini Müslümanlık ekseninde kendilerinin belirleme girişimlerini etkisiz hale getirmek için** elindeki her tür aracı sonuna kadar kullanmakta kararlı olduğu gözleniyor: Televizyonlar, "kan emici", "terörist Müslüman" görüntülerinden geçilmiyor. Amerika, Müslüman toplumların İslâm'la yenisinden **sahih, sahici ve özgürleştirici ilişkiler kurmamaları için hem medya yoluyla psikolojik bir savaş, psikolo-**

jik bir çökertme operasyonu; hem de diplomatik ve siyasi bir savaş başlatmış durumda: Amerika, dünya üzerinde kurduğu **haksız, hukuksuz, iki yüzlü hegemonyaya direnen, itaat etmeyen tek aktör** olduğunu gördüğü Müslümanları, İslâmî söylemleri **sindirmek için her tür yolu denemekte kararlı** görünüyor.

Ancak Müslüman toplumlar, son 200 yıldır yaşadıkları **traumatik** deneyimi aşabileceklerine, küresel sisteme, küresel sistemin karikatürleri yerli temsilcilerine ve uzantılarına teslim olmayacaklarına, tarihe dün olduğu gibi yarın da **Özne** olarak müdahale etmek niyetinde olduklarına dair önemli işaretler veriyorlar.

İslâm dünyasının en parlak ve en derinlikli düşünürlerinden Seyyid Hüseyin Nasr'la işte böylesi bir ortamda bu röportajı yapıyoruz. Nasr'ı, tüm bu olan bitenlerden **ötürü bir hayli tedirgin** olmuş gördüm. Nasr'ın tedirginliği konuşmasına, jestlerine, mimiklerine kadar yansıyor.

Ama Nasr, **karizmatik** biri. Batılı düşünürlerde pek rastlamadığım **güçlü bir iradeye, etkileyici ve kendinden son derece emin bir kişiliğe sahip**. 40 küsur yıldır Batı'da yaşayan, hem Batı düşüncesini, hem de İslâm düşüncesini çok iyi özümsemiş bir düşünür olan Nasr, İslâm'ın insanlık tarihinin bundan sonraki sürecinde sadece Müslüman toplumlara değil, bütün bir insanlığa verebilecek çok önemli ve hayati "**şeyler**"i olduğunu ve insanlığın İslâm'ın kuşatıcı, kucaklayıcı, sarıp sarmalayıcı değer sistemine, anlam haritalarına **şiddetle ihtiyaç** hissettiği bir zaman diliminde yaşadığımızı söylüyor ve **Müslümanları zorlu ama gönendirici bir geleceğin beklediğini** hatırlatıyor bize.

Yusuf Kaplan: Profesör Nasr, ilk sorum, ABD’de yaşanan terör olayına ilişkin olacak. Burada cevaplandırmanızı istediğim iki soru var: Birincisi, İslâm’ın ve dolayısıyla Müslümanların bu tür korkunç bir terör olayına ilişkin yaklaşımı nedir; ne olabilir veya ne olmalıdır? İkincisi, çeyrek asırdan fazla bir süredir Batı’da, Amerika’da yaşayan, dersler, konferanslar veren bir Müslüman düşünür olarak bu olayı kişisel deneyimlerinize, gözlemlerinize bakarak şahsen siz nasıl değerlendiriyor ve yorumluyorsunuz?

İslâm, Masum İnsanların Katledilmelerini Yasaklamıştır

Seyyid Hüseyin Nasr: Bismillahirrahmanirrahim. Her şeyden önce, sorduğunuz soruların oldukça kapsamlı sorular olduğunu belirtmeliyim. Sorunuzun ilk kısmından başlayacak olursam... Hem manevî, hem de düşünsel bakımdan otantik İslâm geleneği içinde, İslâm vahyine göre yaşayan müslümanların bu bağlamda, açıkça kabul ve ilan etmeleri gereken temel hakikat şudur: İslam hukukuna, Kur’an-ı Kerim’e, peygamberimizin hadislerine göre masum insanların katledilmeleri haramdır; yasaklanmıştır. Kur’an’da bir ayet’te, “bir insanı öldüren, bütün insanlığı öldürmüş gibidir” buyurulmaktadır. Kendisini müslüman olarak tanımlayan hiç kimse bu ayeti kerimeyi reddemez; bu ayet-i kerimeye aykırı davranamaz. Bu korkunç eylemi gerçekleştirenlerin kimler olduğunu henüz kesinkes bilemiyoruz ama bu eylemi ger-

çekleştirenler, ister Hıristiyan, ister Müslüman, ister Yahudi, isterse ateist olmuş olsunlar, kim olursa olsun açık ve kesin bir dille kınanmalıdır; bu kişiler, kesinlikle çılgın ve gayrı insani kişilerdir ve kesinlikle kınanmalıdır. Bu eylem, İslam’ın 1400 yıllık tarihi boyunca savunduğu her şeye, bütün ilkelere, ortaya koyduğu tüm uygulamalara temelden aykırı bir eylemdir. Müslümanların girmek zorunda kaldığı savaşlarda bile, müslüman askerlerin masum insanları, yaşlıları, kadınları ve çocukları öldürmeleri şiddetle yasaklanmıştır.

İkinci olarak, bir olaydan sözettiğimizde, bu olayı anlayabilmek ve çözümleyebilmek için, bunun nedenlerini anlamaya çalışmak son derece önem arzeder. Elbette ki, masum insanların katledilmeleri öfkeye ve nefrete yolaçar. Bu, elbette ki, anlaşılabilir bir şeydir. O yüzden herkesten önce terör olayına kurban giden kişilerin aileleri adaletin yerine getirilmesini talep ediyorlar. Burada adaletin gözetilmesi tek taraflı olamaz; çift taraflı olduğu zaman adalet yerine getirilmiş olur. Böyle bir olayın Amerika’da, Türkiye’de, İran’da veya dünyanın başka bir yerinde yaşanması, insanların öfke ve nefret duygularıyla dolmalarını engellemez. Ama her ne suretle olursa olsun, hiçbir zaman adaleti elden bırakmamak, hiç kimsenin adalet duygusunu asla yoketmemek kaçınılmazdır. Bu olayda da adaletin mutlaka gözetilmesi, yerine getirilmesi gerekir. Herkes, adaletin yerine getirilmesini istiyor. Burada adalet derken, total bir adaletten söz ediyorum.

Total Adalet Şart

Kaplan: "Total adalet" kavramıyla neyi kastediyorsunuz? Biraz açar mısınız bunu?

Nasr: Total adalet kavramını, bir hadisenin, bir terör olayının vuku bulmasına yol açan bütün unsurların dikkate alınması, insanları bu tür olaylara sürükleyen bütün nedenlerin araştırılması ve ondan sonra kesin bir karara ve hükme varılması anlamında kullanıyorum. Korkunç bir suç işleyen, bir eylem gerçekleştiren kişiyi adil bir şekilde yargılamak gerekir. Bir insanı suç işlemeye iten gayr-ı adil nedenler varsa, bu nedenlerin de mutlaka ortadan kaldırılması gerekir. Ancak bundan sonradır ki, bu tür olayların yaşanması veya tekrarlanması önlenemez. Nedenleri tedavi etmeden, ortadan kaldırmadan, sonuçları tedavi edebilmek, yani adil sonuçlara ve çözümlere ulaşabilmek imkansızdır.

Sorunuzdaki ikinci önemli noktaya, yani Batı'da, özellikle de Amerika'da yaşayan müslümanların bu saldırı konusunda nasıl bir tavır takınmaları, bu olayı nasıl değerlendirmeleri gerektiği meselesine gelince... Batı'da, özellikle de Amerika'da yaşayan müslümanlar, otantik (sahih) İslami düşüncenin, varoluşun, güçlü ve güven verici müslüman şahsiyetin sesi ve vicdanı; dolayısıyla hem İslam dünyasının Batı'ya açılan, hem de Batı'nın İslam dünyasına açılan penceresi olmak mecburiyetindedir. Batı'da yaşayan müslümanlar, Batı'nın İslam dünyasında, İslam'ın ve İslam dünyasının da Batı'da gerçek ve tüm yönleriyle daha iyi anlaşılması için çaba göstermelidir. Her iki tarafın da çok iyi bilmesi gereken nokta şu: İki tarafta da hem iyi, hem de kötü; hem adil, hem de gayr-ı adil insanlar olabilir. Bu iş, siyah-beyaz meselesine indirgenmemelidir. Elbette ki, şu an Batı dünyası ile İslam dünyası arasında bir güç eşitliği olmadığı doğru. Dün böyle değildi tabii ki. Dün, 300-350 yıl önce İstanbul'un payitaht olduğu Muhteşem Süleyman'ın başında bulunduğu ve o vakitler Avrupa'nın en büyük imparatorluklarından bir olan Osmanlı döneminde, Osmanlı ile Avrupa arasındaki güç dengeleri az çok eşitti. Bazen bir taraf, bazen de diğer taraf savaşlarda galip geliyordu.

Kaplan: Tabii, şu an İslam Dünyası ile Batı arasındaki güç eşitliği, dengesi bozulmuş durumda.

Nasr: Evet... Bu denge kayboldu. Ve müslüman toplumlar, şu an zayıflamış durumdadır ve baskı altında yaşıyorlar. Elbette ki bu durum, birincisi, müslümanların, İslam'ın şiddetle karşı çıktığı eylemler içine girmelerine

bir mazeret teşkil etmez. İkinci olarak Amerika'daki müslümanlar, bu yaşanan elim olayı İslam'ı ve İslam dünyasını Batı'ya, Batı'yı da İslam dünyasına anlatmak için bir fırsat olarak değerlendirmeli ve İslam dünyasının bütünüyle "beyaz"; Batı'nın ise "siyah" olmadığını anlatmalılar...

Kaplan: Ya da tam tersi... Yani Batı'nın bütünüyle "bembeyaz", İslam dünyasının ise "kapkaranlık" olmadığını...

Batı'daki Müslümanlar, Yanlış Politikaları Düzeltilebilirler

Nasr: Evet.. ya da tam tersi. Burada son derece karmaşık tarihsel faktörlerin varlığını gözardı edemeyiz elbette ki. Ama isterseniz bu konuya girmeyelim. Benim sorunuzun ikinci bölümü ile ilgili olarak burada vurgulamak istediğim önemli bir nokta var. Batı'da yaşayan müslümanların Batı'yı, Amerika'yı hem kendilerini, hem de bütün dünyayı ilgilendiren sorunların çözüme kavuşturulabilmesi için yeni düşünce biçimlerinin, olaylara yeni açılardan yaklaşma biçimlerinin varolduğu konusunda uyarmaları, onları aydınlatmaları artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Sadece İslam dünyasında değil, tüm dünya genelinde Amerika'nın politikalarından hoşlananlar da, rahatsız olanlar da var. Amerika, uyguladığı politikaların nerelerde, kimleri ve niçin rahatsız ettiğini; bunların nedenlerini, kökenlerini araştırmak ve her şeyi silbaştan yeniden gözden geçirmek zorundadır. Amerika'daki müslümanlar, bu rahatsızlıkların dile getirilmesi, iletilmesi konusunda üzerlerine düşen görev ve sorumluluğu yerine getirdikleri zaman pek çok şey köklü bir şekilde değişebilir. İslam dünyasında yaşanan ve Amerika'nın izlediği politikaların doğrudan ve dolaylı şekillerde yol açtığı sorunların, acıların, sıkıntıların nedenlerinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak bu şekilde mümkün olabilir. Müslüman halklara gerçekten acı veren, onların haklı olarak öfkelenmelerine yol açan büyük ölçekli sorunların neler olduğunu artık dünyada herkes biliyor. Filistin sorunu, Keşmir sorunu, Çeçenistan sorunu, Moro sorunu; ve tabii Avrupa'nın göbeğinde küçük bir müslüman ülkenin nüfusunun onda birinin katledilmesine yolaçan o korkunç Bosna trajedisi ve benzer katliamların hala aralıklarla da olsa sürdürüldüğü Kosova ve özellikle de Makedonya sorunları adil bir şekilde çözümlenmelidir. Bu liste elbette ki uzatılabilir. Ama şu gerçek tüm açıklığıyla or-

taya çıkmıştır: Bugün müslüman toplumların büyük acılar yaşamasına, büyük sorunlarla boğuşmasına yol açan bu problemler, tüm yönleriyle ve nedenleriyle masaya yatırılmalı ve artık çözümlenmelidir. Çünkü bu acılar ve problemler müslümanların Batı'ya karşı haklı olarak öfke duymasına, nefret duygularıyla dolu olmasına, şu ya da bu şekilde şiddete sürüklenmelerine neden olmaktadır. Şiddetle hiçbir şeyi nihai olarak çözüme kavuşturmak mümkün değildir. Bunun kesin olarak bilinmesi gerekiyor. Kaldı ki, bu tür yollara başvuranlar, İslam dünyasında çok küçük bir azınlıktan ibarettir. Bunların bütün müslümanları temsil ettiğini düşünmek yanlıştır. Ama bu tür şiddet olaylarını önlemenin

nuşmamızın başında da söyledim: Bir müslümanın terörü meşrulaştırması mümkün değildir. Ama burada asıl önemli olan insanların köşeye kısıtılmışlık, çaresizlik durumuna ve psikolojisine itilmemeleri gerekiyor. Onun için de teröre yol açan haksızlıkların, adaletsizliklerin, acıların, trajedilerin de mutlaka ortadan kaldırılması kaçınılmazdır.

Kaplan: Konuşmamızın bu bölümünde biraz şiddet kavramı üzerinde yoğunlaşalım, istiyorum. Şiddetin zuhuruna yol açan siyasi, ekonomik ve tarihsel nedenler, problemler üzerinde durduk. Biraz da şiddetin felsefi temelleri, kökenleri üzerinde duralım. Çünkü şiddetin felsefi temelleri üzerinde kafa yormanın çok daha

önemli olduğu kanaatindeyim. Şiddet, modern dönemde hayatımızın her alanına sinmiş durumda. O yüzden ben yaşadığımız şiddet fenomeninin modern bir fenomen olduğunu, modernliğin dünya, insan, eşya ve Tanrı tasavvuruyla ilişkilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. İslam dünyasının yaşayan en büyük düşünürlerinden biri olarak sizin bu konuda önemli ve ufuk açıcı şeyler söyleyeceğinizi sanıyorum. Sorumu şöyle formüle edeyim: Heidegger, modernliğin, insanı "her şeyin ölçütü ve merkezi haline getirdiğini" söyler. Modernlik, insanı, hayatın ve her şeyin merkezine yerleştirmekle, insanı tanrılaştırdı. Fizik gerçeklikle, fizikötesi gerçekliği birbirinden ayırdı. Böylelikle insan, Tanrı, doğa ve diğer varlıklar arasındaki harmonik ilişkiyi ve dengeyi bozdu. Bu, hem kozmik düzlemde, hem varlıklar arasında, hem de insanla doğa ve insanla Tanrı arasında şiddet üreten bir pratikler yumağının oluşmasına zemin hazırladı. Zamanla "ip"leri eline alan insan; aklı, bilimi ve teknolojiyi mutlaklaştırdı; doğayı, teknolojiyi, diğer toplumları ve kültürleri kontrol etmeye başladı; ama sonunda akıl, bilim ve teknoloji tarafından kontrol edilen bir nesne'ye dönüşmekten kurtulamadı. Sonuçta bu durum, modern insanın hem iç, hem de dış dünyasında fırtınalar esmesiyle sonuçlandı: Modern insan, bir yandan bir anda, bir düğmeye basmakla dünyayı yok edebilecek kitlesel imha silahları, kimyasal, biyolojik silahlar icat

önelim yolu var: Bu insanların acılarına, sıkıntılarına, devasa sorunlarına sırt çevirmemek ve bu sorunların nereden kaynaklandığı meselesine gereken önemi ve hassasiyeti göstermek. Amerika'daki bu korkunç terör olayı, bu acıların, trajedilerin, çözümlenemez gibi görünen devasa sorunların gündeme getirilmesi, bunlara dikkat çekilmesi açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu konuda Batı'da, özellikle de Amerika'da yaşayan müslümanlara çok önemli görevler düşüyor. Bu sadece bir görev değil, aynı zamanda Allah'ın üzerimize yüklediği bir sorumluluktur. Burada sadece şu an yaşanan sorunların; şiddete, terörizme neden olan problemlerin nasıl çözümlenebileceği, dolayısıyla terörle nasıl mücadele edilebileceği meselesi üzerinde üzerinde yoğunlaşılmalı; aynı zamanda, bundan daha da önemlisi, adaletsizliklerin, haksızlıkların oluşmasına neden olan uzun vadeli sorunlar üzerinde de yoğunlaşılmalıdır. Trajedilerin, acıların yaşanmasına yol açan adaletsizlikler, haksızlıklar ortadan kaldırılmadığı, bu tür uzun vadeli sorunlar çözüme kavuşturulmadığı sürece, bu tür terör ve şiddet olaylarının tekrar tekrar yaşanmasını önleyebilmek imkansızlaşacaktır. Köşeye sıkıştırıldığını düşünen insanların, şu ya da bu şekilde patlayabileceklerini bilmek gerekiyor. Her ne suretle olursa olsun müslümanlar, şiddete, teröre şiddetle karşıdırlar; karşı olmak ve kınamak durumundadırlar. Ko-

etti. Öte yandan da, egoistleşti; her şeyi izafileştirdi; her şeyi kategorize ederek parçaladı ve bu durum modern insanın ruhunu, iç dünyasını alt etti. Ben, modern dönemde şiddet ve terörün kökenlerinin bu parçalı insan, Tanrı, gerçeklik, doğa tasavvurunda gizli olduğunu düşünüyorum. Şiddet ve terör sorununu tartışırken bu asli sorun hep atlanıyor. Oysa asıl sorun burada saklı. Siz bu konuda felsefi olarak ne tür bir açılım getirmek istersiniz?

Nasr: Güzel bir soru... Öyle bir soru ki bu, ancak ciltler dolusu kitapla cevap verilebilir buna. Ama olabildiği ölçüde özetleyerek cevap vereyim. Bir kere, sorunuzda parmak bastığımız birkaç önemli ve farklı nokta var. İsterseniz, önce şiddet sorununun kendisinden başlayalım. En derin, yani metafizik anlamda bizatihi varoluş, şiddet ima eden bir şeydir. Şiddetin kökeninde, Tanrı'dan kopma eylemi vardır. Bu nedenle bizim kutsal antropolojimizde, yani İslam'da (ve tabii Hıristiyanlık ve Yahudilik'te de) Adem aleyhisselam'ın iki oğlunun, Habil ile Kabil'in, birbirlerine şiddet uyguladıklarına inanılır. Bunun, diğer dinlerde de geçerli olduğunu görüyoruz. Meseleye bu noktadan bakılınca, şiddet sorununun, modernlikle veya modern teknolojiyle birlikte başlamadığı söylenebilir. Şiddet'in daha derin kökenleri vardır. Zira, yalnızca Allah, es-Selam'dır, yani barış ve esenliktir; şiddetten münezzehtir. Tanrı'dan kopma, varlığın (being) ezeli dengesinin "bozulması" anlamında, bilfiil bir şiddet eylemidir. Burada şiddetin metafizik boyutu üzerinde daha fazla durmayacağım. Bu kadarı kafi, sanırım. Burada varılması gereken sonuç, şiddetin sadece modern döneme özgü bir icat olmadığıdır. Burada modern olan, şiddetin fiilen telaffuz edilmesi ve hayata geçirilmesidir. Başka bir deyişle, bir yandan şiddete başvurmak; ama öte yandansa şiddet gerçeğini inkar etmektir.

Teknoloji Felsefesi

Kaplan: Bu saptamanız önemli. Bunu biraz açmanızı istesem...

Nasr: Tabii.. Ben, Heidegger'in fikirlerinin çoğuna katılmam. Ama sizin yaptığınız alıntıda Heidegger, doğru bir saptama yapıyor. Bunu, değişik zamanlarda ve değişik şekillerde ben de dile getirdim ve uzun uzadıya tartıştım. İnsanı, Tanrı'nın yerine yerleştirmek; hem insanı mutlaklaştırmak, hem de insanın sahip olduğu sınırlılıkları mutlaklaştırmak demektir. Humanizm dediğimiz şey, bu işte. Dahası, burada şiddetin kendisi de mutlaklaştırılmaktadır. Burada büyük bir çelişki, daha doğrusu büyük bir iki yüzlülük var. Şöyle bir şey bu: Bir yandan insanı sevmekten, insan sevgisinden söz etmek; ama öte yandan da insanı, insan egosunu her şeyin merkezine ve bizzat insanın üstüne yerleştirmek. İşte bu, şiddet üretmekte ve şiddeti doğallaştırarak meşru hale getirmektedir. Burada karşımıza çeşitli şiddet biçimleri çıkmaktadır: Her şeyden önce Öteki'ne, komşuya karşı şiddet; hatta bizzat kendi kültürleri içinde ötekiler icat ederek şiddet biçimleri geliştirmek. İnsan, bu durumda, "ben istiyorum, yalnızca ben istiyorum" diyor ve insan ego'su her şeyin merkezi haline geliyor.

İkincisi: Doğa'ya karşı şiddet. Herkes, dünyada barıştan filan sözediyor; ama dünyayı katlettiğimiz gerçeğini hep gözardı ediyor, ikinci plana itiyoruz. Doğayı, ağaçları, nehirleri, okyanusları, balıkları, denizaltındaki varlıkları katlediyor, yok ediyoruz. Havayı kirletiyoruz; neredeyse havayı bile soluyamaz hale gelmedik mi? Böyle bir dünyada barıştan dem vuran insanlar, hangi barıştan sözediyorlar acaba?

Üçüncüsü: Modern teknoloji, şiddetin, tahayyül bile edilemeyecek boyutlarda ve alanlarda uygulanmasını mümkün kıldı. Tarihin önceki dönemlerinde çok büyük çaplı işgallerin ve yıkımların yaşandığını biliyoruz. Örneğin tarihte insanlığın tanık olduğu en büyük tahribatı gerçekleştiren Moğollar, 13. yüzyılın ilk yarısında İslam dünyasının önemli bir kısmını, Batı Asya'yı baştan aşağı işgal etmiş ve herkesi katletmişlerdi. Ama Moğollar bile, işgal ettikleri yerlerdeki ormanları, nehirleri, doğayı tahrip etmemişlerdi. Oysa teknolojinin

hakim olduğu günümüzde yapılan tahribat, tahayyül edilemeyecek kadar total, küllî bir tahribattır. Böylelikle modern dönemde şiddet yeni bir boyut kazanmıştır. Böyle bir ortamda kimileri, barıştan, sevgiden filan söz edip duruyor. Bu, hiç de derin ve esaslı bir felsefe değil; çünkü bir yandan diğer varlıklara, doğaya ve diğer kültürlerle şiddet uygulayan, şiddeti her bakımdan merkeze alan bir hayat sürdüreceksiniz; öte yandan da kalıp barıştan, sevgiden, özgürlüklerden sözedeceksiniz. Bu en hafif ifadeyle son derece komik, insanı ve hayatı karikatürize eden bir haleti ruhiye ve davranış biçimidir. Sadece ekonomik şiddetin boyutlarına ve sonuçlarına bakmak bile, ne kadar şiddet yüklü, adalet duygusundan yoksun bir dünyada yaşamaya mahkum edildiğimizi göstermek için yeterli olabilir... Küreselleşme çağında ekonomik şiddetin ve ekonomik şiddetin yol açtığı adaletsizliklerin, haksızlıkların, yoksullukların, açlık sorunlarının hangi boyutlarda seyrettiğini herkes az çok biliyor. Ekonomik şiddet nedeniyle dünya nüfusunun büyük bir bölümünün gerçekten onur kırıcı şartlarda varolma, ölüm-kalım ve en azından insanca yaşama mücadelesi verdiği bir dünyada, birilerinin barıştan, sevgiden, özgürlüklerden, şiddete karşı mücadeleden sözetmeleri bana hem komik, hem de alaycı, kibirli ve hatta insan onurunu ve varlığını hiçe sayıcı bir yaklaşım olarak görünüyor. O yüzden ben bu kişileri, akımları ciddiye bile almıyorum.

Şiddetin Kaynağı: Modern Batı Düşüncesi

Kaplan: Peki, sizin burada önerdiğiniz köklü ve kalıcı bir çözüm yolu var mı?

Nasr: Her şeyden önce buradaki çelişkiyi ve ikiyüzlülüğü görmemiz gerekiyor. Biraz önce bu noktaya dikkat çekmiştim. Burada köklü, kalıcı ve uzun vadeli çözüm önerileri üzerinde kafa yorulmalı. Mesela sadece barıştan, sevgiden, ne olduğu bir türlü açıklanamayan ve tanımlanamayan özgürlüklerden söz etmek, dolayısıyla şiddet gerçeğini inkar etmek ve şiddeti tümüyle ortadan kaldırmak gibi gerçekleştirilmesi mümkün olmayan ütopyik ve romantik bir yaklaşım geliştirmek yerine, şiddet gerçeğini kabul etmek ve en geniş anlamıyla

şiddeti hayatımızda en asgari düzeye indirmenin ve kontrol altına almanın yolları, yöntemleri üzerinde kafa yormak gerekiyor. Bu da mevcut kategorik, her şeyi atomize eden Batılı zihin yapısının dışında, yepyeni düşünme biçimleri geliştirmekle mümkün olabilir ancak.

O halde burada öncelikli olarak yapılması gereken şey, şiddeti tümüyle ortadan kaldırmak gibi asla sonuç vermeyecek ve imkansız bir çaba içine girmek değil; (ki, böyle bir şeyi ancak Allah'la manevi bir rabıta kuran ve Allah dostu olan veliler başarabilir ancak) yapılması gereken şey, şiddeti en asgari düzeye indirmenin yollarını bulmaktır. Tarih boyunca şiddeti en asgari düzeye

indirmeyi, yalnızca din/ler başarabilmiştir. Dinden nefret eden modern / seküler kişiler, dinden sözedildiğinde, hemen din'i tarihteki savaşlarla, çatışmalarla vesaire özdeşleştirirler. Ancak bugün olan bitenlerle karşılaştırıldığında bu savaşların bir hiç olduğu, devede kulak misali kaldığı ve adeta bahçede çelik çomaklarla oynayan çocukların oyunlarını andırdığı görülecektir. Burada önemli olan nokta şu: Dinler, istisnasız bütün dinler, ağırlıklı olarak mücadele ederler. Sadece İbrahimi dinler değil, Çin dini, Japon dini ve tüm diğer dinler de dahil, hangi din, "ağırlıklılık, iyidir" der ki? Hiçbir din ağırlıklılığı kutsamaz. Aksine, başkalarına yardım etmeyi, kanaatkar olmayı, fedakarlığı, diğergamlığı salık verir. Bütün dinler, bağlılarından "komşunuza iyi davranın" ilkesini hayata geçirmelerini ister. Örneğin Hıristiyanlık böyle bir dindir. Her ne kadar Hıristiyan Avrupalılar, komşularına, dünyadaki diğer insanlara ve toplumlara her zaman iyi davranmamışlarsa da, Hıristiyanlık, "komşunuza iyi davranın" ilkesini hiç olmazsa motto olarak benimsemiştir. Oysa 1990'larda "ağırlıklılık, iyidir" ilkesi motto olarak kabul edilmiştir. Camilerde, kiliselerde, sinagoglarda, diğer dinlere mensup tapınaklarda hep bu temel hayati öğretiler tekrar tekrar öğretilmiştir. İşte burada, dinlerde, Tanrı mevcut ve merkezi bir yer işgal ettiği için, insan, hiçbir zaman nihai ve mutlak bir konumda olmamıştır. Her şeyden önce modern bilim, modern insandan öte dünya inancını çekip almıştır. Ve sonuçta insanın önünde kala kala yalnızca bu dünya kalmıştır. Artık istediğimiz her şey sadece bu dünyada ve bu dünyaya özgü şeylerden ibaret-

Sadece ekonomik şiddetin boyutlarına ve sonuçlarına bakmak bile, ne kadar şiddet yüklü, adalet duygusundan yoksun bir dünyada yaşamaya mahkum edildiğimizi göstermek için yeterli olabilir...

tir. Tüm bunlara bir de modern tasavvurun bütünüyle, evet bütünüyle yanlış anladığı ve yanlış tanımladığı insan ve insan doğası anlayışı da eklenince, kaçınılmaz olarak bugün içinde bulunduğumuz kaos ve katastrof (en geniş anlamıyla felaket) ortamında bulduk kendimizi: Buna göre, artık tek istediğim şey, ihtiyaç hissettiğim şeydir. İstemek / talep etmek, ihtiyaç hissetmektir. Talep, yalnızca ve yalnızca ihtiyaca indirgenmiştir. İşte bundan sonrası önemli; çünkü meselenin püf noktası burada gizli: Bir ihtiyacı yerine getirebilmeniz için, şiddete başvurmak zorundasınız. Bu nedenledir ki, tüketim toplumu, şiddet toplumdur. Başka bir deyişle tüketim toplumunun varolabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için, şiddete başvurulmak zorundadır. Tüm bu faktörler -ki bu faktörler daha da artırılabilir- bir araya getirilip de soruna bir bütün olarak bakıldığında, şiddet

sorununun yeni bir boyut kazandığı açıkça görülecektir. 19. yüzyıldaki savaşlar, hatta 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı bile, bugünkü nükleer silahlarla, kimyasal ve biyolojik silahlarla karşılaştırıldığında birer çocuk oyunu gibidir. İşte tüm bu nedenlerden ötürü, şiddet sorununu sadece belli ve sınırlı boyutlarıyla tartışmaktan yana değilim. Şiddet sorununu gerçekten anlayabilmek için, bu sorunu tüm boyutlarıyla birlikte ve derinlikli bir şekilde ele almak ve tartışmak zorunludur. Şiddet sorununu tartışırken, barış sorununu da, savaş sorununu da tüm boyutlarıyla tartışmadığımız sürece şiddet sorununu anlayabilmemiz imkansızdır.

İslâm "Savaş Dini", Hıristiyanlık "Barış Dini" mi?

Öte yandan, Ortaçağ'daki tecrübe dolayısıyla barış sorunu da, savaş sorunu da Avrupa'da tümüyle yanlış algılanmış, yanlış temellendirilmiş ve dolayısıyla İslâm daima "savaş dini", Hıristiyanlık ise "barış dini" olarak sunulagelmıştır. Oysa bu, bence, insanlık tarihinin tanık olduğu en büyük paradokslardan / çelişkilerden biridir; çünkü hangi medeniyetin daha çok insanın ölümüne yol açtığını araştırdığınızda ve bunun için Batılı istatistiklere bile baktığınızda gerçek tablonun nasıl tezahür ettiğini görmeniz hiç de zor olmayacaktır. Burada daha fazla söz söylemeyi gerekli görmüyorum; çünkü sömürgecilik ve kölelik tecrübesi ortada: Amerika yerlilerinin neredeyse tümünün tarihten silindiğini, Afrikalı-

ların hem büyük ölçüde yok edildiğini ve zincirlere vurularak Amerika'lara ve Avrupalara zorla getirildiğini ve bun insanların hatırı sayılır bir bölümünün telef olduğunu veya katledildiğini artık herkes biliyor. Öte yandan engizisyonları, cadı kazanlarını, yüzyıl savaşlarını, birinci ve ikinci dünya savaşlarında öldürülen insanların sayısını ise burada zikretmeye bile gerek yok. Ama ortada tam tersi bir kanaat var. Çünkü yüzyıllardır, özellikle de son onyıllardır medya marifetiyle bilinçli bir şekilde böylesine yanlış ve çarpık bir imaj oluşturulmuş durumda.

Oysa bu İslâm'a ilişkin geliştirilen veya icat edilen

İslâm'ı öteki olarak konumlandırmak; sonra da İslâm'ı şiddetle, şer-şeytanla, özdeşleştirmek; Batı'yı ise iyi ve güzel olan ne varsa onunla özdeşleştirmek. Artık dünyanın bu sağlığı, bu yüzeyselliği aşması zorunludur.

sığ bir algılama biçiminin bir ürünü: İslâm'ı öteki olarak konumlandırmak; sonra da İslâm'ı şiddetle, şer-şeytanla, özdeşleştirmek; Batı'yı ise iyi ve güzel olan ne varsa onunla özdeşleştirmek. Artık dünyanın bu

sağlığı, bu yüzeyselliği aşması zorunludur. Zorunludur diyorum; çünkü bu, yeryüzündeki insan varlığının ve varoluşunun geleceğini tehdit ediyor. Öteki'ne karşı, (ki, bu öteki kim olursa olsun farketmez), böylesine hasmane, önyargılı, tabansız bir tavır geliştirmek, imaj üretmek, insanlığın geleceği için çok tehlikelidir.

Burada son olarak şunu söylemek isterim: New York'ta yaşanan trajedi, Batılıların, sıradan insanların Sanayi Devrimi'nden bu yana yaşadıkları, karşı karşıya kaldıkları en büyük trajedidir. Artık yeni tanrı teknolojinin, hiçbir sorunu kalıcı olarak halledemeyeceği; teknolojik güce sahip olmanın, güvenliğin garantisi olmadığı ve olamayacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla insanın güvenliğini garanti altına alacak başka bir şeye ihtiyacı olduğu tüm çıplaklığıyla gün ışığına çıkmıştır.

Modern Teknoloji, Şiddet ve Zorbalığın Kaynağı

Kaplan: Peki, nedir bu başka şey dediğiniz şey? Ayrıca bu soruya cevap vermeden önce size cevaplandırmanızı istediğim bir başka soru sormak istiyorum: Batı'da geliştirilen teknolojiyi, metaforik olarak, Dr. Frankenstein figürü ile özdeşleştirebilir miyiz?

Nasr: İsterseniz, ilkin, son sorudan başlayayım.. Teknolojiyi elbette ki Dr. Frankenstein figürü ile özdeşleştirebiliriz. Hatta ben daha da ileri gidebileceğimizi,

teknolojiyi daha esaslı bir figürle özdeşleştirebileceğimizi düşünüyorum. Hem Müslüman düşünürler, hem de bazı Batılı düşünürler, modern teknolojiyi çok daha derinlikli bir dille ve şekilde eleştirmişlerdir. Sözgelisi, Goethe, modern bilimi, "Faust'yan bilim" olarak adlandırmıştır. Pandora'nın kutusunu açtığımız zaman, Faust'yan bilimle karşılaştığımızı görürsünüz. Goethe'nin son dönem şiirlerinde de tasvir edildiği gibi modern bilim, kontrolden çıkan ve insanı kontrolü altına alan bir bilimdir. Zararsız olduğu, insan için son derece faydalı olduğu durumlarda bile bu durumun geçerli olduğu artık anlaşılmalıdır. Aksi kanıtlanamamıştır. Modern bilimi sözümona ileri ve gelişmiş yapan şey, hükümetlerin veya askeri elitlerin askeri veya ekonomik gücü ele geçirmek amacıyla astronomik miktarlarda para harcamalarıdır. Dolayısıyla Francis Bacon'ın yüzyıllar önce "bilgi, güçtür" diyerek bilim ile güç arasında kurduğu ilişki, bugün de geçerliliğini sürdürmekte; hatta gittikçe daha da geçerli hale gelmektedir. Sonuçta günümüzde bilim, dolayısıyla teknoloji, daha fazla hakimiyet ve güç elde etmenin yegane aracı konumuna gelmiş durumdadır. Öte yandan bu gücü eline geçiren ve her fırsatta tahakküm aracı olarak kullanan Batılı insan, artık Ortaçağ dönemindeki "günahkâr, masum" insan değil. Bu insan, artık kendisini her şeyden, Tanrı'dan bile güçlü gören, her şeyi kendi kontrolüne aldığını düşünen bir Frankenstein figürüdür. Ama bu gerçeği görmemeyi, gözardı etmeyi yeğliyor bu insan. Ne ki, artık bu azmanlaşmış, kendisini her şeye gücü yeten bir varlık olarak gören Batı'daki bu insan figürü ve dolayısıyla modern teknoloji, Batılı düşünürler tarafından da sert ve derinlikli bir dille eleştirilmeye başlanmıştır. Jacques Ellul, Lewis

Mumford, Ivan Illich, özellikle de Illich bu bağlamda önemli bilimsel, felsefi ve sosyolojik kanıtlar ve argümanlar geliştirmiştir. Ama insanlar bu düşünürlerin söylediklerine pek fazla kulak kabartmak istemiyorlar. Genel durum böyle. Üstelik bu durum, son 20-25 yıldan bu yana daha da kötüleşti: Hiç kimse bu düşünürlerin yaygın deyişle- "kafalarını ütölemelerine" tahammül edebilecek durumda değil! Oysa 1960'lı yıllarda küçük de olsa önemli bir pencere, önemli bir çıkış yolu açılmaya başlamıştı.

Karşı-Kültür Hareketi: Kaçırılmış Bir Fırsat

Kaplan: Karşı-kültür akımının temsilcilerini, Roszak'ları, Aldous Huxley'leri filan da dahil ediyor musunuz bu düşünürler, bilge kişiler arasına?

Nasr: Tabii ki... Bu karşı-kültür hareketi içinde yer alan Theodor Roszak gibi kişiler, ben "İnsan ve Tabiat" başlıklı kitabımda dünyayı büyük bir çevre felaketinin beklediğini söylediğim sıralarda ortaya çıkmışlardı. Bildiğiniz gibi bu kitabım, benim Türkçe'ye çevrilen ilk kitabımdı. O vakitler, gerçekten de bir vizyon değişikliğine ilişki önemli işaretler vardı Batı'daki bu düşünürler kuşağı arasında. İyi ve dikkate alınması gereken fikirleri olan bu düşünürler, entelektüel ilgileri kalmayan ve ahlakî kaygıları olmayan genç kuşaklar tarafından es geçildi. Artık bu saatten sonra bu tür düşünürlere, bilge kişilere kulak kabartan kuşaklar olduğunu hiç zannetmiyorum. Postmodernizm, Batı'daki genç kuşakları insanlığın, dünyanın sorunlarına karşı duyarsızlaştırdı. Genç kuşaklar artık heyecan, hız ve haz peşindeler. Bu tür sapkın duygular, bugün bilim ve teknolojinin dünyasına da hakim olmaya başlamıştır. İnsanlar, bir düğmeye basarak tüm insanlığı yok edebilecek akıllı ve şık silahlar icat etmekten müthiş haz ve keyif alıyorlar! Oysa bu, insani duyarlılığın infilak etmesi, iptal olması demektir. Ve geleceğimiz açısından çok tehlikeli bir şeydir. Artık şu an burada konuştuklarımızı bile birilerinin izleyebildiği, kaydedebildiği bir "teknolojik gelişmişlik düzeyi" ile karşı karşıyayız. Ama bunun son kertede hiç insanlığın yararına ve hayrına bir gelişme olmadığını kavrayamıyoruz. Yarın, kötü niyetli, sapkın birileri artık oyuncak haline gelen bu aygıtları, kendi bencil çıkarları için kullanabilecek durumdadır. Mesele bu kadar basit. Ama bu elbette ki çok tehlikeli bir durum. Belki de, tam da bu durum, insanlığın her şeyi silbaştan yeniden düşünmesini icbar edecektir. Dolayısıyla dünyayı daha

başka şekillerde de görme biçimlerinin olduğu belki de bu müthiş ve yakın tehlike nedeniyle mümkün hale gelebilecektir. Çünkü dünyanın büyük bir bölümü sefaletin ve açlığın pençesinde kıvranırken biz ekonomik, askerî ve teknolojik olarak ne kadar güçlü olduğumuzu söyleyerek böbürlenemeyiz. Bu insanın, insanlığından çıkması, insanlığını yitirmesiyle eş anlamlı bir davranış olur. 11 Eylül trajedisi, güçsüz ve savunmasız insanların da fena halde yara alacağını, korku ve panik içine düşeceğini kanıtlamıştır. Ki, eğer çıkarmasını bilirsek, buradan çıkarılabilecek çok önemli dersler var.

ABD, Müslümanların Rolünü Farketti

Kaplan: Bu ders çıkarma meselesi konusunda bir soru sormak istiyorum. Önde gelen bir müslüman düşünür olarak bu bağlamda siz, Amerikalı yetkililere, Amerikan yönetimine ne tür tavsiyelerde bulunurdunuz?

Nasr: Birileri bana bir şey sormadığı sürece tavsiye vermem mümkün değil. Kendimi bu tür pozisyonlara itmeyi hiç de uygun bulmuyorum. Ama elbette ki, Washington'da yaşıyorum ve Amerika'da kimi etkin çevrelerde az-çok tanınan ve görüşlerine zaman zaman başvuru alan biriyim. İslâmî bir mesele olduğu zaman, telefonlarım hiç susmuyor. Amerikalı kimi yetkililer bu tür durumlarda ne düşündüğümü soruyorlar. Benim söylediklerimi gerçekten dikkate alıp almadıklarını ben bilemem. Çünkü Amerika'da çok farklı sesler, görüşler ve kesimler var. 11 Eylül trajedisi dolayısıyla Amerikan yetkililerine ve hükümetine tavsiyelerimi şöyle özetleyebilirim: Gerçek suçlular bulunmadan, ortaya çıkarılmadan olur olmaz yere kimseye suçlamaya kalkışmasınlar. Kanıtlar kesin olarak bulunduktan ve tüm dünya da bu kanıtların doğruluğuna kesin kanaat getirdikten sonra suçlular cezalandırılmalı. Ayrıca ceza, suça göre olmalı. Abartılı cezanın veya masum insanları cezalandırmanın kesinlikle geri tepeceği bilinmeli.

İkinci olarak, Amerikan halkına bazı tavsiyelerim olacak. Amerika, farklı etnik gruplardan oluşan oldukça kompleks bir mozayik. Çok uzun bir süre öncesine kadar Amerika, yalnızca Protestan'dı. Sonra Katolikler geldi. Uzun bir süre Protestanlar, Katolikler'e hiç de iyi bir gözle bakmadılar ve iyi davranmadılar. Aradan yüz yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen Boston gibi büyük kentlerdeki polislerin çoğu Katolik orijinli İrlanda'lı ve İtalyanlardan oluşuyor. Çok az sayıda Protestan polis var. Tüm Protestan aileler, WASP (Beyaz-Ameri-

kalı-Protestan) olarak adlandırılmakta ve ülkedeki en kilit makamları işgal etmekteydiler. Aradan buca zaman geçmesine rağmen bugün bile bu durum doğal olarak kabul edilebilmektedir. Katoliklerden sonra Yunan Ortodokslar, ardından Yahudiler ve son olarak Müslüman göçmenler geldiler Amerika'ya. Bunların hepsi birden Amerikan toplumunu oluşturmakta ve hepsi de Amerikan toplumunun bir parçasıdır. En son gelen grup, daha önce gelen gruplara oranla daha az tanınmaktadır Amerika'da. 19. yüzyılda New York'a konser vermek için davet edilen Yahudiler, 20. yüzyılda Yahudi geleneklerini, yiyeceklerini de getirdiler. Çünkü Amerika'da Yahudilerin yiyecekleri yiyecekler yoktu. Dolayısıyla bir eyalette çeşitli konserler verebilmek için bir Yahudi'nin hem geleneklerini, hem de yiyeceklerini beraberinde getirmesi gerekiyordu. Tabii bu anlattığım olay, 70-80 yıl öncesi için geçerliydi. Müslüman Cemaat'in Amerika'daki tarihi 30-40 yıldan daha öncesine pek gitmez. Ama son 20 yıl içinde Amerika'da müslümanlar Amerikan toplumunun aktif bir parçası olmayı başardılar.

Kaplan: Peki, bu ne anlam ifade ediyor? Müslüman Azınlık hangi anlamda Amerikan toplumunun bir parçası olmayı başardılar? Mesela Amerika siyasetinde, toplumsal hayatında, kültürel hayatında bir varlık gösterebilecek duruma geldiler mi?

Nasr: Amerika'daki mazisi Müslümanlık'tan daha eski olan Budizm ve Hinduizm'in Amerika'da gelecekte ne tür bir rol oynayabileceği henüz pek belli değil; ama Müslümanlığın nasıl bir rol oynayabileceği az çok belirginlik kazanmaya başladı. Somut bir örnekle söylediğim şeyi açıklamaya çalışayım. Uzun bir süre önce

Amerika'da siyasi gücün sembolü Beyaz Saray'ın önünde bir Noel (Christmas) ağacı vardı. Yaklaşık 20 yıl önce bu ağaca bir minare eklendi. Beş yıl önce de bir yıldız ile bir hilâl ilave edildi. Dolayısıyla Pennsylvania Meydanı'ndan geçtiğinizde Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslâm'dan oluşan üç dinin sembolleri gözünüze çarpar hemencecik. Amerikan Ordusu ve Hava Kuvvetleri'nde başlangıçta yalnızca Kiliseler ve papazlar vardı; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sinagoglar ve hahamlar da yer almaya başladı; son 20 yıldan bu yana da camiler ve imamlar var. Bugün Pentagon'da (Savunma Bakanlığı) bir cami var. Beyaz Saray'da ve diğer büyük resmî binalar ve bakanlıklarda da birer cami var. İbadet etmek için tahsis edilen odalardan filan söz etmiyorum. Namaz vakti geldiğinde ezan okunan ve ibadet edilen camilerden söz ediyorum. Bunlar,

ABD Başkanları tarafından resmen törenle açılan camilerdir. Amerikan Kongresi'nde her sabah, sabah namazı ezanı okunmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda Amerikan Kongresi'nde sadece Protestanlar için ibadet yapılan yerler vardı. Ama Katolikler geldiğinde Katolikler için, Yahudiler geldiğinde Yahudiler için ve nihayet Müslümanlar geldiğinde de Müslümanlar için ibadet edilecek uygun mabedler açılmıştır. Amerikan Kongresi'nin Başkanları "artık ibadetinizi yapabilirsiniz" dedikleri zaman, sadece kiliseyi ve sinagogu zikermiyorlar; camiye de zikrediyorlar. Dolayısıyla Amerika'nın resmî yapısı, İslâm'ı artık bir Amerikan dini, Amerika'da tanınan bir din olarak kabul ediyor. Tıpkı Hıristiyanlık gibi. Hıristiyanlık Amerika'da ortaya çıkmış bir din değil; Filistin'de ortaya çıkmış, Avrupa'ya ve Amerika'ya sonradan gelmiş bir din. O yüzden Amerikalılar İslâm'ı tanımakta zorlanmıyorlar.

Postmodernizmin Canı Cehenneme!

Kaplan: Peki, bunun, postmodernlikle, postmodernliğin melezlik söyleminin ve fenomeninin ortaya çıkmasıyla bir ilgisi yok mu? Başka türlü sormam gerekirse, bu, postmodern durumun bir sonucu veya göstergesi mi; yoksa başka bir şey mi? Mesela, Amerika'nın tıpkı Roma veya Osmanlı gibi bir dünya devleti olma kaygısının

bir sonucu mu?

Nasr: Hayır, bence bunun postmodernlikle bir ilgisi yok. Bu, postmodernizm denen şeyi bir tarafa bırakmamız gerektiği sonucuna götürür bizi. Çünkü bu, ABD'deki terör olayının bizi götürmesi gereken sonuçlardan biridir. Bu trajik olaydan sonra hemen bütün Avrupa hükümetlerinin yetkilileri, bakanları, bu olayı, "barbalığın uygarlığa karşı savaşı" olarak nitelediler. Bu açıklamaları, hepimiz duyduk. Dolayısıyla ABD'de farklı dinlere ve bu arada İslâm'a gösterilen ilginin postmodernizmle, postmodern durumla bir ilgisi filan yok. Postmodernizmi ben ciddiye almıyorum. Derrida, Lyotard gibi postmodern düşünürlerin

Derrida, Lyotard gibi postmodern düşünürlerin ipe sapa gelmez görüşlerine önem atfetmiyorum, atfedilmesini de yadırgıyorum. Hiçbirinin söylediklerinin bence hiçbir kıymeti harbiyesi yok. Hepsinin canı cehenneme!

gibi postmodern düşünürlerin ipe sapa gelmez görüşlerine önem atfetmiyorum, atfedilmesini de yadırgıyorum. Hiç birinin söylediklerinin bence hiçbir kıymeti harbiyesi yok. Hepsinin

canı cehenneme! Ben müslüman aydınların sanki postmodernizmde bir şey varmış gibi postmodernizmi ciddiye almalarına, postmodernizmi sanki büyük bir akımmış gibi görmelerine bir anlam veremiyorum. Postmodernizm, geçici bir moda. Kendi ülkesi Fransa da bile Derrida'yı takan, ciddiye alan yok. Ama postmodernizm, Amerika'da şu an en gözde moda akımlardan biri. Türkiye'deki, İran'daki aydınlar, düşünürler postmodernizmden söz edip duruyorlar. Bu kadar üzerinde durulmaya değer bir şey değil postmodernizm.

Kaplan: Dünyadaki bütün belli başlı düşünürler, Amerika'yı postmodern bir ülke, dolayısıyla melezlikler ülkesi olarak tanımlıyorlar. Postmodernlikle melezlik, melezleşme arasında çok belirgin bir ilişki var. Siz bu görüşe katılmıyorsunuz, anlaşılıyor.

Nasr: Amerika'daki bu melezliğin postmodernlikle bir ilişkisi yok. Çünkü bu durum, yeni ortaya çıkmış bir durum değil. Melezlik, 19. yüzyıldan itibaren varolan bir vakıa Amerika'da.

Amerika, Postmodernlik, Melezlik ve İslâm

Kaplan: Peki, Amerika'nın dışlayıcılıktan, kuşatıcılığa doğru dönüş yaptığını söyleyebilir miyiz?

Nasr: Amerika, böylesi bir şeyi başından bu yana yapan ama bu konuda gerilimler yaşayan bir ülke. Her

şeyden önce, Amerikalı Kızılderililer, katledildi; bu bir gerçek. Bunu biliyoruz. Avrupalılar, Amerika'ya göç ettikleri zaman, Kuzey'e yerleşen Avrupalılar ve Pennsylvania'ya yerleşen Quackerlar vesaire gibi gruplar, Avrupa'da barınamayan pürütenlerdi. Burada Amerika'nın tarihine girmek istemiyorum ama hiç olmazsa belli başlı bazı noktaların altını çizmem gerekiyor. Avrupa'dan Amerika'ya gelip yerleşenlerin hepsi de protestandı; farklı eğilimlere, fraksiyonlara sahip olsalar da durum böyleydi. Avrupalılar, başlangıçta birbirlerini sevmiyorlar, birbirlerini dışlıyorlar ve birbirleriyle anlaşamıyorlar ve sürekli savaşıyorlardı. Bu grupların hepsi de birbirlerine karşı dışlayıcı tavırlar takınmışlardı. Ama zamanla protestan gruplar, Quacker'lar, Anglikanlar, Boston'daki protestanlar birbirlerini kabul etmeye, birbirlerine karşı daha hoşgörülü tavırlar

geliştirmeye başladılar. Ama Katolikler de Amerika'ya geldiğinde bir gerilim oldu. Protestanlarla Katolikler, birbirlerini ve birlikte yaşamaya kabul etmediler, böyle bir şeye yanaşmadılar. Bugün bile, aradan yaklaşık 200 küsur yıl geçmesine rağmen bazı çılgın mezhepler ve gruplar var: Papa'yı Şeytan olarak gören fanatik Hıristiyan mezhepler veya gruplar bunlar. Bunlar, bu akımlar veya gruplar hâlâ varlıklarını sürdürüyorlar; ortadan kalkmış filan değiller. Dikkat ederseniz Amerika'da kuşatıcılığın var olduğunu söylerken bu kuşatıcılığın bir hayli gerilimleri olan bir kuşatıcılık olduğunu söyledim. Amerika'daki durumun farklılığını daha iyi görebilmek için Amerika'yı Batı Avrupa ile karşılaştırmak gerekir. Amerika, Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında Amerikan toplumunun daha açık bir toplum olduğunu görürüz. Aslında dışlayıcı olan Batı Avrupa'dır. Eğer son 200 yıllık Fransa'nın tarihine bakarsanız bunu çok net olarak görebilirsiniz. Örneğin, Fransızlar, yabancılara "pis yabancılar" (dirty foreigners) diye bakmışlardır. Fransız toplumunun yabancıları "insan gibi" kabul etmeleri çok zor olmuştur; işte bu yüzdendir ki, bugün Fransa'daki Mağrip kökenli müslümanlara çok kötü muamele yapmaktadır Fransızlar. Oysa Amerikan toplumu çok daha açık bir toplumdur. İşte Amerika'daki bu kuşatıcılık / kucaklayıcılık süreci, Katolikler, Protestanlar ve Ortodokslardan (ki, ağırlıklı olarak Yunan kökenli Orto-

dokslardır bunlar) ve Yahudilerden sonra İslam ve Müslümanlar için de sözkonusu olmaya başlamıştır. Burada hem kabul etme süreci, hem de gerilimli ilişki süreci aynı anda yaşanıyor. Şu an tam böylesi bir sürecin ortasındayız. Ama İslâm, Amerika'da hayatın ana akımlarından, ana damarlarından biri, bir parçası olmaya başlamış durumdadır. İşte bu nedendir ki, tam da şu an, Müslüman entelijensiya'nın Amerika'daki rolü son derece önem kazanmaktadır; önemli hale gelmiştir. Gerek Amerika'da, gerekse Ortadoğu'da, İslâm dünyasında bu durumdan yararlanmaya çalışan, Müslümanları, spesifik olarak da Arapları karalamaya, kötümeye çalışan çe-

şitli güçler var. Allah'tan ki, Amerikan hükümeti bunun hiç de doğru bir şey olmadığını kavramış durumdadır. Amerika'daki Müslümanların medyada hiçbir güçleri yok. Medyada,

siyasette de hiç bir varlık gösteremiyor Müslümanlar. Ama küçümsenemeyecek bir ekonomik güçleri var. Pek çok müslüman işadamı büyük şirketlere sahip Amerika'da. Üstelik bu kişiler, mesleklerinin en zirve noktasında yer alan kişiler. Tabii bu durum, Avrupa'dakinden oldukça farklı bir durum. Avrupa'daki müslüman azınlıklar, büyük ölçüde profesyonellerden filan oluşmuyor; daha çok işçilerden filan oluşuyor. Oysa Amerika'daki müslümanların % 90'ı toplumun en zirve noktalarında; hem ekonomik olarak, hem de entellektüel olarak. Doktorlar, mühendisler, öğretmenler, üniversite hocaları, hukukçular olarak iş yapıyor ve yaşıyorlar burada. Amerikan yetkililerinin bu gerçeği artık göreceklelerinden eminim. Amerika'da Müslümanların görevi, çifte pencere olmaktır: Batı'ya açılan İslâm'ın penceresi ve İslâm dünyasına açılan Batı'nın penceresi. Amerika'daki müslümanlar, kimilerinin bilinçli bir şekilde gündemde tutmaya ve provoke etmeye çalıştığı şu medeniyetler çatışması söylemini önlemeye çalışabilirler. Çünkü böyle bir çatışma, hem Müslüman toplumlar için, hem de Batı toplumları için, hem de dünyanın tümü için son derece yıkıcı ve tehlikelidir.

Medeniyetler Çatışması ve Amerika

Kaplan: Amerika'da çeşitli güç odaklarının varlığını bi-

lıyoruz. Ama Amerika'nın resmi söylemi, tutumu, stratejisi sizce bu medeniyetler çatışması tezine karşı mı?

Nasr: Amerikan yönetimi, esas itibarıyla böyle bir şeye bütünüyle karşı.

Kaplan: Dışardan pek öyle gözüküyor ama. Bir de güç odakları, çeşitli iktidar seçkinleri var. Bu tür çatışmacı söylemleri körükleyen medya, hatta teorik ve stratejik malzeme üreten ve sunan akademinin büyük ölçüde Amerika'daki Yahudilerin kontrolünde olduğu artık herkes biliyor. Bunların geliştirdikleri şiddet yüklü, çatışmacı ve provoke edici dilin ve söylemin iktidar seçkinlerince paylaşılmadığını söylemek mümkün mü?

Nasr: Saptamalarınız doğru. Ama burada medya ile akademiye ayırarak konuşmak gerekiyor. Medya, provoke edici yayınlar yaparak hem siyasi, hem de akademik elitleri topa tutuyor sürekli olarak. Akademi dünyası ile medyanın dünyası çok farklı. Akademinin medyanın tam tersi bir tutum takındığını bile söyleyebiliriz. Çünkü akademide insanların büyük çoğunluğu sakın olmaya, sabrı elden bırakmamaya, gaza ve oyuna gelmemeye çağırıyor ve en önemli şeyin barış olduğunu söylüyor. "Hemen arkadan vurmaya kalkışmayın" diye çağrılar yapıyorlar. Biliyorsunuz, Amerikan kovboy filmlerinde aktörler, diğer aktörleri hemen arkadan vurmazlar. Onlarla yüzleşir ve sonra tetiğe basarlar. Önemli olan karşı karşıya gelmek ve bir kaç saniyelikliğine de olsa yüzleşmektir. İşte Amerika'daki pek çok akademisyen bu çatışmacı söyleme karşı, aklı selime davet eden, bilgece makaleler yazmışlardır. Bunlardan bir kısmı ABD'deki sol tandanslı entellektüellerdir. Noam Chomsky, Edward Said bu akademisyenlerden bir kaçıdır. ABD'deki siyasi spektrumun ortasında, merkezinde yer alan kimi akademisyenler de zaman zaman bu tür yazılar yazıyorlar. Tabii bir de sağ cenahta olan akademisyenler var; ki bunlar ise büyük ölçüde İslâm'ı şeytanlaştıran, karalayan yazılar yazıyorlar; ama ABD'de genelde bu sağ cenahtaki akademisyenlerin pek rağbet görmediğini söyleyebilirim.

Kaplan: Profesör Nasr, sohbetimizin bundan sonraki bölümünde müslüman toplumların, çağdaş İslâm düşüncesinin karşı karşıya kaldığı sorunları sizinle tartışmak, bu sorunları sizin nasıl gördüğünüzü ve anlamlandırdığınızı sormak istiyorum. Sorumu şöyle formüle ede-

yim: Modernliğin meydan okumasıyla birlikte, müslüman zihninde, müslüman toplumların ve aydınların zihinlerinde epistemolojik ve ontolojik kırılma olarak adlandırabileceğimiz bir bunalım, köklü bir sorun, bir tür "fetret dönemi" yaşandığını gözlemliyoruz. İslam tarihinde daha önceki müslümanların, müslüman toplumların pek yaşamadıkları bir "zihin kayması" bu. Sadece ortalama müslümanların değil, müslüman toplumdaki hemen tüm aydınların hem Batı kültürü ve düşüncesiyle, hem de İslâm kültürü ve düşüncesiyle ilişkilerini problemleştiren, her iki kültürü ve düşünce / dünya tasavvurunun tam olarak anlaşılabilmesini, kavranabilmesini handiyse imkânsızlaştıran bir sorun, bir kafa karşıklığı var karşımızda. Siz burada açılmaya çalıştığınız saptama ve argümanlardan yola çıkarak bu sorunu nasıl değerlendiriyor ve anlamlandırıyor sunuz? İkinci sorum da yine bununla yakından irtibatlı bir soru: Sizce, müslüman toplumların, dolayısıyla çağdaş İslâm düşüncesinin temel sorunları neler?

Nasr: Burada kitaplar dolusu tutacak iki önemli ve temel soru sordunuz. Ben bu tür sorulara cevap vermeyi daha çok seviyorum. Onun için size burada teşekkür etmek isterim. İlk sorunuza şöyle cevap vermeye çalışayım... Ben sizin modernite (modernlik) dediğiniz şeyden değil, modernizm'den yola çıkarak ilk sorunuzu cevaplamayı yeğlerim. Çünkü modernlik bir durum; modernizm ise bu durumun felsefesi...

Kadim Medeniyetlerin Ortak Dinamizmi

Kaplan: Ama Batı'da modernizm, daha çok bir sanat akımının adı olarak biliniyor: 20. yüzyılın başlarında özellikle resimde, romanda, müzikte, mimaride, hatta tiyatrodaki ve sinemadaki ortaya çıkan ve modernliğin eleştirisini yapan bir akım olarak görülüyor: Modernliğin vaatlerini yerine getiremediğini, hayatın her alanında şiddet ve şiddete / güce dayalı ilişki ve söylem biçimleri ürettiğini söyleyen ve modernliği modernliğin içinden eleştiren bir akım. Bu yüzden modernizm'le post-modernizm arasında modernliğin eleştirisini yapmaları bakımından çok örtüşen yanlar olduğu biliniyor.

Nasr: Söylediğiniz şeylere katılıyorum. Ama ben,

modernizmi, modernliğin felsefesi olarak ele almak ve o yüzden modernlik eksenli konuşmak yerine modernizm kavramı ekseninde konuşmaktan yanayım. Buradan kalkarak, modernizmin çok gerilere, Rönesans'a kadar götürülebileceğini düşünüyorum. Batıda yüzlerce yazarın bu bağlamda yazdıklarını görüyoruz. Dolayısıyla modern dönem, Orta Çağlar'ın sona ermesinden sonra başlatılan bir süreç. Modernizmin müslümanların zihinlerinde yolaçtığı kriz, yalnızca İslâm dünyasına özgü bir kriz değil. Tüm Batı-dışı toplumlar, modernizmle karşılaştıkları andan itibaren bu zihinsel krizi yaşamaya başladılar. Çünkü Batı medeniyetinin dışındaki İslam Medeniyeti,

Çin Medeniyeti, Hint Medeniyeti, Japon Medeniyeti, Kore Medeniyeti gibi dünyadaki tüm diğer medeniyetler, tarih boyunca birbirleriyle sürekli olarak irtibat ve ilişki halindeydiler. Bu irtibat, bu ilişki modernizmin meydan okuması veya müdahalesiyle birlikte birdenbire koptu. Bu medeniyetler, elbette ki zaman zaman bir birleriyle savaştılar, hegemonya kurma mücadelesi içinde oldular, birbirleriyle sürekli olarak ticaret yaptılar. Ama bu tür negatif ilişkiler, birbirleriyle daha köklü, daha sağlıklı, daha anlamlı ilişkiler kurmalarını, birbirlerinden çok önemli kültürel, düşünsel, sanatsal ve bilimsel alışverişler yapmalarını, birbirlerinden etkilenmelerini, birbirlerinden yararlanmalarını engellemedi. Hatta bu medeniyetler arasındaki bu tür pozitif ilişkilerin, biraz önce sözünü ettiğim anlamdaki negatif ilişkilerden çok daha fazla ve çok daha belirleyici olduğunu bilmemiz ve bu noktanın altını özellikle çizmemiz gerekiyor.

Kaplan: Bu saptamanız önemli. Tek bir medeniyetin, yeryüzünde tek başına hakimiyet kurmaya çalıştığı bir zaman diliminde bu tür bir gerçeğe dikkat çekmenizi önemsememiz gerekir diye düşünüyorum. Çünkü Toynbee, tarih boyunca araştırdığı, analiz ettiği ve felsefesini yaptığı 26 medeniyetten 25'inin 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Batılılar tarafından şu ya da bu şekilde yok edildiğini ve tarih sahnesinden çekildiğini söyler. O halde burada cevaplandırılması gereken soru şu galiba: Sizce, bu medeniyetler arasında pozitif ilişkilerin ve karşılıklı etkileşim ve alışverişlerin daha belirgin olmasını sağlayan, mümkün kılan şey/ler ne/ler?

Nasr: Yerinde bir müdahale.. Şöyle açıklamaya çalışayım: Bir kere modern Batı medeniyetinin dışındaki tüm diğer medeniyetlerin ortak bir adı var: Geleneksel veya kadim medeniyetler. İkincisi de, bu kadim medeniyetlerin hepsinin "kutsal / ilâhî hakikat" (divine reality) olarak adlandıracağımız bir temele, bir ortak payda'ya dayanıyor olmalarıdır. Bu merkezî hakikat'in temelinde Allah, dharma, brahman gibi ilahi hakikatler vardır. Oysa modernizmle birlikte Batı uygarlığı, dünyanın tüm diğer medeniyetlerinin bir şekilde buluştukları bu ortak dünya tasavvurunun dayandığı kurucu temelleri olumsuzladı / inkâr etti. Modernizmin bu inkarcı,

tekbenci (Batı'yı merkeze alan) felsefesinin sadece İslâm dünyası üzerinde değil, tüm dünya üzerinde yolaçtığı kriz, Moğolların 13. yüzyılda İslâm medeniyeti üzerinde yaptıkları tahribattan daha büyük ve daha köklü tahribat yapmıştır. O zaman Moğol orduları vardı karşımızda. Şimdi karşımızda ordu filan yok; çok daha belirsiz, çok daha nüfuz edici bir aktör, deyim yerindeyse, bir virüs var. Bildiğiniz gibi bu konuları, Türkçe'ye de çevrilen *Traditional Islam in the Modern World* (Modern Dünyada Geleneksel İslam) başlıklı kitabımda ayrıntılı olarak işledim ve tartıştım. Sanırım, bu kitabı tam da şu sıralarda yeniden okumak gerekiyor. Modernizmin İslâm dünyası üzerindeki ilk büyük etkileri, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte [görölmeye / ortaya çıkmaya] başlamıştır. Bu olay, müslüman toplumların zihinsel kriz ve dönüşüm yaşamaya başladıkları bir sürecin başlangıç noktasıdır. Oysa Batılılar, mesela, Sumatra'yı işgal ettiklerinde ya da İngiliz Çay Kumpanyası Kalküta'dan Delhi'ye kadar yürüdüğünde, İslâm dünyasına ekonomik olarak nüfuz ettiğinde İslâm dünyasını derinden etkilememiştir. Çünkü Endonezya-Malezya-Hindistan hattından ibaret olan bu eksen, İslâm dünyasının merkezî eksenini değildi; merkezî ekseninden oldukça uzaktı; İslâm dünyasının periferisinde kalıyordu; o yüzden İslâm dünyasını bir bütün olarak derinden sarsmamıştı. Ama Mısır'ın Napolyon tarafından işgalinin etkileri çok daha derin ve uzun vadeli olacaktı. Başlangıçta, 19. yüzyılın başlarında Mısır'lı modernistler, bu işgale sevinmişlerdi. Milliyetçilerse aradan 200 yıl geçince önceden sevinçle karşılanan Napolyon'un işgal

yıldönümünü kutlamayı yasaklamak zorunda kalacaklardı. Çünkü bu işgal, Mısır'ın modernleştirilmesi, Batılılaştırılması çabalarından sonra mümkün olmuştu. Bu olay, aynı zamanda sizin sorunuzda sözünü ettiğiniz anlamda yaşanan zihinsel krizin de başlangıcıydı.

Siyasi Bağımsızlık, Daha Fazla Bağımlılık Getirdi

Kaplan: Bu süreçle birlikte yaşanmaya başlanan krizin tezahürlerini biraz açar mısınız? Meselâ Napolyon işgaline ne tür tepkiler gösterildi ve tepkilerin zihinsel krizle ilişkisini nasıl kuruyorsunuz?

Nasr: Burada gösterebilecek üç mümkün tepki sözkonusuydu; bu üç tepki de gösterildi. Üstelik bu bağlamda gösterilen tepkiler, sadece Mısır'la sınırlı kalmadı; benzer tepkiler İslâm dünyasının diğer

bölgelerinde de ortaya çıktı. Bu tepkilerden ilki, modernistlerin tepkileriydi. Bunlar, modernizm, doğru bir çıkış yoludur; İslâm 7. yüzyıla aittir; orada kalmıştır; o yüzden İslâm'ı değiştirmemiz (modify yapmamız), yani çağa uydurmamız gerekiyor, dediler. Bu, modernistlerin benimsedikleri pozisyondu; Batı'yı hazmetmek, taklit etmek istiyorlardı. İkinci pozisyon ise seleflerin-vehhabilerin pozisyonuydu: Bunlar da, "biz İslâm'ı tam olarak (pür bir şekilde) yaşayamadığımız için Batı bizi yenilgiye uğrattı. O halde İslâm'ın ilk dönemlerine, İslâm'ın sade / basit bir şekilde yaşandığı dönemlere dönmemiz gerekir" diyorlardı. Üçüncü pozisyon ise Mehdiçilerin-Eskatolojistlerin pozisyonuydu. Bunlar da, "artık Batılı kâfirler, İslam dünyasının anakarasını işgal ettiler. Bu, dünyanın sona ermekte olduğunun işareti, kıyametin yaklaştığının alâmetidir" diyorlardı. Bu üç hareket de, 19. yüzyılın başlarında doğmuş ve tüm İslâm dünyasında şekillenmeye başlamıştı. Bu üç hareket de, İran'dan Sudan'a ve Afganistan'a, Nijerya'dan Fas'a ve Hindistan'a kadar kısa bir süre içinde yayılmıştı. Elbette farklı formları ortaya çıktı bu hareketlerin. Mesela Sudan'daki Mehdiizm ile İran'daki Bahaizm, kendine özgü hareketlerdi. Tabii bu arada çeşitli küçük ve kısa ömürlü hareketler de zuhur etti. Diğer iki hareketin aksine Mehdiizm, uzun ömürlü olmamış ve bir süre sonra hemen silinip gitmiştir. Ama diğer iki hareket, Modernizm ile Selefilik-Vehhabilik varlıklarını ve etkilerini

sürdüregeldi ve birbirleriyle sürekli olarak kavga ettiler. Ama İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra tüm bu olup bitenler yeniden tanımlanmaya, yeniden şekillenmeye başladı. Müslüman toplumlar, bağımsızlıklarını kazanmışlar ve İslam dünyasındaki bu hareketler de, mücadelelerini kültürel bağımsızlık ekseninde yeniden-kurgulamaya ve inşa etmeye başlamışlardı. Çünkü müslüman toplumların siyâsî bağımsızlıklarını kazanmaları, gerçek anlamda bağımsızlıklarını kazandıkları anlamına gelmemişti. Aksine sözde siyâsî bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Batılı ülkelere daha fazla bağımlı hale gelmişlerdi. Bu yeni ve daha tehlikeli bir

durumdu. Bu süreçten sonra zihinsel kriz, daha da belirginleşmeye, aydınlar arasında da, müslüman toplumlarda da daha ürkütücü bir kafa karışıklığı, kavram karmaşası yaşanmaya başlandı. Sık sık verdiğim

Bu kültürel şok, yani sözde bağımsız olup, gerçekte bağımsız olamama, Batı'ya daha fazla bağımlı olma durumu, yepyeni tepki biçimlerinin geliştirilmesine, ortaya çıkmasına yol açtı.

bir örnek vardır. Onu burada da zikredebim. Faslılar, Fransız sömürgeci altında yaşarlarken bütün Faslılar, geleneksel giysilerini giyiyor; geleneksel müziklerini dinliyor ve geleneksel Fas mutfağının yemeklerini, örneğin kuskus'u filan yiyorlardı. Ne zaman ki, Fransız sömürgeciler, Faslılara sözde siyâsî bağımsızlık verdiler, işte o zaman her şey altüst oldu, birbirine karıştı.

Bugün artık Fas gençliğini Fransız gençlerinden ayırt edebilmek handiyse imkânsız hale gelmiştir: Fas gençlerinin üçte ikisi artık blue-jean giyiyor, biftek yiyor ve Fransız müziği dinliyor. Kimse de bundan rahatsızlık duymuyor! İşte bu kültürel şok, yani sözde bağımsız olup, gerçekte bağımsız olamama, Batı'ya daha fazla bağımlı olma durumu, yepyeni tepki biçimlerinin geliştirilmesine, ortaya çıkmasına yol açtı. Örneğin Marksizm gibi yeni modernizm biçimleri zuhur etti. Oysa 19. yüzyılda Marksizm diye bir hareket yoktu İslâm dünyasında; böyle bir hareketin çıkması da çok zordu. Ama İkinci Dünya savaşıdan sonraki süreçte İran'da, Türkiye'de, Arap dünyasının bazı bölgelerinde, örneğin Suriye kökenli Kürtler arasında çeşitli Marksist hareketler boyvermeye başladı. Bu arada yeni selefi, püriten veya hiç de sevimli bir anlamda kullanılmayan fundamentalist hareketler ortaya çıktı.

Ve nihayet yeni Mehdiçi hareketler de zuhur etti. Mesela 1970'lerin sonlarında Kâbe baskını düzenleyen grup gibi.

Yeni Müslüman Düşünür Tipi

Ancak bu süreçte daha önceki dönemlerde varolmayan yeni dördüncü bir hareket ilk kez ortaya çıktı: Benim geleneksel (tradisyonel) İslâm olarak adlandırdığım, geleneksel tasavvufu, geleneksel ulema'yı eksene alan yeni bir hareket... Bu hareket, önceki dönemde de az çok varlığını hissettirmişti. Örneğin İtalyanların Libya'dan ve Kuzey Afrika'dan silip süpüren Senûsî hareketi, siyâsî bir veche de kazanan sûfî bir hareketti. Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşen tradisyonel İslâm hareketi pek çok bakımdan yeni bir hareketti: Bu hareket, geleneksel İslâmî değerlerin, anlamların, metafiziğin, kozmolojinin, dünya tasavvurunun, sanat idrakinin yeniden canlandırılması, telaffuz edilmesini ve icat edilmesini gündeme getiren bir hare-

kettir; ki, böyle bir hareket 19. yüzyılda hiç bir şekilde varolmamıştı. Bu hareket, her şeyden önce yeni bir alim, yeni bir düşünür tipi geliştirmiş olması bakımından önemli bir harekettir. Bu yeni alim / düşünür tipinin diğerlerinden ayrılan çok önemli bir özelliği var: Bu figür, hem geleneksel İslâm düşüncesini, hem de çağdaş Batı düşüncesini aynı anda çok iyi bilen bir alim / düşünür tipidir. Böyle bir figür, ilk kez ortaya çıkmış oluyor. Bu figür, geleneksel İslâm düşüncesini, düşünürlerini, örneğin Mevlânâ'yı, Davud el-Kayserî'yi tanımayan, bunlar hakkında tek bir kelime bile edemeyen modernist figürden de; Batı düşüncesini, Heidegger gibi önemli Batı düşünürlerini tanımayan selefi-vehhabî, püriten ulemadan da farklıdır. Bu figür, hem İslâm düşüncesine, hem de Batı düşüncesine aynı anda, aynı derecede vâkıftır. Artık bu yeni alim / düşünür tipi, şu an İslâm dünyasının en büyük ve en güçlü entellektüel birikimini oluşturmaya adaydır. Bu alim / düşünür tipi, Avrupa'da, özellikle de Amerika'da da etkili bir varlık göstermektedir; ki, bunların pek çoğu, bildiğiniz gibi, benim öğrencilerimden oluşmaktadır. Benim, İslâm dünyasında bu tür bir hareketin ilk temsilcisi olmamı, Allah'ın bana bir lütfu olarak kabul ediyorum. Bu tür "müslüman düşünür" tipi, aradan geçen 40 yıldan sonra artık tüm İslâm dünyasında ortaya çıkmıştır; ki Türkiye de bu ülkelerden biridir. Ayrıca bu müslüman düşünür tipi aynı zaman da "Batı kökenli müslüman düşünür-

Asıl savaş, asıl mücadele, düşünce alanında verilmesi gereken mücadeledir. İşte burada çok güçlüyüz ama, henüz gücümüzün farkında değiliz. Elbette ki, katedecek çok mesafemiz, yapacak çok şeyimiz var.

ler"i de içine alan, dinamik ve velûd bir entellektüel hareketin temsilciliğini yapmaktadır. Bunlar arasında İngiliz, Amerika'lı, Fransız, Alman düşünürler vardır. Örneğin Martin Lings (Muhammed Esed) bunlardan biridir; ve milyonlarca Saudi, Martin Lings'in İslâm'a, İslâm düşüncesine yaptığı katkının onda birini bile yapamamıştır. İşte bu müslüman düşünürler grubu, 11 Eylül olayından sonra çok önemli ve zorlu bir görev üstlenmek zorunda gibi görünüyor: Çünkü bu grup, hem İslâm dünyasını, hem de Batı'yı derinlikli olarak bilen, kavrayan tek yetkin gruptur. Çift yönlü bir pencere rolü oynayabilir bu entellektüel grup: Bir yandan İslâm'ın

Batı'da icât edilen yanlış / sakat imajını düzeltebilir; İslâm'ın mesajını, derinlikli bir şekilde Batı'ya aktarabilir: Batı, bugüne kadar yaptığı yanlışlığı, önyargılı tutumu anlatabilir ve bunun Batı'ya da, dünyaya da

çok kötüye ve pahalıya patladığını ortaya koyabilir. Öte yandan Batı'yı da İslâm dünyasına tüm vecheleriyle anlatabilir.

11 Eylül olayının sonuçlarından biri şu olacak gibi geliyor bana: Bundan sonraki süreçte dışlayıcı (exclusivist) İslâm düşüncesinin zaafı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacak ve dışlayıcı yaklaşımın sığ, yüzeysel, indirgemeci söylemi yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlayacak. Çünkü bu dışlayıcı yaklaşım, kendisini modernizme, modernizmin yıkıcılığına karşı savunma kaygısıyla, sonuçta İslâm'ın sığ, basit, yüzeysel ve indirgemeci bir yorumunu üretmekten başka bir şey yapamamıştır. Felsefeyi reddetmiş, tasavvufu reddetmiş, tarih bilincini reddetmiş, müslümanların zengin tarihsel birikimlerini reddetmiş, her şeyi köklere dönmeye indirgeyecek kadar basitleştirmiş ve böylece İslâm'ın sadece dış dünyaya ilişkin yorumu üzerinde yoğunlaşmış, İslâm'ı sıradan bir ideolojiye indirgeyerek siyasallaştırmıştır. Ki, İslam dünyasında genel olarak bu eğilimin temsilcisi selefi hareketler olmuştur. Selefi hareketlerin İslam dünyası üzerindeki etkilerinin zayıflaması, uzun vadede İslam dünyası için hayırlı olacaktır, diye düşünüyorum.

Yenilgi Psikolojisini Aşmak...

Kaplan: İslam dünyasında ortaya çıkan düşünsel hareketlerin dominant özelliklerinden biri yenilgi psikoloji

si ile hareket ediyor olmaları. Oysa basit ret mantığına dayanan bu yenilgi psikolojisi, İslâm dünyasının enerjisini ve dinamizimini hem yanlış yöne kanaliz ediyor hem de yok ediyor, en azından etkisizleştiriyor, basit tepkicilikle tüketiyor. Sizce bu yenilgi psikolojisini yenebilmenin, yenilgiye uğratabilmenin yolu veya yolları neler olabilir?

Nasr: Benim buraya kadar anlattığım şeyleri siz daha başka bir şekilde ve güzel özetlediniz. Sizin de belirttiğiniz gibi, yenilgi psikolojisi İslâmi hareketlere, entellektüel söylemlere fazlasıyla hakim olan bir psikoloji. Oysa yenilgi psikolojisi ile uzun bir yolculuğa çıkılmaz; dolayısıyla bir yere varılmaz. Ancak diğer üç oluşumun dışındaki bu dördüncü oluşumu temsil eden grup, sözünü ettiğiniz “yenilgi psikolojisi” ile hareket etmeyen; tam tersine, müslümanlar olarak bizim imkânlarımız, gücümüz, sahip olduğumuz ama bir türlü farkedemediğimiz veya harekete geçiremediğimiz potansiyelleri merkeze alarak, gücümüzü, imkanlarımızı ve potansiyellerimizi keşfederek bir şeyler söylemeye ve yapmaya çalışan tek grup. Bunlar, diğerlerinin aksine bir yenilgi psikolojisine sahip değiller. İslâm dünyası, kendi geleneğini, kendi dinamiklerini savunabilmesi ve hayata geçirebilmesi için bu tür düşünürlerin yazdıklarından yola çıkmalı. Yenilgi psikolojisinin bir başka formu veya sonucu olan “aşağılık kompleksi”nden çok, gücümüzü, imkanlarımızı ve potansiyellerimizi eksene almak zorundayız. Başka çıkış yolumuz yok. Artık savaşı, silahlarla, denizaltılarla, uçaksavarlarla kazanamayacağımızı bilelim. Böyle bir savaşı kazansak bile, bunun sonucunda elde edeceğimiz zaferin gerçek anlamda bir zafer olmadığını, güce dayalı bir galibiyet ve dolayısıyla uzun vadeli olmayan bir galibiyet olduğunu bilelim. Asıl savaş, asıl mücadele, düşünce alanında verilmesi gereken mücadeledir. İşte burada çok güçlüyüz ama ne yazık ki, henüz gücümüzün farkında değiliz. Elbette ki, katedecek çok mesafemiz, yapacak çok şeyimiz var. Ama artık şu gerçek tüm çıpaıklığıyla ortaya çıkmış durumdadır: Bugün, İslâm, İslâm medeniyeti, entellektüel / düşünsel ve spiritüel / manevî temelleri açısından dünyadaki en güçlü, en sağ-

lam medeniyettir. Bu gerçek artık Batı’da da, özellikle akademide de kavranmış durumdadır. Zaten bugün İslâm dünyasının büyük sorunlarla karşı karşıya kalmasının bazı temel nedenleri de burada gizlidir.

Apoloji Geliştirmek Değil, İmkanlar Üzerinde Yoğunlaşmak

Kaplan: Bu söylediğiniz şeyleri önemsiyorum; ama burada şu ya da bu şekilde de olsa bir tür apology (savunma psikolojisi) geliştirmiş ya da en azından böylesi bir tuzağa düşmüş olmuyor muyuz?

Nasr: Ne için apoloji geliştirecekmiz ki? Neden apoloji olsun ki, bu. Burada iki iki daha dörtlü der gibi bir totoloji yapmıyoruz ki! Ama açıklamalarımın savunma psikolojisini çağırabileceğini hatırlatmanız elbette ki, önemli. En azından benim söylediklerimin sizin formüle ettiğiniz anlamda bir savunma psikolojisine dayanmadığını açık yüreklilikle vurgulamalıyım. Bunun için apoloji kavramına biraz yakından bakmakta yarar var, diye düşünüyorum. Apoloji kavramının Hıristiyanlık’tan geldiğini ve iki anlamı olduğunu belirtmeliyim. Her şeyden önce “apologia”, dinin açıklanması, izah edilmesi demektir. İlk anlamı budur. İkinci anlamı ise, özür dilemek, art arda mazeretler sıralamak, kendimiz bir şey yapmadığımız

veya yapamadığımız halde, bizden öncekilerin yaptıklarını temelsiz, dayanaksız ve yüzeysel gerekçelerle haklı çıkarmaya, meşrulaştırmaya çalışmak; bizden öncekilerin yapıp ettikleri üzerinden kendimizi aklamaya çalışmaktır. Örneğin günde beş vakit namazı meşrulaştırmak için, “günde beş kez namaz kılmak, kaslarımızın gelişmesi, sağlıklı bir bedene ve dolayısıyla sağlıklı bir hayata kavuşmamız için önemli bir egzersizdir” demek, bu ikinci türden mazeretçi bir apoloji çabasıdır; ki, böyle bir çabanın hiç bir kıymeti harbiyesi yoktur. Yine Kur’an ayetlerini bilime, bilimsel bulgulara doğrultmak, “aslında Kur’an’da şu şu bilimsel buluşlar daha önceden belirtilmiştir, bildirilmiştir” demek de bu tür bir apoloji çabasıdır. Böyle bir çaba Kur’an’ı değil, bilimi onaylamak; dolayısıyla bilimi Kur’an’a onaylatmak demektir; ki, bu, zihinsel sığılığın, tembelliğin bir göstergesi-

sidir. Yine abdest için de aynı gerekçeler aramak; mesele "Pasteur'den asırlarca önce Kur'an bu konuya dikkat çekmiştir" demek vesaire de bu tür hastalıklı ve saçma (non-sense) bir zihin yapısının ürünüdür. Bu tür Kur'an yorumları olduğunu, özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında bu tür tefsirlerin Hindistan'da, İran'da, Türkiye'de ve spesifik olarak da Arap dünyasında, Mısır'da bir ara yaygınlık kazandığını biliyoruz. Ama bu çabaların hepsi, aşağılık duygusunun ve sizin sevdiğiniz ifadeyle "yenilgi psikolojisi"nin ürünü olduğunu unutmamak ve bunların bizim için de, gelecek kuşaklar için de hiç bir anlam ifade etmeyeceğini vurgulamak gerekiyor. Tabii artık tüm bu siğ eğilimler sona ermiş, bitmiş durumda. Artık kimse bu tür şeyleri ciddiye almıyor.

Bizim ihtiyacını hissettiğimiz şey, açık, net, berrak ve metafizik temelli açıklamalar, yorumlar ve düşüncelerdir. Bütün bir İslâm düşünce ve maneviyat geleneğinin birbirinden farklı ve zengin birikimini, dinamizmini güçlü bir entellektüel dille yeniden-okuyabilmek ve hayatiyet kazandırmaktır. Eğer "yenilgi psikolojisi"ni eksene alırsak bu tür velûd bir okuma yapamayız. Ayaklarımızı referans çerçevemize, İslâmî geleneğimize sağlam basmalı, böylelikle kendimizden emin olmalı, şüphe duymamalı, her şeyi kesin, sahih ve sahici bir dille ve özgün duygusuyla anlamaya, kavramaya, izah etmeye ve anlamlandırmaya çalışmalıyız. Burada başvuracağımız yöntem, aslâ dışlayıcı bir yöntem olmamalı; aksine kuşatıcı, kucaklayıcı, sarıp sarmalayıcı, ümit ve özgüven vadededici, dolayısıyla evrensel temele dayalı bir yöntem olmalı.

Oysa son zamanlarda gittikçe daha fazla dışlayıcı bir yöntemi öne çıkardığımızı gözlemliyorum. Bu hiç de iyi bir gelişme değil. Bu yöntem, İslâm'ın ruhuna da, mesajına da terstir. Oysa biz hem vahyî geleneğin tümünün mirasçısıyız; hem de beşerî birikime asla kayıtsız kalan bir ümmet değiliz. Hz. Peygamber'den bu yana ortaya konan tecrübe de bu gerçeği doğrulayan bir tecrübedir. Fakat son yıllarda dışlayıcı mantık, yaygınlaşmaya başlamıştır. Oysa sizin dedeleriniz, benim dedem, daha kuşatıcı, daha kendinden emindi. Bizden daha şeksiz ve şüphesiz bir imana sahipti. Dolayısıyla cihanşümulcü,

kuşatıcı ve İslâm geleneğinin tüm farklı ve zengin dinamiklerini aynı anda ve bir bütün olarak ciddiye almayı, dikkate almayı önceleyen bir yaklaşımı kalkış noktası olarak almak zorundayız. Mevlânâ'ların, Davud el-Kaysîlerin ve diğer büyük düşünür ve bilgelerin yöntemi buydu; o yüzden bu bilge kişilerin söyledikleri son derece canlı ve taze. Teologların filozofları, ulemanın sufileri reddetmediği, birbirlerinin tecrübelerinden, dinamiklerinden aynı anda yararlanmanın yollarını araştırdıkları kuşatıcı ve kucaklayıcı bir ruh geliştirebilmeliyiz.

Şiilerin Sünnilere saldırımları, Sünnilerin Şiilere saldırımları, bizim geleneğimizde dominant olan bir durum değildir; çok istisnai bir durumdur. Aynı şekilde Taliban gibi dışlayıcı hareketler de modern döneme özgü ve bizim geleneğimizde, tarihsel tecrübemizde benzerlerine pek rastlayamadığımız ve mutlaka aşılması gereken hareketlerdir. Elbette ki şu an ilerde başlarına gelecekler için üzülüyorum. Bizim bu tür İslâm yorumlarına ihtiyacımız yok ve daha da önemlisi bu tür İslâm yorumlarıyla dünyaya bir şeyler söyleyebilmemiz ve verebilmemiz mümkün değildir. O yüzden bu tür dışlayıcı, reaksiyoner İslâm yorumlarının bundan sonraki süreçte yavaş yavaş ortadan kalkacağını tahmin ediyorum. İşte o zaman müslümanlar, yeniden tüm dünyaya güçlü değerlerini, kavramlarını, insanın hem aklına, hem

de kalbine; hem dış dünyasına, hem de iç dünyasına hitap eden sarıp sarmalayıcı dinamiklerini armağan edeceklerdir. Ben yaşadığımız 200 küsur yıllık travmatik tecrübeye bakınca, bu zorlu tecrübeden gerekli dersleri çıkarmayı başaracaklarını ve dolayısıyla müslümanların geleceklerinin çok parlak olacağını ve dünyaya çok esaslı şeyler sunabileceklerini görebiliyorum, Allah'ın inayeti ve izniyle..

Kaplan: Profesör Nasr bu samimi sohbetiniz ve derinlikli açıklamalarınız için size teşekkür ediyorum.

Nasr: Ben de samimi ama kıskırtıcı sorular sorarak bana bazı önemli konularda açıklama yapmama, görüşlerimi beyan etmeme imkan sağladığınız için size teşekkür ediyorum. ■

21. YÜZYILI İSLÂM BELİRLEYECEK

YUSUF KAPLAN

Evet, 21. yüzyılı İslâm belirleyecek ve 22. yüzyıl İslâm'ın yüzyılı olacak. Peki, bu bir temenni mi, boş bir iddia mı, boş ve hoş bir ham-hayal mi?

O halde, bunun bir temenni, boş bir iddia ve ham-hayal olmadığını "gösterebilmek" için, esaslı bir tarih felsefesi yapmamız gerekiyor.

Bir Tarih Felsefesi Denemesi

Bir tarih felsefesi denemesine girişebilmenin asgari şartı veya *usûl'ü*; *asul*'la, *asli* / kurucu dinamiklerle sahih ve sahici ilişkiler kurmaktan; yani toplumların, kültürlerin ve bunların kurucu aktörü insanın -Braudel'in deyişiyle- "*uzun süreli*" serüvenini karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve anlamlandırmaktan geçiyor. Tarih felsefecileri, toplumların, kültürlerin ve dolayısıyla insanın "uzun süreli" -en az bir kaç yüzyılı kapsayan- serüveninin anlaşılabilir, tanımlanabilir en büyük birimine "*medeniyet tecrübesi*" adını veriyorlar.

Braudel, bir toplumun temel sorunlarını tespit edebilmek, hal yoluna koyabilmek ve nereye gidebileceğini anlayabilmek / kestirebilmek için yapılacak kısa ve orta vadeli analizlerin / okumaların, bizi yanlış sonuçlara götüreceğini söyler. Hele de ulusal siyasi, ekonomik ve kültürel sınırları ve sınırlamaları tartışmalı hale getiren *küreselleşme çağı*nda bir toplumun geleceğini kısa ölçekli, konjonktürel değişkenlere ve değişimlere bakarak okuyabilmek artık handiye imkânsız hale gelmiştir; çünkü Braudel'in deyişiyle "*kullanılan ölçü değişince, manzara da değişecektir*".

O halde, bir toplumun imkânlarını ve zaafalarını iyi saptayabilmek ve geleceğini iyi okuyabilmek için, kısa

vadeli konjonktürel değişimlerin yönünü de belirleyen ama öyle kolay değişmeyen, *varlığını ve etkisini örtük şekillerde ama derinden sürdüren temel zihin kalıplarına, anlam haritalarına ve anlamlandırma dizgelerine* yakından bakmak kaçınılmazdır. Kısa vadeli, konjonktürel değişimler veya değişkenler, bu uzun vadeli, derinden varlığını ve etkisini sürdüren kolektif bilinçaltı veya kolektif hafızada gizlenen *kurucu / aslı dinamikleri ve süreçleri* yok edemezler. Bu kurucu dinamikler ve bunların ürettiği süreçler, her medeniyetin kök-paradigmaları tarafından belirlenir ve hayatîyetlerini sürdürürler. Bu kök-paradigmalar, kısa vadeli değişimler / değişkenler tarafından yok edilemezler, sadece tezahürleri değiştirilebilir bunların.

İnsanlık tarihi, bize, dinlerin bu "medeniyet tecrübesi" dediğimiz fenomenin kimi zaman adı; ama her zaman "*temel motoru / kaynağı*" olduğunu gösteriyor.

Bugün yeryüzünde *üç temel medeniyet ekseni* var: Batı medeniyeti, Doğu medeniyetleri ve İslam medeniyeti. Omurgasını Avrupa ve Amerika'nın oluşturduğu Batı medeniyeti, esas itibariyle *fizik gerçekliği* eksene alan bir medeniyet. Budizm, Hinduizm, Taoizm, Şintoizm gibi Doğu dinlerinin oluşturduğu Doğu medeniyetleri ise, *fizik-ötesi gerçekliği* eksene alan medeniyetler. İslâm medeniyeti ise *fizik gerçeklikle fizik-ötesi gerçekliği mezceden* bir medeniyet.

Buradan yola çıkarak İslâm'ın neden ve nasıl 21. yüzyılı belirleyebileceğini az-çok kestirebiliriz. Ancak bu önermenin doğru olup olmadığını sinayabilmek ve gösterebilmek için önce, sadece Batı toplumlarının değil, bütün insanlığın son 200 yılını belirleyen Batı medeniyetinin tarihsel serüvenini özetlememiz, da-

yandığı temel kök-paradigmaları açıklığa kavuşturmamız gerekiyor.

Batı medeniyetinin aslî / temel kurucu kök-paradigması, antik Yunan'dan bu yana fizik gerçekliği / bu dünyayı eksene alan *insan-merkezcilik* (anthropocentrism). Batı medeniyetinin 2500 yıldan bu yana yaşadığı tüm dalgalanmalara / seyrüseferlere rağmen, insan-merkezcilik kök-paradigması belirleyiciliğini yitirmemiş, aksine her farklı durumla, her yeni dalgalanmayla birlikte pekişerek bugüne kadar varlığını ve etkisini sürdürülmüştür. İnsan-merkezcilik kök-paradigması, Hıristiyanlığı da dönüştürmüştür: **Hız. İsa, bir insan-peygamberken, İnsan-Tanrı** olup çıkıvermiştir.

İnsan-merkezcilik paradigmasının asıl büyük sonuçları, 15. yüzyılda Rönesans ve Reformasyon tecrübeleriyle birlikte alınmaya başlanmıştır. MS 15. yüzyıl sadece Batı medeniyeti tarihi açısından değil, bütün bir insanlık tarihi açısından en büyük dönüm noktalarından, dönüşümlerden biridir. Peki nasıl bir dönüşüm bu?

Burada, nasıl bir dönüşümle karşı karşıya olduğumuzu anlayabilmemiz için 15. yüzyılda yaşanan bu dönüşümü genel insanlık / medeniyetler tarihi çerçevesi içine oturtarak anlamlandırmamız gerekiyor.

M.Ö. 15. yüzyıla, M.S. 15 yüzyıl, insanlık tarihindeki taban tabana zıt / asimetrik iki farklı tecrübenin yaşandığı "*dönüşüm anları*"dır. M.Ö. 15. yüzyılda Hint Medeniyeti'nden yerli Amerika Medeniyetleri'ne, Mezopotamya medeniyetlerinden Mısır Medeniyeti'ne kadar bütün dünyadaki medeniyetler, *gerçek anlamda medeniyetlerarası diyalog* olarak adlandırabileceğimiz ortak bir tecrübe üretirler: Bu tecrübeyi tek bir cümleyle şöyle özetleyebiliriz: **İnsan, doğa'ya ve kozmik dünyaya ait olan bir varlıktır; doğayla ve kozmik dünya ile harmonik bir ilişki içindedir.** İlk bilimlerin astronomi, geometri ve matematik olmasının ve bu bilimlerin bütün medeniyetlerin ortak bilimsel faaliyet alanları olarak öne çıkmasının nedenleri burada gizlidir. Bu tecrübe, Girit'te ortaya çıkan ve antik Yunan ve Roma tecrübelerinin tevarüs ettikleri Minos ve Miken Medeniyetleri hariç, *üç bin yıl boyunca bütün insanlığın farklı şekillerde yaşadıkları ortak tecrübedir.*

İşte Rönesans ve Reformasyon, bu ortak insanlık tecrübesine "fatal" (ölümcül ve öldürücü) darbeyi vuran bir dönüşümün kesin ve keskin başlangıç noktasıdır: **Artık insan, doğa'nın ve kozmik dünyanın bir**

parçası değil; hâkimidir: İnsan artık Heidegger'in deyişiyle kesinkes her şeyin merkezine yerleşmiş ve **Tanrı rolünü** oynamaya başlamıştır. İnsanın her şeyin merkezine yerleşmesi, elbette ki, insanın yetilerini ve *yaratıcılığını* sonuna kadar kullanmasını mümkün kılmıştır. Ama bu tecrübe aynı zamanda, insanın *yıkıcılığını* da beraberinde getirmiştir. Böylelikle Batılı insan, sadece doğaya ve kozmik dünyaya hakim olmakla kalmamış, Tanrı'ya ve bizatihi kendisine, diğer insanlara ve toplumlara da hakim olmaya başlamıştır. Sömürgecilik deneyimi, bunun en ürkütücü ama kaçınılmaz sonucudur.

Özetle söylemek gerekirse, insan-merkezcilik paradigması, Batılı insanın doğayı tahrip etmesine, Tanrı'yı hayattan kovmasına, diğer toplumları kendi çıkarlarını eksene alacak şekilde kendine bağımlı hale getirme çabası içine girmesine ve dünyanın doğal kaynaklarını sadece kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için kontrol etmesine yol açan *ben-merkezci patolojik bir tecrübe* üretmesine imkân tanımıştır. **Güçlü, güç üreten araçları, teknolojiyi, en sofistike silahları kontrol etme fobisi,** Batılıların u patolojik tecrübe ile dünya üzerinde hakimiyet kurmalarını ve bu hakimiyeti koruyabilmelerinin ve sürdürebilmelerinin *yegane itfici gücü* olmuştur.

Bu patolojik tecrübe, ben-merkezci olduğu için, insanlığa adalet, barış, kardeşlik değil; sadece yoksulluk, savaş, şiddet, adaletsizlikler, haksızlıklar ve hukuksuzluklar armağan etmiştir.

Bu yüzdendir ki, insan-merkezcilikten kaçınılmaz olarak Batı'nın çıkarlarının öncelikli hale geldiği ben-merkezciliğe dönüşen patolojik ve gayr-ı insanî bir tecrübe ürettiği için Batı medeniyeti, insanlık tarihinde *insanlığın ortak tecrübesinden kopan, marjinal bir tecrübedir.* Bu tecrübe, diğer medeniyetlere, ancak kendisine itaat ettiği, kendi çıkarlarını korumaya katkıda bulunduğu sürece hayat hakkı tanıyor. Ki, bu Batı medeniyetinin dışındaki diğer medeniyetlerin varlığının yok sayılması ve yok edilmesi anlamına gelmiştir.

Oysa bu, kabul edilebilecek bir şey değildir ve **Baudrillard'**ın deyişiyle "*asıl şiddet, asıl terör, asıl çılgınlık budur*".

Bugün bu çılgınlığa "dur" diyebilecek ve insanlığa yeniden doğayla, kozmik dünyayla, Tanrı'yla harmonik, barışçıl bir ilişki kurmayı vadedebilen tek "gelecek" İslâm'dır. Doğru dinleri, direniş güçlerini yitirdi-

ler; insan-merkezci ve şiddete, güce dayalı Batı medeniyetinin kodları tarafından hadım edilerek etkisiz hale getirildiler.

İnsanlığı kadim geleneklerle buluşturacak tek aktör İslâm olduğu için, bugün İslâm ilkin terörle, fundamentalizmle özdeşleştirilmekte; sonra da sekülerleştirilmeye / protestanlaştırılmaya çalışılmakta ve böylelikle İslâm'ın önce *direnme* ve ardından da *Özne* olarak yeniden tarih sahnesine çıkma gücü ve dinamizmi kırılmaya çalışılmaktadır.

Ancak bu iki strateji de orta ve uzun vadede geri tepecek ve insanlığın kadim geleneklerinin (yani ortak tecrübesinin) tek mirasçısı ve kendine özgü şekillerde yeniden üreticisi ve temsilcisi yegane aktör olan İslâm, *insanlığı yeniden kadim gelenekler ekseninde buluşturacak özgün, herkesi özneleştirici, kendileştirici nev-i şahsına münhasır ama evrensel iddia, söz ve dinamikleriyle yeniden tarih sahnesine Özne* olarak çıkmayı ve 21. yüzyılı belirlemeyi başaracaktır.

Peki, bu nasıl gerçekleşecek? Bunun nasıl gerçekleşebileceğinin göstergeleri neler?

İslâm, 21. Yüzyılı Nasıl Belirleyecek?

İslâm, her şeyden önce *dışlayıcı (exclusivist)*, dolayısıyla insan-merkezci ve hele de ben-merkezci değildir; tam tersine *kucaklayıcı / kuşatıcıdır (inclusivist)*: Bir yandan Hz. Adem'den bu yana ortaya konan *vahyî birikimin mirasçısıdır*; öte yandansa Hz. Adem'den bu yana ortaya konan *beşerî birikimle yüzleşmeyi* asla gözardı etmez; İslâm'ın ilk 50-100 yıllık başlangıç sürecinde hızlı yükselişi sırasında karşılaştığı Bizans, Mısır, Hint, Çin ve Pers medeniyetleriyle yüzleşmeyi, bu medeniyetlerin birikimlerinden azamî ölçüde yararlanmayı başardığını görüyoruz. Dolayısıyla İslâm, şu an, insanlığın bugüne kadar geliştirdiği beşerî birikimi - Batıların yaptığı gibi- *öteki* olarak konumlandırmak ve sonra da -asimilasyon ve eliminasyon'a başvurarak- yok etmek veya yok saymak yerine, *olduğu gibi* yaşatarak ve *kendi kök-paradigmaları doğrultusunda içselleştirerek canlandırabilecek* ve tüm insanlığın hizme-

tine sunabilecek bir *örgüvene, ontolojik güvenlik duygusuna sahip tek din ve dünya tasavvurudur*. Şu an yeryüzünde, İslâm dışında, bu potansiyele ve örgüvene sahip başka bir gelenek, din ve dünya tasavvuru kalmamıştır.

Bu teorik hakikatin, dün olduğu gibi bugün ve yarın da tahakkuk ettirilebilmesi, hayata geçirilebilmesi mümkün mü?

Evet, mümkün. Bunun nasıl mümkün olabileceğini kısaca şöyle özetleyebilirim: İslâm dünyası bugüne kadar Batı'dan gelen her tür *saldırıya direndi*. O yüzden, diğer doğu dinleri ve kültürleri gibi, Batı kültürü-

nün massedici, düzleştirici kodları tarafından *tüketilemedi; hadım edilemedi ve etkisiz hale getirilemedi. Otantik kaynaklarını korudu.*

Öte yandan bugün yeryüzünde (en başta Kur'an olmak üzere)

otantik kaynaklarını koruyabilen; dolayısıyla bu yüzden insanlığın ortak tecrübesi olan kadim medeniyetlerin bir şekilde mirasçısı olduğunu iddia edebilecek tek din ve dünya tasavvuru İslâm'dır. Batı medeniyeti de, Doğu medeniyetleri de, kurucu / aslî otantik (=birincil) kaynaklarını ya aşındırmış; ya başkalaştırmış; ya da tümüyle yok etmiş / kaybetmiş durumdadır.

Müslüman toplumlar, otantik kaynaklarıyla her zaman yeniden ve yeni şekillerde ilişki kurma imkânına sahip oldukları için, bu kaynakların sunduğu ruh ve dinamizm ile sömürgecilğe karşı destansı bir direniş mücadelesi verdiler. Görece de olsa siyâsî bağımsızlıklarını kazandılar. Dahası, İslâm dünyasında uygulanan Batı kaynaklı seküler ideolojiler / projeler, müslüman toplumların müslümanlıkla ilişkilerini bozmadı; yok edemedi; aksine bu yabancı / ithal projelerin, epistemolojik, ontolojik ve fenomenolojik açıdan müslümanlık kadar güçlü ve derinlikli olmadığı ve müslüman toplumlarda hiçbir karşılıklarının bulunmadığı anlaşıldı; Batı kökenli beşerî ideolojilerin ve projelerin, müslüman toplumlarda sadece kavga, çatışma, baskı, adaletsizlikler, yolsuzluklar ürettiği su yüzüne çıktı. Sonuçta Batılı ideolojilerin aksine, insanın hem iç, hem de dış dünyasına aynı anda hitap edebilen İslâm, müslümanların *yeniden Özne* olarak tarih sahnesine çıkmalarına imkân sağlayacak yegâne referans

çerçevesi ve dinamik olma dinamizmine sahip olduğunu kanıtladı. Başka bir deyişle, müslüman toplumlar, Batı kökenli seküler ideolojilerin ve projelerin müslümanlık karşısında asla tutunamayacak kadar patolojik, sığ ve fatal (ölümcül ve öldürücü) olduğunu hem bizzat gördüler; hem de bu süreçte İslâm'ın imkânlarını farkettiler ve yeni şekillerde yeniden keşfetmeye başladılar.

Özneleşme Süreci

Bu süreci, ben, *müslümanların yeniden Özne olarak tarih sahnesine çıkma tecrübesi*, kısacası *özneleşme süreci* olarak adlandırıyorum. Özneleşme sürecinin hem dünya sistemiyle ilintili *dış etmenleri*, hem de bizzat müslüman toplumların kendi dinamikleriyle ve

dinamizleriyle (deneyimleriyle) ilintili *iç etmenleri* var. Müslümanların özneleşme süreci, bu iki ana etmenin de katkısıyla imkan dahiline giren bir süreçtir.

Müslümanların özneleşme süreci, her şeyden önce, İslâm'ın özgün ve dinamik otantik kaynaklarının varlığını, canlılığını, etkisini ve dinamizmini koruyabiliyor olmasıyla imkân dahiline girmiştir. Otantik kaynakların korunabiliyor ve *her daim bizimle* var olabiliyor olması, müslümanların yaşadıkları kültürel şokları, travmaları, epistemolojik ve ontolojik kırılma'yı aşmalarını kolaylaştırmıştır.

Bunun en temel nedeni şudur: *Otantisite* ile *özne olmak* arasında zorunlu ilişkiler veya bağıntılar vardır. Otantisite, Arapça'da "asale" yani *asalet* demektir. *Otantik* olan ise *sahih ve sahici* olan demektir. Sahih kaynaklara sahip olmak, yapılan yanlışlıkları tashih edebilmeyi; karşılaşılan sorunları sahih kaynaklara, referans çerçevesine başvurarak anlamlandırabilmeyi ve aşabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla otantik kaynakların korunması, müslümanların, *özneleşme, kendileşme ve özgürleşme imkânlarını* her zaman canlı tutmuştur. Müslümanlığın, bir yandan otantik kaynaklarının varlığını sürdürüyor olması; öte yandan da, bütün vahyî geleneğin mirasçısı olması ve beşerî birikimlere ise her zaman açık ve onlarla her zaman buluşmaya, yüzleşmeye, onlardan her zaman yararlan-

maya hazır olması, müslümanların önce müslümanlıkla, sonra da diğer vahyî ve beşerî gelenek veya birikimlerle ilişkilerini her zaman canlı tutmalarını mümkün kılmıştır.

İşte bu gerçek, müslümanların, müslümanlıkla ilişkilerini zedeleyecek, koparacak tüm girişimleri veya ortamları etkisiz hale getirmelerine imkan tanımaktadır. Müslümanların, Batı hegemonyası, kültürü ve kodları karşısında teslim bayrağı çekmemelerinin; Batılıların hegemonyalarına her zaman direnme biçimleri geliştirebilmelerinin nedenleri burada gizlidir.

Buradan müslümanların özneleşme sürecinde, dış etmenlerin, nasıl *ter-sinden* bir rol oynadığı (yani müslümanlar lehine, Batılılar aleyhine işlediği) meselesine geçebiliriz. Müslümanların dünya sistemine teslim bayrağı çekmemeleri; aksine her yeni

durumla birlikte İslâmî anlam haritalarını eksene alan *direniş ve varoluş biçimleri* geliştirmeleri, Batılıların, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, müslümanlığın, müslüman toplumlar üzerindeki belirleyici ve yönlendirici etkisini kırmaya dönük (İslâm'ı sekülerleştirme / protestanlaştırma gibi) strateji ve projeler geliştirmelerine yol açmıştır. Böylelikle Batılılar, asıl büyük projelerini, dünya üzerindeki hegemonyalarının önünde "takoz" gibi duran müslümanların direniş güçlerini kırmamanın yollarını araştırarak hayata geçirmeye çalışmaktadırlar. Dikkat edilirse, burada İslam ve dolayısıyla müslümanlar, Batılılar tarafından Özne olarak konumlandırılmakta; *Batı-İslam ilişkilerinde belirleyici aktör İslam olmaktadır*: Bu, *yeni bir durumdur* ve tarihin, müslümanlar lehine işlemeye başlayan esaslı bir *dönüm noktasıdır*.

Bundan sonraki süreçte, müslümanlar, İslâm'ın imkânlarının nasıl hayata geçirebileceğinin yollarını keşfedecek veya icat edecekler: Bunun usûlü, asıl ile, aslî dinamiklerle yaratıcı ilişkiler / irtibatlar kurmaktan geçiyor. *Asıl*'la kurulacak ilişki, *usûl*'ü de zaten gösteriyor veya ele veriyor: Nesne değil Özne olmak; Reaksiyoner değil, Aksiyoner olmak; Asalak değil, Şahsiyet ve Asalet sahibi (otantik / özgür ve özgün) olmak. (Burada asıl ve usûl sözcüklerinin aynı etimolojik kökene sahip olduğunu; ve asıl'la ilişki kurulmadan

usûl ün bulunamayacağını vurgulamakta yarar görüyorum).

İşte şu an bu sürece girilmiş durumda. Bu sürece girildiği içindir ki, müslüman toplumlar zorlu bir gelecek, engellerle, sıkıntılarla karşı karşıyalar: Kendi geleceklerini kendileri belirlemek, kendi kaynaklarını başkalarına peşkeş çekmeye son vermek ve adil, kardeşçe, hak-hukuk ve hakikatin tahakkuk edeceği bir "dünya" kurmak istiyorlar. En azından İslâm dünyasındaki İslâmî söylemlerin temel kaygıları bu. Bu kaygı, zamanla müslüman toplumların ana kaygısı haline gelecek.

Sonuç: İslâm'ın Öncülüğünde Kadim Medeniyetler Ekseninde Yeni Bir Yolculuğa Doğru...

İnsanoğlunun bilebildiğimiz yazılı / kayıtlı tarihinin son 6 bin-8 bin yıllık hikâyesinin ilk evresinde dominant olarak "*mabed toplumları*" olarak adlandırılan medeniyetler var. M.Ö. 2500'lü yıllarda mabed toplumlarının yanısıra Girit'te "*saray toplumları*" ortaya çıkmaya başlıyor. Girit'teki saray toplumları tecrübesi Minos ve Miken medeniyet tecrübelerinden sonra yerini M.Ö. sekizinci yüzyıldan itibaren "*site / şehir toplumlarına*" devrediyor; ama Antik Yunan ve Roma medeniyeti ile birlikte başlayan, insanlığın kadim medeniyetlere dayalı ortak tecrübesinden *kopuş süreci* Avrupa ve yeni-Roma Amerika deneyimleriyle birlikte tamamlanıyor. Gerek buraya kadar yaptığım analizler, gerekse mevcut göstergeler, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren bu kopuş süreci deneyiminin, 21. yüzyılın ilk yarısından itibaren ömrünü tamamlayacağını; insanlığın büyük ölçüde İslâm'ın öncülüğüyle yeniden kadim medeniyetlerin ortak tecrübesiyle buluşarak yeni bir yolculuğa çıkacağını gösteriyor.

Teorik olarak önce Antik Yunan, ardından da Rönesans ve Reformasyon'la birlikte başlayan ve pratik olarak sanayi devrimleri, İngiliz Devrimleri, Amerikan ve Fransız devrimleriyle nihai şeklini alan modern / seküler Batı medeniyeti, tüm dünyaya son 200 yıldan bu yana tek başına Özne olarak yön ve şekil veriyor. Son 200 yıldan önceki dönemlerde birden fazla medeniyet aynı anda Özne konumundaydı. Şu an yalnızca Batı medeniyeti doğrudan Özne, İslam ve Doğu medeniyetleri ise kısmen dolaylı Özne; ama büyük ölçüde Nesne konumundalar.

Ancak bu durumun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirgin bir şekilde değişmeye başladığını gözlemli-

yoruz: 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı'nın tarihe karışmasıyla birlikte "İslam medeniyeti" "geri çekilmiş", müslüman toplumlarsa fiilen nesne konumuna düşmüştü. Ama 20. yüzyılın son çeyreğinde İslâm, *dolaylı Özne* konumuna geçmeye başladı; göstergeleri dikkatle okuyup analiz ettiğimizde İslâm'ın 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren *doğrudan Özne* konumuna geçmeye başlayacağını söyleyebiliriz.

Bu yeni sürecin veya dönüşümün başat göstergelerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1-Gücü eksene alan ve araçsal bir akıl üreten (aracı; anlam, değer ve güç üretiminin yegane motoru haline getiren) modern / seküler Batı medeniyeti tecrübesi, geldiği son evre olan ve insanın ilkel dürtülerini ve güdülerini kutsallaştıran postmodernizm'le birlikte çözülme sürecine girmiş; insanlığa kuşatıcı, barışçıl, adil ve evrensel ufku olan bir dünya ve tasavvur vaade-demeyecek bir duruma gelmiştir.

2-Buna mukabil İslâm'ın, otantisitesini korumayı başardığı için insanlığa kuşatıcı, barışçıl, adil ve evrensel ufku olan bir dünya vadedebilecek tek güçlü değerler sistemine ve anlam haritalarına sahip olan bir din ve dünya tasavvuru olduğu suyuüne çıkmıştır.

3-Küreselleşme sürecinin ikinci raundu, ulusal siyasi, ekonomik ve yapay ırkçı kültürel sınırların ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak; bu, müslüman toplumların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemelerini, her bakımdan özgürlüklerine kavuşmalarını icbar edecek ve kolaylaştıracak; böylelikle bu süreçte müslüman toplumlar, büyük ölçekli siyasi, kültürel, ekonomik, toplumsal, askeri ve stratejik ittifaklar kurmaya başlayacaklar.

4-Müslüman toplumlardaki İslâmî söylemler, öznelleştirici, özgürleştirici, kendileştirici söylemlerin ana eksenine haline gelecek; ve hem İslam medeniyetinin hem de Batı medeniyeti de dahil olmak üzere tüm diğer medeniyetlerin birikimlerini İslâmî referans çerçevesi ekseninde silbaştan yeniden okuyacak ve yeniden-kurgulayacak güçlü düşünsel / akademik bir birikim ortaya koyacaklar. Bu birikim, yeni kültürel, toplumsal, siyasal, ekonomik ve sanatsal pratiklerin ve kurumların icat ve inşa edilmesinde kilit rol oynayacak ve böylelikle İslâm dünyasının müslümanlık ekseninde dönüşmesi ve İslâm'ın, tüm insanlığı, kadim medeniyetlerin ortak tecrübeleriyle yeniden ama yeni şekillerde buluşturması imkân dahiline girmeye başlayacaktır. ■

“ORTADOĞU”NUN KONUMLANDIRILIŞ HİKAYESİ VE İSLÂM’IN MEYDAN OKUYUŞU

HASAN HANEFİ
Türkçesi: Mehmet Özay

1. Ortadoğu kelimesi, İngilizlerin Doğu’yu bir-biriyle ilişkili iki kavram olan orta ya da yakın ve uzak şeklinde algılamasına dayanan eski bir tanımlamadır. Bu tanım, çevrenin merkezle ilişkisini ortaya koyan bir güç ilişkisi olan klasik oryantalizmde olduğu gibi *öteki*’nin *ben*’le ilişkisini anlamlandırma- da içerden değil dışardan kaynaklanan bir projeksiyondur.

2. Küreselleşme de, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği’ndeki sosyalist rejimlerin yıkılmasından sonra Doğu ve Batı arasındaki güç ilişkisini ifade eden aynı türden bir tanımlamadır. Küreselleşme zaruri bir kavram değil, fakat varoluşsal bir kavramdır; önemli bir faktör değildir, fakat rastlantısal bir gerçeği ifade etmektedir. Kimi zaman siyaset bilimciler bizzat disiplinin kendine zarar vermek ve batıl bir inanç gibi bilimden ideolojiye, siyasal analizden siyasal duruma dönmek suretiyle bir gerçekliği bir kavrama; bir gerçeği (fact) bir öze; bir zaman-mekân durumunu (ilişkisini) her zaman için geçerli bir zihinsel duruma; *de facto*’yu *de jure*’ye dönüştürmektedirler. Ortadoğu ifadesi nasıl İngiliz zihninin bir ürünüyse, küreselleşme de Amerikan gizli servisleri araştırma merkezlerinin bir ürünüdür.

3. Ortadoğu kelimesi, içerden, bizzat bölge halkları ve kültürleri tarafından algılandığı şekliyle bir tanımlamaya sahiptir. Ortadoğu kelimesi, “Arap Ulu- su”na atıfta bulunan bir Arap milliyetçisi için tatminkâr olmadığından coğrafi bir tanımlama olan Arap Dünyası olarak adlandırılmaktadır. Bu coğrafi bölge, bir pan-İslamcı için daha tatminkâr bir tanım olan ve daha geniş bir çerçeveyi ortaya koyan İslam Dünyası olarak da adlandırılmaktadır. Cezayir’li Ma-

lik bin Nebi gibi kimi modernistler söz konusu bu coğrafi bölgeyi, müslüman olmamakla beraber, aynı bağımsızlık ve ilerleme ideallerine sahip olan ülke- rin de içinde yer aldığı Afro-Asya Dünyasıyla özdeş- leştirmiştir. Bu dünyanın kimliğini din değil, aksine sosyo-politik yapı oluşturmaktadır.

4. Akdeniz’in kuzey ve güney kıyıları; Batı ve Greko-Romen idaresi, İslam idaresi, ortaçağ haçlıları veya modern sömürgecilik ya da gerçek kuzey-güney diyaloguyla ortak bir mirasa sahip Batı ve İslam arasındaki gerilimleri azaltmak için küreselleşme döneminde yapılarf kimi modern tanımlamalar, Arap Ulusunu/Dünyasını kendi kimliğinden soyutlamak amacıyla Arap Dünyasını Avrupa’yla birlikte ele alan Akdeniz ülkeleri tanımlamasıyla sunulmaktadır. Ortadoğu İngilizlerin coğrafi tanımlamasından farklı olarak, her ikisi de Ortadoğu’da yer alan Arapları, İsrail’i ve aynı zamanda, Yunanistan’ı, İran’ı ve belki de Türkiye’yi de içine alacak şekilde yeni bir siyasal bütünlük olarak belirlemeye başladı. Ortadoğu ağırlıklı olarak Arap’lardan müteşekkil değildir, aynı zamanda, İranlılar da bulunmaktadır; sadece Müslümanlar değil, Yahudiler de yer almaktadır. Modernleşme rolü’nü Mısır yerine İsrail’in oynayacağı gelecekteki bir Ortadoğu için küreselleşme, uluslar değil; çıkarlar ortaklığına dayanacaktır.

5. Küreselleşme daima bir Dünya sistemi olmuştur. Güçlüler küresel, zayıflar yereldi. Küresel merkezdi, yerel çevreydi. Kadim Çin antik haritacılık bilgilerine göre dünyanın merkeziydi. Pers ve Roma, dünyanın merkezi olmak için büyük mücadele vermişlerdi. Daha sonra İslam yeni bir güç olarak Batı’nın ve Doğu’nun güçlerini devraldı ve Batı’dan gelen Haçlı ile

Doğu'dan gelen Tatar ve Moğol saldırılarına rağmen dünyanın merkezine yerleşti. Batı dünyasının gerçek hedefi Hindistan'a ulaşmak iken, Atlantığı aşarak Batı yarımküreye ulaştıktan sonra merkeze oturdu/yerleşti. Avrupa, Batı'nın modern zamanlarından, modern zamanların sonuna kadar dünyanın merkezinde yer alırken Afrika, Asya ve Latin Amerika çevreyi oluşturuyordu. Küreselleşme Sovyetler Birliğinin ve -Küba ve Çin hariç- sosyalist bloğunun bütünüyle çökmesi sonucu ortaya çıkan yeni bir olgu değildir. Küreselleşme, modern Avrupa tarihinde bir 'an' değildir; aksine güç arzusunu, merkez ve çevre arasındaki güç dengesini dile getirmek suretiyle her zaman varlığını sürdürmüş, varolagelmisti/r.

6. Küreselleşme, *özel bir tarih bilincinin* kendine özgü bir yönelimini, yani Batı'nın yönelimini ifade etmektedir. Modern zamanların başlangıcında, Avrupa, Endülüs'teki Müslüman Gırnata'nın 1492 yılında yıkılmasından yaklaşık iki yüzyıl sonra Atlantik Okyanusu'nu geçerek batıya doğru; Doğu Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğuna karşı koymak için doğuya doğru ve Moğol İmparatorluğuna son vermek suretiyle Hindistan'dan girerek Asya'nın en uzak bölgelerine kadar yayılma gösterdi. Avrupa 19. yüzyılda Asya, Afrika ve Amerika'yı çevreye itip kendisi dünyanın merkezine konuşturduğunda genişlemesinin zirvesine ulaşmıştı. Sömürgecilik işte tastamam bu durumun bir sonucudur. Askeri sömürgecilik birkaç istisna dışında sona ermiş durumdadır; ekonomik sömürgecilik, bilimsel bağımlılık ve kültürel hegemonya ise hâlâ devam etmektedir. Küreselleşme, sanki zaman ve mekânın donduğu, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve sosyalist rejiminin yıkılışından sonra Batı hegemonyasının bir türünü oluşturmaktadır.

7. Arap Dünyası, tarihte bir başka tarihsel yönelime sahiptir. Makro düzeyde yapılan analizde, Arap/İslam Dünyası geçen yüzyıldaki reform ve rönesans hareketiyle Memlûklülerin ve Türklerin (Osmanlı) hüküm sürdüğü ortaçağı sona erdirmeye çalışmaktadır. Arap/İslam Dünyası, ardında iki tarihi dö-

nemi bırakmıştır: Birincisi, zirve noktasına Hicri 4. yüzyılda ulaştığı ve İbn-i Haldun'un "Mukaddime" isimli eserinde doğru bir şekilde tanımladığı, İnançta Eş'ari'liğin ve Fıkıh'da Şafiiliğin yer almasıyla Yöneticiye (Halifeye) güç ideolojisi veren Gazali'nin rasyonel bilime eleştiriler getirmesiyle sona eren altın döneme damgasını vuran klasik kültür. İkincisi, İbn-i Haldun'dan -Hicri VIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla- geçen yüzyıla kadar devam eden bir sonraki yedi yüzyıllık dönem. Bu dönem, geçen yüz-

yıldan beri kendisinden ya da ötekinden bilgi transferi yapmak suretiyle aklın ürettiklerini kağıda geçirdiği; kendisini yorumladığı ve özetlediği sonraki yedi yüzyıllık dönemdir. Arap/İslam Dünyası, günümüzde kendi ortaçağını sona erdirdiği ve kendi reform ve rönesansına başladığı üçüncü tarihi döneme başlamaktadır. İşte bu yüzden, günümüzdeki bütün zorluklara rağmen, sosyalist rejimlerin yıkılmasından ve küreselleşmenin galebe çalan gücünden önce ve sonra pek çok çağdaş düşünürün yazılarında daha bir umutlu ve iyimser İslam ortaya çıkmaktadır. Arap/İslam Dünyası, öteki'nin tarihî yönelimi olan küreselleşme döneminde yaşamıyor, aksine kendi tarihî yönelimini oluşturan üçüncü tarihi dönemin başlangıcında bulunmaktadır.

8. Mikro analiz, bize, geçen yüzyıldan bu yana Arap/İslam Dünyasının dış kaynaklı sömürgeciliğe ve iç kaynaklı baskıcı ortama karşı geliştirilen büyük bir reform hareketi denediğini göstermektedir. En özgürlükçü hareketler, özellikle Kuzey Afrika reform çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Batılı liberalizm sözü konusu özgürlük hareketlerine model teşkil ettiğinden dînî reformun bir sonucunu oluşturuyordu. Dinden bağımsızlaşma doğal bilimlere temeline dayalı seküler liberalizmi doğurdu. Söz konusu bu liberal model 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte Arap askeri devrimleriyle sona erdi. Bu model, liberalizmden feodalizm, elitizm ve Batı yanlısı ittifaklar olarak adlandırılan yapılara dönüştü. Böylece, sömürgeciliğin sona erdirilmesi hareketi ve modern ulus devletlerin yapılması başlamış oldu. 1950'li ve 1960'lı yıllar

Arap Birliği'nin, üçüncü dünyanın, *Bandung*'un, Afro-Asya'nın dayanışması ve tarafsızlar hareketlerinin görüldüğü romantik ve görkemli bir dönem oldu. 1970'li ve 1980'li yıllar -ve belki de günümüzde hâlâ geçerli sosyalist ideal- 1967 yenilgisinden ve Nasır'ın 1970 yılında vefatından sonra yıkıldı. Bağımsız devlet, bağımlı hale geldi; sosyalizm kapitalizme dönüştü ve kamu sektörü özelleşti. Arap/İslam Dünyasının tarihi yönelimi sömürgecilikten, sömürgeciliğin sona ermesine oradan yeniden sömürgeciliğe evrildi. Bunun küreselleşmeyle ve Batı'nın tarihi yönelimiyle bir ilgisi yoktur. Sadece eş zamanlı olarak, Batı'nın tarihi yönelimdeki küreselleşme dönemi Arap/İslam Dünyasının tarihi yönelimindeki yeniden sömürgeleş(tir)me tecrübesine tekabül etmektedir.

9. **Küreselleşme, bir gerçeklik değil, yapay olarak üretilmiş bir kavramdır.** Bu kavram, eski mit **ideolojinin sonu** ve bir başka mit **teknolojinin başlangıcına** rağmen bir ideolojidir. Dünyanın küresel bir köy, bilgi devrimi, internet, e-mail, uydular ve bütün modern iletişim araçları ve kitle medyasının yaygınlaşması nedeniyle uluslar, halklar, kültürler, gelenekler, detay ve değer sistemleri olarak adlandırılan davranış kalıpları arasındaki bütün sınırlar artık ortadan kalkmıştır. Bundan maksat 1991 yılında sosyalist rejimlerin çöküşünün serbest piyasa ekonomisinin insan çabasına en uygun bir durum olduğunun kanıtlanmasından sonra serbest piyasa ekonomisine geçmek ve ekonomik plânlamayla devlet ekonomisini sona erdirmektir. Bu ekonomi, çok uluslu şirketler yardımıyla dünya çapında uygulanmaktadır. D-8'ler, GATT, Dünya Bankası, IMF ve bütün uluslararası finans merkezleri, yerel değil küresel bir faaliyet sergilemektedirler. Bu durumda ortada iki alternatif bulunmaktadır: rekabet etmek ya da pes etmek; üretmek ya da tüketmek; yaratmak ya da taklit etmek; icad etmek ya da özümsemek; vermek ya da almak; ihraç etmek ya da ithal etmek; merkezde olmak ya da çevrede yer almak.

10. Bu arada sivil toplum, yönetim, insan hakları,

toplumsal cinsiyet, çevre, tarihin sonu, medeniyetler çatışması, özgürlük, demokrasi vb. diğer ilişkili kavramlar yardıma yetişti. Birlikler ve NGO'lar tarafından yönetilen sivil toplum, devlete alternatif olarak sunulmaktadır. Özgür bir toplum, herhangi bir devlet müdahalesi olmaksızın bu kavramın tarihi bağlamını, din karşıtı ve devlet karşıtı yan anlamlarını göz önüne almaksızın serbest ekonomi için bir ön şartı oluşturmaktadır. Ümmet, *Aşhira*, Kavim, Ehil, *Şaa'b*, Kabile, *Raht*, Nass vb diğer geleneksel kavramlarca söz konusu bu kavramın önü kapatılmıştır.

Yönetim, ulus devlet yerine, iş idaresine öncelik tanımakta ve yönetim biçimi, ulus egemenliğinden ziyade idare anlamına gelmektedir. Söz konusu bu idare ulusal değil, uluslararası uzmanlar tarafından yönetilmektedir. Değer olgusu toplum değil, bireydir. Verilen savaş halklar için değil, insan haklarına yöneliktir. Toplum devletin mirasçısıdır, birey de toplumun. Devlet topluma, toplum da bireye indirgenmektedir. Birey, toplumsal cinsiyet adına erkek-kadın dikotomisine (ikiliğine / zıtlaşmasına / karşıtlığına) bile ayrılmaktadır. Kadın özgürleşmesine, birey özgürleşmesi ve devletin otonom bir yapı kazanmasından daha öncelik verilmektedir. Feminizm, sivil toplumun bir unsurudur. Özgürlük ve eşitlik adına verilen mücadele sosyo-politik mücadeleyle değil, toplumsal cinsiyet mücadelesiyle başlamaktadır. Özgürlük ve demokrasi mücadelesi tek başına doğal hakkın bir parçası olarak özgürlük ve demokrasi için verilen mücadele değil, aksine serbest ekonominin ön şartı olarak verilen mücadeledir. Yeşiller Hareketi ve diğer çevreci hareketler, Afrika'nın çölleşmesini engellemek için değil, aksine nükleer atıkları Üçüncü Dünya ülkelerine stoklayarak Batı'daki çevreyi korumak amacıyla Batı'daki kirlenmeye karşı verilen mücadelelerdir. Sosyalist rejimlerin yıkılması kapitalizmin ve serbest piyasa ekonomisinin zaferi anlamına geldi. Tarih sona erdi, kehanet gerçekleşti, Mesih görüldü ve süreç tamamlandı. Geleneksel toplumların yaşadıkları çevre bağlamında, medeniyetler çatışması sanki merkez ve çevre arasında yaşa-

nan gerginliklerin sosyo-ekonomik çatışmayı içeren bir güç çatışması değil de, medeniyetler çatışmasının gerçek sosyo-politik ve ekonomik hegemonyayı ört bas ettiği uygarlaştırıcı bir etkileşimmiş gibi geleneksel toplumların kaderini oluşturmaktadır

11. Şayet küreselleşme merkez (deki ülkeler)in yetkisindeyse, çevre (deki ülkeler) için plânlanan/tasarlanan şey, parçalanmadır. Bütünün gücü, parçaların zayıflığını gerektirmektedir. Arap/İslam Dünyasındaki bölünmeler medya tarafından ele alınmakta ve hatta teşvik edilmektedir. Kuzey Afrika'daki Araplar ve Berberiler; Irak'taki ve Türkiye'deki Kürtler ve Araplar; Güney Sudan'daki Araplar ve Afrikalılar; Mısır'daki Müslümanlar ve Kıptiler; genelde Basra Körfezi'ndeki özelde Kuzey Irak'taki, Bahreyn'deki, Kuveyt'teki Sünniler ve Şiiler; Suriye'deki Dürzi, Alevi ve Müslüman Kardeşler gibi azınlıklara, etnik dini hareketlere ve mezheplere yönelik pek çok çalışma bulunmakta, türlü planlar yapılmaktadır. Bütün bu parçalı yapı 15 yılı aşkın bir süre iç savaşın yaşandığı Lübnan'da mevcuttur. Siyasal bölünmeler, genellikle Cezayir'deki FIS ve Ordu, Afganistan'daki Taliban ve yönetim arasındaki sivil savaş gibi böylesi parçalanmışlıkların sonucudur. Merkez(deki ülkeler), bütünleşen bütünleşmekte olan bir nitelik arz etmektedir; çevre (deki ülkeler) ise Rusya'nın: Çeçenistan ve Gürcistan, Yugoslavya, Bosna ve Hersek, Kosova vb.; Afrika'daki, Etiyopya ve Eritre arasındaki sınır çatışmalarının; Ruanda'daki kabile soykırımlarının, Kongo'daki kitlesel katliamların vb. içinde yer aldığı parçalı bir yapı arz etmektedir. Avrupa Birliği olumlu bir yankı bulur, takdir edilir ve uygulamaya konulurken Arap/İslam Dünyasındaki parçalanmışlık onaylanmakta ve hatta teşvik edilmektedir. Bu nedenledir ki, bugün Arap Birliği ya da İslam Birliği gerçek dışı bir nitelik arz etmektedir. Bölgesel işbirliği oldukça zayıftır. Arap zirveleri sonuçları bakımından etkisizdir. Arap ortak pazarı, yarım yüzyıldan bu yana bir çıkmazı yaşamaktadır.

12. İslam, Batı medyasında 1991 yılında sosyalist rejimlerin yıkılmasından önce komünizmin ve Doğu'dan gelecek kızıl tehlikenin yerini almıştır. Batı, sahip olduğu güç kullanımını haklı gerekçelere dayandırmak, doğrudan ve dolaylı saldırılarına yasal bir kılıf uydurmak amacıyla bir düşmana ihtiyaç duymaktadır. İslam şiddetle, terörizmle, kan içicilikle, si-

vil savaşlarla, gericilikle, halk çoğunluğunun yoksulluğu ve elitlerin inanılmaz zenginliğiyle, cehaletle, kuraklıkla, açlıkla, insan hakları ihlalleriyle, işkenceyle, hapisle, kadınlara karşı ön yargılarla, toplumsal baskıyla, siyasal diktatörlükle, ölüm cezasıyla, gelenekselcilikle, entellektüellere-yazarlara ve sanatçılara yapılan baskılarla ilişkilendirilmektedir. İslam, müslümanların gelenekleri ve başörtüsü, camiler, dil, eğitim, azınlık grupları, Almanya'daki Türkler, Hollanda'daki Faslılar, Fransa'daki Kuzey Afrikalılar, İngiltere'deki Asyalılar, Amerika'daki Siyah Müslümanlar gibi alt kültürler sergiledikleri alışkanlıklar ve davranışlarla Avrupa kimliği için bir tehdit unsuru teşkil etmektedir.

13. Bir diğer yeni dünya düzeni olarak tek kutuplu dünya anlamına gelen küreselleşme, potansiyel olarak dahi gelecekte küresel dünyanın bir parçası olmaya direniş gösterme ya da hatta isteksizlik sergileme karşısında hiçbir şekilde tolerans göstermemektedir. Elbette ki, iki kutuplu dünya artık sona ermiştir. Ancak iki kutupluluk sadece tarihte yerini almakla kalmamakta, aynı zamanda gelecekte oluşacak tarihin de yapısını oluşturmaktadır. Küreselleşmeye meydan okuma Asya'dan çıkmayabilir. Yeni endüstri toplumları, Asya rüyasını gerçekleştirmekle meşguldürler. Bu Uzak Asya toplumlarının dirilişi, varlığı ve ayakta durması, Batı sermayesine, Batı borsasına ve serbest ticaret ekonomisine bağlıdır. Özellikle Endonezya'daki, Malezya'daki ve hatta Güney Kore ve Japonya'daki devalüasyonlardan sonra yaşanan kırılğan bir tecrübedir. Dünyadaki küresel ekonomi halkların ve kültürlerin ötesine geçmektedir. Özgürlük teolojisinin ve bağımsızlık teorisinin doğduğu yer olan Che Guevara'nın ülkesi Latin Amerika şimdilerde açlığın, uyuşturucunun, yoksulluğun ve baskının egemen olmasıyla yatışmış durumdadır. 1960'lı yıllar hoş bir rüyaydı. Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı sona ermesine rağmen, Afrika bugün sivil savaşlar, sınır çatışmaları, kuraklık, açlık, soykırım, diktatörlük ve AIDS darbesine maruz kalmıştır. Arap/İslam Dünyası hâlâ Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlılığına ve İsrail'i tanımasına rağmen kendi kültürel kimliği ve küresel dünyadaki otonomisini savunma mücadelesi vermektedir. İşte bu yüzden ki, Arap/İslam Dünyasına dış bilenmekte ve tehdit edilmektedir: Irak'a uygulanan ambargo, Libya'nın bloke

edilmesi, Sudan ve İran'ın tehdit altında tutulması, Mısır'ın marjinalleştirilmesi, İsrail'in desteklenmesi, sahip olduğu mufazakârlıktan ötürü İslam fundamentalizminin teşvik edilmesi ve Batı karşıtlığından ötürü kendisine savaş açılması vb. Arap/İslam Dünyası tek kutuplu dünyada sahip olduğu tarihi derinlik ve kültürel nitelikler, yabancı müdahalesine karşı verdiği uzun süreli mücadele ve sahip olduğu maddi ve moral potansiyeller göz önüne alındığında muhtemel bir karşı çıkışı temsil edebilecek gücü bünyesinde barındırmaktadır. **İslam bir protesto aracı ve sosyo-politik haksızlıkların dile getirilmesi olarak kendini bir alternatif olarak sunmak suretiyle başarıya ulaşacaktır.**

14. Kendi tarihi yönelimine sahip Arap/İslam Dünyası kendini küreselleşmekte olan dünyadan ayıtmamaktadır. Ben ve öteki arasında yaratıcı bir etkileşim var etmek suretiyle Arap/İslam kültürü kadar kendini dünyaya bu denli açan bir başka kültür yoktur. Arap/İslam kültürü kadar yerli kültürlerle saygı duyan; sağlıklı, barışçıl ve yaratıcı ilişkiler kurabilen bir başka kültür yoktur. Aristo ilk hocaydı, Eflatun gücün ve ışığın sahibiydi, Sokrates insanların en bilgesi idi, *Galen* bütün kadim ve modern zamanların en iyisiydi. Yunan, Roma, Pers, Babil ve Hint kültürleri yeni kültüre dönüştürüldü, yorumlandı, asimile edildi ve yeniden inşa edildi. Tarihsel olarak, Arap/İslam kültürü kadim Doğu ve Batı kültürlerinin buluşma noktasında yer almak suretiyle merkezi oluşturmuyordu. Coğrafi olarak ise, Arap/İslam kültürü aynı zamanda Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında da bir merkez niteliğine sahiptir. Bu kültür coğrafyası küreselleşmekte olan dünyanın tam ortasında yer almaktadır. Belgelenmesi ve belirlenmesi istenen şey, bu coğrafi bölgenin kimin dünyasında yer aldığıdır; eski dünyanın merkezi midir, yoksa yeni dünyanın çeperinde mi bulunmaktadır; ötekini dünyası mıdır, yoksa ben'in dünyası mıdır; tek kutuplu dünyanın egemenliğindeki bir dünya mıdır yoksa çok kutuplu dünya tarafından mı yaratılmıştır?

15. Tek kutuplu dünya adına küreselleşmekte olan dünya ve merkezin gücünün dile getirilmesi yerine niçin çevrenin üstesinden geldiği, gücü dile getiren çok kutuplu dünyanın adına karşılıklı bağımlı bir dünya algılanmıyor? Şüphelilik, rölativizm, bili-

nemezlik ve hatta nihilizme uygun şekilde çoğulculuğa dayalı merkez kültürünün küreselleşmeyi; birlikçi (unitarian), tek katmanlı (unilateral) ve monolitik dünya görüşünü savunması ve eski sosyalist rejimlerle aynı konumdaki totaliterliliğin yerini aldığı tahayyül edilmesi olanaksızdır. Bu çifte standart sadece merkezin içinde ve dışında değil, aynı zamanda, merkezin bizatihi kendindedir. Dogmatizm daima "oryantal/doğu despotizmi" olarak, tek yanlılık (unilateralism) ve özgürlüğe olanak tanınamakla (monolitikcilik) suçlanmış olan çevre (deki ülkeler ve dinamikler), artık günümüzde çok kutuplu ve karşılıklı olarak birbirine bağımlı dünyayı savunmaktadır. Kendi ulusal egemenliğini ve bağımsızlık arzusu-yu yitirmeksizin küresel bir dünyada yaşayan Çin, Malezya ve İran bu karşılıklı bağımlı dünya için örnek olarak verilebilir.

16. Küreselleşmekte olan dünyada Ortadoğu, dünya tarihinde yeni bir sayfa açmak için dil ve tarihe son veren (axed) klasik oryantalizmden uzak yeni bir dünya kurma teşebbüsünün başlangıcı olabilir. Genelde *Zeitgeist* (*Zamanın Ruhu*), özelde Hegel, Batı'nın tekelinde değil, aksine dünya tarihinde kendilerine bir yer edinebilmek için bütün uluslara, halklara ve kültürlerle açıktır. Klasik oryantalizm, dil ve kültürden edebiyata, tarihten tarih felsefesine, özne-nesne ve gözlemci-gözlemlenen ilişkisinden herkes tarafından paylaşılan, aynı anda hem özne hem nesne olan özneler arası tecrübeye dönüşebilir. Dünyanın ruhu, tarihin hareketi ve birbiriyle örtüşen kaderler, her kültürün içinde yer aldığı küresel bir dünya olabilir. Bu özellik (challenge) gelecek yönelimini bilmek zorundadır. Merkezdeki küresel dünya, modern zamanlarını *Cogito*'dan (Descartes) *Cogitatum*'a (Husserl); *Discours a la methode* (Descartes)'den Karşı yöntem'e (Feyerabend), Saf Aklın Eleştirisi'den (Kant) Akla Veda'ya (Feyerabend) büyük restorasyondan (Bacon) yapıbozuncululuğa (Derrida) kadar modern zamanların başlangıcını, modern zamanların sonuna yaklaştırabilir. Avrupa-merkezilik döngüsü tamamlanmış olabilir. Yeni *Zeitgeist* Batı'dan Doğu'ya, Kuzey'den Güney'e dönebilir. Bir önsezi ya da bir gerçeklik, bir işaret ya da bir tarih yasası, bir önsezi ya da dünyanın sonuna dair bir olgu (eskatoloji), bir vaad, belki de gerçekleştirilebilecek bir hakikat; kim bilir? ■

YABAN ATI EVCİLLEŞTİRMEK: İSLÂMİ MODERNLİK (Mİ)

DİLAVER DEMİRAG

Umran'da yazmaya başladığımdan bu yana, ısrarla İslâm dünyasında, düşmanın hedef saparak yanlış bir noktaya odaklandığını, modernlik adına bilinci rahatsız eden her şeyin aslında yaratıcı ama bir o kadar da tahripkar bir sistem olan Kapitalizm'de cisimleştiğini, ete kemiğe büründüğünü elden geldiğince vurgulamaya çalıştım.

Hasan Hanefi'nin röportajının yayınlandığı geçen sayıda üstadın çok güzel vurguladığı tıkanmışlık sorununa bulunan çözüm modernleşmek olarak gösterilmiş. Bu, *müslüman dünyada yaşanan kafa karışıklığının ve batının düşünsel çekim cazibesinden hala tam bağımsızlaşmadığının* gayet canlı bir tezahürüydü. Üstad, her ne kadar, bu kavrama *gelişmişlik* anlamını kastederek bir nebze farklı bir anlam yükleme çabasında olsa da, sonuçta toplumsal gelişme bile modernlik adıyla refere edilmeden tarif edilemiyorsa, bu, batının zihinsel olarak İslâm dünyasında ne denli güçlü olduğunu ortaya koyuyor.

Oysa üstad bence meramını yanlış kavramlarla ifade ediyor, çünkü modernleşmek hiçte masum ve tarafsız bir kavram değil, dolayısıyla farklı niyetlerle de olsa Hanefi gibi bir entellektüelin bu kavramı seçmesi yol alınacak çok mesafe olduğunu gösteriyor.

Modernleşmek, Hanefi ve diğer gelenekçi olmayan aydınlar için "*eleştirel akıl*" modernleşmek olarak anlaşılıyor. Halbuki *Frankfurt Okulu* filozoflarını Adorno ve Horkheimer'i iyi okumamış olsaydım bu kavramı anlayabilirdim. Ancak bu ikilinin *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde ve Horkheimer'in *Akıl Tutulması* adlı eserinde ya da Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan*'ında ısrarla vurguladıkları gibi *araçsal akıl* ile diyalektik bir gerilim üzerine kurulu eleştirel akıl, farklı akıl anlayışları. Birisi, kendini *teknik akıl*

olarak tecessüm ettirirken, diğeri kendini *siyasal ve felsefi eleştiride* temellendiriyor. Dolayısıyla *modernleşme* denilen olgu aslında aklın araçsallaşma serüveninden başka bir şey değil.

Eğer İslam, 21. yüzyılda bir alternatif medeniyet olarak varolacak ve bu anlamda bir *cazibe* merkezi haline gelecekte bunu kendi köklerinden ortaya çıkardığı kavramlar ve medeniyet üslûbuyla yapmalıdır. Bunun için elbette ki bir eleştirel akıl biçimine ihtiyaç var. Buna sahip olunması demek, müslümanların kendi geçmişleri üzerine eleştirel bir bakışla bakabilmeleri, başlarına gelen olumsuzluklardan tek başına düşmanın sorumlu tutulamayacağını anlamaları demek.

Bu nedenle ben bu yazıda batı aklı olarak rasyonalizm ile İslâm'ın *olağanüstü ile bağlantılı* akıl anlayışını kıyaslayarak bu iki uygarlığın yollarının asla birleşebilmesinin mümkün olamayacağını, üstelik müslümanların modern vahşeti evcilleştirmek gibi sorumlulukları olmadığını ortaya koyamaya çalışacağım.

21. Yüzyıl İslâm'ın mı Olacak?

Bu soruya yanıt vermeden önce sormak gerek: Bir 21. yüzyıl yaşanacak mı? Çünkü geçen sayılarda Mustafa Özel'in de vurguladığı gibi, batıda cisimce büyük ama ruha çocuk kalmış bir anlayış, bir sistem, bir medeniyet var. Ve bu çocuğun hiç bir sorumluluğu olamamakla birlikte yine de bu durumyla orantılı olmayan müthiş bir güç var ortada. Bu dünyanın vahşi sığır çobanı (kovboy) olarak embesil Bush efendinin Amerikası, "şer mihveri"ne karşı taktik nükleer güç kullanmaktan bahsedecek denli mağrur, küstah ve

gözü dönmüş bir durumda. Hal böyleyken ben bir 21. yüzyıl olabileceğinden kuşkuluyum.

Ama eğer olursa, bunun da ancak kadim medeniyetlerin bilgeliği tarafından emzirilmiş, onların süzül-müş ve incelmış medeniyet pratiklerini arındırıcı sü-reçlerinden geçmiş bir öğreti olabileceği, olması ge-rektiği kanısındayım.

Marx'ın anlamlı bulduğum bir sözü vardır: "İn-sanlık önüne çözebileceği sorunları koyar". Dolayı-sıyla da bugün önümüzdeki en önemli sorun, burjuva modern medeniyet ve onun ürettiği her biri, birbirin-den belalı sorunları çözmek.

Sorduğumuz soru ekseninde cevap verirken "21. Yüzyıl İslâm'ın mı Olacak?" sorusu "hangi İslâm?" sorusuna verilecek cevapla yakından ilgili. Dünyanın bugün bir şekilde Roma İmparatorluğu koşullarını yaşadığını düşünürsek bu medeniyetin yol açtığı temel sorunların "*yeni bir tür isevilikle*" çözülebilir olabileceğini düşünebiliriz. Bu anlamda buna uygun düşen halihazırda iki aday var: Birincisi Budizm, diğ-eri ise İslâm. Bugün batıda en hızlı yayılan dinler, bu iki din. Budizm'i tercihe yönelten şey, tam bir mistik din olması ve bireysiliğini dönüştürmeden bu dinin yaşanabilmesi. Buna karşılık İslâm, ne Budizm gibi mistik bir sistem, ne de modernlik gibi saldırgan ve yıkıcı bir pratik öngördür. Ancak İslâm'ı dezavantajlı kılan kimi etkenler var; ki, bunların başında İslâm'ın ortadoğu coğrafyası dışında terörizm imajı ile tanını-yor olması, ayrıca İslâm'ın otoriter, baskıcı bir din

olarak algılanıyor olmasıdır. Bunlar, halihazırda, onun bir alternatif medeniyet olma noktasında önü-ne dikelen handikaplar.

Bugün anti-kapitalist küreselleşme hareketi ekse-ninde bir "şenlik" kurulmuş durumda. Bu şenlik, çok-luklar ekseninde yapılan bir şenlik ve doğal olarak kimseye şenliğin dışında kalması için herhangi bir şey dayatılmıyor. Sonuçta ne denli çoğulcu ve farklı-lıkları önemseyen bir toplumsal hareket olursa olsun alternatif küreselleşme hareketinin de kendi içinde kimi rezervleri var. İslami bir terminoloji içerisinde ifade edersek kimi öğeler alternatif küreselleşme ha-reketinin "hadlerini" oluşturuyor. Bu hadlerin en ba-şında kan dökmeye dayalı bir şiddet politikası var. Buna bir de her türden dayatmacı, baskıcı ve otoriter öğretilere karşı duyulan müthiş soğukluk eklendiğin-de İslâm adına ortaya çıkan kimi anlayışların ve yo-rumların tüm itirazlara rağmen bir inancı belirliyor olması, İslâm'ı veya müslümanları çok değerli bir müttefikten yoksun bırakıyor; hatta uzun vadede İslâm'ın bu yapılanmayı etkileyecek bir inanç sistemi olmasının önünde ciddi bir set oluşturuyor. Belki ki-mileri bu hareketle kurulacak stratejik ittifakların çok da önemli olmadığını düşünebiliriz ve İslâm'ın İslâm'a yeterli olacağını düşünebilirler. Ancak bugün Ramallah'ta mazlum Filistin halkı ile dayanışan, on-ları İsrail'in mermilerine karşı bir tür kalkan olarak korumaya çalışan, vahşeti dünya kamuoyunun önün-de teşhir eden Jose Bovi ve onun gibi bir avuç "çıl-gın" alternatif küreselleşme'cileri gözardı etmek zo-

rundayız.

Dolayısıyla İslâm'ın bir medeniyet olarak bu yüzyıla damgasını vurabilmesi, bu anlayışlarla yüzleşmesine ve kendi içindeki otoriter yüklerden kurtulabilmesine bağlı.

Dev Makina Olarak Akıl

Modernlik öncesinde hiç kuşkusuz bir akılcılaşıma ve akıl kavramı vardı; ancak modernliğin farkı akıllı belli bir etkiye indirgeyerek onu hayatın tüm alanlarında kullanılabilir hale getirmesinde yatar. Akıl, modernlik için tüm toplumsal gelişmesinin kaynağı olduğu gibi aynı zamanda modern insanın da özgürleşiminin temeli olarak görülür. Oysa bu koca bir yalandan başka bir şey değil, çünkü modernleşme olarak kapitalizm, akıllı, insanların özgürleşiminde değil, kendi teknik gelişiminde kullandı. Hatta akıl, koca bir akılsızlığın kaynağı oldu.

Akla dayalı bir toplum düşüncesinin kaynağını oluşturan aydınlanma için akıl insanın reşit oluşunun, kendi ayakları üzerinde duruşunun da temelidir. İnsanın reşit olmama durumu, kendi aklını kullanmaktan korkma, otoritelere özellikle de dinsel otoriteye teslim olmaktan kaynaklanıyordu. Bu nedenle insan Kant'ın dediği gibi "bilmeye cüret et"meliydi.

Bu hedefler, üzerinden bir yüzyıl bile geçmeden, tersine döndü. Aklın doğasını, bilginin ışığı ile aydınlatmak olarak Aydınlanma düşüncesinin kendisi bir hurafeye, bir efsaneye dönüştü, eleştiriden, korunaklı bir otorite haline geldi. Aydınlanma'ya bizzat onun öznesi olan aydınlar ihanet ettiler. Aklın bilime ve tekni-

ğe dönüşmesi onun araçsallaşmasına ve her türlü eleştiriden muaf bir efsaneye dönüşmesine yol açtı. Aydınlanma, modernliğe dönüştü. Bu süreci hazırlayan, aslında bizzat aydınlanmanın kendisi oldu. Çünkü akıl Logos'tan Rasyo'ya dönüştüyse, bunun nedeni, onun efsaneden, dinsellikten arındırılarak bir sekülerlik bilincine dönüşmesi, bir zeka, bir bilinç haline gelmesiydi. Oysa aydınlanma öncesi akıl, sadece insana ait olmayan tüm varlık dünyasına içkin olan bir güçtü; Descartes'la başlayıp Kant'la doruk nokta-

sına ulaşan öznellik mantığı, akıllı, sadece insana ait bir yeti haline getirerek, bütünlüğün değil, ayrışmanın ve parçalanmanın mantığına dönüştürdü.

Bugün akıl dediğimizde Logos'u anlamadığımız gibi, eleştirel bir tavır da değil, sadece kartezyen yöntemin mantığı olan teknik ve iktisadi akıllı anlıyoruz. Bu nedenle kapitalizmi eleştirmek aynı zamanda aklın içine düştüğü bu zavallı durumu da eleştirmektir.

Teknik ve iktisadi akıl, ölçülebilir olanı temel alan, sayma ve hesaplamayı öne alan bir akıl biçimi. Bu nedenle de rasyonalizasyon yani akılcılaştırma tüm toplumun dev bir makinanın nicelleştirilebilir birimleri anlamına geliyor.

Çok basit ve özet bir biçimiyle, **batı akıllı** konusunda söyleyeceklerimiz bunlar. Aklın içinde bulunduğu bu zavallı duruma karşılık İslam dünyasında onun yeri bambaşka bir konumda. O aşkın olan ile irtibat temelinde olan bir akıl.

Algıyı Köke Bağlamak: İslâmi Akıl

Modern batı, zihni ayrımın bilgisi ve tekbencilik de diyebileceğimiz bir tavırla özne'yi merkeze alan bir akıl anlayışı üretti.

Oysa İslâm için akıl, rabitanın bir unsurudur; dolayısıyla algıyı ilahi kaynağa döndüren, asli köklere **bağlayan**, unutulmuş olanı hatırlatan bir anlayış üzere bina edilmiştir..

Akıl lafzı, köken olarak "bağlamak" fiilinden türetilmiştir. Aklın sözsöz kökeni olan "akale" "bir hayvanı bağlamak, zaptetmek, tutmak; ya da kıstastan vazgeçerek sorumluluk yüklenerek kan bedeli ödemek"

anlamlarına geliyor.

Kur'an, sık sık ayetlerinin bir hatırlatma olduğunu vurgular, bu nedenle İslâmi algı, akıl olarak aşkın hakikati, mesajın kesintisiz süreğenliğini hatırlatmak temelinde bir anlayışa dayanır. Bu akıl, aynı zamanda Allah'ın sayısız lütf ve inayetlerini hatırlamaya ve hatırlatmaya, kavramaya ve yaratıcı kelamın dile getirdiklerine rızayı, boyun eğmeyi, itaati sağlayan bütüncül bilgiye dayanır. Tam da bundan dolayı akıl, "duygusal/sezgisel boyut"undan soyutlanmış değildir;

tersine ilahi bilgiyi kavrayış esas olarak mantıksal bir etkinliği barındırmaz. Akıl, mîsâk'ı yani yaradılıştan ruhlarla yaptığı sözleşmeyi, ahdi hatırlayan, bu ahdden doğan sorumluluğun hatırlanması olduğu kadar, yaratıcının lütf ve inayetleri karşısında şaşırıp kalmayı, hayranlık ve huşu içinde olmayı, bunu içselleştirmeyi de içerir. Duygusallığı ve sezgiselliği de, bu boyuttan kaynaklanır. Bu nedenle de aklın merkezi kafa değil, kalptir; İslâm "*akleden kalbtir*"; *İlâhi Nur*'la yıkanmış, onun tecellilerine mazhar olmuş olduğu için de, ilk yaradılışında tertemiz ve pâktir.

Akıl daima *olağanüstü ile olan irtibatı* temelinde varolabilir. Kısacası İslâm'da akıl, hem idrak, hem sezıştır.

Böyle olduğu için mantıksal, bilişsel olan duygusal ve sezışsel olandan ayrılmaz.

Akıl bunların her ikisini birden birleştiren, insan bilincini ilahi olana bağlayan bir yetidir. Batılı akıl, olağanüstü ve aşkın olanla irtibatını keserken, İslâm medeniyeti akli her zaman aşkın olana bağladı.

Aklın bir de tasavvufi bir boyutu vardır ki buna *müdrîke* yahut *intellect* de diyebiliriz. Bu kavramların tasavvufi sembolizmdeki karşılığı "*kalp gözü*"dür.

Nasıl vücuttaki merkezi organ kalp ise duyular içinde de en baskın olanı göz sayılabilir. Manevi organ olarak kalp gözü de, ilahi hakikati tüm saflığıyla kavrayan bir idraktir.

"Kalp gözü, kalbin bir kudretidir ki kuds nuruyla aydınlanır ve eşyanın hakikatleri, iç sırları onunla görülür. Eşyanın dış yüzünü görmeye yarayan basar mesabesinde olup iç alemin gözüdür."

İslâm Modernleşmeli mi?

Bu sorunun yanıtı modernleşmekten ne anlaşıldığı ile yakından ilgili. Eğer modernleşmekten anladığımız medeniyet ve insani gelişme ise, yani niceliği değil niteliği temel alan ve niceliğe ancak nitelikle olan bağlantısı temelinde bir yer veren anlayış ise, İslâm zaten moderndir. Sadece içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulmak için silkinmek ve kendisini bu hale düşüren yeteneksiz ve basiretsiz yöneticilerden kurtulmakla, üzerindeki ölü toprağını atmakla "geliş-

mişlik düzeyini" yeniden kurabilir. Ancak modernleşmeden endüstriyel gelişmeyi, hayatın bütün alanlarının demokratikleşmesi, ekonomik gelişmişlik seviyesine ulaşmayı anlıyorsak ve bunlar için önümüzdeki örnek olan batıyı farklı bir anlayışla da -kölece değil kendi olmaktan vazgeçmeden- örnek almayı düşünüyorsak o zaman hem modernleşerek hem de kendi olmanın nasıl başarılacağını, bu tezi ortaya atan aydınların ikna edici bir biçimde ortaya koymasına gerekir.

Çünkü modernleşmek nötr bir kavram değil. Bizim kültürümüzdeki karşılığı ile asrileşmek yani çağın ruhunu yakalamak olarak anlaşılabilir bile bütün bunlar sorgulanmaya ihtiyaç duyulan

kavramlar. Çünkü asrileşmek bile bir biçimde batıyı örnek almayı içeriyor.

Oysa bugün önümüzde batıyı örnek almadan asrileşmek için önemli bir fırsat var. Benim kendi adıma müthiş önemseydiğim alternatif küreselleşme hareketi Avrupa-merkezci olmayan bir tavırla gerçek bir evrenselleşmeyi oluşturmaya çalışıyor. Rene Dubos'un anlamlı sözü ile ifade dersek *Global düşünüp yerel davranmak* mümkün. Bu anlamda 21. yüzyıl, insanların kapitalist olamayan bir insani gelişme modelinin araştırıldığı, her türlü tahakkümün reddedildiği, gerçekten eşitler arası diyalog temelinde oluşan, medeniyetler çokluğuna dayalı bir tür medeniyetler, kültürler, cemaatler temelinde oluşmuş dünya federasyonu mümkün gözüküyor. Bugün bunun en başlıca engelini etnik merkezilikler, çeşitli "kabilesel dinsel tahakkümler" ve tabii ki kapitalizm oluşturuyor. İslâm bu karşı engeller değil de bu farklı evrensellüğün yanında yer alabilirse, o zaman kendi medeniyetinden devşirdikleriyle bu harekete çok olumlu katkılar yapabilir ve modern tahakkümden çok çekmiş bir medeniyet olarak bambaşka bir evrensellüğün motoru olabilir. İşte o zaman 21. yüzyıl İslâm'ın yüzü olur. Bunun için öncelikle kendi "tahakkümcü fıkıh anlayışlarımızı", artık taşlaşmaya başladığı için "asrileşme"ye engel olan geleneğin tıkalı kanallarını açacak bir içtihat süreciyle kendimizle hesaplaşmamız ve içimizdeki farklı düzeydeki batıcılıkları reddetmemiz gerekli. ■

KÜRESEL ZAMANDA İSLÂM'IN İMKANLARI

ALİ BULAÇ

İslâm Dünyası: Sorunlar

Yeni gelişmekte olan Dünya Düzeni fikri, kendisiyle birlikte yeni iki kavramı da gündeme getirmiş oldu. Bunlardan biri "küreselleşme", diğeri buna bağlı olarak gelişen "bölgelleşme". Bölgeselleşme'den kastettiğimiz bölgesel entegrasyon fikridir.

Dünya üzerinde hegemonik niyeti ve amacı olan her büyük siyasi hareketin, bütün bir yeryüzünü içine alan genel ve evrensel bir vizyona sahip olması gerekir. Geçmişte birer dünya düzeni olarak Büyük İskender'in Yunanistan'dan Afganistan'a kadar uzanan askerî seferleri, Roma İmparatorluğu'nun Pax Romana'sı, Emevi ve Abbasiler döneminde İspanya'dan Çin sınırına kadar uzanan İslâm kuşağı ile en son üç kıta üzerinde Nizam-ı Âlem kurma düşüncesinde olan Osmanlı devletinin bu türden geniş ve evrensel vizyonları vardı. Şimdi dünya üzerinde askerî, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hakimiyet kurma teşebbüsünde olan Amerika ve Avrupa'nın da bu yönde geniş, global vizyonlar geliştirdiklerine şahit oluyoruz.

Gözlenebilir belirgin karakteristiği ve yöneldiği hedefler ile vaadettikleri bakımından, "yeni dünya düzeni fikri"nin gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığına, böyle bir düzenin son tahlilde Batı'nın hegemonik varlığını -bu mevcut statüko korunarak- hangi ölçeklerde sürdürme amacına yöneldiğine bakmakta yarar vardır.

Yeni dünya düzeni ve arkasından formüle edilen küreselleşme aktörleri belirli değilse bile, belli bir belirsizliğin eşliğinde sermayenin, malların ve stratejik olmayan bilginin serbest dolaşımının önündeki ulusal engellerin ortadan kaldırılmasını tazammun eder.

Küreselleşme fikrinin kendisiyle beraber bölgeselleşme ve bölgesel entegrasyon fikrini de canlı tuttuğuna yukarıda değinmiştik. Bunun ne anlama geldiğini kavramak için, son yıllarda gözlenen yeni ekonomik ve siyasi entegrasyonları hatırlamak gerekir. AB başta olmak üzere, BDT, Uzak Doğuda, Amerikan kıtasının Kuzeyinde (NAFTA) ve Güneyinde cereyan etmekte olan entegrasyonlar hayli önemlidir. Bütün bunlar yeni bölgesel güçlerin ortaya çıktığı gerçeğine işaret eden önemli gelişmelerdir.

Belirli sosyal ve kültürel havzalarda yapıları benzer birimlerin bir araya gelip entegrasyon kurmaları yeni düzenin önemli enstrümanlarından biridir. Eğer bu böyleyse, şu soru anlamlıdır:

Dünyada temel yapıları birbirine benzer ve yakın ülkeler genel bir entegrasyona doğru giderlerken, niçin İslâm dünyasında bu yönde herhangi bir eğilimin varlığına rastlanmamaktadır? İslâm dünyası kendini bu genel trendin dışında tutabilir mi? Yakından bakıldığında, asıl yeni bölgeselleşme fikri etrafında İslâm ülkelerinin yeni bir birlik teşkil etmeye son derece elverişli ve hatta zorunlu oldukları görülür.

Ana hatlarıyla İslâm dünyasının şu temel sorunlarla karşı karşıya olduğu söylenebilir.

1. Bir dinamik olmakla birlikte, iyi kullanılmadığı takdirde ortaya çıkan hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ile bir araya geldiğinde içinden çıkılması güç sorunlara yol açmaktadır. Müslüman dünyanın geçerli kültüründe nüfus artışı, kendi başına bir problem alanı teşkil etmez, ancak kentleşme oldukça yanlış istikametlerde hormonal bir nüfus yapısına sebep olmakta, bu yollarla artan nüfus aksi yönde kentleşmeye ve yoğun sorunlara elverişli zeminler hazırlamaktadır. Bu durumun İslâm dünyası üzerinde olumsuz etkiler bı-

raktığında hiç şüphe yok.

İslâm dünyasında, 1990 verilerine göre, nüfusu 184,3 milyon olan Endonezya gibi ülkeler var. Ekonomik büyüme hızı 6,6 olan bu ülkede fert başına düşen millî gelir ancak 550 doları bulmaktadır. Diğer ülkelerin nüfusu da şöyle sıralanmaktadır: Türkiye: 55,9; İran: 54,6; Pakistan: 122,6; Mısır: 52,4; Cezayir: 24,9; Nijerya: 108,5; Bangladeş: 115,6; Suriye: 12,5 milyon.

Aynı ülkelerin kentleşme nisbetlerine baktığımız zaman, bu nüfus artışı ile kent nüfusu arasında doğrudan bir ilişki olduğunu görürüz. Endonezya'da nüfusun % 30.5'i, Türkiye'de % 61.3'ü, İran'da % 56.7'si, Pakistan'da % 32'si, Mısır'da % 53.3'ü, Cezayir'de % 51.7'si, Nijerya'da % 35.2'si, Bangladeş'te % 16,4'ü ve Suriye'de % 50.4'ü şehirlerde yaşamaktadır.

Yukarıda kentleşme ile nüfus arasındaki ilişkiye değindiğimiz zaman, bunun bazı avantajlara sahip olabileceğine işaret etmiştik. Kentli nüfus artışı, kültürel gelişmenin önemli faktörlerinden biridir; ve bu İslam'a ilişkin bireysel ve toplumsal algı biçimlerinin teşekkülünde de önemli rol oynar. Geleneksel olarak yaşanmış ve nesilden nesile aktarılmış bulunan şifahi kültür kentleşmeyle birlikte yazılı kültürün dönüştürücü enstrümanlarıyla karşılaşmakta, bu da resmi-örgün ve yazılı kültür karşısında kimi zaman var olmak, kimi zaman meydan okumak dürtüsüyle yüksek kültürün oluşmasına uygun zemin hazırlamaktadır.

İslam dünyasında kentleşme modernleşmenin etkili ve taşıyıcı araçlarından biridir; iktidar seçkinleri tarafından aksi amaçlanmış olsa da İslami ideal ve söylemin teşekkülü bu süreçle doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda bütün İslâm dünyasında büyük İslamî hareketlerin kent-merkezli oluşları boşuna değildir. Ne var ki merkezî yönetimlerin bu ülkelere empoze ettikleri modernleşme politikaları ve çoğu kaynakların israfına yol açan kalkınma planları, sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Deneysel örneklerin ortaya koyduğu modellerden hareketle, nüfus artışının bir problem alanı yaratmasının gerisinde yatan iki düşünceden biri, sınırlı kaynakların dağıtımında gözlenen adil olmayan bölüşümün yol açtığı derin ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların tehdit edici boyutlara varması ise, diğeri büyük kentlere göç eden kalabalık nüfusun İslami kimlik etrafında geliştirdiği yeni tür müslümanlaşmanın eleştirel formlara dönüşmesi ve bunun yol açtığı paradigmatik sorunlardır.

Şu var ki kendi bağlamında nüfusun salt kurtarıcı

olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Nüfusları hızla düşüş kaybeden refah toplumları için nüfus artışı sadece arzulanabilir bir şeydir; aynı toplumlar İslam dünyasındaki nüfus artışı kendi başına bir tehdittir; bu öyle olmakla beraber İslam'ın tek ve en güvenilir yatırımı nüfus olamaz.

2. Hemen hemen bütün İslâm ülkelerinde millî gelirin hızla bozulduğuna şahid olmak mümkün. Millî gelir dağılımında ortaya çıkan dengesizlik, müslüman toplumlarda genel hayat seviyesinin hızla düşmesine yol açan önemli bir faktördür. Bunun en trajik sonuçlarından biri, bu ülkelerde orta sınıfların neredeyse silinmek gibi trajik bir durumla karşı karşıya gelmeleri olgusudur.

İslâm dünyasının genelinde Türkiye ve İran dışında orta sınıflar oldukça zayıf bir bünye teşkil eder. 80'lerden önce Irak'ta da iyi kötü bir orta sınıf varken, bu ülkenin 90'lardan bu yana içinde yaşadığı savaş durumu ve maruz kaldığı amborgu orta sınıfını çökme noktasına getirmiş oldu.

Benzer bir dengesizlik, bütün müslümanların ortak yararı gözetilerek hazırlanması gereken projelerin tespitinde bu amacın gözetilmemesi ve bunun sonucunda doğal kaynakların heba edilmesinde görülmektedir. Kaynak dağılımında, tabii sebeplerle dengesizliğin olması kaçınılmazdır; bir ülkede petrol, doğal gaz vb. zengin tabii yataklar olabilir. Ancak geçerli İslâm hukukuna göre bu kaynaklar bütün müslümanların ortak kullanımına açıktır. Söz gelimi Hz. Ömer, Kadisiye savaşıyla Irak topraklarını fethettiği zaman, buradaki toprakları yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla kıyamete kadar gelecek olan bütün müslüman nesillerin ortak malı şeklinde özel bir statüye (fey) bağlamıştı. Öyle ki, bundan haberi olmayan "San'a'daki çobanın bile bu topraklarda hakkı var" demişti. Bunun gibi Türkiye'nin elindeki su kaynakları da İslâm dünyasının genel kullanımına açık tutulmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.): "Su, ateş ve otlakların ortak mal" olduklarını söylemiştir. Ebu Hanife'nin ictihadına göre, "petrol de su hükmündedir". Şu halde suyun veya petrolün müslümanlar arasında bir çatışma ve savaş konusu olmasının müslümanların birliği, yardımlaşma ruhu ve dayanışma mecburiyetleri açısından makul bir temeli yoktur. İslâm'ın hayat verici kaynakları açısından, petrol ve su eğer ümmetin adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre ortak paylaşımını öngörüyorsa, bu iki tabii kaynak, yani petrol ve su üzerinde herhangi bir çatış-

ma sebebinin olmaması gerekir. Karşılıklı alışveriş ve mübadelede tabii kaynaklar hayat verici ve yoksulluğu giderici fonksiyonlar görebilirler.

Bugünkü dünya konjonktüründe, uluslar bazında görülen dengesizliğin bir izdüşümü ülkeler arasında da görülür. Mesela, fert başına düşen millî gelir esas alındığında, İslâm dünyasında sadece 16 milyon Arap refah toplumu içinde yer almaktadır. Oysa İslâm dünyasının bu 16 milyon Arap'tan ibaret olmadığını biliyoruz. Açıktır ki, İslâm dünyası önünde acil çözüm bekleyen can yakıcı problemlerden biri, giderek yaygınlık kazanmakta olan yoksulluk, hatta bazı ülkelerde gözlenen kitlesel açlık tehlikesidir. Baz aldığımız ülkelere fert başına düşen millî gelirlerine göz attığımız zaman durumun vehameti açıkça ortaya çıkar. Söz gelimi, Endonezya'da fert başına düşen millî gelir 550 dolar, Türkiye'de 2500, İran'da 3853, Pakistan'da 370, Mısır'da 630, Cezayir'de 2110, Nijerya'da 270, Bangladeş'te 185 ve Suriye'de 1020 dolardır.

Bu nisbet İran, Türkiye, Suriye ve Cezayir'de görece bir artış gösterir, ama bu bile insanca yaşamak için yeterli olmaktan uzaktır. Oysa İslâm dünyasının kaynakları ortak projelerle ve uygun yollarla kullanılacak olsa, bu yoksulluk geniş ölçüde sorun olmaktan çıkar.

3. Bütün İslâm dünyasında ve özellikle Arap ülkelerinde eğitim seviyesi oldukça düşük bir seyir izlemektedir. Örneğin Arap aleminde kadınların ancak % 23'ü okuma yazma bilmektedirler. Genelde ne modern eğitim kurumları eğitim seviyesini yükseltebilmiş ne de geleneksel medrese sistemi fonksiyonunu yerine

getirecek gücünü koruyabilmiştir. Bu tablonun tek istisnası, İran'ın Kum merkezli medrese sistemidir. Bu geleneksel eğitim kurumu 60 bin öğrencisiyle hala canlılığını korumaya devam etmektedir. Tasfiye edilmek istenen eski kurumların yerine yenilerinin ikame edilmemesi, bu sorunun temelinde yatan önemli bir nedendir. Ükelere göre okuma yazma oranı önümüze şu tabloyu çıkarmaktadır.

Endonezya'da okuma yazma oranı % 77; Türkiye'de % 80,7; İran'da % 54; Pakistan'da % 35; Mısır'da % 50,4; Cezayir'de % 57,4; Nijerya'da % 49,7; Bangladeş'te % 35,3 ve Suriye'de % 64,5'tir.

Endonezya ve Türkiye'deki nisbetler olumlu yönde gözüke bile, İslâm ülkelerinin genelinde hayli olumsuzdur. Buraya almadığımız bazı ülkelere de bu nisbetler bazan 20'ler seviyesine düşüş kaydeder.

4. İslâm dünyasındaki siyasi hayatın hiç de iç açıcı olmadığı hususuna yukarıda değinmiştik. Demokrasi ve seçim sisteminin geçerli olduğu ülkeler dahil olmak üzere, bütün İslâm dünyasındaki rejimlerin ana karakteri baskıcı ve totaliterdir. Türkiye ve Pakistan gibi ülkelere neredeyse periyodik zamanlarda askeri müdahaleler olmakta, diğer ülkelere ise sürgit müdahale rejimleri bulunmaktadır. İran'ın yeni denemekte olduğu siyasal modelle ne türden sonuçlar alacağını ancak orta gelecekte ve deneysel olarak anlamak mümkün olacaktır. Şu var ki İran'da devlet, "Modern" yapısını ve kurumsal özelliklerini korumaya devam etmektedir.

Bu bağlamda şunu söylemek mümkün: İslâm dünyasındaki rejimlerin baskıcı ve katılıma kapalı karakteri, her türlü bireysel ve toplumsal gelişmenin önünde duran engellerin başında gelmektedir.

5. Kaynakların kullanımında ortaya çıkan sorunlar: Yukarıda İslâm dünyasında ekonomik alandaki eşitsizliğe değinmiştik. Bunun altı çizilmesi gereken bazı sebepleri var:

a. Batılı güç merkezlerinin, şimdi büyük küresel şirketlerin öngörülerini doğrultusunda yapılan yatırımlar ve bu yatırımların topluma herhangi bir katkı sağlamaması.

b. Modernleşme çabasının bir sonucu olarak gösterişe dönük projeler için yapılan harcamalar. Söz gelimi toplumun iktisadi hayatının iyileşmesiyle doğrudan ilgisi olmayan büyük hava limanlarının inşası, kültür merkezleri, spor tesisleri, saraylar, beş yıldızlı oteller, turizm tesisleri vs..

c. Ağır sanayi gibi emek yoğun, çevreyi kirleten, hantal ve kâr marjı hayli düşük sanayi politikalarında ısrar edilmesi. Bu, Batının gelişmiş sanayiine ara mal üretmek gibi uluslararası manipülasyonlara açık ve elverişli olduğundan, bilhassa Batı ve sanayileşmiş ülkeler tarafından adeta dikte ettirilmektedir.

Bunun doğal sonucu olarak,

6. Batının desteğinde kurulan ve ayakta duran rejimlerin petrol, doğal gaz ve diğer yeraltı ve yerüstü servetler, kaynaklar yok pahasına sanayileşmiş ülkelerin kullanımına sunulmakta ; böylelikle kaynaklardan yoksul müslüman toplumlar değil, refah toplumları yararlanmaktadır. Bunun en açık örneği petrol fiyatlarında gözleniyor. 1979 yılında petrol fiyatları 35 dolardı. 100 dolar ve üstünde olması gerekirken bazan 20 doların altına düşmektedir. Oysa 1979'dan bu yana Batının ürettiği mamül madde ve ürünlerin fiyatlarında astronomik artışlar olmuştur.

Belki buna, yanlış tespit edilen ve özellikle uygulamaya konan sosyal politikaları da eklemek gerekir. Bu politikalar da modernleşme projeleriyle yakından ilgilidirler.

İslâm dünyasının genelinde modern ve kalkınmış bir hayat tutturulduğunu göstermek için, üretmediğini tüketmeye alışmış toplum biçimleri ve bilinçsiz, sonradan görme kitlelerle karşı karşıyayız. Önerilen bu gösterişe dönük yaşama tarzının gerekli kıldığı standartlar, İslâm dünyasının bilinen maddi ve tabii kaynaklarını fazlasıyla aşmaktadır. Ancak hükümetler bu politikalarda ısrarlı davrandıklarından, her sene açık veren ödemeler dengesi borçlanmalar yoluyla kapatılmak istenmekte, bu da haliyle siyasi ve askerî bağımlılığı beraberinde getirmektedir. Kamu harcamalarının çoğu askeri alanlara gitmekte, savurganlık, yolsuzluk ve usulsüzlük siyasi ve ideolojik gerekçeler dolayısıyla denetimden uzak tutulmaktadır.

İslâm ülkelerinin sırtındaki dış borç kamburundan birkaç örnek verelim:

Endonezya'nın 1990 yılı verilerine göre toplam dış borcu 53,1 milyar dolar; İran'ın 6; Pakistan'ın 18,5; Mısır'ın 48,8; Cezayir'in 26,1; Nijerya'nın 32,8; Bangladeş'in 10,7; Suriye'nin 5,2 milyar ve 1996'da Türkiye'nin 75 milyar dolardı. 2002 yılında Türkiye'nin iç ve dış borcu bir yıllık toplam milli gelir hasılası seviyesine, yani 200 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır.

Bir başka ciddi sorun, tamamen siyasi ve ideolojik nedenlerle tercih edilen bu kalkınma programlarının

yürütülmesi işinin, toplumun en dejenere, sorumsuz ve köksüz zümrelerine ihale edilmesidir. Devletler batılılaşma veya modernleşme uğruna, toplumun tarihi, kültürü ve değerler sistemiyle hiçbir olumlu ve barışık bağı olmayan bu zümreleri mali, ekonomik ve bürokratik yollarla desteklemektedirler. Çoğu ülkede uygulanmakta olan devletçi politikalar bu esasa matuf tesbit edilmişlerdir. Devletler, sistemli olarak toplumun bir bölümüne kaynak transfer ederken, aynı zamanda bu zümrelerin ideoloji, kimlik ve belli bir yaşama biçiminin de üstlenmesi misyonunu yüklenmelerini istemektedirler. Cabiri'nin deyimiyle geleneksel toplumdaki 'ganimet'e dayalı sistem modern formlara bürünerek devam ediyor.

Devletin kaynak kontrolünden hangi kesimlerin yararlandığını, bugünkü devlet zenginlerine ve devlette sırtını dayamış zümrelere bakarak anlamak mümkündür. İslam dünyasında bu durum aynı zamanda siyasal yabancılaşmanın, devletler ile halk arasında yaşanmakta olan gerilimin ana sebepleri arasında yer alır.

Çünkü açık ki, servetini ve sosyal statüsünü devlete ve devletin kendisine tahsis ettiği kaynaklara borçlu olan bu zümreler, siyasi, bürokratik ve askerî güçlerle sürekli bir ittifak içinde olmak ve dolayısıyla halka karşı durmak zorundadırlar. Bu, aynı zamanda bu zümreleri dış güçlerle iş birlikçi konumuna düşüren trajik bir durumdur da.

7. Sunî ulus devletlerin doğurduğu sorunlar: Bu sorunların başında bir İslâm Birliği fikrinin devamlı surette ve sistemli bir şekilde bastırılması ve bunun

mümkün olmayan ütopya şeklinde insanların bilincine aktarılmasıdır.

Bilindiği gibi ulus devletlerin kuruluşundan sonra, bu devletlerin sunî sınırları içinde kalan topraklar üzerinde etnik ve mezhebi çatışmalar başlamış, bu çatışmalar günümüze kadar devam edegelmiştir. Bunun böyle bir sonuca yol açması kaçınılmazdı; çünkü farklı etnik grupları veya mezhepleri asimile edip yekpare bir toplum oluşturma düşüncesi ulus kavramını kurucu ideoloji alan devletin tabiatından kaynaklanan zorlayıcı bir eğilimdir.

Bütün bunlara bağlı, ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra, tarihte birer ticaret ve kültür merkezi olan çok sayıda şehir, sınırda kalması dolayısıyla canlılığını kaybetti, bu da yoksulluğun görece yayılmasına, tarım ve hayvancılığın zayıflayıp zamanla yok olmasına ve bu arada göç ve hormonal kentleşmelere yol açtı.

8. Kimlik krizi: Son olarak yaygın ve köklü bir kimlik krizinden söz edebiliriz. Bu sorunun öellikle analitik bir çerçevede ele alınması ve doğurduğu sonuçlar itibarıyla teşrih masasına yatırılmasında zaruret var. Çünkü birçok toplumsal rahatsızlığın ve patolojik davranış biçiminin gerisinde bu sorunun varlığı yatmaktadır. Her alanda gözlenen bu yaygın kimlik krizi, genel bir yetersizlik hali, entellektüel cesaretsizlik ve bilimsel performans eksikliğine yol açmaktadır. Neredeyse iki yüzyıldan beri, İslâm dünyasının bilim, sanat, düşünce alanında evrensel ölçekte bir değer ortaya koyamaması ve hep başkalarını taklid etme ya da Batının ürettiği kültür, bilim ve düşünceyi tüketmeyle yetinmesi bunun başlıca göstergesidir.

Dünya Kurulurken İslâm Dünyası da Kurulur

İlk defa 1980 yılında ve Lizbon'da işlevsel alanları tespit edilen Yeni Dünya Düzeni, 1990'lara gelindiğinde global anlamda geniş ve kapsamlı bir değişimi öngören radikal bir kavram olarak gündelik dilde yerini almış oldu.

1989'da Sovyet sisteminin çöküşü ile Doğu Bloku'nun dağılması ve 1991'de ABD'nin şemsiyesi altında toplanan 28 ülkenin Körfez krizine yaptıkları askerî müdahale, bu kavramın siyasi içeriğine işaret eden iki önemli olaydır. Sovyet sisteminin çökmesi ile Doğu Bloku'nun dağılması artık ideoloji ve toplumsal sistem arayışında liberalizmin kendi başına ve alternatif-

siz olduğunu gösterirken, Körfez Savaşı, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve geçerli bir istikrarın kurulması alanında Amerika'nın tek başına veya en azından lider ülke konumunda sorumluluk almaya aday olduğunu gösteriyordu. 11 Eylül ve Afganistan'a yapılan müdahale bütün bu tezlerin bir teyidi oldu.

Bu şu demektir: Yeni dünya düzeninde bütün alanlar tek bir kutbun (ABD'nin) öngörülleri doğrultusunda serbest piyasa ekonomisi ve parlamenter demokrasinin parametrelerini esas alarak örgütlenecektir. Bu, kuşkusuz uluslararası siyasi coğrafyanın bugünkü sınırlarını zorlayan önemli bir gelişmedir.

Doğaldır ki, insanoğlunun aktif bir özne olarak rol aldığı hiçbir olay, önceden planlandığı gibi gelişemez. Her zaman ihtimal hesapları içinde yer almayan farklı faktörlerin etkili olduğu gelişmeler beklenir. Yeni dünya düzeninin veya bu çerçevede kavramsallaştırılmakta olan küresleşmenin işlevsel alanlarını tespit edenler, bu türden gelişmelere ihtimal hesaplarında ne oranda pay ayırdıklarını bilmiyoruz; ancak herkes gibi şunu gözlüyoruz ki, yeni dünya düzeni beklendiğinin aksine çok daha sancılı ve acılı süreçlerden geçecektir. Nitekim hızla sürüp giden çatışmalar bunu doğrulamaktadır.

Bu bağlamda akla gelen iki soruya tatminkâr cevaplar bulmalı:

1. Acaba 1989'a kadar dünyanın iki kutbundan biri olan Batı'nın önemli ortağı olan Avrupa ve bu arada şimdilerde elde ettiği üstün ekonomik performansı ve Balkanlar'a uzanan hinterlandı ile öne çıkan Almanya, bu tek kutuplu dünyada, ABD'nin koruyucu şemsiyesi altında ve kendisine uygun görülen rolle yetinecek mi? Avrupa Birliği'nin Fransa ve Almanya'dan başlayarak ortak bir ordu ve Avrupa'ya özgü bir savunma sistemi geliştirme yönündeki girişimleri bu konuda ciddi istifhamlara yol açmaktadır. Her ne kadar Avrupa ile Amerika "Batı" çatısı altında toplanan ortak bir kültür, medeniyet ve sosyo-ekonomik sistemlere sahip iseler de, Avrupa'nın genelinde Amerika'nın süren askerî vesayetinden kurtulma eğilimlerinin giderek güçlendiğine tanık olunabilir. Hatta bu eğilimler Amerikan kültürü ve hayat tarzına karşı ilke düzeyinde kurumsal öngörülleri güçlü olan kültürel alanlarda bile gözlenmektedir.

Belki Almanya ile ABD arasında baş gösteren rekabeti de bu eksene oturtmak mümkün. Almanya Körfez Savaşı'na ABD'nin şemsiyesi altında toplanan

koalisyona katılmamak ve Orta Avrupa ile Balkanlar da sergilediği farklı tutumuyla ABD'nin önderliğinin ve tek kutuplu ekseninde kurulmak istenen yeni dünya düzenine ilişkin önemli rezervleri olduğunu dolaylı yollardan belli etmiştir. Bu durum; BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeliğine kendini aday göstermesiyle iyice belirginleştiğine göre, bundan sonraki gelişmelerde ABD yanında yepyeni bir Almanya faktörünü hesaba katmamızı gerektirmektedir.

2. Yeni Dünya Düzeninin global politikalarını çizenlerin, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kuşkusuz baş gösterecek etnik çatışmaların ihtimal hesaplarını yapmışlardır. Ne var ki 90'lı yılların ilk çeyreğini dolduran ve giderek şiddetlenen bu çatışmaların hemen sona ermeyeceği anlaşılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra totaliter ve baskı rejimleri altında susturulan, tarihsel farklılıkları bastırılan etnik topluluklar, şimdi oldukça geniş alanlara yayılan talepleriyle yeni istikrarsızlıklara sebep olmaktadır. Yeni dünya düzeni kavramının bu çatışmalara hangi yatıştırıcı faktörleri harekete geçirecek son vereceği, birbiriyle kesin olarak çelişen talepleri hangi ortak paydada toplayacağı konusunda ciddi ve kaygı verici belirsizlikler var.

Geçmişte tehcir ve tenkil politikalarıyla yerlerinden edilen geniş ve kalabalık topluluklar ile bunların asıl yurtlarında yaşayanlar arasında baş gösteren çatışmalara şimdi birtakım ulus devletlerden kopup başka ulus devletlere bağlanmak isteyenler veya kendi başlarına federe ya da ulus devlet olmak arzusunda olanlar eklenmiştir. Elbette her etnik grubun bir ulus devlet olması halinde BM'ye üye devlet sayısını bir anda binlerle ifade edilebilecek bir seviyeye çıkaracaktır. Bu, tarihte asla mümkün olamamış ve bundan sonra da mümkün olamayacak bir durumdur. Ne var ki, modernitenin ürünü olan ulus devlet böyle bir sorunu yarattı ve şimdi bizzat ulus devletin kendisi büyük bir güçsüzlükle karşı karşıya gelmiş oldu.

Yeni dünya düzeni ise globalleşmeye paralel çözüm olarak demokrasiyi önermektedir. Oysa temelde bir çoğunluk rejimi olan ve halen kültürel ve toplumsal çoğulculuğa karşı direnç gösteren Batılı demokrasi modeli bu soruna köklü ve kalıcı bir çözüm olmaktan çok, herkese kendi sayısal çokluğuna göre katılım imkânı tanıyan misyonuyla etnik kimliklere legalite kazandırmakla yetinmekte ve fakat farklı etnik ve dinî kimliklerin başkaları tarafından asimile edilmeden

nasıl süreceği, ifade edilip barışçı bir temelde katılım da bulunacağı konusunda susmaktadır.

Öyle görünüyor ki, ulus devletleri çatlatıp küreselleşme sürecine sokmayı amaçlayan Yeni Dünya Düzeni, daha uzun süre bu etnik çatışma ve kabaaran, hatta kışkırtılan milliyetçilik savaşları karşısında sadece seyirci kalmakla yetinecek ve fakat geçici pragmatik çıkarlar ve kısa vadeli politik ve stratejik hesapları ön plana çıkararak manipülasyon yolunu seçecektir. Bu ise, giderek daha çok sayıda insan kanının dökülmesine yol açan etnik çatışmaları durdurması bir yana, aksine daha da hızlandırıp şiddetlendirecektir.

İslâm Dünyası İçin Bir Proje

Yeni Dünya Düzeni kavramına bağlı olarak gelişen küreselleşmeye paralel geniş ölçekli bölgeselleşme olgusu da ön plana çıkmaktadır. Buna yeterince değindik. Küreselleşme, politik ve ekonomik anlamda tek kutuplu olarak tasarlanan yeni dünyanın özellikle Amerika'nın önderliğinde tek bir pazara doğru mal, sermaye, bilgi ve teknolojinin serbest dolaşımına açık tutulmasıdır. Bu hemen gerçekleşmesi mümkün olan bir hedef olmadığından, uzun vadeli, güvenli ve rasyonel işleyen bir süreci gerektirir. Bu süreç; doğal ve kaçınılmaz olarak bölgeselleşme fikrini gerekli kılmaktadır. Bölgeselleşmenin yakın ve orta gelecekte yeni kutuplara yol açmayacağından şimdiden emin olamayız. Şu var ki AB, BDT, Uzak Doğu, Kuzey ve Güney Amerika'da mal, sermaye ve ticaretin serbest akışını öngören ve zaman içinde gümrük duvarlarını sıfırlamayı amaçlayan yeni ekonomik ve ticari örgütlenmelere doğru dikkat çekici bir gidış gözleniyor.

Şüphesiz bölgeselleşme fikrinin arkaplanında ticaret ve ekonominin belirleyici faktörler olarak kendi başlarına yattığı veya yeni entegrasyonların sadece maddi ve ekonomik temelde gerçekleştiği düşünülemez. Yeni ekonomik pazarlar etrafında toplanan ülkelerin tarihsel, coğrafi, kültürel ve sosyal özellikleri de hayli önemlidir. Bu, yeni coğrafi geniş mekânlar üzerinde kültürel ve sosyal yapıların söz konusu entegrasyonlardaki payı ekonomi ve ticaret kadar önemli, hatta daha belirleyicidir. Şu halde, eğer gelecekte yeni dünya düzeninin öngördüğü tek kutuplu homojen evrensel devlet fikri başarısız kalacaksa, bugünkü bölgeselleşmeyi doğuran ülkelerin benzer kültür, sosyal ve ekonomik yapıları yeni ve çok kutuplu bir dünyanın

profilini şimdiden çizmektedir. Bu durum, her ülkenin bölgeselleşmeye doğru giderken, kendi kültürel ve tarihsel havzasını doğru seçmesini gerektiren stratejik bir konudur. Bugünden yerini veya kümesini yanlış seçmiş bir ülke, yarın dünyanın yeniden bölünmeye uğrayacağı bir süreçte ya tamamen işlevsiz bir konuma düşebilir veya tarih dışına itilebilir. Bu, bugün bölgesini yanlış seçmiş ülkenin ölüm fermanını kendi eliyle imzalaması demektir.

Bu perspektiften, ortak ve benzer kültürel ve sosyal yapılara sahip olmayan Karadeniz çevresinde yer alan ülkelerin bir araya gelip bir pazar oluşturmaları mümkün görünmemektedir. Nasıl Türkiye'nin tarihî mirasını reddedip, AB'ye katılması irrasyonel bir girişim ise, bunun gibi Rusya ve Türkiye'nin ortak bir pazar etrafında toplanması da irrasyonel bir girişimdir. Tarihsel olarak Rusya ve Osmanlı'nın devamı olan Türkiye iki ayrı kutuptur ve bu iki ayrı kutbun otantik kökleri ve farklılıkları vardır. Aynı şey Türkiye ve Avrupa için de söz konusudur.

Bu hiç bir şekilde Türkiye ile Rusya veya Türkiye ile Avrupa ülkeleri veya AB arasında çok yönlü ve organik ilişkilerin olmayacağı; siyasi, iktisadi ve kültürel birleşmelerin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez.

Bu bağlamda AB ile BDT'dan Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Beyaz Rusya'nın doğru seçimlerde buldukları söylenebilir. Uzak Doğu'nun Kaplan Ülkeleri ile Kuzey ve Güney Amerika'daki yeni pazara taraf ülkeleri de bu doğru seçimde bulunmuş ülkeler kategorisine dahil edebiliriz.

Ancak İslâm dünyasına sıra geldiğinde, oldukça ciddi sorunlar ve buna bağlı tedirginlik verici belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. İslâm dünyası 1,5 milyara varan nüfusu ile Endonezya ve Malezya hariç, Doğu Türkistan'dan Bosna'ya uzanan bir kuşak üzerinde coğrafi bakımdan birbiriyle irtibatlı ve kültürel bakımdan kendine özgü yekpare bir havza teşkil eder. Böyle bir havza hesaba katılmadan ne küreselleşme ne bölgeselleşme politikaları çizilebilir. Bu havzanın ortak paydasını İslâm tarihsel ve kültürel anlamda oluşturmaktadır. Din olarak farklılık arzeden, ancak İslâm

coğrafyasında yer alan kimi topluluklar da bu ortak paydanın dışında düşünülemez. Yunanistan, Bulgaristan vb. Lübnan hıristiyanları kadar bu coğrafyanın kültürel çerçevesinin çizdiği yeni bölgeselleşmenin ortaklarıdır. Aradan geçen uzun zamanlara rağmen Yunan halk kültürü ve örfünün, Anadolu halk kültürü ve örfüyle halen gösterdiği benzerlik bunun yaşayan canlı kanıtıdır. Bu da gösteriyor ki, İslâm havzasında yer alan gayr-ı müslim cemaat ve toplulukların uzun vadeli çıkarları Batı ile değil bu bölgede yaşayan müslüman halklarla örtüşmektedir.

Bu havzadaki gayr-ı müslimlerle müslümanların ortak noktaları bu seviyede benzerlik gösterirken, müslüman halk ve toplulukların kültürel, sosyal yapıları ve ekonomik çıkarları yönünden tamamiyle örtüşmesi elbette şaşırtıcı değildir.

İslâm havzasının engin coğrafyasında farklı etnik kökene mensup müslümanların birbirlerini din temelinde kardeş görmeleri ve bu temelde ortak kültürel değerlerin sosyal yapıları benzeştirmesi önemli bir olgudur. Bu, birbirine bağlı ve bağımlı müslüman bölgelerin doğrudan veya dolaylı birleşmeleriyle ortaya çıkacak bir İslâm Birliği'nin önemi küçümsenemeyecek manevi kökünü teşkil etmektedir. Ancak, bu sağlam manevi kök üzerinde politik ve ekonomik çıkar birliği sağlanabilir. Bu "çokluk içinde birlik (Kesrette Vahdet)"tir ve birlik (ittihad) hiçbir zaman farklı mezhep ve etnik kimliklerin yok sayılması veya hakim bir kimliğin içinde eritilip ortadan silinmesi anlamına gelmez.

İslâm âlemini, cennette kökü yukarıda, dalları aşağıda bir hayat ağacına benzetirsek, kökleri kutsal ve manevi değerleri, gövdesi ümmet, ana dalları bölgeler, bu ana dallardan çıkan ara dallar etnik kimlikler, mezhepler, diller ve yapıları her biri kendi dalından gövdeye ve köküne bağlı müslüman bireylerdir.

Eğer bu metafor vakti anlatmaya uygunsa, Kur'an ve Sünnet'ten (kök/asl) neşet eden gövde (ümmet)nin şimdilik altı ana dala ayrıldığını veya İslâm havzasının altı ana bölgeden teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Bu bölgelerin her birisi geniş kapsamlı bir konfederasyon olarak düşünülebilir:

1. Cakarta: Endonezya ve Malezya bölgesi,
2. Buhara: Orta Asya İslâm cumhuriyetleri ve Doğu Türkistan,
3. İslamabad: Pakistan, Bangladeş, Afganistan ve Kuzey Hindistan,
4. Tahran: İran, Azerbaycan ve Basra,
5. Kahire: Afrika,
6. İstanbul: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu.

Bu kutsal ağacın her bir ana dalı, ana dallara ayrıldığı için havzayı oluşturan her bir konfederasyon kendi içinde alt bölgelere veya federe parçalara bölünebilir.

Söz gelimi İstanbul'un merkez olduğu Konfederasyonun çatısı altında Saraybosna, Tiran, Ankara, Diyarbakır (Musul), Şam, Kudüs, Cidde, vb. federe bölgeler toplanabilir. Ve eğer bu ümmetin bir manevi merkezi olacaksa -ki elbette olacaktır- bu merkez Medine olmalıdır. Çünkü bu, katılım temelinde çoğulcu bir ümmet projesi olduğundan, tarihte ilk defa bu projeyi ortaya çıkarıp hayata geçiren bu ümmetin ebedî lideri Hz. Muhammed (s.a.v.) olmuştur ve o dinin evrensel bir medeniyete örnek mekân (yatak) olması anlamında Yesrib'e Medine ismini vermiştir. Mekke'yi fethettikten sonra yine bu şehre dönüp, buradan ebedî âleme irtihal etmiştir.

İletişim ve ulaşımın baş döndürücü bir hızla geliştiği çağımızda federe bölgelerden seçilen temsilcilerin konfederasyon merkezini dönüşümlü olarak yönettikleri gibi, ana merkez de konfederasyondan seçilen temsilciler tarafından dönüşümlü olarak yönetilebilir.

Konfederasyon merkezleri ise, sahip oldukları coğrafi, maddi ve uluslararası özellik ve potansiyel imkânlarına göre siyasi, ticari, kültürel merkezler olabilir; hangi yerin hangi alanın cazibe merkezi olacağını zaman ve gelişmelerin kendisi tayin edecektir.

Bu proje (aynı zamanda ütopya), somut bütün önerileriyle tartışmaya, geliştirilmeye ve eleştiriye açık olmasına rağmen, bugünkü uluslararası konjonktürel değişim, içinden geçmekte olduğumuz krizin önümüze koyduğu realite ve bağlı olduğumuz temel dinî varsayımlara uygundur. Ama parametreleri tarihsel tecrübemizle örtüştüğü halde onu aşan niteliktedir.

Uluslararası konjontür, küreselleşmeye paralel olarak bölgeselleşme fikrini önplana çıkarmakta, bu da İslâm havzasında yer alan ülke ve toplulukların gelecekte nasıl harmanlanacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bugünkü realitemiz, var olan statükonun daha uzun süre devam edemeyeceğini yeterince anlatıyor. Tarihsel tecrübemiz, Ortadoğu'daki müslüman halkların sınırları masa üzerinde çizilmiş devletler tarafından değil, eyaletleri içeren büyük devletler ve imparatorluklar tarafından yönetildiğini gösteriyor. Yeni Dünya Düzeni kurulurken, müslüman halkların katliamlar seviyesinde uğradığı mağduriyetlere dünyanın duyarsız davrandığını açıkça ortaya koyuyor.

Bütün bu olaylar ve gelişmeler İslâm dünyasını birlik olmaya zorluyor. İslâm Birliği'nin üzerinde yükseleceği bu projede, Yahudilere, Ermenilere, Hıristiyanlara ve başka dinden olan herkese de yer var. Kendi kök-paradigmalarına bağlı kaldıkları sürece Müslümanlar tarihte hiç bir zaman dinî ve etnik arındırma türünden yüzkızcırtıcı politikalara başvurmadı; bugün ve yarın da başvurmayı aklından geçirmez. Tarihsel tecrübemizin demokratik katılım çerçevesinde zenginleşmesi, bizim insanın siyasi kültürüne katabileceğimiz en büyük zenginliktir. Bu çerçevede gayri müslimlerin müslümanlarla eşit haklara sahip insanlar olarak bir arada yaşamamaları için hiç bir sebep yoktur.

Belki birçok kişi bütün bu anlattıklarımı bir "ütopya" olarak görebilir. Ütopya olması onun gelecekte ortaya çıkması muhtemel resme engel teşkil etmez. Burada işaret ettiğimiz var olan, hepimizin içinde büyük acılarla yaşadığımız İslâm ülkesi, yani Daru'l-İslâm'dır. Bu ülke somuttur, nesnelidir ve Roger Garaudy'nin deyimiyle milyonlarca mü'min erkek ve mü'min kadının kalbinde kutsal bir ideal olarak yatmaktadır. Medine Vesikası'yla tarihte ilk defa bu dinin Peygamberi bu idealin somut ve pratik örneklerini gösterdi; dünyanın yöneldiği istikamet bu idealin sadece mümkün değil, fakat zaruri olduğuna da işaret etmektedir.¹

¹ Bu yazı, "Ortadoğu'dan İslam Dünyasına" (İst., 1996) adlı kitabımızın son bölümü temel alınarak yazılmıştır.

MAVİ AĞAÇ

Büyükręitpařa Caddesi, No. 22/39 Vezneciler-İstanbul tel. 0212. 528 52 32 faks 0212. 519 41 92 (İstanbul Kitap Kültür Merkezi)

şiir

Cem Karaca

gazal

Bir kazma ve bir kürek çalsın

Cenaze marşımı

İstemem elenk falan filan

Dostlar şayet varsalar da gelmesinler.

Neme lazım, yađmurlu olur hava...

muhtar cem karaca

GENEL DAĞITIM

ARTI

CAĞALOĞLU

0212. 526 70 13

0212. 512 09 14 (Faks)

KADIKÖY

0216. 418 35 43

0216. 349 58 55 (Faks)

İSLÂM'IN GELECEK YÜRÜYÜŞÜ

İBRAHİM GHARAYBAH

Türkçesi: Tefik Emin

Islam ümmetinin gelecekte oynayacağı kültürel rol büyük önem taşıyor. Topluları ve devletleri yeni temeller üzerine oturtan hızlı ve etkili değişimler gerçekleşiyor. Bu yeni dönüşümler İslam ümmetinin, kurumlarının ve bireylerin rollerinin yeniden belirlenmesini ve de ortaya çıkan yeni imkan ve zaafların değerlendirilmesini gerekli kılıyor. Bu mesele, İslami mücadelenin davet ve diriliş yönünü yeniden gözden geçirme fırsatı verdiğinden son derece önemlidir. Bu, kazanımların ve başarıların zaaf ve sağlamlıklarını da göz önüne alarak konularının yeniden tayin edilmesine; hareket ve projelerin gerekli hedefler ve önceliklere göre yeniden düzenlenmesine yardımcı olacaktır. Aynı zamanda projelerin kesintisiz, hatasız olmasını ve birbirini tekrar etmemesini ve en az çaba ve harcama ile gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Hicri on dördüncü yüzyılı geride bırakırken, İslam ümmeti rönesans ve yeniden yapılanma yolunda önemli adımlar attı; ve yine önemli başarılar elde etti. On beşinci yüzyılın başlarındaki İslam ümmeti bir yüzyıl öncesine göre çok daha iyi görünüyor. Ancak hala gerçekleştirilmesi gereken diğer birçok hedef, aşılması gereken birçok aşama ve karşılanması gereken birçok tehditkar ve zayıflatıcı tehlike ve problemler mevcut.

Bu çalışma özetle İslam ümmetinin yeniden yapılanma ve yeniden diriliş yürüyüşünün haritasını gözden geçirmeyi hedefliyor. Sonrasında ise, yazarın İslam ümmetinin insanlığa tanıklık eden rolünü yeniden kazanması ve diğer milletler arasındaki gerçek yerini alması için gerekli olan uyanışı konusunda ulaştığı fikirler ve yaptığı öneriler ışığında bir sonraki haritayı ve medeniyetlerde ve toplumlarda meydana gelen değişimleri anlamlandırmaya yardımcı olmayı hedefliyor.

İslam Ümmetinin Genel Görünümü

İslam ümmeti belki de geçtiğimiz yüzyılda, tarihlerindeki en kötü durumu yaşadı: Zayıflık, cehalet, entelektüel saldırılar ve askeri işgaller. Ancak ümmet kendisini askeri işgallerden kurtarmasını ve belli oranda bağımsızlığını kazanmayı başardı. Entelektüel saldırı trendi geriledi ve kapsamlı bir İslami uyanış gerçekleşti.

İslam ümmeti bir yüzyıl önce erişmeyi hayal ettiği birçok şeye bugün ulaşmış görünüyor. İslam ümmetinin gerçekleştirdiği ilerleme bunun kanıtı niteliğinde. Bu ilerleme önceleri alimler ve yeniden yapılanma önderleri tarafından yürütülen yeniden yapılanmaya dönük projeler ve girişimler ardından da Müslüman gençliğin genel eğitimini ve yüksek eğitilmiş Müslümanlar yetiştirmeyi amaçlayan İslami hareketler sayesinde vuku buldu. İslam ümmetinin bugün dünyanın her yerinde güçlü ve dürüst bir biçimde çalışan birçok bilimsel, sosyal ve siyasal kurumu mevcut. Şu kesinlikle söylenebilir ki; İslam, İslami kimlik ve İslam ümmetinin kültürü üzerindeki şüphe dalgası bozguna uğrayarak geri çekilmiştir. İslam ümmeti, yeni bir yeniden yapılanma ve uyanış dönemine girmesini sağlayacak olan dine yüksek derecede sadakat, İslam'a tam bir güven ve dayanma, İslami kültür ve kimliğe sınıksız sarılma gibi özelliklere sahip.

Bugün mevcut olan birçok kurum İslami uyanışı temsil ediyor ve davet ve yeniden yapılanma yolunda hayati rol oynuyor. Bunların örnekleri: uluslararası ve yerel İslami organizasyonlar, İslami bankalar, merkezler, birlikler ve topluluklar, şirketler ve üniversiteler, araştırma merkezleri, gazete ve dergiler, kaset ve İslami giyim mağazaları, gençlerle dolu camiler, Kur'an çalışma ve hıfzeta dersleri, Hacc ve Umre seyahatleri, gelişme

kuruluşları, bağış ve yardım çalışmaları, yetimlere ve fakirlere maddi destekler ve ismini burada zikredemeyeceğimiz daha birçok faaliyet. İslam ümmetinin her ülkesinde ve İslami dünyanın dışındaki her Müslüman toplulukta, bu tür çabaları organize eden kurumlar mevcut.

Bireysellikten birlikteliğe ve kurumsallaşmaya doğru olan bu dönüşüm, İslam ümmetinin kurumsal ve entelektüel deneyim kazanmasını sağladı. İslami uyanış, yalnızca ritüelleri ve ibadetleri gerçekleştiren kaba bir sofuluktan İslam ümmetine ve insanlığa yarar sağlayacak olumlu girişim ve projeler haline geliyor.

Arap ülkelerinde şu an beş yüzden fazla üniversite bulunuyor, hemen hemen bir o kadar da Arap olmayan diğer Müslüman ülkelerde var. Bu üniversiteler okullarda eğitim, camilerde davet, toplumsal hareketlere bilinç ve feraset karakteri verebilecek etkili ve kaliteli mezunlar veriyor. Evkaf bakanlıkları İslam coğrafyasında hizmet veren çok sayıda cami imamı, vaizler, davetçiler ve diğer görevlileri yönetiyor. Ülkeleri geçimleri-

ni, eğitim ve öğretimlerini karşılarken onlar da tam gün çalışıyorlar. Resmi İslami çalışma alanları radyo ve televizyon istasyonları, okullar, askerlik ve güvenlik kurumlarına kadar yayılmış durumda. Bütün bunlar işgücü ve finansman ürettikleri için İslam ümmetindeki dini bağlılığı ve yeniden yapılanma hareketlerini destekliyor.

Tabii ki, İslam ümmeti içerisinde hala geri kalmışlık ve zayıflık manifestoları görülüyor. Bunlar, yeniden diriliş ve yeniden yapılanma gayretlerinin finansmanını, iş dağılımının planlamasını ve öncelikler ve hedeflerin belirlenmesini oldukça zor ve karmaşık bir hale sokuyorlar. Kimi zaman yanlışlar düzeltilemeyecek kadar fazla oluyor.

Müslümanlar artık bir tek milletten ibaret değil, birçok ülkeye bölünmüş durumdadır ve genellikle aralarında anlaşmazlıklar var. İslam Konferansı Örgütü ve Arap Birliği'ni zavallı bir konuma sokan anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmaları mevcut.

İslam ülkeleri, bağımsızlıklarını kazanmalarının üzerinden on yıllar geçmiş olmasına ve geniş insani ve doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen insani gelişme endeksinde hala arka sıralardadır. Gelişmişlik ve yeni-

den yapılanma durumunu gösteren en berbat göstergeler düşük eğitim seviyeleri, yiyecek, ilaç, teknoloji, güvenlik ve savunma gibi ana stratejik alanlarda dışarıya bağımlılık; yaşam ve tüketim biçimleri ve gelişme ve tüketim yönetimi konularıdır.

İslam Ümmetinin Oynaması Gereken Rol

İslam ümmetinin oynayacağı rol üzerinde konuşuyoruz, öyle bir rol ki, özel gruplar, hareketler, hükümetler ya da kurumlar gibi İslam ümmetinin yalnızca bir kısmının gayretleri ile gerçekleştirilecek bir rol değil. Biz kurumların ve bireylerin gelişme ve yeniden yapılanma için kurulacak ağır birer parçası olduğu bütün bir İslam ümmeti amaçlıyoruz. Gerekli olan yalnızca değişik kurum-

ların çalışma ve planlama girişimleri değil, aynı zamanda şunlar da gerekli:

1-Bütün İslam ümmetinin yeni bir kültürel ve sosyal diyalog ortamına sokulması. Grupların, hükümetlerin, kurumların

ve bireylerin çalışmalarının başarısındaki kriter İslam ümmetinin dirilişine ve değişimine olan etkinin ve yardımın boyutlarıdır.

2- Yeniden yapılanma ve diriliş hareketinde güçlü bir ağ kurabilmek için bireylerin, hükümetlerin, sivil ve sosyal kuruluşların yani bütün tarafların çabalarını ve hareketlerini birleştirmeleri gereklidir. Dolayısıyla, bu çabalar dağınık, çelişkili ve kapalı olmamalıdır. Aksi takdirde, verimli sonuçlar almaya dönük olan bu hareket ve projeler ayrılık ve yıkım gibi ters sonuçlara yol açabilir (ve onlar doğru yolda olduklarını zannederler/ El-Kehf: 104).

Dolayısıyla, bu durumda iki ana hedef gerçekleştirilmelidir:

Bu çalışmaların hedeflediği durum nedir?

Bu ağın birer parçası olan hareketler ve görevler nasıl daha aktif, kapsamlı hale getirilebilir ve bunların ortaya çıkaracakları olumlu etkiler ve iyi sonuçları ikiye katlanabilir?

Diğerleri onları seyredirken ve beklerken ya da onlara engel olurken İslam ümmeti içerisinde yalnızca bir grubun bu rönesans yükünü tek başına omuzlaması hem imkansız hem de gereksizdir. Diriliş ve yeniden ya-

pılanma hareketini gerçekleştirmek ve kendi kültürel tanıklık rolünü üstlenebilmek için bütün ümmeti harekete geçirmemiz gerekiyor.

Seçkincilikten Toplumsal Çalışmaya Hiyerarşiden Ağ Çalışmasına

İslami diriliş mücadelesi bireysellikten kurumsal bir yapı haline dönüşürken, bu çabaların seçkinci bir azınlık etrafında toplanmasından çok bütün bir İslam ümmetine yayılması gerekiyor. Buradaki sorun şu; kurumlar ve hükümetler deneyimlerini topluma aktarmalı ki İslam ümmeti sorumlulukları, rolleri ve hareketleri paylaşabilsin. Dolayısıyla, kurulacak ağ bireysel çabaları birbirine bağlayacak ve düzenleyecek, eksikleri kapatacak ve zayıf alanları güçlendirecek bir işlev görecektir.

Bugün davet, yeniden yapılanma ve toplumsal duyarlılık gibi konuların bir grup elitten bütün bir İslam ümmetine aktarılması imkanına işaret eden birçok fenomen ve başarı mevcut.

Camiler insanlarla dolu, ibadetlere ve çeşitli derslere devam edenlerse yirmi yıl önce İslami uyanışın yeni başladığı dönemlerde devam eden belli bir azınlıktan ibaret değil artık. Camilerde olan devamlılık aynı zamanda toplumsal bir manifesto halini de aldı. Aynı şey bir grup elitist tarafından başlatılan ve organize İslami gruplar tarafından desteklenen Hacc ve Umre seyahatleri, hicâb, İslami kasetler ve diğer medya unsurları gibi konular için de geçerli. Bu tür organizasyonlar daha sonra genel bir toplumsal manifesto halini aldı.

İslami uyanış bugün herhangi bir organize İslami grubun olmadığı ülkelere kadar yayılmış durumda. Bu uyanış hareketi herhangi bir İslami grup tarafından etkilenmeyen bazı değişik toplumsal kesimleri de içine alıyor. Bazı Arap-İslam şehirlerinin zengin bölgelerinde tam tesettürlü olmayan hanımların camilerde ibadetlerine ve çeşitli derslere devam ettiği şeklinde anekdotlar aktarılıyor.

İnsanların İslam hukukunu uygulama istekleri sonucunda hükümetle ya da herhangi bir grupla ilgisi olmayan çeşitli yatırımcı ve ticari kurumlar faaliyete geçiyor. Bunların en iyi bilinen örnekleri İslami bankalar ve si-

gorta şirketleridir.

Diğer taraftan, amacı İslami uyanışı desteklemek, buna yol göstermek ve katkıda bulunmak olmayan bir başka fenomen var. Bu fenomen tahrif edilmiş bir din-darlık ve İslam adına yapılan terörist hareketler şeklindeki aşırılıklardır. Bu sorunların boyutlarını yanlış tahmin etmek istemeyiz, ancak bu aşırı gruplar kendi ülkelerine birer düşman olmak ve yeniden diriliş ve gelişmeye engel olmaktan ziyade üretkenlik, yeniden yapılanma ve istikrar gibi unsurların birer ayağı olabilirler.

İslami grupların ve dini cemaatlerin üyelerinin büyük çoğunluğu eğitilmiş, kültürlü ve kendi ülkelerinde ya da Batıdaki üniversitelerden mezun insanlardan oluşuyor. Onlar İslami daveti, toplumu yeniden yapılanma ve gelişme için motive edecek bir yol olarak görüyorlar.

Son derece istekli oldukları konularda yeniden yapılanma programları hazırlıyorlar.

İslam'a olan içten bağlılıkları onlara bu projelerinde itici bir güç sağlıyor ve dolayısıyla masraflarını en aza indiriyor ve vicdanları ile ihtirasları arasında bir uyumluluk yaratıyor.

Hükümetler ve kurumlar İslami davette büyük bir kaynak bulabilirler. Eğer bu kaynaklar iyi birer yatırıma dönüştürülebilirse, harcanan para ve çabalar kısılabilir. Ayrıca verimli yatırımlar, hedeflere ulaşma konusunda daha etkili ve başarılı olmamızı sağlayacaktır. Örnek vermek gerekirse, bu yatırımlar suçlar, uyuşturucu ve aile kurumundaki çözümler ile mücadelede; gönüllü çalışma programlarının, sürdürülebilir bir eğitimin, ailelerin rehabilite edilmesinin, yerel toplulukların, belediyelerin gelişme programlarının ve sendikaların desteklenmesinde kullanılabilir. Bütün bunlarla birlikte en iyi sonuçlar en az masraflarla elde edilmiş olacaktır.

Kültür: Yeniden Diriliş ve Canlılık için Temel İtici Güç

Batıda gelişme üzerine çalışmalar ve UNESCO ile Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan yıllık rapor, Roma Kulübü ve Dünyanın Durumu gibi raporlar gelişme için gerekli olan en önemli faktörün kültür olduğu noktasında birleşiyor. Hepsi gelişmenin yalnızca ekonomik

refah ve büyüme amaçlarına dönük olarak sağlanamayacağı felsefesini savunuyorlar. Bugün birçok ulusal ve uluslar arası kurum kültürün araçsal ve bir eksen teşkil eden role sahip olduğu yeni bir gelişme fikrini oturtuyorlar. Birçok ekonomist sağlık, beslenme ve eğitim gibi hayat standartlarını sosyal, kültürel ve dini değerlerle ilişkilendiriyor. Bu değerleri harekete geçirmek ve korumak ekonomik zenginlikten çok daha büyük bir etkiye sahip.

Daha önce birçoklarının yaptığı gibi, İslami davet ekseninde çalışanlar bunu gerçekleştireceklerdir. Ancak İslam dünyasındaki eğitim ve üretime yönelik planlar ve projeler bu gerçeği şu ana kadar reddettikleri için bu projeler verimsizlik, finansal atık ve büyük kayıplarla neticelendi.

Ekonomik büyüme bir araç ya da vasıta. Bunu başka türlü değerlendirmemiz durumunda iyi bir hayat standardını yakalayamadan büyük kaynak kayıplarına yol açabilir. Üretimde muazzam artışlar gerçekleşti, yiyecek ve ilaçta bolluk arttı ancak her beş kişiden dördünden fazlası ahlaki yozlaşmanın ve anlayışsızlıkların kuşatması altında bulunuyor. İslam dünyasında yüksek bir hayat standardına sahip toplulukların oranı tüm nüfusun yüzde 20'sini geçmiyor. Savaşlar, suçlar ve diğer başıbozukluklar gelişmiş ve zengin ülkelerde dahi insanların hayatının bir parçası haline gelmiş durumda.

Bir Fransız düşünür "*Deneyimsiz/toy maddiyatçılığımız neleri yok etti?*" başlıklı yazıda şunları yazıyordu: "Japonya endüstrileşme için gerekli olan hammadde ve enerjiden yoksun olmasına rağmen neden böylesine hızlı bir şekilde endüstriyel bir ülke haline geldi? Neden mineraller ve diğer kaynaklar bakımından en zengin, bol su rezervleri ve verimli arazilere sahip olan ve kendi kendine yetebilen ülkelerde hala açlık görülüyor? Aynı coğrafi ve doğal şartlara sahip olmasına rağmen nasıl oluyor da kilometre kareye 375 insanın düştüğü Güney Hindistan'da insanlar geçimliklerini sağlayabildikleri halde kilometre kareye dört insan düşen bir ekvatorial

Afrika ülkesinde insanlar yiyecek ve giyecek bulamıyorlar?"

Yazar ekonomiyi yalnızca sermaye, işgücü ve üretim araçlarından ibaret saymanın saflik ve anlayışsızlık olduğu sonucuna varıyor. Din, ahlaki itki, etik ve kültür gibi maddi olmayan etkenlerin milletlerin davranışlarını geliştirdiği ve yatırım ve üretim gibi maddi eksenlerin yönünü belirlediği kesin olarak kabul ediliyor.

Harvard Üniversitesi'nden bir profesör kültürel gelişimin genel anlamda gelişimin temel/ ayrılmaz bir parçası olduğunu söylüyor. Eğer insanlar yaratıcı imkanlarının farkına varmadan ve geliştirmekten mahrum bırakılırsa, bu gelişmeyi engelleyecektir... *Kültür* şeyleri, hedefleri ve çalışma ve üretim araçlarını

anlamak ve anlamlandırmakta hayati bir rol oynuyor.

Buradaki esas soru şu: Çabaların yeniden diriliş için yönlendirileceği ve hedefleneceği kültür hangi kültür olmalı? İslam ümmeti gelişme için uygun hangi kültürel ve sosyal değerlere sahip?

İslam ümmeti diğer bütün milletlerin sahip olduğundan daha büyük bir mirasa sahip. Eğer bu miras aktif bir biçimde yatırıma dönüştürülürse bugün kaynakların boş yere heba olunduğu birçok gelişme hedeflerine ulaşabiliriz.

İslam çalışmaya ve üretime güçlü bir destek veriyor. Müslüman Kıyamet Günü'ne değin, bir ağacı toprağa dikmek için yarışır: "*Son Saat gelişi çattığında sizden biriniz elinizde bir fidan tutuyorsa ve onu ekecek kadar vakti yoksa dahi onu eksin*" (Hadis). Bir Müslüman herhangi bir kimsenin veya bir şeyin yararına çalışır: "*Bir Müslüman herhangi bir şey ektiğinde ya da diktiğinde ondan bir kuş, bir insan veya bir sığır yerse ona ondan sevap vardır*" (Hadis). Böyle bir Müslüman mecburen çalışkan olmalı ve yaptığı işten gurur, yapmadığından ise utanç duymalıdır.

Burada İslam'ın öğretilerinden olan bilginin, çalışmanın, temizliğin, çevreyi korumanın, birlikte çalışma-

nın, cehaletle, yoksullukla ve ahlaki yozlaşmayla mücadelenin gereklerini uzun uzun izaha gerek yok. Ancak, İslam kültüründen çıkarılan ve esas olarak yeniden diriliş için elverişli olan gelişmeye yönelik bazı fikirler ve pratik öneriler sunacağız. Vereceğimiz örnekler gerekli ve mümkün olan bütün fikirleri içermeyebilir.

Gelişmede Ortaklık(lar)

Hükümet ve devletlerin dünya genelinde vatandaşlara temel hizmetleri vermeyi bıraktığı, refah devletlerinin sonunun geldiği bir dönemde gelecek için en iyi alternatif ortaklık; projeleri ve programları olacaktır. Artık yer yer vatandaşlarının üçte ikisinin devlete bağımlı olduğu "En büyük İşveren Devlet" olduğu bir fenomen daha fazla varolmayacak. Küreselleşme ve özelleştirme vatandaşların, özellikle de alt ve orta sınıfın sahip olduğu temel hizmetlerin gerilemesine neden oldu.

Öngörülen alternatif; sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve konut gibi gerekli temel hizmetleri sağlamak amacıyla projeler, programlar ve kurumlar ortaya koymaktır. Bunlar ne kar amaçlı şirketler tarafından desteklenen yatırımlar, ne hükümet destekli ücretsiz hizmetler ne de destekleyen kurumların olağanüstü zarar ettiği proje ve programlar olacaktır.

Bu fikir bir anda ve bir yerde ortaya çıkan yeni bir şey değil; birçok zaman ve mekanda başarıyla uygulanmış bir fikir. Ancak şu an gerekli olan şey bu programların insanlara hizmetin birincil kaynağı olması ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde yaygınlaşması ve genişlemesidir.

Ümmet bu projelere çeşitli kuruluşlar, sendikalar ve finansal destek sağlayacak topluluklar kurarak katılabilir. Hükümetler, belediyeler, sendikalar, ortaklıklar ve sivil kuruluşlara kaynak ve hizmet sağlamak amacıyla yasalar çıkaracak, kamu hizmetlerinden yararlandıracak ve arazi, vergi muafiyeti gibi kolaylıklarda bulunacaklar.

Dikkate alınması gereken en önemli meseleler arasında, insanları bu gibi projelere ve programlara yönlendirecek ve başarıyı sağlayacak olan motivasyon, memnuniyet ve kültür gibi unsurlar yer alır. Elbette, insanlar bu projelerin geliştirilmesinde planlamalarıyla, düşünceleriyle, maddi destekleriyle ve yöneticilikleriyle rol alacak ve ancak bu yolla başarı sağlanacaktır. Kamusal projelerin ve kuruluşların başarısızlıklarının nedenleri arasında en başta geleni "kamu yararı" kavramının, yanlış bir biçimde, kamu hizmetlerinin saygı ile korunması gereken kutsal şeylermiş gibi anlaşılmış olması gelmektedir. Ancak, birçok Arap ülkesinde insanlar kamu mallarının ve işlerinin kötüye kullanılmasının serbest olduğu şeklinde karşı bir düşünceye de sahip.

Aile içinde, kişinin kamusal imkanları kendi hizmetinde kullanmıyor olması bir zayıflık olarak görülüyor.

Arap İslam kültürü diğer iki alternatif olan kamusal ya da özel sektör projelerine nazaran ortaklık projeleri ile daha bir uyum arz ediyor. Ortaklık projelerinin daha başarılı ve aktif olmasından ötürü, Ürdün'de, işveren kuruluşları ile sendikalar tarafından kurulan birbirine paralel gönüllü kuruluşlar büyük miktarlarda "tasarruf fonları" oluşmasını sağladı. Bu kuruluşlar kamusal sosyal refaha paralel biçimde çalışıyor ve aynı zamanda emekli maaşlarını ve sağlık güvencelerini karşılıyorlar.

Bir Çin atasözüne göre bir kimseye balık vermeyin, onun yerine bir olta vermelisiniz. Ancak Peygamberi Sünnet diyor ki: "Bir kimseye ne balık ne de olta veriniz; ona balık tutmasını öğretiniz". Günlerden birinde bir dilenci Peygamberimizden (selam üzerine olsun) para istemeye geldiğinde efendimiz bakar ki gelen adam çalışmak için yeterince güce sahip durumda. Ona herhangi bir eşyasının bulunup bulunmadığını sorar ve adamın getirdiği eşyaları iki dirheme satar. Peygamber bir dirhemi harcaması için adama verir, diğeri ile de adama odunculuk yapması için bir balta alır. Daha son-

ra Peygamberimizin(selam üzerine olsun) yanına tekrar gelen adam, "Bana yol gösterdiğin için Allah da senden razı olsun" diyerek efendimizin yanından uzaklaşır. Peygamber efendimiz adama baltayı dahi vermemişti; ancak kendi kaynaklarını kullanabilmesi ve neyi yapabileceğinin farkına varması için "tecrübe ve organizasyon" vermişti.

Ben kişisel olarak iki projeye katıldım. Bunlardan biri tam bir başarıyla diğeri ise tam bir başarısızlıkla neticelendi. İki durumda da sebep ortaklık ve memnuniyet idi. Kuyu sularının boş yere vadiye sızdığı bir köydeki sulama kaynaklarının geliştirilmesi için bir proje hazırlamak üzere bir yardım kuruluşuyla ortak bir girişim başlattık. Suyun, vadinin her iki tarafına yapılacak beton kanallarla ovalara ve ekilebilir alanlara taşınması için bir proje hazırladık. Proje masraflarının üçte birini aileler, üçte ikisini ise yardım kuruluşu karşılayacaktı. Projeyi hazırladığımda ve yardım kuruluşuna sunduğumda ekilebilir alanların yüzde 60 ila 75 arasında bir oranla artacağını öne sürmüştüm. Tahminlerimde biraz abarttığımı düşünüyordum; ancak bunun maddi destek sağlayan tarafı cesaretlendireceğini sanıyordum. Şaşırtıcı bir şekilde, ekilebilir alanlar yüzde 500 gibi bir oranla arttı. Aileler projeyi, daha önce hiç ekilmemiş ya da ekilebilir sayılamayan alanlara uyguladılar. Bununla birlikte, projeyi kendileri yaptıkları için insanlara yeni bir güven ve heyecan geldi. Müteahhit proje için elde olan miktarın beş katı kadar fiyat biçti. Ancak proje yerel ekspertizler ve yevmiyeli işçiler ile tamamlandığında eldeki paranın bir kısmı da artmıştı. Bu parayla ailelere, Sosyal Gelişmeden Sorumlu Bakanın da katıldığı bir yemek verildi. Bugün, projenin yapımından altı yıl sonra daha önce hiç ağaç olmayan vadi şimdilerde on binden fazla zeytin ve meyve ağacı ile kereste için uygun ağaçlara sahip durumda.

Böylesine bir başarı bizi sığır yetiştirme üzerine yeni bir projeye başlamaya itti. Proje maddi olarak bir İngiliz kuruluşu tarafından destekleniyordu. Ancak, aileler aslında bu projeyi istemiyorlardı. Onlar yalnızca proje için ayrılan parayı talep ediyorlardı. Böylelikle proje için tahsis edilen parayı nakit olarak elde ettiler. Sığırın büyük bir kısmı telef oldu, kalanlar ise projenin kısıtlı

şartları nedeniyle az bir pahaaya satıldı. Projeyi yöneten topluluk ise projedeki hisselerini dahi geri alamadı.

Asli Kaynaklara Dönerek Gelişme

Uluslararası çevreler ve organizasyonlar yeni trendleri, gelişmenin, yaşamının, çevreyi ve yeryüzünü korumanın eski medeniyetlerin kullandığı ve bildiği yöntemlerle mümkün olabileceğine işaret ederek bunlara uygun yeni trendleri kabul ediyorlar. Bu trendler daha da yaygın hale geliyor ve yeni teknolojiler ve ileri projeler ile çalışan hükümetler, üniversiteler ve kurumlar tara-

findan yüksek oranlarda değerlendiriliyor. Bu kurumlar birçok modern tekniğin hayat standardını -özellikle de 'Üçüncü Dünya'da yükseltmesine rağmen yeryüzünün doğal kaynaklarının tükenmesine ve

İslam ümmeti, yeni bir yeniden yapılanma ve uyanış dönemine girmesini sağlayacak olan dine sadakat, İslam'a tam bir güven ve dayanma, İslami kültür ve kimliğe sınıksız sarılma gibi özelliklere sahip.

çevrenin tahrip olmasına yol açtığını keşfettiler.

Tıbbi tedavi için kimyasal ilaçların yerine şifalı bitkilerin kullanılması üzerine bilimsel konferanslar verildi. ABD geleneksel konutlar ve geleneksel ilaçlar için yapılan birçok projeye maddi destek verdi. Yiyecek ve Tarım Organizasyonu(FAO), dünyanın her çevresinde yetişmeyen yiyeceklerin ortak yiyecek şekline dönüşmemesi için her ülkenin mevcut kaynaklarına yönelmesini destekliyor. Daha önce buğdaya ihtiyaç duymayan Doğu Asya ülkeleri, şimdi pirincin yerine ekmek yapıyorlar. Bu ülkeler buğdayı ithal etmek zorundalar ve dolayısıyla buğday üretim kaynakları üzerinde baskı meydana geliyor. Pirinç yemeyen ve buğdaya bağımlı olan Orta Doğu ülkelerinde buğday artık vazgeçilmez bir yiyecek.

Batılı ülkelerde ilaçlanmamış tarımsal ürün kullanımını giderek artırıyor. Çevreye ve yaşayan canlılara zarar verecek tüm ürünleri boykot etme eğilimleri ortaya çıkıyor.

Dünya İzleme Kuruluşu tarafından yayınlanan *Dünyanın Durumu* adlı rapor şaşırtıcı bilgiler ve ilginç bir anlayışı ortaya koyuyor. Uzmanlar binlerce yıldır aynı hayat biçimi ve doğal kaynaklar ile hala yaşamaya çalışan yerli insanlar üzerinde çalışıyorlar. Bu insanlar çevre ve kaynakların korunması üzerine bugünkü araştırma merkezlerinde yapılan çalışmalardan ve hazırlanan ra-

porlardan çok daha iyi yazısız tecrübeye sahipler. Çevresel bozulma bu gibi yerli insanların yok olmasına ya da modern medeniyet içinde erimesine yol açtı. Doğayı ve nesli tükenmek üzere olan hayvanları korumak için harcanan onca çaba ve paradan sonra doğayı koruma organizasyonları korumanın en iyi yolunun doğayı bu yerli insanlara yeniden teslim etmek olduğuna karar verdiler. Afrika, Amazon Havzası ve Latin Amerika'daki ormanların birçok bölgesinde durum böyleydi.

Kolombiyalı bir antropolog şöyle diyordu: "Yerli Hindistanlılar ile Avrupalılar arasındaki fark şu: Hindistanlılar çocuklarına ormanları bırakmak, Avrupalılar ise çocuklarına para bırakmak istiyorlar." O, Hindistanlıların hayat biçimlerinin bir hayat kaynağı olan ormanların korunması ile ne kadar bağlantılı olduğunu göstermek istiyordu.

Batılı bilim adamları yerliler tarafından bilinen doğal tecrübeleri anlayamadılar; çünkü bu yerlilerin bilgilerini kaydettikleri ve aktardıkları metodun kültürel yapısı farklıydı. Nesiller boyu gelişen hayat biçimleri, doğayı korumanın bu yerlerdeki atalardan miras kalan bir uygulamalar, inançlar ve tabular sistemine dönüşmemesi halinde bugünlere aktarılamazdı.

Viktorya gölünün güneyindeki Sokoma kabilesi, otlatma sürecine 30 ila 50 yıllık bir dönem içerisinde yön veriyorlar. Nijerya'nın Zaghawy kabilesi yağmur sezonunda develerini ve koyunlarını Büyük Sahra çölünün yeşil arazilerine kaydırıyorlar, bunu birbirinden bağımsız paralel yollardan yaparak geriye dönüşte sürülmemiş arazi bırakmayı hedefliyorlar.

İran ve Afganistan yerlileri yerçekimine dayalı bir sulama sistemine sahipler. Dağlardan ve ovalardan kaynağını alan su karmaşık oyuklardan geçerek elde ediliyor ve bu sistem yüz yıllardır devam ediyor.

Karşılaştırılacak olursa, kapitalist ekonomi ve modern tekniklerin ortaya koydukları projelerin birçok görünmeyen zararı var. Bununla birlikte, Roma Kulübü gibi organizasyonlar, büyük barajların inşaatının proje plan aşamasında beklenmeyen, ciddi zararlara yol açabileceği konusunda uyarıyorlar. Bu barajlar geniş tarım ve yerleşim arazileri üzerine kuruluyor; topraktaki tuz ve zehirli elementler suya karışıyor. Dolayısıyla, suyun te-

mizlenmesi ve mikropların öldürülmesi için kendiliğinden sahip olduğu bağımsızlık sistemi ve nehir yatakları tüketiliyor. Ekilebilir alanların verimliliği barajların alüvyonları toplaması nedeniyle azalıyor. Nehir yataklarının sağladığı alüvyonlar sayesinde denize karşı katı bir korumaya sahip olan deniz kıyıları aşınıyor. Bu gibi toprakların sunduğu besin kaynaklarının tükenmesiyle denizdeki birçok balık türü kıyıları terk ediyor. Mısır'da, Yüksek Baraj'ın yapımı ile birlikte balıkçılıktaki kayıp yıllık 18 bin ton sardalye balığına kadar yükseldi.

Yeni gelişme modeli, gelişmenin toplumlar ve devletler için ortaya çıkardığı gerçek bedelleri ve kayıpları

hesaba katmıyor. Çünkü bu sorumluluk, devletlerin yükünü azaltmak için birçok büyük işin toplumların kendilerine onaylatılması ile ortak hale geliyor.

Yapı sanatında ithal modellerin uygulanma-

sı, doğal çevrenin yok olmasına ve büyük kaynakların tüketilmesine neden oluyor. İnsanların yerel kültürleri etkileniyor ve insanlar kendilerine uygun ev bulamaktan yakınıyorlar.

İnsanlar tarih boyunca yaptıkları gibi, etraflarındaki çevreyi kullanarak kendilerine ev inşa edebilirler. Fakir ülkelerdeki insanlar hala önemsenmeyecek derecede az pahalara geniş, ferah evler yapabiliyor. Aynısı İskandinavya ülkeleri gibi zengin ve ileri ülkeler için de geçerli. Ancak, İslam dünyasında birçok ülke devletin ve toplumun kaldıramayacağı büyüklükte bedelleri olmasına rağmen ev ve bölge planlamasında modern örneklerle geçiş yaptı. Ürdün, GSMH'ın yüzde 40'ını yapılaşmaya harcamasına rağmen halkının ev bulamamaktan en çok şikayetçi olduğu ülke konumunu sürdürüyor. Ortalama bir vatandaş ev bulamazken, yüksek pahalar biçilen yüzlerce ev boş duruyor.

Oldukça lüks, gelişmiş bölgelerde insanlar evlerine milyonlar harcarken, devlette de kamu binaları ve hizmetleri için yüz milyonlar harcıyor. Yine de, doğa ve coğrafya ile tam bir uyum arz etmemeleri nedeniyle kronik sorunlar ve tam bir başarısızlık hali yaşıyor. Tıbbi atık sistemi büyük oranda çalışmıyor; dolayısıyla da sokaklar kirli tıbbi atıklarla doluyor. Evler, yollar ve bölgeler arazinin coğrafi yapısı dikkate alınmadan vadilere, dağ tepelerine ve ekilebilir araziler üzerine yapıldı-

Kolombiyalı bir antropolog şöyle diyordu: "Yerli Hindistanlılar ile Avrupalılar arasındaki fark şu: Hindistanlılar çocuklarına ormanları bırakmak, Avrupalılar ise çocuklarına para bırakmak istiyorlar."

ğı için yağmur ve seller evleri yok ediyor ve içindekilerin ölümüne sebep oluyor.

Bu yerleşim merkezleri ve şehirler, suyun nasıl verileceği ya da toprağın tarıma mı inşaata mı uygun olduğu dikkate alınmadan her yere kuruyor. Sonrasında ise devlet, su kaynaklarının da bu arazilerle birlikte teslimine ve yok olmasına; dolayısıyla yerli yerleşimcilerin hayatlarının olumsuz yönde etkilenmesine neden oluyor. Suyun pompalanması için muazzam miktarda para harcanıyor ve dağıtımı için olağanüstü şebekeler kuruyor. Örneğin, Ürdün'de devlet su pompalama ekipmanı için gerekli olan yakıta otuz milyon dolardan fazla harcadı. Su işleri, neredeyse suyun yüzde 60'ının kaybına neden olan erozyon yüzünden yaklaşık beş yüz milyon doları sistemin tamirine harcadı. Kuyular, göller ve kanallar gibi geleneksel su kaynakları boru sistemlerinin daha rahat alternatifler olduğu düşüncesiyle göz ardı edildi. İnsanlar kendi geleneksel metotlarını unuttular, modern borularsa ihtiyaçlarını karşılamaya yetmedi ve su hem hükümet hem de kamuoyu için ürkütücü bir konu haline geldi.

Teknoloji Ne Bir Gaye Ne De Bir Mucizedir

Üniversitelerde ve bilimsel kuruluşlarda görev yapan on beş Ürdünlü bilim adamı ülkelerinde tıbbi bileşikler üretecek bir firma kurdu. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından desteklenen firma, diyabet, gebelik ve kandaki mineral ve antikorların oranı ile ilgili araştırmalarda kullanılan 127 bileşiğin üretiminde ISO 9002 belgesini aldı. Bu bileşikler tamamıyla yerel hammaddelerden üretilerek Ürdün ve daha birçok ülkede satışa sunuldu.

Bu bilim adamlarından birisi Britanya'daki Manchester Üniversitesi'nden mezun olan Dr. Abdülhamid el-Kudeh idi. Dr. El-Kudeh, Ürdün'de yetişen "El-Batam ve El-Balân" adlı ağaçlardan diyabet tedavisinde kullanılan bir ürün üzerinde araştırmalarda bulunmuş ve bunları yayınlamıştı. Bu araştırmalar yayımlandığında, Katar'dan El-Ümmet dergisi doktor ile kaynakların ve tıbbi teknolojideki yerel imkanların yerinde kullanılması üstüne uzun bir röportaj yaptı.

Ürdün bu bileşikler ve ürünlerin ithalatı için yıllık sekiz milyon dolar harcarken Arap dünyasının bu bileşikleri ithalat miktarı ise beş yüz milyon dolardı buluyordu. Burada Arap dünyasının sağlık gereksinimlerinin yüzde 88'ini ithal ettiğini belirtmeliyiz.

Dr. El-Kudeh ve ekibinin tecrübesinde yeni olansa mevcut imkanların kullanılması ve sınırlı başarıların elde edilmesidir. Doktora göre bu çalışma büyük mucizeler için yapılan bir araştırma değil, çünkü o teknolojinin bir kurumlar ağı, bütün bir toplum ve hükümet tarafından desteklenmesi gerekli olan gelişmeci, eğitsel ve deneysel bir süreç olduğunu düşünüyor.

Basında Amerikan destekli bir Ürdün/Amerikan şirketi tarafından hazırlanan bir eğitim ilanı bana cazip geldi. Eğitim kampanyasının hedefi mesleklerin, endüstrilerin ve becerilerin geliştirilmesi ve mükemmelleştirilmesi idi. Sloganı Peygamber' in bir hadisi idi: "Allah bir işi mükemmel yapmanızı sever."

Tanıtım "Gelin bunlardan birini bilin" başlığı altında yapılıyor ve elli yıl önce babasından öğrendiği giysi yapımında uzmanlaşan Fuad Ağa adlı bir vatandaşın hayat hikayesi yer alıyordu. Bugün bu mesleği oğullarına ve ortakları olan kardeşlerine öğretiyor. Dahası tanıtımda bu ailenin mükemmeliyet, samimiyet ve çalışma aşkı sayesinde fark edilip bu endüstride isim ve şöhret yapmak için nasıl uğraştıkları da anlatılıyordu. Bunlar Japon aileler ile Suriyeli ve Mısırlı ve daha birçok Arap/İslam dünyasındaki tüccar aileler tarafından bilinen teknik ve eğitim gelenekleridir. Bu gelenek sendikalar ve şirketlerin güçlerini artırmaları ve korumaları için bir temel teşkil edebilir.

Bu kültürel kampanyada sunulan portreler arasında en önemlisi üniversitede sosyoloji bölümünden mezun olmuş genç bir bayanın tecrübesi idi. O çalışmalarının kazandırdığı eğitsel ve sosyal kültür ile atalarından kalan marangozluk tecrübesini birleştirmeyi başardı. Bugün, okullara ve eğitim kurumlarına çocukların kullanımı için sert tahtadan mamul ucuz eğitsel araçlar sağlıyor. Bu araçların yapımı için diğer tahta parçaları ile birlikte atılan fazla tahta parçalarını ve farklı maddeleri de topluyor. Yaratıcılık ve pedagojik, tıbbi ve psikolojik uzmanlıkları bir araya getirme konularında üni-

Ümmet bugün büyük bir imkana sahip, ancak ne gibi bir imkana sahip olduğunu, ne istediğini ve bunları toplumun ve kurumların hareketleri doğrultusunda basit bir sıraya tabi tutmasını bilmelidir.

versitede yaptığı çalışmalarını eğitsel tekniklerin evrenselleşmesi ve uygulanması için kullanıyor.

Eğer başkalarının başarı öykülerinden de faydalanabilirsek teknolojik gelişme açısından pek çok şey başarılabılır. Biraz daha gayretle, bunlar genellenebilir; bu sayede ulusal endüstriler ithal ürünler ile boy ölçüşebilir ve onlardan daha iyi olabilir ya da en azından bu ürünlere alternatifler üretmek için mevcut kaynakları ve imkanları kullanabilirler.

İlaç ve yiyecek üretim alanlarında Arap İslam gerçeği gerçekten de berbat ve bu durum ciddi bir krizle sonuçlanabilir. Yine de, bu gibi gerksinimlerin birçoğunu üretecek pratik ve mümkün olan çözümler mevcut. İşe ileri teknoloji ve sofistike vasıflar gerektiren faaliyetler ile başlamak gerekmez. Mevcut kaynaklar ithal ürünlerin birçoğunu üretmemize yetecektir.

Arap üniversiteleri hızlı bir biçimde büyüyor. 90'ların başında sayıları 100'ün altındaydı. 1994'te bugün sayıları beş yüzü bulan 346 teknik enstitü vardı. Bu kurumlar, artan öğrencileriyle giderek teknik gelişmenin merkezi olacaklar. Yine de, Arap araştırmacılar bugün hala diğer ülkelerdeki meslektaşlarının ürettiklerinin yüzde 10'undan az üretiyorlar. Bu yalnızca tesislerin ve kurumların zayıflığıyla açıklanamayacak şaşırtıcı bir mesele. Arap ülkelerinde bilimsel araştırmalara yapılan harcamaların milli gelire oranı son on yılda yüzde 0,31'den 0,27'ye gerilerken, aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerde bu oran yüzde 0,32'den 0,45'e çıktı; kaldı ki İsrail'de bilimsel araştırmalara milli gelirin yüzde 3'ünden fazlası harcanıyor.

Arap dünyasının büyük yatırımlar rüzgarına ve fabrika yapımlarına ihtiyacı yok; onun yerine enstitülerin, mevcut kurumların kazandırdığı veya ailelerden geçen bilgi ve becerileri değerlendirecek küçük ve orta ölçekli girişimlere ihtiyacı var. Hükümetlerin bu gibi girişimleri finanse etmesi ya da endüstriyel üretim ve imkanların geliştirilmesi için yerli kaynak arayışında olan şirketlere, kredi ve değerlendirme kuruluşlarından akreditasyon sağlanması için yardımcı olması gerekir.

Büyük umutlarla başlanan birçok proje ileri teknolojiyi zorla yakalamak hırslı nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. Aynı zamanda, toplum çıkarlarını devlet mü-

dahalesi ile özelleştirme arasında bir denge noktasında sağlayamaya çalışan endüstriyi teşvik etmelidir. Böylelikle, özel sektör ve yerel yönetim kamusal ve ortak hizmetlerde beraberce çalışarak idari ve yasal yapılanmayı sağlayacaktır. Zamanla, bu ortak çalışmalar teknik farkın kapanmasını ve toplumların daha ileri ve sofistike projeleri sindirebilmesini beraberinde getirecektir.

Ümmet bugün büyük bir imkana/ fırsata sahip, ancak ne gibi bir imkana sahip olduğunu, ne istediğini,

neyi gerçekleştirmesi gerektiğini, neyi gerçekleştirebileceğini ve gerçekleştirebilecekleri ile gerçekleştiremeyeceklerini ayırt etmesini ve bu kabiliyetleri toplumun, kurumların ve şirketlerin hareketleri doğrul-

tusunda basit bir sıraya tabi tutmasını bilmelidir.

Kitle İletişim: Yeniden Diriliş ve İlerleme için Bir Araç

Kitle iletişim araçları son derece önemli. Kitle iletişimi bütün kurumlarıyla özellikle uydu ve internet alanlarında muazzam ilerlemeler kaydetti. Bütün bir yeryüzü, herhangi bir insana ses ve görüntü sistemleri aracılığıyla ulaşabilen ve dolayısıyla konferans müzakereleri ve bilgi alış-verişi ve neredeyse herkese eşit bilgi imkanını sağlayan medya mesajları ve bilgiler ile çepeçevre durumda.

İslam ümmeti bugün bu kurumları bir yıkım ve yozlaşma aracı olmaktan çok yeniden diriliş ve yapılanma bağlamında harekete geçirecek bir enformasyon sistemine ihtiyaç duyuyor. Medya çalışmaları ile İslami davet arasında bir bağlantı olmak zorunda ki böylelikle insanlara, mevcut kaynakları ve kabiliyetleri harekete geçirebilmeyi ve tüm enerjilerini yapılanma ve gelişmeye yönlendirmelerini sağlayacak biçimde etki edecek bir biçimde davete uygun mesajlar verilebilsin.

Kitle iletişim araçlarının yeniden yapılanma ve diriliş ağında doğru bir yere oturması için aşağıdaki şartlar gerekli:

1-Geniş Kapsamlılık:

Verilen mesajlarda, medyada ve muhatap dinleyici ve seyircilerde geniş kapsamlılık şart. Medya çalışması formülleri ve çeşitli metotları içine alan entegre bir sis-

temdir. Ayrıca ekonomi, politika, kültür, gelişme, nüfus, vb. alanlarda eğitim, ilgi ve kapsayıcılık geniş ölçülerde olmalı.

2-Görecelik:

a- Doğru ve yanlışın göreceliği daha doğrunun, yanlışın ve mükemmelin varlığı anlamına gelir. Birçok doğru şey olabilir ve yine yanlış şeyler kendi aralarında farklı sıralanabilir. Bu, birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, değişik fikirlere ve bakış açılara yer vermeyi gerekli kılar.

b- Performans, başarı ve mükemmeliyetteki görecelik, ulaşılması zor hatta imkansız bir amaç olarak, devamlı bir şekilde en doğru ve mükemmel için araştırma ve sürekli en doğruyu ve en iyiyi kovalamayı gerekli kılar.

3- Birikim, Sindirme ve Yaratıcılık:

Geçmiş ve şimdiki medya programları ve alanları hakkında gözlem ve takip yapabilmek için bilgi sahibi olmalıyız ki; böylelikle kendi medya programlarımızı üretebilir, bütün medya projesini geliştirebilir, eksiklikleri tamamlayabilir, gerekleri karşılayabilir ve diğerlerinden kendimizi ayırt edebiliriz.

4- Entegrasyon ve Koordinasyon:

Diğer kurumların icraatlarını, rollerini ve görevlerini belirlemek ve kitle iletişim araçlarını kamu hizmeti bağlamında bir yere oturtmak bizi tekrardan, ikilikten ya da bir boşluğun veya eksikliğin ortaya çıkmasından alıkoyacaktır.

5- Uzmanlaşma:

a- Uzmanlaşmanın gereklerini karşılamak için çabalamak gerekli.

b- Rollerin ve görevlerin dağılımını yeteneklere ve uzmanlıklara göre yapılmalı.

6- Sürekli Bir Bilgi, Haber ve Teknoloji Akışının Dikkatle Takip Edilmesi:

Bu sürekli değişimlere karşı sürekli bir eğitim ve uyum çalışmasını ve bu alanlarda doğru ve kapsamlı bilgi sahibi olunmasını gerekli kılar.

7- Gelişmelerin Sürekli Olarak Geleceğe Dönük Düşünülmesi:

Politika, teknoloji, medeniyet ve toplumlar dikkate alınarak insanların hayatlarındaki, ekonomideki ve eğitimdeki ya da "bilgi çağı" veya "bilgisel medeniyet" denilen dönemdeki değişimlerin değerlendirilmesi sayesinde mümkün olur.

8- "Öteki"ni, onun düşüncelerini, kurumlarını, programlarını ve davranışlarını onunla düzenli temas kurarak, tercüme, koordinasyon, sindirme ya da karşılaşma yoluyla dikkate almak gerekir.

9- Geçiş:

a- İşin safhalarını belirlemek ve anlamak ve tedrici ve üst üste gelen ilişkilerini sindirebilmek,

b- Her bir safhaya uygun hareket etmek ve öncelikleri ile gereklerini belirlemek gerekir.

10- Denge:

a- İhtiraslar ile imkanlar arasında,

b- Nelerin değiştirilmesi ya da gerçekleştirilmesi gerektiği ile nelerin değişebileceği ve gerçekleşebileceği arasında kurulmalıdır.

11- Dost ve taraftar kazanmak için çabalamak, düşmanları nötralize etmek ya da en azından düşmanlıklarından sakınmak(bu hükümetler ve toplum düzeyinde Batıya da içine alıyor) gerekir.

12- Konuların ve hadiselerin detaylı bir şekilde kapsanması, genellemeden ya da kesin destek veya muhalefetten uzak bir şekilde gereklidir.

13- Hükümetleri, kurumları ve bireyleri suçlamalarla, hakaretlerle ve yaralanmalarla karşı karşıya bırakmaktan sakınmalıyız. Bu analiz ve çalışmalarımızda eleştiri ve muhalefeti engellemez.

14- Mümkün olduğunca gerçeklere, tüm kaynaklardan gelen bilgiye ve istatistiğe, özellikle de tarafsız olanlara dayanmak gerekir.

15- Bütün dünyayı ilgilendirecek ölçüde önemli konular mevcut. Bu konular geleceğin uluslar arası ilişkilerini ve hatta savaşları yönlendirebilirler. Çevre, nüfus, yerleşim, kültürler ve insan kaynakları bu konulara bazı örnekler teşkil ediyorlar. Bu konularda Rio de Janeiro'daki Yeryüzü Toplantıları(1992), Kahire Nüfus ve Gelişme Konferansı(1994), Kopenhag Sosyal Kalkınma(1995) ve İstanbul Yerleşim ve Konut(1996) toplantıları gibi dünya çapında toplantı ve konferanslar yapıldı.

Bilgi Çağında İslami Davet

Liderler, düşünürler ve diğer pek çok kişi, bilgi ve haberleşme teknolojisinin güç dengelerinde, ekonomide, ticarete, hayatta ve değerler sistemlerinde radikal değişikliklere yol açacak yeni bir döneminin başında olduğumuzu düşünüyor.

Bu değişiklikleri öngören çalışmalar insanların yoğun ilgisiyle karşılaştı. Bunlar arasında en çok bilineni Alvin Toffler'in *Üçüncü Dalga*'sıydı. Bu kitabın birinci baskısı on milyondan fazla sattı. Yazar insanlığın tarım ve endüstrileşme aşamalarından sonra üçüncü bir aşamaya doğru ilerlediğine inanıyordu. Bu yeni dönem öncekilerden radikal bir biçimde farklı yeni hayat ve

topluluk modellerini içine alacak, diyordu.

Japon sosyolog, Younigy Musuda "Bilgi Toplumunun Geleceği" adında bir kitap yayınladı. Musuda, amaçları ortaya koyan ve bireyler, toplum ve kurumlar arasındaki ilişkileri kontrol eden yapısı, sistemleri, kurumları, bireylerin ve yöneticilerin rolleri, değerler sistemi ve kriterleri ile yeni bir Japon toplumu öngörüyor.

Kuveyt'te Kültür ve Sanat İşleri Ulusal Konseyi Dr. Nabîl Ali imzalı "Araplar ve Bilgi Çağı" adlı bir kitap yayınladı. Ali, İslam ümmetinin bilgi çağında buharlaşma ve yok olma tehlikesi yaşayabileceğini ya da ilerleme ve yeniden diriliş sorunlarıyla karşılaşacağını düşünüyor.

Şimon Perez İsraili liderler arasında yeni bir dönemin gereklerini en iyi kavrayan lider durumunda. Çalışmalarından bazıları şunlar: "Yeni Bir Dönem", "Geriye Dönüş ve Cahilleri Başış Yok", "Ortadoğu Mareşali", "21.yüzyılın Başında İsrail" ve ünlü kitabı "Yeni Ortadoğu". Bu kitabında Ortadoğu'daki hayat ve ilişkiler için son değişikliklere dayalı yeni bir anlayış geliştirilmesini öneriyor. Washington Deklarasyonu(Ürdün-İsrail Anlaşması)'nın ardından Perez'e "İsrail'in Büyük İsrail projesinden vazgeçip geçmediği" sorulduğunda Perez, İsrail'in yalnızca coğrafi anlamda vazgeçtiğini, teknik ve ekonomik anlamda vazgeçmediğini belirtmişti.

İnsanoğlunun kültürel hareketi avlanma ve otlanmadan tarım hayatına geçişiyle başladı. Bu istikrara, köylerin kurulmasına, şehirleşmeye ve medeniyetlerin, yasamanın, düşüncenin ve felsefenin ortaya çıkışına yol açtı. İnsan kuvvetinin eksenini aklı, sezgisi, cesareti ve fiziki dayanıklılığı oluşturuyordu. İnsanlık, matbaanın ve buhar makinesinin daha sonra da on yedinci yüzyılda endüstri devriminin keşfine kadar yedi bin seneden fazla bu şekilde yaşadı. Medeniyet, hayat ve ekonomi makinenin askeri üstünlüğün ve üretimin ölçüsü olması ile birlikte değişim yaşadı.

1948'de ilk bilgisayarın ortaya çıkışından 80'lerin sonlarına kadar, yalnızca 40 yıllık bir dönemde, teknoloji dönüşümü ve enformasyon devrimleri meydana geldi. Endüstri ve ticaret yeni boyutlar kazandı. Bilgi endüstrisinin ürünleri olan "bilgisayar, haberleşme ve kitle iletişim araçları" tarihte "trilyon"luk bir değere sahip ilk endüstriyi ortaya çıkardılar.

Bilgi endüstrisinin uygulamaları fabrikalar, evler, idari ofisler, uzay mekikleri, sınıflar ve kumanda odaları gibi her alanda ve hayatın her yönünde üstün gelmeye başladı. Bu uygulamalar en küçük beceri seviyelerinden çeviri, kartografi, kendi kendine eğitim ve reklam gibi

en karmaşık ve ileri seviyelere kadar bir dizi alanlarda kendisini gösterdi.

Bu yeni teknolojik uygulamalar insanların ekonomik, sosyal ve bilimsel hayatlarını yeni boyutlara taşıyacak. İnsanların hayatlarının bazı kısımları önemini yitirecek onların yerine yenileri gelecek; örneğin yönetim, ilişkiler, değerler, kurumsal ve sosyal yapılar, yasalar ve sistemler form değişikliğine uğrayacak.

İşin yapısı ve önemi değişime uğrayacak. Örneğin, ABD'de yirminci yüzyılın başlarında sektörel dağılım şöyleydi: Enformasyon hizmetleri %8, endüstri %16, tarım %42. 1940'larda endüstri sektöründeki işgücü oranı yüzde 40'a ulaştı(Tarımdan endüstriye geçiş). 1980'de işgücünün sektörel dağılımı endüstriden enformasyon hizmetlerine olan geçişten ötürü enformasyon hizmetlerinde %45, endüstride %20 ve tarımda %4 idi.

Enformasyon hizmetlerinde yer alan işgücü bilgisayar endüstrisi, haberleşme, yayıncılık ve kitle iletişim, planlama ve yazarlık gibi alanlarda iş anlamına geliyor.

İşgücünün dağılımı, değişen işler ve gereklilikler için uygun eğitim ve deneyim eğilimlerini etkileyecektir. Örneğin, Avrupa ve Amerika'daki yöneticilerin yüzde 30'u bilgisayar kullanmasını bilmedikleri için terfi ettirilmедiler.

Bilgi teknolojisi bilgiye ulaşmayı kolaylaştıran olağanüstü bir bilgi akışı ya da "bilgi patlaması"na neden oldu. Bir yılda, yüz milyondan fazla sayfa basılıyor. Bu her alanda birikmiş büyük bir bilgi yığını anlamına geliyor. Nobel ödüllü bilim adamı Emilio Siriger, atomun bir parçası olan mesonlar hakkında yazılanların tamamını okumanın imkansız olduğu kanaatine varmıştı.

Bu akım bilimde ve bilgi/enformasyonun diğer alanlarında öylesine değişikliklere yol açtı ki, bireysel ve kurumsal planda sürekli bir eğitim ve yeniden uyum süreçlerini mecburi kıldı.

Bilginin uydular ve medya ağları yoluyla yaygınlaşması ve ulaşılabilirliği sayesinde sansür ve bilgi satışı son derece zorlaştı hatta imkansızlaştı. Bu belki de, eski Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da demokrasiye ve açıklığa geçişin de açıklaması olabilir.

Bilgi bugün gücün en temel kaynağı durumunda. Gelecekte ise, bir sosyal kriter, ilerleme ölçüsü ve ekonomik kaynak halini alacaktır. Bu yüzden, entelektüel haklara saygı, istatistiki bilgilerin korunması ve bilimsel doğruluk gibi değerlere vurgu artıyor. ■

YITİK YAŞAMIN GÜNCEİ
Ali Haydar Haksal

**BATI DÜŞÜNCESİNİN
OLUŞUMUNDA
İSLÂM'IN ROLÜ**
Abdurrahman Bedevi

**YAZI, İMGE ve
GERÇEKLIK**
Rasim Özdenören

DİNLERDE GERÇEKLIK
W. Montgomery Watt

**ATEŞ DENİZİNDE
YOL ALAN GEMİ**
Afet İlgaz

İNSAN TİPLERİ
Eduard Spranger

METAFİZİK NEDİR?
Bergson-Heidegger
Marcel-Guénon

KAPIDA BİR ÇİFT AYAKKABI
Ali Haydar Haksal

**GREK
FELSEFESİ**
Eduard Zeller

**İLİM ve HİKMETİN
AYDINLIĞINDA**
İlhan Kutluer

**EDEBİYATIN
SAKLI DİLİ**
Âim Kahrıman

Çatalçeşme Sokağı Defne Han
27/15 Cağaloğlu / İstanbul
Telefon: 0212 5207210
Faks: 0212 5115791
www.izyayincilik.com

'RUHUNU DEĞİŞTİR; TARİHİN DEĞİŞİR'

ABDULLAH YILDIZ

Esas olan: *İnsanı inşa etmek.*
(Montaigne)

İslâm: Tevhid ve Vahdet

İslâm, üç çeyrek asırda, Atlas okyanusundan Çin'e kadar egemen olduğu coğrafyada yepyeni bir hayat tarzı ve bir medeniyet inşa etti. Bu inşa sürecinde dört büyük uygarlığın birikimini bir potada eritmeyi ve ona kendi damgasını vurmaya başardı. İslâmiyet, bütün kitabî ve nebevî geleneği kuşatan, tashih ve tasdik eden, aralarında hiçbir fark gözetmeden hepsine imanı emreden '*tevhîd dini*' olarak her alanda birliği gerçekleştirdi.

"Deyiniz ki: Biz Allah'a; bize indirilene; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kub'a ve esbât'a indirilene; Musa'ya, İsa'ya ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene iman ettik. Onlardan hiç birini diğerinden farklı tutmayız. Biz ancak Allah'a boyun eğen Müslümanlarız." (2/136 ve 3/84)

İslâmiyet, *tevhîd* ve *vahdet* dinidir: Allah'ın aşkınlığı ve birliği (*tevhîd*) İslâm dininin en temel esasıdır: "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, muhakkak göklerin de yerin de düzeni bozulurdu." (21/22) Ve Kur'ân, "kendini yeterli (müstağni) gören insanı" (96/6-7) inkârcı sayar. İslâmiyet'in aşkınlıktan sonra ikinci esası *ümme*'tir: İslâm, birlik dinidir; parçalayıcı *kavim/ulus* anlayışına karşın, birleştirici *ümme* anlayışını getirir. Bir olan Allah'ın aynı gaye için yarattığı tüm insanlar *birlik* olmalıdır.¹ En genel anlamda "Bütün insanlar tek bir ümmetti." (2/213) diyen Kur'ân, herkesi "Allah'ın ipi"ne sarılmaya (3/103), "iyiliği emreden, kötülüğü men eden hayırlı bir ümmet" (3/104,110) olmaya çağırır. Ümmet prensibi her türlü ferdiyetçiliği mahkum eder. Ümmetin genel çıkarları ile bireysel çıkarlar arasında

sağlıklı bir denge kurar.

İslâm dininin bütün ibadet prensipleri *tevhîd* ve *vahdeti*; birlik, kardeşlik ve dayanışmayı âmirdir. Bir '*tevhîd eylemi*' olan namazla, günde beş kez, dünyanın her köşesinde, aynı anda aynı kibleye yönelen milyonlarca müminin kalbi hep birlikte çarpar. Allah'ın verdiği nimetleri yine Allah için harcayarak arınmayı amaçlayan zekât ve infak kurumu, gelir dağılımındaki dengesizlikleri asgariye indirerek birlik ve dayanışmayı gerçekleştirir. Yalnız Allah için yapılan bireysel bir arınma ve nefis terbiyesi ameliyesi olan oruç ibadeti, Ramazan ayında bütün müslümanların iştirakiyle gerçekleşir ve karşılıklı merhamet, sabır ve yardımlaşma duygularını harekete geçirir. Hac farızası, bütün dünya müslümanlarının itminan, heyecan ve coşku dolu bir ortamda gerçekleştirdikleri yıllık müşavere ve muhavere toplantısıdır. Dünyanın dört bir yanından gelen Müslüman düşünürler, alimler, yöneticiler ve sade insanlar açısından renklerin, kültürlerin ve fikirlerin harman olduğu hac mevsimi, aynı eksen (Kâbe) etrafında dönen büyük bir ümmetin parçası olma bilincine ermenin de eşsiz bir fırsattır.

Hz. Peygamber'in (s) Medine'de inşa ettiği örnek toplum her alanda *tevhîd* ve *vahdet*'i esas aldı. Roger Garaudy 'Medine Toplumu'na yön veren temel prensipleri şöyle formüle eder: ¹

Ekonomi planında: Tek sahip Allah'tır.

Siyaset planında: Tek hükmeden Allah'tır.

Kültür planında: Tek bilen Allah'tır.

Bu ilkeler, Allah'tan başka ilâh ve rab tanımayan, özgür, üretken, katılımcı, paylaşımcı, adil, muvahhid ve müttehîd bir '*model toplum*'a, İslâm ümmetine vücut verdi.

Kesrete Rağmen Vahdet

Sonraki nesillere yüzyıllar boyu örneklik teşkil eden Asr-ı Saadet'in İslâm toplumu, Dört Halife döneminde dinamizmini ve vahdetini pekiştirip geliştirdi ise de, Sıffin savaşıyla *rüşd*'ünü yitirmeye başlayarak bölünme sürecine girdi. Ancak, bazı iç sorunlara rağmen, tek bir devlet çatısı altında büyük oranda birliğini koruyan ve medeniyet planında göz kamaştırıcı ürünler ortaya koyan İslam toplumu, birçok devlete bölünmesinden sonra bile, hem ilmi ve kültürel üretkenliğini sürdürdü hem de ümmet bilinci ve Hilafet kurumunun da etkisiyle *İslâm birliği* idealini diri tuttu. Bernard Lewis'in² vurguladığı gibi, yaklaşık olarak onüç yüzyıllık varlığı boyunca *Hilafet* birçok iniş ve çıkış yaşadı, ama Müslümanların birliğinin güçlü bir sembolü, hatta kimliği olarak hep ayakta kaldı.

Modern zamanlara kadar İslam medeniyeti şöyle veya böyle bir *birliğe* sahip oldu; çünkü Müslümanlar birbirleriyle ve kurucu idealleriyle bağlarını bir biçimde korumaya sürekli gayret ettiler. Çağlar boyunca Müslümanlar *ortak bir hareket noktasını*, *ortak bir sözcük dağarcığını* ve temel meseleleri tartışacak bir *ortak dili* hep paylaştılar.³ Asırlar boyunca İslamiyet, dağınık topluluklar arasında sadece *dinî* değil, aynı zamanda *sosyal bağlar* ölçüsü olmayı sürdürdü. Bu yolla İslam, *ortak bir dünya düzeni* kurmaya diğer ortaçağ toplumlarına göre daha çok yaklaştı. Ünlü seyyah İbn Batuta'nın belirttiğine göre, bu dönemlerde "Müslüman bir fert, Fas'tan Çin'e kadar her yerde *vatandaş* olarak kabul görüyordu." 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İslamiyet, Eski Dünya halkları-

nın şehirli medeniyet dairesine girmek için tercih ettiği mükemmel bir *model* oluşturuyordu. Diğer büyük dinlerin hayat sürdüğü yerlerde bile yayılmakta zorlanmadan büyük ilerlemeler kaydeden İslâm, esaslı medeni-kültürel avantajlara sahip olduğu için 19. yüzyıla kadar hep rakipsiz kaldı. Avrupalıların, önemli sömürge bölgelerini, örneğin Hint ticaret yolunu ele geçirirken mücadele ettikleri şey de, yine İslâm'ın gücü ve Eski Dünya idi.⁴

Üç büyük Müslüman imparatorluğun (Osmanlı, Safevi, Moğol) egemen ve etkin olduğu 16-18. yüzyıl, kuvvetli müesseseler, kendilerine güveni olan bir entelektüel hayat ve hepsinden de önemlisi estetik yaratıcılık dönemi şeklinde tanımlanır. 1700'le birlikte her üç imparatorluğun sosyal ve kurumsal yapıları da zayıflar ve bir müddet sonra çöküntü alametleri görülmeye başlar. Aynı dönemde Batı Avrupa'nın gerçekleştirdiği '*Büyük Modern Dönüşüm*'ün tesirleri ise, sadece Avrupa'da değil bütün dünyada görülür. 1800'lerden itibaren dünya hakimiyeti artık Müslümanlarda değil Avrupalılardadır. Bu durum Müslüman dünyada yıkıcı etkiler meydana getirir: Müslümanlar için keskin bir manevi yenilgi, Avrupalılar içinse özgüvenlerini kazanmalarını sözkonusu olan.⁵ Osmanlı elitlerinden başlayarak bütün bir İslâm dünyasını kuşatan bu yenilgi psikolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesi ile daha bir dramatik hal alır.

Hilafetin, "emperyalistler ve yerli modernistlerin çifte saldırısıyla ortadan kaldırılmasının etkileri, bütün müslüman âleminde hissedilir."⁶ İslam ümmeti, klasik tabirle 'imamesi kopmuş tesbih taneleri gibi' dağılır, parça parça emperyalist güçlere yem olur.

Ümmeti oluşturan toplulukları birbirinden ayıran sun'i sınırlar emperyalistler eliyle çizilip kalınlaştırılırken; yine onların marifetiyle İslâm coğrafyasına yerleştirilen ulusal-seküler kurumlar hem ümmet bilincini hem de tevhidi duyarlılığı törpüledikçe törpüler.

Yeniden Birlik Çabaları

19. yüzyıl ortalarından itibaren İslâm dünyasına adım adım yerleşen sömürgeciliğin iki dünya savaşı arasında tasfiyesinden sonra İslam dünyasının her köşesinde "*birleşme refleksi*"nin yeniden harekete geçtiğine tanık olunur. Esasen, I. Dünya Savaşı'na tekadüm eden çeyrek asırda Sultan II. Abdülhamit'in olağanüstü gayretiyle temelleri atılan *İslâm Birliği* (pan-İslamizm) akımının sadece Hint alt kıtasında değil, Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya ve Uzak Doğu'ya kadar tüm İslâm dünyasında ciddi dalgalanmalar meydana getirdiği, savaş sonrasında Hilafet'in ilgasının da bu vakiyla doğrudan ilintili olduğu hatırlanırsa, II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde böyle bir gelişmenin yaşanmasının tesadüfi olmadığı görülür. Hilafetin tasfiyesinden sonra, Osmanlı coğrafyasında yaşayan toplumlar başta olmak üzere, bütün İslam dünyası kan, gözyaşı ve baruttan başka bir şey görmemiştir.

Sömürge döneminin acı tecrübelerinden sonra, aralarındaki işbirliği bağlarını güçlendirmeye her şeyden çok ihtiyaç duyan Müslüman devletlerin öncelikli hedeflerinden biri *İslami dayanışma*'dır artık. 1970'li yıllarda varlığını hissettirmeye başlayan İslam Konferansı Örgütü ve ona bağlı kuruluşlar, bu-

gün -her şeye rağmen- birleşme çabalarını ve müslüman halklar arasındaki diyalogu canlı tutabilmektedir. Müslümanlar arasındaki dayanışma ve işbirliği çabalarının hem dini düzlemde, hem de siyaset ve kültür düzleminde giderek etkili olmaya başladığı söylenebilir. Müslümanların hayallerini süsleyen "*barışçıl ve kardeşçe duygular taşıyan otantik İslâmi bir ümmet imajı*"⁷ günümüzde her zamankinden daha fazla ciddiye alınır olmuştur. Uzun süredir tarih sahnesinin geri planında sürgün tutulan İslâm âlemi, bugün potansiyel birlik imkanları, dinamizmi ve canlılığıyla tarihteki yerini almaya tekrar aday görünmektedir. İslam ülkeleri arasındaki ayrılıklar ve "*ulusal/etnik*" farklılıklar, en az emperyalistlerin aralarına çizdiği sınırlar kadar yapay ve aşılabilir türdendir.

Lewis'in tesbit ettiği gibi, Batı dünyasında, toplumun temel birimi, alt birimlerinden biri de *din* olan *ulus*'tur; ancak Müslümanlar, din'i ulus'un alt birimi olarak görmek yerine, *ulus*'u *din*'in bir alt birimi olarak görürler. Modern döneme kadar yani Avrupa kavramları ve kategorilerinin hakim olduğu döneme kadar, İslam yorumcuları neredeyse her zaman rakiplerine, ülkesel veya etnik durumları gözardı ederek '*kafir*' diye hitab ederken kendi taraflarına asla *Arap* veya *Türk* diye hitab etmediler; bilakis kendilerini '*Müslüman*' olarak tanımladılar. Dahası İslam dünyasındaki zengin tarih yazımı geleneğinde "İslam devletinin ve toplumunun, hanedanların, şehirlerin tarihleri vardır, ama Arabistan'ın, İran'ın veya Türkiye'nin tarihleri yoktur."⁸ Bu nedendir ki, ümmetin birliğini parçalamak amacıyla emperyalistler eliyle kotarılmaya çalışılan '*Türk İslâmı*', '*Arap İslâmı*'

veya 'İran İslâmı' gibi zorlama ve sun'i oluşumlar ümmetin ma'şerî vicdanında ma'kes bulamamaktadır. Hasılı, bugün Müslüman topluluklar arasındaki sun'i sorunlar, sanıldığından daha kolay halledilebilir ve *birlik* yolunda gösterilecek çabalar beklenilenden daha hızlı semere verebilir.

Bu bağlamda, Sourdel, Cuayyıt ve Cabiri'nin "Arap Birliği" çabalarının altında yatan kadim *üm-met bilinci* ve '*pan-İslamizm*' eğilimlerine yaptıkları vurgu da önem arzeder: Sourdel'e göre, Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı ile parçalanmasından sonra Ortadoğu'da kurulan devletler, Hilafetin de '*pan-İslamizm*'in de parçalanmasını ifade ediyordu; ancak, İslâm'ın sosyal ve siyasal dayanışma duygusu '*pan-Arabizm*' içinde yeniden doğuyordu ve bu duyguyu ortadan kaldırmak imkansızdı.⁹ *Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma* isimli eserinde, son yüzyılda ortaya çıkan *Araplık*'ın İslam ile ilişkisini tartışan Cabiri'nin aktardığına göre, sosyalist Arapçılığıyla tanınan Michael Aflak bile (sonradan müslüman olduğunu, ama medyanın bunu duyurmadığını belirtir), "İslâm olmadan Arap milliyetçiliğinin içi boş bir kalıp olarak kalacağını" vurgulamış; dahası, "sömürgeciler tarafından Arap ülkelerinde gündeme getirilen *laiklik*'in ümmet geleneğini unutturarak Batı kültür ve medeniyetini yerleştirme planına hizmet eden bir aldatmaca" olduğunun altını çizmişti.¹⁰ Cuayyıt ise, geniş İslam coğrafyasındaki her bir bölgenin İslâm'ı yaşama tarzının farklı olmasına ve hatta aynı dili konuşan Arap ülkeleri arasında gözle görülür bir birlik kurulamamasına rağmen, eski *üm-met* anlayışına karşılık gelen *bütüncül bir İslâm ideali*'nin varlığını sürekli koruduğunu belirtir. Bu bağlamda *Filistin sorunu*'nun Arap dünyasındaki birleştirici etkisine dik-kat çeker: Ona göre, Arap âlemi, Filistin meselesini kendi *özel davası* haline getirerek dış dünyaya karşı fiilen *bütüncül bir cephe* oluşturabilmiştir.¹¹

Buna rağmen, bugün İslam ümmeti idealinin kuvveden fiile geçirilebilmesinin önündeki dahili sorunlar ve özellikle harici engeller, Müslüman dünya-nın önemli bir güç merkezi olarak uluslar arası arena-

da boy göstermesini şimdilik ertelemektedir. Ancak, ümmet bilincini tetikleyecek ciddi ve kararlı bir çıkışın, kısa zamanda çok büyük neticeler hasil etmesi kaçınılmazdır. Şu aşamada rafa kaldırılmış gibi gözüken Türkiye (Erbakan) liderliğindeki D-8 Projesi'nin 1996-1997'de İslam dünyasında meydana getirdiği heyecan dalgasına karşın Batı dünyasında "Osmanlı'nın geri dönüşü" biçiminde algılanması ve 'yerel' - 'küresel' 28 Şubat sürecinin bu gelişmelerle ilintisi de bu bağlamda hatırlanmalıdır. Bütün bunlar, İslâm âleminin potansiyel düzlemde ne kadar güçlü bir *üm-met birliği refleksine* sahip olduğunun kanıtıdır.

İhyâ ve Tecdîd Hareketleri

"*Ruhunu değiştir; tarihin değişir.*" Çağımızın büyük Müslüman düşünürlerinden üstad Malik Binnebi, bu 'ulvi kanun'u hatırlatarak İslam dünyasının dirilişinin ve yeniden tarihe yön veren bir aktör olarak geri dönebilmesinin ancak deruni bir değişimle gerçekleşebileceğini vurgular. Ona göre, ümmetin dirilişi, Kur'an'ın vaz' ettiği bio-historik (biyolojik/tarihsel) formülün uygulama planına konmasıyla mümkün olacaktır:

"*Bir millet kendi derunî hâletini değiştirmeden Allah onun hâlini değiştirmez.*" (13/11)

Binnebi, bu değişimin ilk adımının da "İslâmiyet'i Müslümanlara yeniden anlatmak" olduğunu söyler.¹² Zira Müslüman toplumlar, hâlâ müstemleke dönemlerinin derin travmatik izlerini taşımakta ve uzun süre sömürge yönetimi altında kalmanın düşünce ve duygularında meydana getirdiği kimlik sorunlarını yaşamaktaydılar. Bütün bunlar Müslümanları siyasal planda vahdet'ten; akîde planında da tevhid'den hayli uzaklaştırmış bulunmaktaydı.

19. ve 20. yüzyılda Batılı sömürgeciliğin askeri ve kültürel saldırıları sonucu birliğini ve bağımsızlığını büyük oranda yitiren Müslüman dünya, bir yandan bu aşağılayıcı yenilgi ve esaret zincirini kırmaya çalışırken, öbür yandan da diriltici *ihyâ* ve *tecdîd* çaba-

larını aralıksız sürdürme gereğini duydu. Afganî'den Abduh'a ve Reşid Rıza'ya, Bin Badis'ten İkbâl'e kadar pekçok sima, İhvan'dan Cemaat-i İslâmî'ye ve Nahda'ya kadar bir çok hareket sözkonusu tecdid çabalarının güçlü temsilcileri olarak hatırlanabileceklerden sadece bir kısmıdır. İslam dininin kendi kültür köklerini muhafaza etmek kaydıyla, değişen hayata tekabül edecek biçimde yeniden düzenlenmesi (tecdîd) halinde daha saf ve güçlü bir hale geleceğini savunan Abduh; İslam'ın, tarihsel süreç içerisinde devamlı gelişen ve değişen bir topluluğun sürüp giden temel dayanağı olduğunu söyleyen İkbâl¹³ ve diğerleri; İslâm dininin aynı dinamik ve evrensel karakterine vurgu yapıyorlardı: **Tevhîd ve vahdet!**

Elbette ihyâ ve tecdid çabalarının çeşitli nâkıs ve başarısızlıkları söz konusu edilebilir. Mesela, üstad Fazlurrahman'ın belirttiği gibi, bazı "**yeniden dirilişçi**" hareketlerin, Müslüman kitleleri şevkle tekrar İslâm'a yöneltmek gibi önemli bir hizmeti gerçekleştirmelerine karşın, İslâm düşüncesine ve İslami ilimlere ciddi anlamda katkılarının azlığı üzerinde durulabilir.¹⁴ Hatta, bu tür hareketlerin İslâm'ı bildikleri kadar, modern dünyanın gerçekleri hakkında pek de derinlikli bilgilere sahip olmadıkları söylenebilir. Ancak, bütün zaaflarına ve nâkısalarına rağmen, *ihyâ ve tecdid* çabalarının İslâm toplumlarında tevhidî duyarlılığı ve ümmet bilincini bir biçimde diri ve canlı tuttuğunun da altı çizilmelidir.¹⁵

Bütün bu *ihyâ ve tecdid* çabaları, son tahlilde aslî kaynaklara ve öze dönüşü, Kur'ânî ilkeleri çağın şartları muvacehesinde yeniden yorumlayıp hayata geçirmeyi öngördüler. Hepsisi de temelde, "**Karanlık geceler gibi işler karıştığı zaman Kur'ân'a sarılın.**" emr-i nebevîsini şiar edindiler.

Bu bağlamda, İslâm'ın dinamizmini korumasını sağlayan *ictihad* kurumuna (fikh'a) dikkat çeken mütefekkir Osmanlı devlet adamlarından Said Halim Paşa'nın 1920'lerde yaptığı şu tesbit de hatırlanmaya değer:¹⁶ "Fıkıh sayesinde ki, İslâm dünyası, aradan yüzyıllar geçmiş, yabancı egemenliği altında binlerce değişimin saldırısına uğramışken, hâlâ kendi İslâmî

anlayışlarını, İslâmî ilkelerini, geleneklerini, kendi ruhlarını ve ideallerini bütün temizlik ve saflığıyla muhafaza ediyor. Onun sayesinde ki, onarılması ve giderilmesi mümkün olmayan bir ahlaki ve toplumsal çöküşe hiçbir zaman kendini kaptırmıyor."

Yolların Ayrılış Noktası ve Rûhun Derinliklerinde Uyanış

Konuya yine Said Halim Paşa'nın bir mukayesesıyla devam edersek: Batı dünyası için "**Her yol Roma'ya gider**"se, İslam dünyası için de "**Her yol Mekke'ye gider**". Yani bu iki dünyanın her birisi başka bir yol, başka bir yön, başka bir talih izlemeye ve insanlığın genel evriminde, her biri başka başka hareketler yapmaya mecburdur.¹⁷

21. yüzyıla girerken, yolların ayrılış çizgilerinin daha bir belirgin hale geldiği, Batı ile Doğu, Avrupa medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki farkın daha da derinleştiği söylenebilir. Dahası, artık "medeniyetler çatışması" bir varsayım olmaktan çıkmış bulunmaktadır. ABD'nin başlattığı söz-

de "teröre karşı savaş", örtülü bir "medeniyetler savaşı"ndan başka bir şey değildir. Derin bir '**rûhî boşluk**' yaşayan Batı, "araçlar dini"nden ibaret 'medeniyet'ini ancak savaşla ve güç üstünlüğüyle ayakta tutma çabası içindedir. İşte burada Batı ile Doğu'nun-İslam'ın yolları bir kez daha ayrılmaktadır: Halil Cibran'ı dinleyelim:¹⁸

"**Medeniyet** diye isimlendirilen bu büyük, iri yapı... bu hassasça inşa edilmiş ve planlanmış bina insan kafataslarından bir tepe üzerinde kuruludur.(...) Senin batı'da **ilerleme** olarak saydığın şey, sadece asılsız bir yanılsamanın görüntülerinden biridir: Riyâ manikür yaptırır da riyâdır; aldatıcılık teni yumuşak olsa da aldatıcılıktır; yalan ipek giyse, saraylarda otursa da doğru'ya dönüşmez; hile trene binse, balona binse de doğruluk haline gelmez; açgözlülük mesafeleri ölçse, 'unsurları' tartsa da kanaat'e evrilmez; suçlar fabrikalarla laboratuvarlar arasında gezse de erdemler durumuna gelmez... Köleliğe gelince; hayata

köleliğe, geçmişe köleliğe, öğretilere, kazançlara, üniformalara köleliğe, ölümlere köleliğe gelince; mayaj yapsa da, elbiselerini değiştirse de kölelik olarak kalacaktır. Kölelik kendisini **özgürlük** olarak isimlendirirse de kölelik olarak kalır. (...) İcatlar ve keşifler... aklın kendileriyle oyalandığı oyuncaklardan başka bir şey değildir. Mesafeleri kısaltmak, dağları, vadileri düzlemek, denizlere ve gökyüzüne egemen olmak; ne gözü memnun edecek, ne kalbi doyuracak, ne de ruhu yüceltecek içleri dumanla dolu sahte meyvelerden başka bir şey değildir. Bilimler ve sanatlar olarak isimlendirdikleri muammalara, bilmecelelere gelince; onlar, insanın, parlaklıklarından ve halkalarının çınlamalarından hoşlanarak sürüklediği altın bağlar, **zincirler**dir. Hatta insanın, kendisini içinde hapsedilmiş bir esir olarak bulmadıkça yapımını bitiremeyeceğini bilmeden, eskiden beri desteklerini, tellerini çektiği **kafesler**dir. Evet, insanın bu fiilleri bozuktur, bu maksatlar, gayeler, bu niyetler ve idealler bozuktur; bozuktur dünya üstündeki her şey... Hayatın bu **bozuk** şeyleri arasında ruhun sevgisine, arzusuna, tutkusuna değen **bir tek şey** vardır... O ruhtaki **uyanıklıktır**. Ruhun derinliklerinin derinindeki uyanıklıktır..."

İşte bütün mesele, ruhun derinliklerinde yatan cevheri açığa çıkarabilmektir. İşte o zaman Müslüman dünyanın-Doğu'nun tarihi de, dünyanın tarihi de değişecektir.

Hodgson'un da belirttiği gibi İslâm, "geçmişin perspektifinde yaratıcı bir şekilde kendi kendini belirleme için **tek bir odak noktası** olarak güçlü kalmaya" devam etmektedir. Bugün "İslam güçlüdür; hatta sosyal dayanışma prensibi olarak ve tarihi şuuruluk noktasının harekete getiricisi olarak şiddetli bir şekilde güçlüdür." Ahlaki doktrin olarak da öyledir. İslam medeniyeti, büyük oranda sorunsal kalmaktaysa da "ne olursa olsun, Batı medeniyeti onun yerini alamamaktadır." Bugün, sadece İslam geleneklerinin modern söylemde yeniden ortaya konma ve yorumlanmaya ihtiyacı vardır.¹⁹

İmdi, günümüz Müslümanlarının önünde duran en hayati ve öncelikli görev; tüm insanlığın ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarının da ötesinde rûhî-manevî problemlerini aşmalarına imkan sağlayacak bütüncül ve mütekamil bir İslami proje ortaya koyabilmektir, diyebiliriz. Yetkin bir medeniyet örneği

olarak dünyaya sunulabilecek; çağımızı kaosa sürükleyen evrensel sorunlara çözümler öneren ve insanlığa gerçek barışı (**silm: 2/208**) getirmeye aday kuşatıcı ve kapsamlı bir program ortaya koyabilmek²⁰, işte bütün mesele burada düğümlenmektedir. Böylesine derinlikli bir proje ise, "İslâm'ın arzu edilen sistematik yorumunu yapacak üretken ve özgün kafaların ortaya çıkması"²¹ ile ancak gerçekleşecektir. İslâm dünyasının her köşesinde tanık olunan dirilişçi **vahdet** ve **tevhit** eksenli çabalara eşlik eden yoğun fikri-entelektüel çalışmalar, İslâm'ı 21. yüzyıla sunabilecek yeni bir dil-söylem geliştirmeye ve çağa damgasını basacak bütüncül bir proje ortaya koymaya her zamankinden daha yakın görünüyor. ■

DİPNOTLAR

- 1) Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 1990-İstanbul, çev. Cemal Aydın, Pınar y, s. 10-15
- 2) Bernard Lewis, *İslâm'ın İsyanı*, Cosmo-Politik, Kış 2002, s. 49
- 3) Marshall G.S. Hodgson, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, 2001-İst, çev: A. Kanlıdere-A. Aydoğan, Yöneliş y. S. 462
- 4-5) A.g.e., s. 270-280 ve 308-335
- 6) Lewis, a.g.y., s. 49
- 7) Ali Merad, *Çağdaş İslâm*, tarihsiz, çev: Cüneyt Akalın, İletişim y., s.103-105
- 8) Lewis, a.g.y., s. 49-50
- 9) Dominique Sourdel, *İslam*, 1985-İstanbul, çev: Davut Dursun, İlim y., s.124-125
- 10) Muhammed Abid el-Cabiri, *Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, 2001-Ankara, çev. A.İ. Pala-M.Ş.Çıkar, Kitabiyât, s. 32-33
- 11) Hişam Cuayyıt, *Avrupa ve İslâm*,1995-İstanbul, çev: Kemal Kahraman vd., İz y., s.190-195
- 12) Malik Binnebi, *İslam'a Yeniden Doğuş*, 1973-İstanbul, çev: Ergün Göze, Yağmur y., s. 33
- 13) Hodgson, a.g.e., s. 349-355)
- 14) Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, 1990-Ankara, çev: Alparslan Açıkgenç-M.Hayri Kırbasoğlu, Fecr y., s. 260
- 15) M. Muhammed Hüseyin, *Modernizmin İslâm Dünyasına Girişi*, 1986-İstanbul, çev: Sezai Özel, İnsan y., s. 49-50
- 16-17) Sait Halim Paşa, *İslam ve Batı Toplumlarında Siyasal Kurumlar*, 1987-İstanbul, sad: Ahmet Özalp, Pınar y., s. 44,18
- 18) Halil Cibran, *Fırtınalar*, çev: A. Murat Özel, 1997-İstanbul, Kaknüs y., s. 97-100
- 19) Hodgson, s. 355-356
- 20) M.Hüseyin Fadlallah, *İslami Söylem ve Gelecek*, 2000-İstanbul, çev: Abdi Keskinsoy, Pınar y. s. 215-216.
- 21) Fazlurrahman, a.g.e., s. 190

ÜMMETİN GELECEKTEKİ MEDENİYET İNŞASI ROLÜ İSLÂM KONFERANSI ÖRGÜTÜ VE ÖTESİ

MUHAMMED ALİ ET-TAŞKİRİ
Türkçesi: Fatih Güzel

İslam dünyasının (ümmetin) gelecekteki medeniyet inşası rolü üzerine konuşmadan önce onun bugünkü gerçeğine hızlıca bir bakmamız gerekiyor, belki de onun uzun şanlı tarihini inceleyerek böyle bir gerçeği bulabiliriz. Fakat bir giriş bölümünün doğası gereği bu incelemeyi yakın/son zamanlarla sınırlandıracağız. Yaklaşık olarak 20. yy.'a tekabül eden Hicri 14. yy.'la 15. yy.'ın bir kısmı olan müslüman halkların üç ana evreden geçtiği olaylı dönemi ele alalım.

Birinci Evre: Sömürgecilik ve İşgal

Müslüman ülkeler neredeyse tamamıyla işgal edilmişti, gerek Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Kuzey Afrika ve diğerleri gibi doğrudan, gerekse sömürgecilerin kendi isteklerini resmi kurumların gücünü kullanarak empoze edebildikleri Türkiye ve İran örneklerindeki gibi dolaylı olarak işgal edilmişti. Bu dönem 1. Dünya Savaşı'ndan 2. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür.

İkinci Evre: Milliyetçi Akımlar

Hitler Almanyası'nın çökmesinin ardından, İslam dünyasında devletlerin bağımsızlığı ve sömürgeciliğin pençelerinden kurtuluş dönemi başlamıştır. Milliyetçilik yönünde çok güçlü bir akım bu döneme eşlik etmiştir. Özgür insanlar milliyetçilikte, sömürgeciliğe karşı en iyi alternatif olarak algıladıkları şeyi bulmuşlardı.

Üçüncü Evre: Çok Yönlü İslami Akımlar

Bu dönem, İslam ve İslami birlik duygusunun/düncesinin gelişmeye başladığı 60'ların sonlarına doğru başlamıştır. Çok yönlü bir İslami bilinçlenme imkanı ortaya koyan manifestolar ve etkileriyle orta-

ya çıktı. Bu gibi manifestoların en önemlisi, ulusal bir karakter birliği hissi uyandıran köken, yol ve amaç birliği duygusudur. Bu durum için, ister muhafazakar ister liberal olsun, sosyo-politik İslami hareketlerin görece uzun bir embriyo safhasının ardından yeni doğum safhasına geldiği söylenebilir. Bu gibi hareketler anlayışta farklılaşmasına rağmen, hareketin bütüncül bilinçliliği, yahut baskı ve zulüm hissi veya hut da anlayışa ilişkin bir fark sebebiyle, hayata geçirilen tarz ve hedeflerin hepsi bu kutsal bilinçliliği üreten embriyolojik safhadan doğmuşlardır.

Sömürgeci baskı, ulusal akımların anlamsızlığı, diktatörlük sistemlerinin zulmü, bağımsız Siyonist mevcudiyetinin hayat bulması, bunların hepsi bu bilinçliliğin yükselmesine yardım eden faktörlerdir. Belki de Siyonistlerin Mescid-i Aksa'yı kundaklaması olayının hemen ardından İslam Konferansı Örgütü'nün kurulması, bir manifesto ve bu bağlamdaki İslami duyarlılığı artıran bir faktördü. Kesin olarak, 1979 İran İslam Devrimi'nin başarısı ve aynı şekilde Ateist-Komünist blokun yıkılması, İslami akımın daha çok gelişip yayılmasına temel teşkil etmiştir.

Biz bu toplumun ekonomik, kültürel ve bilimsel yönlerini de unutmuyoruz. Bu özelliklerin her biri toplumun karakterini ifade etmede kendi rolüne sahiptir. Fakat bizim bahsettiğimiz şey, bu gelişimin temel belirleyici unsurunu teşkil etmektedir.

Bu hızlı bakıştan sonra, İslam toplumunun pek çok felakete acı çekmiş olmasının ardından olağüstü bir değişim zamanının eşliğinde olduğunu söyleyebiliriz. İslam toplumu etkili, kesin bir karşılaşma için sağlam bir planlama gerektiren büyük meydan okumaların da farkındadır.

Yarının Dünyasında Medeniyet İnşası Rolü

Eğer önümüzdeki elementlere bakacak olursak, insanın medenileşmesi yolunda etkili bir rolü, bu ümmetin medeni sorumluluğu ve genişliğine uygun olan bir rolü, adapte etmenin gerekliliğini açıkça anlayabiliriz.

1. İslam'ın Bu Ümmete Yüklediği Medeniyet Kurma Görevi

Bu, Kuran'da şu şekilde özetlenmiştir: 'Böylece sizi (Ey Muhammed Ümmeti!) vasat (orta) bir ümmet yapmışızdır, insanlara karşı (hakikatin) şahitler(i) olasınız, bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye.' (Bakara-143)

Şüphesiz, buradaki orta ümmetin anlamı, insanların insanlık üzerine şahitliği Peygamber'in ümmet üzerine şahitliğiyle karşılaştırıldığından beri, medeniyetin en iyi örneği olmasıdır. Peygamberin ise en iyi örnek, tüm olumlu insan özellikleriyle karakterize edilen mükemmel insan olduğunu biliyoruz. İlave olarak, şu bir gerçektir ki, İslam insanlığa kendi bütünlüğü içinde ve tüm zamanlara gönderilmiştir. İslam, insanlığı birleştirici ve onun medeniyet işlemini organize etmek için gelmiş ebedi bir dindir. Öyleyse İslam'ın bu topluma, tüm zamanlarda bir liderlik pozisyonu taşımasına zemin hazırlamak için geldiği anlaşılabilir. Bu yazıdaki tartışma geniş boyutlu olacaktır.

2. Ümmetin Sahip Olduğu Medeniyet-Kurucu Kabiliyetleri ve İmkanları

a) İslam'dan hasıl olup insanoğlunun problemlerine uygun çözümler üreten ve zamanlar boyunca yetileri kanıtlanmış entelektüel ve sosyal tezler.

b) Uzun ve şanlı tarihinden aktarılmış olan büyük bilimsel ve entelektüel miras.

c) İşgal ettiği politik, coğrafi ve ekonomik durum, ve dünyanın merkezine doğru uzanan sahip olduğu çok hassas bölge, öyle ki onun elleri ve ayakları tüm yönelimlerinde düşmanları tarafından hareketsiz tutulmaya çalışılan bir dev gibi hareket etmektedir.

d) Daha iyi bir yarın için toplumun sahip olduğu ve mobilize edilebilecek geniş insan yeteneği.

3. Gerçek Durum, İhtiyaçlar ve İmkanlar

İnsanlık artık bugün milletler arasında bir medeniyetler oluşumu rekabetine yönlendiriliyor. Bu, bütün milletler arasında 'Medeniyetler Arası 2001 Yılı Diyaloğu'nu gerçekleştirmek için İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve İKÖ 8. Dönem Tur Başkanı tarafından önerilmiş olan bir anlaşma içeriğidir. 'Diğer'i tarafındaki medeniyet korumacılığı, bu gezegende yaşamamıza imkan verecek İslami medeniyet sorumluluğumuzun arkasında durmamızı gerektiriyor. Allah (cc) şöyle buyuruyor: 'İnanmayanlar birbirlerinin müttefikidir, siz de birbirinize böyle olmadıkça yeryüzünde fitne ve büyük bir karışıklık baş gösterecektir.'

Biz de tam bu noktada şunları söylüyoruz:

- Millet, politika, bilim, ekonomi, kültür, inanç, toplum ve

bilgi alanındaki meydan okumalara göğüs germektedir.

- En önemli meydan okuma; tüm dünya politikasını tek bir varlığın/birliğin domine ettiği tek kutuplu döneme doğru dünyanın hareketi.

- En önemli bilimsel meydan okuma; Batının dünya çapındaki hegemonyasını değişik biçimlerde empoze etmek için kullandığı büyük bilimsel gelişme.

- En önemli ekonomik meydan okuma; bir ülkenin kendi ekonomisini kontrol edebilmesinden ziyade tüm dünya ekonomisinin şartlarıyla ilişkilendirilen ekonomik küreselleşme fikri. Batının devasa kapasitesi diğer küçük ülkelere ortaya çıkma fırsatı vermemektedir.

- En önemli kültürel ve kuramsal meydan okuma; Bu ümmetin kimliğine karşı, sekülerizmle birlikte geniş bir biçimde ortaya konan, büyük kültürel, ahlaki ve kuramsal saldırılar.

- En önemli sosyal meydan okuma; Ailenin tanımının değişmesi ve onun gerçek sosyal rolünü iptal etmek maksatlı korkunç plan.

- Kötü şöhret merkezli meydan okuma; bugün, İslam dünyası baskın-geniş 'kötü şöhret' in dar sınırlarıyla sınırlandırılıyor.

Tüm bunlar, daha önce de belirtildiği gibi etkili

ve yapıcı karşı duruş için, gerçekçi-samimi bir planlamayı gerektiriyor. Bunun da ötesinde tüm boyutlarıyla resmi olarak 'ümme'ti temsil eden İKÖ' ye büyük sorumluluk düşmektedir; resmi olmayan büyük kurumlarsa daha büyük sorumlulukları yerine getirmelidir.

İslam Konferansı Örgütü'ne Bir Bakış

Örgütün dünya çapındaki rolünü aktive edebilmek için öneriler:

1969'da Siyonistlerin Mescid-i Aksa'yı kundaklamalarının ardından otuz yıl geçti. Müslüman hassasiyeti yükselmisti ve tüm İslam dünyası faile karşı kızgındı. Bu olayın ardından, İslam dünyasının resmi tepkileri farklı politik güdülerle birlikte İKÖ' de vücut bulmuştur.

Onlar, farklı alanlardaki ümme't İslam milletinin işlerine rehberlik etmek için İslami dayanışmaya ulaşmayı niyet etmişlerdi.

Uluslararası bir kuruluş olarak bu organizasyon, dışişleri bakanları düzeyinde 28 konferans, 8 zirve ve onlarca bölüm ve özel gündem konferansları düzenlemiştir. Ayrıca özel alanlara ilişkin bazı kurumlar kurmuş ve bu iş için yüzlerce milyon dolar harcamıştır.

Bu noktada şu soru gündeme gelmektedir: İKÖ deklare ettiği kuruluş amaçlarını gerçekleştirebildi mi?

Cevaben, İKÖ' yü en başarılı organizasyonlardan biri olarak kabul eden aşırı derece optimistler olacaktır; fakat aynı zamanda İKÖ' nün işlerini aşırı pesimist bir biçimde sadece para ve zaman kaybı olarak umutların önüne geçilmesi ve resmi akımın desteklenmesi olarak görenler de olacaktır. Fakat gerçeklerin üstünde durup onları derinlemesine yansıtmak dürüst olabilmek için gereklidir.

Eğer tüm açılardan durumu değerlendirecek, pek çok toplantıda alınmış kararlara ve sonuçlara, ve bu sonuçların ardından gelen pratikteki uygulamalara ve de bu uygulamaların sonuçlarına bakarsak, bir tarafta ekonomik ve politik işaretlerle, diğer tarafta kültürel işaretler arasında çok büyük farkların oldu-

ğunu göreceğiz. Bu elbette bizim bakış açımızdır ve diğer insanlar kendi görüşlerinde özgürdür.

Ekonomik ve politik kayıtların detaylarına inmeden, total olarak İKÖ' nün bazı politik roller üstlendiğini fakat değişik sebeplerden dolayı bunların çoğunda başarısız olduğunu söyleyebiliriz.

Filistin'le ilgili olarak İKÖ' nün kararları diğerlerinden daha iyiydi. Bazı konferans kararları, Filistin meselesini tüm yönleriyle ele alan çok sayfalı metinler üretmiş ve kendi görüşlerini çok samimi bir biçimde ifade etmiştir.

Bununla beraber pratikte bu kararlar pek işe yaramamış, uygun ve beklenen karşılığı da verememiştir. Her devlet, konular üstünde kendi gündemine bakmış ve kendi ilişkileri bağlamında yalnız olarak hareket etmiştir. Bu durum, kararlarda da kendini gösterdi ve

bugün bulunduğumuz noktaya gelinceye kadar, ilk dönemlerde hep geri çekilmeyle sonuçlandı: küçük düşmenin acısı, pazarlık yapma durumu, tüm baskılara teslim olma ve sonra da zalim düşmanı tanıma.

Irak-İran Savaşı' na ilişkin olarak da, İKÖ bazı adımlar atmasına rağmen hiçbir şey yapamazdı. Aynı durum Irak'ın Kuveyt'i işgali olayında da geçerlidir.

İslami birlik/bütünlük, Bosna-Hersek meselesinde mümkün olan en geniş kapsamıyla fark edilmisti. İKÖ bazı güçlü adımlar atabilmiş fakat arzu edilen sonuçlar tam olarak gerçekleşmemiştir. Şimdiyse Kosova'ya müdahale konusunda isteksiz ve Keşmir problemi ve diğerleri konusunda olduğu gibi Somali meselesinin çözümüne katkıda bulunma konusunda zayıftır. Ekonomik düzeydeyse İKÖ' nün başarıları, İslam Kalkınma Bankası ve diğer bankaların öncülüğünde İslam dünyasındaki bazı uygun ekonomik projelerle özetlenmiştir. Fakat İKÖ 'ortak pazar' projesini hayata geçirememiş, ayrıca petrol fiyatlarındaki safi düşüşle ilgili hiçbir şey yapamamıştır.

Ulaşılmış olan başarıların kapsamını anlamak için İKÖ' nün kültürel gündemine bakarsak kültürel üretimi iki alanda inceleyebiliriz:

1) Mevcut ve Planlanmış Kültür Merkezleri:

- İslam Üniversiteleri: 1974 Şubatı'nda Pakis-

tan'ın Lahor kentinde yapılan 2. İslam Zirvesi'nde Afrika'da iki, Nijer'de Fransızca konuşulan Afrika ülkeleri için bir ve Uganda'da İngilizce konuşulan Afrika ülkeleri için bir İslam üniversitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Lahor'da iki İslam üniversitesi olduğu unutulmamalıdır. 1977'de Mekke'de yapılan 1. Uluslararası İslami Eğitim Konferansı'nda Malezya'da bir İslam üniversitesi kurulması kararlaştırıldı. Bunun da ötesinde 1984 Aralık'ta Bangladeş'in Dakka şehrinde yapılan 14. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda burada bir İslam üniversitesi kurulması kararlaştırıldı.

Bu üniversitelerin durumları birbirinden farklıdır. Nijer Üniversitesi bazı öğrenciler kabul etmiş fakat mali zorlukların artması ve bu durumun öğrenciler arasında huzursuzluğa sebebiyet vermesiyle 1991-1992 akademik yılın başlangıcında yerel yönetimler üniversiteyi kapatmışlardır. Üniversitenin aktivitelerini yenilemek için pratikte bazı adımlar atılmıştır.

Uganda Üniversitesi 1988'de törenle açılmıştır. Üç fakültesi ve üç yüz iki öğrencisi olan üniversitesi mali sıkıntılar dolayısıyla problemler yaşamaktadır.

Uluslararası Malezya Üniversitesi şimdiye kadar ki en başarılı projedir. Üniversite 1983'de açılmıştır ve bugün 80'den fazla öğretim üyesine ve 500'den fazla öğrenciye sahiptir. Bangladeş İslam Üniversitesi ise 130 öğrenciye sahiptir ve bazı mali problemler yaşamaktadır.

■ Birleşmiş/Birleşik İslam Merkezleri:

a) Kral Faysal Camii ve Angamina'daki (Çad) kültürel eğitim kurumları

b) Timbuktu'daki (Mali) Bölgesel İslami Çalışmalar ve Araştırmalar Enstitüsü

c) İslamabad'daki (Pakistan) Bölgesel Sürekli Eğitim Enstitüsü

- d) Gine-Bise'deki İslam Merkezi
- e) Uluslararası İslami Kadın ve Onun İslam Toplumundaki Rolü Organizasyonu
- f) Hartum'daki İslam Tercüme Enstitüsü

İslam kültürünü yaymayı hedefleyen İslam konferanslarından biri bu merkezlerin kurulmasını onaylamıştır. Bu merkezler İKÖ ve ev sahibi ülkeler arasındaki anlaşmalarla desteklenmektedir, fakat hepsi istenen aşamaya gelmemiştir. Elbette bu merkezler kendi başarılarında farklılık arz etmektedir.

Bu konu ilk kez Pakistan'ın önerisi olarak 10. İslami Ekonomik, Kültürel ve Sosyal İşler Komitesi'nde gündeme gelmiştir. 14. ve 15. Dışişleri Bakanları konferansları bu konuyu ele almak üzere özel bir komitenin kurulmasını tavsiye etmiştir. Komite, konuyu ele almak üzere 1985 Ekimi'nde İslamabad'da toplanmış ve sonuçları, Genel Sekreterlik'i bir beyan taslağı hazırlamak üzere görevlendiren 16. Dışişleri Bakanları Konferansı'nda sunmuştur. Taslak sekreterlik tarafından 18. Dışişleri Bakanları Konferansı'nda sunulmuştur; bu konuyu ele almak üzere bir Uzman Toplantısı'na ev sahipliği yapmak hususunda İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nca sunulan teklif takdirle karşılanmış ve bakanlar konuyu müteakip konferanslarda desteklemişlerdir.

21. Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda sekreterlik İKÖ'ye 'İslam toplumunda kadının rolü' konusuna ilişkin bir taslak sunmuştur. Bu taslak neredeyse iptal ediliyordu fakat İran İslam Delegasyonu'nun çabalarıyla çalışma devam etmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti önemine inandığı bu konuyu tamamladı. Fakat İKÖ' deki bazı güçlü devletler, Tahran'da gerçekleştirilen 8. Zirve'ye kadar nihai karar varma çabalarını engellediler. Tahran'dan bir sonuç bekleyen İslam Fıkhı Akademisinin görüşleri hala netleşmemiş olarak beklemekte -4 yıl bu meseleleri halletmekle geçti. Gençlik, çocuklar ve benzeri konularla ilgili sağlam kararlar verebilmek için İKÖ' nün önünde daha uzun bir yol var.

2) Genel Konular

■ Tunus'taki Zeytunah Üniversitesi için yeni bir bina projesi

■ Dini bayramlar, kutlamalar ve günler için kameri aylara göre ortak bir takvimin oluşturulması

■ Bangladeş'te eğitim ve tıbbi araştırma için İsla-

mi bir merkez kurma projesi

- İslam dünyası için kültürel strateji projesi
- İnsan haklarına ilişkin İslami düzenlemeler
- Ahlaki bozulmanın nasıl önleneceğine ilişkin

bir proje

■ Kutsal yerlerin/toprakların ve değerlerin küçük görülmesini engellemeye yönelik ortak bir tutum geliştirmek

■ Tebliğ alanlarındaki İslami çalışmaların koordine edilmesine yönelik bir strateji projesi

■ İslam dünyasında çocukların korunması ve bakımı meselesi

■ İşgal altındaki Filistin Üniversitesi ile üye ülkelerdeki üniversiteler arasında sıkı bir ilişkinin geliştirilmesi

■ Üye ülkelerde Filistin tarihi ve coğrafyasının anlatılması

■ İşgal altındaki Filistin/Golan' da eğitim şartları

■ İşgal altındaki yerlerde üniversite şartları – imkanların iyileştirilmesi

■ İşgal altındaki topraklarda eğitimin problemlerine dair çalışılması

■ Kudüs şehrinin Arap ve İslami kimliğinin korunması

■ Balkanlar ve Kafkaslardaki müslüman gruplara tarihlerinin ve coğrafyalarının birer parçası olarak öğretilmesi

■ Kosova ve Sancak müslümanlarına destek ve yardım sağlanması

■ Bosna-Hersek'teki kültürel mirası ve eğitim kurumlarını koruma

Belli ki bu projeler İslam dünyasında geniş yankı uyandıracak bütün bir etkiye sahip ve oldukça önemli konularla ilgilidir. Her nasılsa, üye ülkeler kuruluş sürecinde ve de eğitim ile ilgili her konuda farklı tutumlar sergilemişlerdir. Dolayısıyla bu konuların gelişim ve sonuçlarında farklılıklar gündeme geldi; bazı örnekler vermek gerekirse:

İnsan Hakları Hususunda İslami Düzenlemelere Dair Proje

Bu proje 1979'daki başlangıçtan beri pek çok komite ve konferansa konu olmuştur. 10. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda düzenlemeleri hazırlamak için bir komitenin kurulmasına karar verildi ve sonradan kurulan komitenin yasallaşmasını sağlayan 11.

Konferans'a sunuldu. Düzenlenmiş metin 3. Zirve'de sunuldu ama buradan diğer bir komiteye aktarıldı. Dakka'daki 14. Dışişleri Konferansı'nda giriş ve ilk madde onaylandı; fakat metnin kalan kısmı üçüncü bir komiteye tevdi edildi. Konferanslarda, 1989' da metnin son halinin hazırlandığı Tahran Toplantısı'na kadar her seferinde proje vurgulandı ve nihayetinde Kahire'deki 19. Konferans'ta somutlaştırıldı. Bu mesele, son olarak Tahran'da olmak üzere on dışişleri bakanları toplantısına ve üç zirvenin yanı sıra uzman toplantılarına da konu oldu. Sorumlu üye ya da vekil başkan olarak diğerleriyle birlikte bu son toplantıya başkanlık etmek bir onurdu.

Aslında teorik anlamda sonuç mükemmeldi ama temel problem, bunları İslam dünyasına uygulamada ortaya çıkıyordu, aynı problem Dünya İnsan Hakları Deklarasyonu'nda da ortaya çıkmıştı fakat bu tümüyle dünya kapsamındaydı. Bazı üye ülkeler yapılan düzenlemeleri sınırlandırmakta ısrar ediyorlardı, çünkü yerel hukuklarıyla uyum gösterme sorunu vardı, ne ilginç bir durum!

Farklı metotlarla ciddi bir takip, icranın garanti edilebilmesi/yapılabilmesi için gerekmektedir. Bu ancak insan haklarını İslami düzenlemelere göre gösteren tarafsız bir komitenin kurulması yoluyla gerçekleştirilebilirdi; biz bunu şiddetle arzu ediyoruz.

İslam Dünyası İçin Kültürel Strateji Projesi

Bu, 3. Zirve Konferansı'nda ortaya konan bir projedir. 1989'da Kuveyt'te yapılan 5. İslam Zirve Konferansı tarafından onaylanan proje, Senegal tarafından sunulan proje içinde, hükümet uzmanlarının şekillendirdiği bir formasyonla sonuçlandırıldı. 2. bölümde projenin amaçları olarak belirttiğim gibi bazılarındaki benim de bulunduğum üç toplantı yapıldı. Komite 1990'da Kahire'de yapılan kendi toplantısında

plan üzerinde çalıştı. Toplantılar, Dakar'da yapılan 6. Zirve Konferansı'nda ortaya çıkan birleşmiş bir projeye kadar devam etti. Uygulamasını garanti eden metotlar yürütme planında işe yaradılar fakat henüz tamamlanmış değiller.

Kazablanka'daki 7. Konferans'ta, Sürekli Bilgi ve Kültür İşleri Komitesi'nce yapılan bir yürütme planı çalışmasıyla CS/DR/15 numaralı taslak kararı imzalandı. Ayrıca devletlerin kültür ve eğitim alanlarında ulusal bir politika olarak bu stratejiyi adapte etmek için gerekli adımları atmaları istendi.

Bu proje hala uygulamaya geçireceği teorik aşamada beklemektedir, benzer bir durum da İslam İnsan Hakları Tüzüğü için söz konusudur.

Ahlaki Çöküşle Mücadele İçin Planlama Projesi

Bu proje, bazı üye ülkelerin gayri ahlaki davranışlara göz yummalarıyla çatıştığından beri bu devletlerce yaratılan pek çok engelle karşı karşıya kaldı.

Dışişleri bakanlarının 20. ve 21. konferanslarında genel başkandan, İslam fıkıh akademisinin hareket programı dahilinde kutsal yerlere ve islami değerlere karşı saygının korunması için uluslararası kanuni belgelerin hazırlanması imkanları üzerine çalışılması istenilen bir karar yayınlandı.

Hemen sonrasında 7. Zirve'nin takip ettiği 22. Dışişleri Bakanları Konferansı'nda önceki veriler onaylandı.

3) Bağlı Kuruluşlar

İKÖ tarafından kurulmuşlardır ve İKÖ üyeleri bu kuruluşların doğal üyeleridir. Kültür ve eğitim alanında 7 kuruluş vardır. Farklı ülkelere bağlı bulunan bu kuruluşlardan en önemlilerinden ikisinin durumu aşağıda belirtilmiştir:

Birincisi: İstanbul'daki İslam Tarihi, Sanatı ve Kültürü Araştırma Merkezi

(IRCICA) dışişleri bakanlarının 7. konferansında yayınlanan bir kararla kuruldu. 9. konferansta temel yapısı, 10. konferansta hareket programı onaylanan merkez 1982'de açıldı. Merkezin yönettiği birçok faaliyet arasında şunlar bulunmaktadır:

- Uzmanlık alanında 41 kitap basımı.
- 34 rapor yayını.
- İslami sanatlar üzerine 2 belgesel bant üretimi.

- Merkez sanatsal ve tarihsel fotoğraf alanlarında 89 sergi düzenledi.

- İstanbul merkezinde 88 bilimsel konferans organize edildi.

- Uygarlık mirasının korunması için uluslararası yönetici heyetin istekleri yerine getirildi.

- Finansal açıklar sebebiyle sıkıntı çekmesine rağmen dikkate alınması gereken önemli merkezlerdendir.

İkincisi: İslam Fıkıh Akademisi

İçinde özgür ruhların bulunduğu, yedi islami düşünce ekolünün (Hanefi, Hanbeli, Şafi, Maliki, İmami, Zeydi ve İbadi) temsil edildiği ve bütün İslam devletlerinin katıldığı uluslararası bir hukuk akademisidir. Her yıl temel güncel meseleler üzerinde çalışır. Ben burada İran Cumhuriyeti'ni hem de bütün dünya üzerinde bulunan İmami mezhep okullarını ve bağlularını temsil ettiğim için gururluyum. Akademi bugüne kadar farklı şehirlerde 7 tur düzenledi.

Bu akademinin önemi ve İran Cumhuriyeti'nin isteği üzerine İslam devrim lideri İran'da akdeminin denetimi altında ve güncel konuların çalışılmasının yanında derinlemesine çalışmaların yönetilmesi için "Ehl-i Bey" (hanedanın ailesi) hukuk akademisinin yapılması için emir verdi. Bu akademi işbirliğine devam ettiğimiz en iyi İKÖ projelerinden biridir.

Dördüncü alan: İKÖ' ye bağlı özel kuruluşlar

Bunlar İKÖ' nün çalışma alanı içinde bulunan özel kuruluşlardır, fakat üye devletlerin bu kuruluşlara üye olup olmamaları serbestiyeti içinde bunlara bütün İslam ülkeleri dahil değildir. En önemli kuruluşların kısa izahatı aşağıdadır:

İslami eğitim, bilim ve kültür organizasyonu (ISESCO):

ISESCO'nun kuruluş projesi 10. Dışişleri Konferansı'nda ortaya çıktı, 11. Konferans'ta temel yapısı ve 1982' deki zirve toplantısında da kuruluşu onaylandı. 1992'de 22 devletin katıldığı kurumsal toplantısı düzenlendi. Amaçları:

- a) Üye ülkeler arasındaki eğitim, bilim ve kültür işbirliğini sağlamlaştırma.
- b) Varolan çeşitli fikirlerden faydalanarak anlaşma ve huzur ortamı oluşturma.
- c) İslami değerlerin bütün seviyeleri içeren öğretim programlarında somut bir şekilde ortaya konması.

d) Otantik İslami kültürün tekrar canlandırılması ve şüphe ve kuşkuların ortadan kaldırılması.

e) İslami devletlerde yaşamayan müslümanların, İslami kimliklerinin korunması.

İran İslam Cumhuriyeti 1992'de katıldı; bu noktada son olarak 39 üyeye ulaşıldı.

Diğer kuruluşlar:

- Riyad'da İslami Dayanışma Spor Birliği
- Libya, Bingazi'de Uluslararası Hilal İçin İslami Komite.
- Uluslararası Arap İslami Okulların Dünya Birliği

Biz düşünüyoruz ki İslami hareketin koordinasyonu için komite ve propagandanın , İKÖ' nün politik ve ekonomik olarak üstün olduğu kültürel alanda büyük bir etkisi var. Fakat büyük idealler taşıyan ve farklı alanlarda "Ümmet" e teşvik üzere çalışan organizasyonda yeterli seviyeye ulaşamadı. Gerçekten de dikkatlerin İslami birlik üzerinde otantik İslami kavramlarda derinleşmesi gerekir; İslam şeriatının uygulanması; ahlakın yayılması; her seviyede gerekli dengelerin oluşturulması; ahlaki, politik, kültürel ve ekonomik bütün belirtilerinin yasaklanması; İslami sloganların ruhuna uygun bir şekilde tekrar canlandırılması ve dolayısıyla dindar müslüman bireyleriyle ilkeli İslami bir toplumun oluşturulması. Bütün bunlar İKÖ' nün başaramadığı meselelerdir.

Belki İKÖ'yü engelleyen en önemli faktör, gerçekten de yine onun fonksiyonları yani yine kendi gücünü onlardan aldığı üyeleridir. Üyelerin bazıları kapalı yerel ve parti çıkarlarıyla kontrol altına alındıkları için politikalarını özgür ve açık bir şekilde ortaya koyamamakta ve İslam'ın yüzeysel nitelikleriyle tatmin olmaktadır.

İKÖ devletlerin anlayış ve düşüncelerine göre hareket eder. Bu da organizasyonun İslami hassasiyette, kadın standartlarının yükseltilmesinde veya ahlaki bozulma vs. hususlarında etkileyici bir role sahip olmasını engellemektedir.

Bu hareket süreci nasıl tamamlanabilir?

Bizim inancımıza rağmen politik ve yasal birlik İslam dünyası için doğal bir durumdur, şimdiki koşulları düşünmek yeni alternatifleri düşünmeye sevk ediyor, ki İKÖ bunlar arasındadır. İKÖ üyelerinin değişim için gerekli olan azmi şartıyla 21. yüzyılda uluslararası alanda büyük bir rol oynayabilir.

İKÖ şu standartların farkına varmalıdır:

Birincisi: Dar görüşlü fayda anlayışını bırakarak yüksek amaçlara ulaşmak için ekonomik, kültürel ve politik gündem üzerinde ilerleme sağlayarak içsel bir huzur sağlama.

İkincisi: Üye devletlerin sahip olduğu muazzam yeteneklerin bilgisi ve bu büyük kabiliyetlerden olabildiğine faydalanmak için çalışmak.

Üçüncüsü: Uluslararası olaylarda, özellikle İslam dünyası ile ilgili olaylara güçle müdahale.

Dördüncüsü: Medeniyetin mevcut problemlerini çözmek için bütün alanlarda uluslararası dayanışma ve geniş bir katılım.

Bu standartların gerçekleştirilmesi bunları takip eden hareketler olmadan başarılmaz:

Mevcut mekanizmaları ve İKÖ faaliyetlerini yöneten sistemlerin tekrar gözden geçirilmesi. Gerekli uygulama olanağına sahip olarak yürürlükteki mekanizmaların yetkilendirilmesi. Bu güçlü bir iradeyi gerektirir.

Gerekli finansal olanaklara sahip olmak ek ödenek ve hibe beklemeksizin kendi kendine yetmek, gereklidir aksi takdirde bu onların isteklerini ikinci plana atacaktır ve bu büyük ideallerin gerçekleşmesini unutturacaktır.

Sorumluluklarını yerine getirmeyen ülkelere karşı yaptırım uygulamaları amaçların gerçekleşmesinde halkın ve sivil toplum örgütlerinin katılımını sağlamak hatta hükümetlere genel İslam çizgisine uyması hususunda baskı yapmak.

İslam şeriatının üye ülkelerinin sosyal hayattaki alanlarda uygulanmasını yönetmek, İslam dünyasını bütün batıl belirtilerden temizlemek, her zaman iade edilen fakat gerçekleşmesinde tereddüt bulunan büyük bir amaç.

Sonuç olarak demek istiyoruz ki:

Tahran'daki 8. İslam Zirvesi'nde konferansta görülen güçlü tutarlılık, onaylanan yeni kararlar ve bu kararların küstah dünya politikalarına karşı meydan okuması, İKÖ hareketinin her şeye rağmen iyi bir şekilde ilerlediğini gösterir.

İslam devrim lideri, İran'da yayımlanan konuşmasında İKÖ'nün dünya çağında uygun bir rolde olması gerektiğini önerdi.

Rahman ve Rahim olan Allah'tan bizleri bu yolda muvaffak etmesini diliyoruz.

O her şeyi duyan ve bilendir. ■

Yazar : İran İslami Kültür ve İlişkiler Bölümü Başkanı

İNTERNET İSLÂM'IN ÜÇÜNCÜ DALGASI MI; UYGARLIĞIN SONU MU?

JON W. ANDERSON
Türkçesi: Zehra Sevimcan

Irak'ta yayımlanan yeni bir raporda, devlet gazetesi el-Cumhuriyye, interneti "Amerika'nın dünyadaki her bir eve girmesi için bir araç" ve "uygarlıkların, kültürlerin, çıkar gruplarının ve etiğin sonu" olarak ilan etti (Assosiated Press, 17 Şubat 1997). New York Times bu hikayeyi geleneksel tavrıyla, bir önceki, "interneti, özledikleri kültürlerini ve ilgi alanlarını, sevdikleri eski Irak'ı devam ettirmek için kullanan Iraklı sürgünler" (Iraklı Sürgünler Eve Uzanyor Web sitesi, Lisa Napoli. New York Times, Cyber Times. 20 Şubat 1997- erişim bedavadır fakat kayıt yaptırmak zorunludur.) örneği ile dengeleyerek ele aldı. Bir sosyal, politik, ekonomik ve daha geniş olarak kültürel fenomen olan internet içerisinde fikirleri karşıt koşullar ve yankılı terimlerle veren bu tür bildik gazetecilik örnekleri yanlıştır ki meseleyi analizden çok uzaklaştırır.

Siber-âlem ve internet; sanayi devrimi şartlarını bir enformasyon çağı/toplumunu/ekonomisi ile değiştirecekleri yeni bir bilgi, enformasyon ve iş paradigması oluşturma hevesi içerisinde. Yeni çağ formülasyonlarının ötesinde, örneğin Nicholas Negroponte'nin *Dijital Olmak* başlıklı çalışması, "elektronik hudutlar" ve yeni epistemoloji olarak multimedya metaforları ile Howard Rheingold'un *Sanal Cemaat* (The Virtual Community) (New York, 1995) başlıklı çalışması ve Alvin Toffler'in *Üçüncü Dalga* (The Third Wave) (New York, 1981) başlıklı kitabı, sosyal modeller olarak şebekleşmiş, ayrılmış (ya da merkezleşmiş) hesaplamalar daha özgül teşebbüslerdir.

Yeni paradigma/cılık, Sherry Turkle'in "İnternet Çağı'nda Kimlik" altbaşlığıyla yayımlanan *Ekrandaki Hayat* (Life On The Screen) (New York, 1995) baş-

lıklı eserinde belirttiği gibi, sosyal bilimcilerin ötekilerle olma ve ilişkilenenin "elektronik olarak aracılaşmış" formlarına kadar yayılır. Öte yandan diktatörler liberal hümanistlerden, özellikle akademisyen ve gazetecilerden, kurumsal yapılarının, değer yargılarının, editörlerinin ve basımın eski enformasyon rejimlerine bağlı olanlarından (örneğin, Gertrude Himmerfarb'ın *A Neo-Luddite Reflects on The Internet* adlı çalışması. *Yüksek Öğrenimin Kroniği*, Kasım, 1996, A56) oluşur. Fakat diktatörler aynı zamanda hayal kırıklığına uğramış evvelki gayretkeşlerden oluşur, örneğin Silicon Snake-Oil adlı çalışması ile "yeteneksizleşmiş" beyaz-yaka işçileri şeklinde iş-sonu tezinin güçlü bir formunu geliştiren ve bu çalışması sanayileşmenin meslek ticaretleri üzerinde bıraktığı önceki etkilerine paralel görülen Clifford Stoll (örneğin, Scott Lash ve Joseph Urry'nin *Örgütlenmiş Kapitalizmin Sonu*, Londra 1987 adlı eseri). Bir mülakatında Stoll, kesin bir dille bu meselenin gezeneğinin yorum ve mantıkta yattığını belirtti:

"Amerika Online ya da CompuServe'de ya da herhangi birinde rastgelenen bir veri'nin (datanın) arkasında kimse durmaz. Yazar bir tıp doktoru mu yoksa bir bozo mu? Bilmiyorum, ve onlar herhangi isimli bir ekranın ardındalar. Bu on bir yaşında bir kız çocuğu ya da yetmiş yaşında kart bir filozof da olabilir. 'Hey, bu iyi bir şey değil diyen birinde eksik olan nedir? Editörler kalitenin barometreleri gibi çalışırlar, ve bir editörün zamanının çoğu 'hayır' demekle geçer. Enformasyon otobanında eksik olan şey, kendilerine ödeme yapılan profesyonel muhabirlerdir."

Burada apaşıkâr bir gerçek var; en güncel versiyonu olan Irak, internette değil ama Iraklılar oradalar ve yaptıklarından biri de Irak'ı, Irak'ın resmi otorite-

lerinden bağımsız yazarlardan oluşan uluslararası bir "siber-ortam"da tanıtmak ve genişletmektir.

İnternet neredeyse onu geliştiren, geniş bir araştırma ve eğitim dünyasına doğuran araştırma laboratuvarlarından çıktığından beri, bir çok meslek grubuna kolaylık sağladı. Onu ilk vücuda getirenler çoğunlukla bilim adamları, mühendisler ve ticari laboratuvarlardı, bir çok sanat ya da fen dalında eğitim veren okulların ve batılı üniversitelerin ileri teknoloji alanlarında eğitim gören yabancı öğrenciler ya da göçmen profesyonellerden oluşan mesleksiz kültürel ve politik gruplardı. New York Times'dan alıntılanan yukarıdaki hikaye, e-maili, arkadaşları ile bağlantı kurmak için başarılı bir şekilde kullanılan, bir bülten sayfası yaratan ve "Irak Net" adlı dünya çapında bir web sitesine dönüştürmüş olan Irak asıllı

"Detroit'li bir bilgisayar uzmanı" üzerinde durmaktadır. Bu gibi insanlar için internet, kamuya açılan bir kapıdır. Dini tebliğin, kültürel sunumların ve ulus-yapılanmasının engellenen ve sindirilmiş projelerle mümkün olamadığı yerde Ortadoğu'dan ve diğer Müslüman ülkelerden pek çok insan bu yeni alanda bir araya gelmek, tartışmak ve yeni şeyler oluşturmak için becerilerini kullanmaktadır. 1992'den beri ben bu gelişmeyi Ortadoğu Çalışmaları Kurum Bülteni editörü olarak gözlemledim, bazıları Ortadoğu çalışmalarında Öğretim ve Araştırma Online Kaynakları için özetlenmiştir. (Ortadoğu Çalışmaları Birliği, 1995).

Geniş olarak, bu uğraşlar online'da güncel müzakerelerle geçer, kendi kültürlerini taşıyan diaspora toplulukların ve kendi toplumlarının politik, dini konulardaki şikayetlerinin altını çizer, özellikle resmi seslerden daha ileri düzeyde, kültürel profiller, din kurbanları ile ilgili bilgiler, politik haber ve yorumlar sunar. Bu yönüyle internetin en çarpıcı özelliği gayri ihtiyari, gayri resmi bir temsil oluşudur. Bu aktivite çeşitli katılımcıların kendi otoriteleri ve teknolojiyi kullanma ilgi ve becerileri ile katılabildikleri, kamu desteğinin giderek arttığı, ılımlı olmayan (sık sık itidalsiz) bir temsil oluşuyla ortaya çıkar. İnternet, en uygun ifade ile bir yayım diyarıdır; sayısı ve sırası çokça genişleme etkisi gösteren, neredeyse dünya ça-

pında ve neredeyse ani bir katılımı aynı anda iştirak eden insanlarla kendi olanakları ve giriş engelleri olan ek bir aracının yardımı ile büyük ölçüde yayılan bir forumdan az bir bilinçtir.

Bu modern çağa damgasını vuran etno-linguistik ulusçuluğun Benedict Anderson'ın kavramsallaştırdığı "hayali cemaatler" mefhumunu besleyen, erken modern Avrupa imparatorluklarının deniz aşırı "melez / etnik" nüfusları arasında etki yaratan, matbaanın yaygınlaşması ile karşılaştırılabilir olduğu gibi; yayıncılığa ve kitle iletişimine benzemez. Onların geç modernitenin elektronik enformasyon çağındaki

tam benzerleri yeni bir yayım teknolojisi tarafından muktedir kılınmış "new creoles" (yani hem Avrupalı hem Asyalılar)dir. Bu *kreolizasyonun* bazı yönleri vardır:

Birincisi; "karma söylevler" karıştıkları ve ödünç aldıkları daha teşkilatlı formlar arasında arabuluculuk yapmaktadır. Bu karışım kablolu servis kopyası ya da bir elektronik bülten sayfası ve ya e-mail listesi gibi tekrar postalanmış diğer yeni parçaları içerebilir, bilgi istekleri ve yorumlarla karışmış olabilir. Örneğin Müslüman Öğrenciler Birliği'nin formatı gibi, telif ve mülkiyet ihlali meseleleri, onları bir araştırma merkezleri, üniversiteler ve taraftar gruplarına ve haber kaynaklarına linkler şeklinde yeniden organize olmaya mecbur edene kadar.

İkincisi, belirgin aktivite, "link araştırmak ve işlemek"tir. Bu, ilkin, elektronik mail ile başlayabilir; özel ilgi, mail gruplar şeklinde büyüyebilir ve her biri bir sonuç derlemesine dair bilgi elde etmeye yarayan diğerlerine benzeyen linklerin bulunduğu World Wide Web anasayfaları şeklinde ortaya çıkabilir.

Üçüncüsü; bu çabaların bir özelliği, "karma entelektüel teknikler" oluşudur. Klasik olarak fakat yalnızca dini, politik, mühendislik ve bilimden alınmış organizasyon ve muhakeme usullerinin uygulamalarında bulunmayan bir tekniktir bu. Sonuç, konvansiyonel otorite ve geleneksel öğrenimden ziyade uygulamalı bilimin ve mühendisliğin değer yargılarının meşrulaştırıldığı bir alan içinde dini ve diğer yandan popüler politik fikirlerin yeniden entelektüelizasyonudur.

Dördüncüsü; ilk katılımcılar inşasında yardımcı ve kısmen tanımlayıcı oldukları bir ortalama sosyal alanı işgal eden müslüman dünyanın deniz aşırı elemanları ile Ortadoğu'nun elemanlarıdır. Bunlar iletişim yoluyla, bazıları internete ve onun "sanal cemaat"ine öncülük eden, diğerleri internetle genişleyen ya da onunla zuhur eden cemaatler oluşturan öğreniciler, kısa ve uzun dönem göçmenler, politik sürgünler ve işçi göçmenlerden oluşan diasporik bir nüfusun parçalarıdır.

Tümünü ele alarak konuşursak, bu özellikler tebliğ, topluluklar arası diyalog, cemaatler arası ilişkiler ve ulus yapılandırması projeleri sürecinde yalnızca, internet teorisyenlerinin bir Üçüncü Dalga diye kutladıkları, etkileri bakımından cilalı taş devri ve sanayi devrimleri ile karşılaştırılabilir nitelikte, ya da internet diktatörlerinin Uyarılığın Sonu diye kötiledikleri yeni bir kamu hayatının parçaları olarak ele alınmaz. Buna ek olarak, onlar söylev'den (kurumsal bağlarla önceden ayrı tutulmuş karma mesajlar), entelektüel tekniklere (benzer olarak uzman diyarları) personele (önceden marjinalleştirilmişlerdir) erişen bir kreolizasyona işaret ederler.

Süreç içinde katılımı sağlamak ve kendisi için yeni nitelermeler ve kamu söylemi yolunda "yeni sesler, ne önerir, neyi kolaylaştırır ve ne anlama gelir" in daha kesin tarifnamesine izin verecek evrelere kırılabilir. Bu durumda, Ortadoğu dünyası ve Müslüman dünyası arasında bir fark vardır: Önceki, uzun süren, yaygın kentleşme ve göç periyodundan çıkarken; sonraki, başından beri uluslarötesi olmuş ve bugün de öyle olmaya başlıyor. İnternet, İslam'ın sosyal etki

alanını kolaylaştırır; fakat her şeyi yeniden-düşünme sürecine karar vermez; ki yeniden-düşünme süreci, zaten gerçekleşmeye başlamıştır. Fakat etkisi, çeşitli birleşmelerin, irtibatların beslenmesinden ve Ortadoğu'nun denizaşırı bölgelerinin ana toprakla tekrar bağlanmasından farklı olabilir.

Her bir perspektifte başlangıç evresi benzerdir. İnternet sosyal organizasyonun, çok sayıda çeşitli data için güvenli, ekonomik, merkezi olmayan ve açık iletişimin profesyonel değerlerini ona inşa eden, bilim adamlarının ve mühendislerin ihtiyaçları ve iş modellerinden büyür. Katie Hafner ve Matthew Lyon'un gerçekleştirdikleri internet tarihinin bir tekrar yapılandırması diyor ki, iddia edildiği gibi orijinal savunma projesini harekete geçiren termonükleer savaşın devam etmesini sağlama amacı değil, fakat bilim adamlarının değerleri ve çalışma ihtiyaçlarının oluşturduğu bir alan dizayn edildi internetin içine. Daha sonra, bu ilgi alanlarını paylaşan bilim ve mühendislik toplulukları dışından diğerlerine bir bağ oldu; böylece internet yalnızca teknolojik olarak değil aynı zamanda kendi değerlerine ve hallerine uygun ilgi alanlarını kuşatmak için sosyal olarak da büyüdü, bazen "dar atış" (narrow casting) diye özetlenir.

Bu hallerin ve değerlerin arasında dikkat çekenler internette yollarını çabucak bulan politik ve dini ilgiler ve tartışmalardır. Demarjinalizasyon bir ilk dürtüydü. Usenet, elektronik münazara grupları için oluşturulan teknoloji, Avustralya üniversiteleri tarafından geliştirildi. Ortadoğulu ve müslüman öğrenciler dünyaya yayılıp, Ortadoğu ülkeleri ve İslam hak-

kinda izlenimler için, yurttaki diaspora hayatı ve onun meseleleri hakkında konuşmak için, yurттаşlar ve bir araya gelmiş din adamları bulmak için elektronik yayıncılığın ve münazaranın öncülüğünü yaptılar. Bu süreç içerisinde, onlar kendilerini online dünyalarda takip eden, özellikle profesyoneller arasından, genişçe ve kurumlaşmış topluluklarla kesiştiler. Bunlar dini ve politik meselelerin tartışımına ilgili insanların ve "alternatif" organizasyonların bir karışımının özelliklerini sunar. Benzer çerçeveler yorum stillerinin ve geleneksel otoritelerinin yokluğu ile belirginlik kazanır ve başlangıç duygusu neredeyse postmodern değişikliktir:

Bu günlerde online olan çok az resmi organizasyon var, çoğunlukla devletlerin elçilik ve askeri siteleri: Müslüman Dünyası Ligi ve İslam Konferansı Örgütünün cyberspace'de yerleşik bir varlığı yok, fakat bazı dökümanları UN, ICRC ve diğer taraftar himayesini de içeren uluslar arası organizasyonlar/nezaretinde bulunabilir.

Gayri resmi hareketler ve gönüllü organizasyonlar en azından parmak uçları kurdular; onların ayırdedici özellikleri açıklıkları, tebliğleri ve kendi programları için arena sağlamalarıdır, tartışma ve müzakere için; ve seyircileri genelde bireylerdir; izlenimlerin heyecan verici noktalarını karşılamak veya bağlılık aramak ve propaganda başlıca vurgularıdır.

Çoğu kurumsal çabalar müslüman diasporalarında zuhur eder, özellikle Batı'daki; aralarında Herson'daki Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü, VA, Akıl Fonu, Müslüman Öğrenciler Birliği (aktivist organizasyonları listeler), direniş grupları ve popüler

basınlardan okul gazetelerine kadar bir çok çeşit yayım ve onlarca ek organizasyon vardır.

Yani, internet tarafından meydana getirilen iletişim artışı, bir yandan, ilk örnekte, var olan mesajların bir çeşit göçüken diğer yandan mesajların daha fazla kamu açılımı bulmak ve böylece neyin kim tarafından yayımlandığının dengesini değiştirmek için daha sınırlı çerçevelerde aktarılmasını mümkün kılar.

Sonraki süreç birleşmelerden biridir ve burada deneyim farklılaşır. Bir taraftan, diaspora ortamlarındaki uluslar üstü şebekeler, kültürler ve müzakereler, yüksek öğrenim ve tatbiki bilim gibi meşruiyet ve otoritenin yeni kaynaklarına karışır ve incelikli bir şekilde onları kendi yararına kullanır. Bu durumda onlar, her zaman için onun kendi tercihleri ya da avantajına olmayan alanlarda İslam'ı diğerleri arasında bir karşılaştırma konusu haline getirmekle Müslüman dünyasını dönüştüren yüksek, kitle eğitime geçişin numunesine rehberlik etmekten çok onu takip ederler. Onun bu dünya versiyonları, ne yasalıcı ve akla yatkın bir İslam için konuşan ulemanın dünyası ne de okuma-yazma bilmeyen kitlelerin "popüler" İslam insanları, internete rast gelir. Onun yerine daha ortalarda bir İslam nüfusu var olur: versiyonları fundamentalistlerden liberallere uzanan bir nüfus. James Piscatori ve Dale Eickelman (Politik İslam, 1996), İslam'ın yeniden entellektüelizasyon formlarını alan ve onu güncel durum algularına nakleden, bu durumlara şekil ve dizimlerine göre karşılık veren anlam araştırmalarının ifadelerini ve değişik sosyal temellerini belirler.

İnternet artık o dizimin bir parçasıdır. Ona, oldukça "resmi" sesler yalnızca alternatif seslere karşı çıkmak için ya da onların karşı çıkışlarıyla buluşmak için değil; aynı zamanda toplum temelli popüler İslam'ın ya da halk İslam'ının ve geleneksel medrese temelli ulema İslam'ının ötesinde inanç propagandası yapmak, inancı savunmak, ve ona şahitlik etmek için katılırlar. Bu yeni formlar arasında dini pratikler ve İslami çalışmalar üzerine uluslar arası standartlarda master derecesi veren bir programı da içeren modern eğitim programları vardır. Bu sunum Herndon, Virginia'daki, özellikle sosyal bilimler ve İslamcılık bilgisi üzerine önceki bir proje ile bağı bulunan bir Sosyal ve İslami Bilimler Okul'undan gelmektedir. Bir diğeri ise, uluslar arası model geniş bir üniversite olarak İslam Konferansı Örgütü'nün sponsorluğunda resmi olarak yapılmış Uluslararası Malezya İslam Üniversitesidir. Her ikisi de, geleneksel medrese usulü programları olan, Batılı benzerleri gibi başvuru isteyen, programlarını açıklayan bir şekilde internette varlıklarını kurdular.

Bundan başka, internet toplulukları, bir buçuk asır boyunca denizlerde ilerleyen ve sonradan eve dönen askeriye mensupları, mühendisler ve fizikçiler gibi yeni elitleri barındırır. Bu Ortadoğu ülkelerinden profesyonelleri, multimedya ve bilgisayar öğrencileriyle gerçekleşmedi. Ne de bölgesel üniversitelerde alternatif politikalar ve dini söylevler bu medyada belirdi. Kuzey Amerika'dakine zıt olarak Ortadoğu'da üniversiteler değil ticari sektörler ve resmi görevliler arasındaki kamusal özel ortaklıklar online'a yön verdi.

Mısır'da, RITSEC kamu için, seçilen araştırma laboratuvarları ve uluslar arası organizasyonlar dışında internet erişimini, varlığını ve politikasını oluşturmaya yönelik vücuda getirilen, mühendislik cemiyetlerinin ve ticari firmaların katıldığı bir parlamento projesidir. Bu program özellikle interneti, ilk kurucu olmayan müşterileri kamu ilişkili firmalar olan ticari kamuya taşımak için dizayn edildi. Buna benzer olarak, Körfez ülkelerinde internet servisleri devlet tarafından sağlandı-ticari olanaklı bilgi ve iş servislerini vurgulayarak, çoğunlukla ticari kullanıcıları etkileyen ve kamu yararını davet eden sponsor sahibi ve onaylanmış girişimler. Bu, ve Morokko ve Londra'daki benzerleri, amatör olarak yayınlanan haber mektuplarından ve öğrenci kağıtlarından farklı,

USA Today tarzında ve Wall Street Journal'ın içeriğini hatırlatan politika ve iş haberleri (özellikle düzen ve gelişme hakkında) ile beraber bir "kültürel" karışım ve üretim değerleri ile başlamıştı. Tipik sponsorları İslami bankalar ve ticari sektör firmalarıdır. Diğer bir deyişle, dikkati Geniş İslam dünyasından Ortadoğu ülkelerine taşıyarak, ticareti interneti götüren ve düzenleyen, eğitim dünyası ve araştırma dünyasındaki gelişmeler zamanında değil de "mezuniyet"i ve ardından küreselleşmiş finansal ve hizmet ekonomisi içinde işe başlayacağı bir zamanda ulaştı.

Geniş İslam dünyasına kıyasla, Ortadoğu'nun deniz aşırı bölgeleriyle anakarasının internet üzerindeki birleşimi çoğunlukla özel girişimin kamu girişimi ile karşılaştığı ticari diyarlar üzerinedir. Ortadoğu'nun anavatan ile internet üzerinden bağlantılabilen diaspora toplulukları üyeleri ilk örnekte özellikle Londra gibi sürgün cennetlerindeki, bazı yetenekleri olduğu halde, deniz aşırı profesyoneller ya da öğrenciler değildir; bunun yerine Ortadoğu'nun vatanları ile internet üzerinden bağlantılanan deniz aşırı üyeleri iş ile meşguldürler, en azından başlangıç olarak.

Bu alanların her biri, internet, söylev stillerini yeniden düzenlemek, yeni katılımları kolaylaştırmak ve Müslüman dünyasının ve Ortadoğu'nun deniz aşırı üyelerini içermek etkisine sahiptir. Tümü dahil, bu fenomen, genişlemekte olan "sivil" bir sektör ve bir toplum, politik toplumu (AUGUSTTUS r. Norton, ed. Ortadoğu'da Sivil Toplum. Leiden, 1995,1996) tamamlamak için gittikçe artan uluslar arası topluluklara uzanan yeni ve genişleyen linklerden oluşur. Tüm bu süreç, teknolojinin sürüklendiği ve içinden çıktığı daha geniş yapısal parametrelerden çok teknolojinin kendisi tarafından gerçekleştirilen bir devrim üzerine kuruludur. En sınırlı olanları, birincil olarak, interneti kendi açık iletişim değerleri ve imgeleri üzerine üreten tatbiki bilimler ve mühendislik dünyasıdır. İkincisi, yüksek kitle eğitimi dünyasının "mesleksiz" gruplarına sosyal bir bağ olarak gelir. Üçüncüsü yeni insanların ve yeni kreolize söylevlerin bulunduğu uluslar arası bir alana yöneltildi, bu alan ek otorite formları ve kaynakları getirdi. Yalnızca alternatif formülasyonlar için değil avni zamanda dini ve politik yorumun söylevsel ekolojisini değiştiren katılım ve açıklamalara alternatif mesruiyetler kazandırmak için de ekstra otorite formları ve kay-

naklar çıkardı. Hiçbir form kendi başına yayılmaz: bunun yerine onlar yeni insanlar ve genişleyen müzakere arenaları şeklinde büyüyen uluslar arası arena-ya uyarlanırlar.

Kendi iletişim mülkiyeti üzerine temellenen evvelki enformasyon çağının “new creoles”(yeni hem Avrupalı hem Asyalı) halini görmeyi beklemeliyiz. Bunlar dünya çapında ya da en azından uluslar arası veya daha kültürel ve tarihi sonuçlara varınsın ya da varmasın, basım kapitalizminin modern zamanlara geçişte hanedan ve topluluk problemlerinin dini duyularına meydan okuduğu gibi, onlar evvelki enformasyonel-iletişimsel rejimlere bağlı, güncel otorite biçimleri ortaya çıkardılar. “Kreole ulusçuluğuna” karşılık olarak, bir “resmi ulusçuluk” gibi kendi topluluğunun araçlarını ve anlamlarını kullanarak büyüdü, böylelikle bir çağdaş benzerlik, diğer yanda gönüllü çabalar iken yarı sponsorluk ve IIT formlarından IIUM formlarına kadar geniş bir formlar bütünü halini alır. Bunlar, devletler arası organizasyonlar olan OIC ve MWL’ ye kıyasla, yeni çıkan otorite organizasyonları ve topluluklarını aynı zamanda nüfusları hedef alırlar. OIC ve MWL uluslar arası organizasyon diplomasisi dünyasına aittirler, ortak yorum tekniklerine dayalı topluluklara değil. Bu referans çerçevesi içinde internet bir epistemolojik Üçüncü Dalga’dan çok yakın bir gelecekte gerçekleşecek çıkışına işaret edilen, nosyonun tüm birlikleri ve profesyonelleşmiş orta sınıflarıyla, sivil toplum olarak tanımlanan üçüncü bir güç görünüsündedir.

Benedict Anderson’ın tanımladığı baskı ve gelişen okuryazarlığın kombinasyonu olan basım kapitalizmini burada hatırlatmak yerinde olur. Ortadoğu’nun ticari kaynaklı şebekelerinin ve servis sağlayıcılarının son günlerdeki ve hızlı çıkışı, bir ölçüde resmi sponsorluğa dayalıdır, Örneğin Mısır’da, Körfez’ de, Ortadoğu ülkeleri içinden ve dışından acemi servislerden, Ürdün’deki arabia.online’dan Arap Net’e ve Londra’daki Middle East Business Review’e kadar. Online olarak, bir yandan elçiliğin kamu hizmetlerini sunarlar diğer yandan Cezayir’deki Müslüman Öğrenciler Birliği ve İslam Toplumu Hareketi’nin sitelerini. Uluslar arası konteksler geliştirmek için uluslar arası standartlar geliştiren İslam’ın siber uzay’a geçişi durumunda olduğu gibi, geleceğin bir parçası olan büyük oranda enfor-

masyon merkezli ticari dünyada yaygın algılayış gibi, resmi görevlilerle doğal alternatif hisseler arasındaki “üçüncü” güç, resmi görevlilerle altyapının ve mesleksiz gruplarla teknolojinin emrindedir.

İnternetin etkisi, Müslüman ve Ortadoğu dünyasının Pazar, medrese ve bilgi, iletişim akışını sağlayan diğer gayri resmi şebekelerinde ya da resmi uluslar arası konferanslarda, yakın zamana kadar kısıtlı olan iletişimin ulaşım alanını ve etkisini büyütme; var olan formları küreselleştirme becerisinden gelir. Bireylerin ve resmi olmayan yapıların Unesco’nun devletler arası platformunda tartışılmış her şeyin ötesinde bir Yeni Enformasyon Düzeni sunmaya çalışırken, bir çok mesele geçildi, aşıldı. Örneğin barışçı ve insan hakları, çevreci, karşıt ve direnişçi grupları kendilerini daha kamusal hale getirerek tartışmalara katılmayı ve tartışmalar açmayı başardılar; politik diyaloglar mesafe koruyarak devam ettirildiği sürece bu tür gruplar internette çoğalmaktadır.

Bu nedenle, internet ve iletişimin küreselleşmesi için yapılan zorlayıcı karşılaştırma, geç modernitenin televizyon ve radyo iletişiminden daha çok erken modern dönemde gazetelerin kalkınmasıdır; o bazı formlara yeni ulaşım alanları, etkiler ve kavrama gücü verir. Yayıncılığın asimetrik aranjmanlarına kıyasla, internet üzerindeki engeller gönderici için alıcıdan biraz daha fazladır ve her geçen gün daha da azalmaktadır. Bu aynı zamanda, ondan yararlanma pozisyonunda olanların sayısı nispeten azken, modern kitle(merkezi) iletişimine değil merkezi olmayan yüz yüze iletişime benzeyen küresel bir enformasyon düzeni içinde, stratejik bir konum aldılar demektir. Ve bu internet teorisyenleri (ve internet alarmcıları) tarafından hayal edildiği gibi tek bir “yeni” iletişim/enformasyon formu değil, elit kalıbını ve kurumsal devamlılığı dış göçe doğru çevirmeye başlayan bir birleşmeler kalıbına aracılık eden devamlı formlardır. ■

Jon W. Anderson, Washington,DC, Amerika Katolik Üniversitesinde Doçenttir ve Ortadoğu Çalışmaları Bülteni, Kuzey Amerika Ortadoğu Çalışmaları Birliği gazetesini editörüdür.

MÜSLÜMANCA DÜŞÜNME AÇISINDAN İSLÂM VE DEMOKRASİ UZLAŞMAZLIĞI MESELESİ

RASİM ÖZDENÖREN

Demokrasi retoriğinin revaçta olduğu bir dünyada ve bir dönemde, demokrasi ile İslâm'ın uzlaşmazlığına ilişkin fikirler dermeyen etmek bazılarımıza bindiği dalı kesmek veya maslahatın icaplarını görmezlikten gelmek, hatta kendini bilmezlik olarak görülebilir. Üstelik bazı ülkelerde, bazı müslümanların demokratik yönetimlerin onlara sağlayacağı kolaylıklardan istifade etmek için mücadele verdikleri ve demokrasinin sağlayacağı kolaylıklardan yararlanmak suretiyle İslâmî taleplerine daha kolay bir siyasal/toplumsal ortam sağlayabileceklerini düşündükleri göz önünde bulundurulursa, İslâm'la demokrasi arasındaki uzlaşmazlığın bulunduğu dair fikirler ileri sürmek bozgunculuk bile sayılabilir. Ancak yanlışların düzeltilmesi ve doğruların tekrarlanması hususunda oportünizme riayet edilmemesi gerektiği de fikrî bir tavır olarak kabul görülmelidir. İslâm aleminde yaklaşık ikiyüz yıldır benimsemiş olan bir tavrın da, hakikat adına değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmalıdır. Modernleşme taleplerinin Batı karşısında boyun eğici ve özür dileyici tutum yerine, sorgulayıcı ve hesaplaşmaya davet edici bir tutumun konulmasına teşebbüs etmenin belki de tam sırasıdır.

Batı uygarlığı ile karşılaştığı anda modernleşmeci tavrı benimseyen müslümanlar, bu tavrın icabı olarak bu uygarlığa ait kurumları ve kavramları benimsemek istemişlerdir. Çünkü bu suretle "kendi geri kalmışlıklarını" telafi edebileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak mensubu oldukları dinden de vazgeçmeyi göze alamadıklarından, bu kez, bu uygarlığa ait kavramların İslâm'da da var bulunduğunu ispat etme

gayretine düşmüşlerdir. Böylece İslâm dünyasına kazandırmayı düşündükleri kurum ve kavramların aslında İslâm'a yabancı olmadığını, bilakis bu kavramların ve kurumların İslâm'da da bulunduğunu ileri sürmüşler; iddialarına da samimiyetle inanmış ve itibar etmişlerdir.

Aynı durum şimdi demokrasi konusunda da yaşamaktadır. Bazı müslümanlar, demokrasinin tam da İslâmî bir kurum, İslâmî bir yönetim biçimi olduğunu, nerdeyse iftihar duyarak ileri sürmekte ve bu fikri benimsemektedirler. Bu görüşte olan müslümanların bir kısmında, İslâm'ın hayata geçirilmesinde demokratik ortamın himmetine ihtiyaç duyulacağına dair bir fikir hakim bulunmaktadır. Böylece onlar, demokrasiyi irdeleyenler ve demokrasinin İslâm'daki yerini belirlemek isteyenler karşısında "İslâm'ın gelmesine demokrasi yardımcı olabilecekken bu yardımdan niçin kaçınıldığı" hususu ciddi bir soru olarak önlerine çıkmaktadır. Bu durum da onları, demokrasinin İslâm indindeki meşruiyetini ispat etme çabasına sevketmektedir.

Oysa modernleşmeyi, dolayısıyla Batı karşısında boyun eğici ve özür dileyici tavrı reddedenler soruyu, İslâm indinde demokrasinin yeri ve değeri nedir, biçiminde koyuyor.

Söz konusu iki tavır farkı, aynı zamanda, ele alınan kurum ve kavram karşısındaki farklı değerlendirmelerin belirlenmesine de yol açıyor. Nitekim batılılaşmanın veya modernleşmenin kaçınılmaz unsurları arasında laikliği ve demokrasiyi vazgeçilmez olarak görenler, bu iki kurumu, vicdan, din ve düşünme özgürlüklerinin teminatı olarak görme eğilimindedir-

ler. Oysa adı geçen özgürlükler ve benzerleri, siyasi rejimler tarafından teminat altına alınır veya alınmayabilir. Ama bu özgürlükleri teminat altına alan bir siyasi rejime mutlaka demokratik veya laik dememiz icap etmez. Demokratik veya laik olmayan siyasi rejimlerde de, aynı özgürlükler teminat altına alınmış olabilir. Nitekim aynı özgürlükler İslâm'ın da teminatı altında bulunmaktadır. Fakat İslâmîyet, bir idare biçimi olarak laik olmadığı gibi, demokratik de değildir. Ve bu durum İslâm için nakısa olarak da kabul edilemez.

İmdi, bu mülahazalardan sonra demokrasinin mahiyetini belirlemek şart haline geliyor. Demokrasinin mahiyetini belirlemeliyiz ki, onun İslâm'la uzlaşıp uzlaşmadığı konusuna açıklık getirebilmeyelim.

Acaba demokrasi, adının ortaya koyduğu gibi, mücerret bir "demos/kratos" (yani halk idaresi) olarak ortaya çıkan bir yönetim biçiminden mi ibarettir? Eğer böyle olsaydı, halkın kendi kendini yönetmek üzere tecelli eden her yönetim biçimine veya her siyasal sisteme kolaylıkla demokratik diyebilecektik. Oysa halkın kendi kendini yönetmek üzere seçimlere gitmesi, bir seçmen olarak oyunu kullanmak suretiyle kendini yönetecek olanları seçmesi, her zaman demokrasi anlamına gelmiyor. Belki-böylesi yöntemlere (yani yönetenlerin yönetilenler tarafından seçilmesi gibi sonuçlara) ulaşılması *demokratik yaşama biçiminin* bir tezahürü olarak sonradan ortaya çıkıyor. Yani usûlden önce asıl geliyor: önce demokratik yaşama biçimi var oluyor, sonra demokratik yaşama biçimi kendine mahsus usûlü (uygulama yöntemini) ortaya koyuyor. Olaya tersinden başladığında, yani önce yöntem gelsin, yaşama biçimi arkadan gelir diye yola çıkıldığında, aynı sonuca ulaşamıyoruz. Nitekim demokrasilerde bir sonuç olarak uygulanan halkın kendi yöneticilerini seçimle işbaşına getirmesi yönteminin sureta uygulandığı ülkelerin hiç birinde demokratik yaşama tarzının hakim kılınmadığını ve hayata geçirilemediğini tesbit edebiliyoruz. Böyle-

ce, demokrasinin bir yönetim biçimi olmaktan daha önce, bir yaşama biçimi, başka bir ifadeyle bir kültür meselesi olduğunu söylemiş oluyoruz.

Öyleyse demokrasi nasıl bir kültürün ürünüdür sorusunun cevabını bulmalıyız. Demokrasi ve demokratik yaşama biçimi Batı kültürüne mahsus bir olgudur. Demokrasinin bir yaşama tarzı olarak toplumsal ve siyasal hayatın kendisi haline gelmiş olan bu ülkelerde (ki en genel ifadeyle Grek filozofisinin, Roma hukukunun ve Hıristiyanlığın hasılası olan bir kültürün yaşadığı ülkelerdir bunlar), demokrasi bir ülkü olarak hedeflenen bir ilke olmamıştır: demokrasi, bu ülkelerde, uzun bir tarihi geçmişin hasılası olan siyasal ve toplumsal çatışmaların ve neticede bu çatışmalar sonunda elde edilen

bir uzlaşmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Batı kültürünün temel belirleyicileri olarak bilinen Grek felsefesi, Roma hukuku ve Hıristiyanlık, bir yandan Avrupa insanının kafa yapısını ve yaşama tarzını biçimlendirirken; aynı insan, bir yandan da bu temel belirleyicileri kendi yaşama tarzına uygun hale dönüştürmüştür. Roma hukuku, Pappini'nin alaycı tesbitiyle, aslında hasis köylülerin hukukuydu. Grek felsefesi ise, son tahlilde, kelime-i vahid'in bilinçsizce saptırılmasından elde edilmiştir. Hıristiyanlık aynı şekilde, asli kaynağından kopartılıp beşeri ifade biçimine dönüştürülmüştür. Başka bir ifadeyle, batı insanı, felsefeyi de, hukuku da, dini de, kendi yaşama tarzına uyarlamak istemiş ve bunu başarmıştır. Durum böyle olunca, Batı kültürünün temel ırası olan sınıflı ve sınıfçı, köleli ve köleci, ayrımcı ve ayrılıkçı, sömürücü ve sömürgeci yapısı değişmeden kalmıştır. Bugünkü Batı demokrasisi de, zaten, bu temellerin üstüne bina edilmiştir. Sınıflı, köleli, ayrılıkçı ve sömürgeci bir toplumsal ve siyasal yapıya sahip olmadan ve bu unsurların belirlediği bir kafa yapısının yönlendirmesi esas alınmadan, bugünkü Batı demokrasisinin varlığını açıklayabilmenin imkanını elde edemeyiz.

Demokrasinin, böylece, bir bakıma Batılı insa-

Çıkartılan kanunların dini metinlerde yer alıp almamasından bahsetmiyoruz. Fakat o kanunlar yapılırken esas alınan referans noktası neresidir? Beşer iradesi mi, yoksa vahiy mi?

nın tabii yaşama biçimi olduğu da ortaya çıkartılmış olmaktadır. Demokrasi bir yaşama biçimi olarak sınıflar arası bir güç dengesinin üzerine kuruludur. Demokrasilerde öngörülen hukuk böyle bir güç dengesinin üzerinde yükselmiştir. Uygulanan hukukta değişiklikler yapma zorunluluğu ortaya çıktığında, söz konusu güç dengesi daima hesaba katılmak durumundadır. Kimse kendi çıkarı öyle gerektiriyor diye ve öteki çıkar zümrelerinin çıkarını dışlayarak böyle bir değişikliğe müracaat edemez. Etmeye kalkıştığında da mukabelesini şiddetle görür. Batı demokrasisinde siyasal partiler, bir dünya görüşünün farklılaşmasını ifade etmekten önce, iktisadi çıkarları temsil etmek üzere vücut bulur. Böylece demokratik hukuk düzeninin bir karşılıklı çıkar dengesi

üzerine kurulu bulunduğunu söylüyoruz. Demokrasi- nin bir uzlaşma rejimi olduğunu ileri sürenler de, sınırlı, uzlaşmanın değinilen karakterine atıfta bulunuyor. Yoksa onların, mücerret faziletleri böyle gerektirdiği için uzlaşmacı bir tavrı benimsediklerini söylemek insanları gülümsetir.

İmdi, demokrasi madem bir uzlaşma rejimidir, öyleyse nelerin üzerinde uzlaşmış bulunduğunu bilmeliyiz. Öncelikle, bu uzlaşmaya taraf olanlar hatırlanmalıdır. Bu uzlaşmaya taraf olanlar, toplumu meydana getiren sınıflardır: Aristokratlar, halk ve din adamları. Üzerinde uzlaşmaya varılan ilkelere gelince, onları da şöylece belirtmek mümkündür sanıyorum: 1. Herkesin yönetime katılmasının sağlanması, 2. Genel ve eşit oy, 3. Çoğunluğun kararlarına toplumun uyması ve azınlığın haklarının korunması; başka bir söyleyişle, çoğunluğun ve azınlığın birbirlerine tahakküm etmemelerinin sağlanması ilkesi, 4. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, 5. Yasalar önünde eşitlik ilkesi.

Sözü edilen ilkeleri tespit etmek ve üzerinde uzlaşmış olmak elbette yetmiyor. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi gerçekleştirilmelidir asıl. Bu demektir ki, bu ilkeleri hayata geçirecek olan yasaların çıkartılması gerekmektedir. İşte, demokrasi- nin belirleyici

ırası da bu kritik noktada odaklanmaktadır. Yoksa belirtilen ilkeleri esas kabul etmiş olan her rejim, kendiliğinden demokratik sayılmıyor. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi kanun çıkartmak suretiyle mümkün kılınabilir. Kanun çıkartmak demek hakimiyet (egemenlik) hakkının kullanılması demektir. Kanun çıkartılırken hakimiyet hakkının kullanılmasında referans noktası olarak esas alınan merci neresidir? Kanunlar kim adına ısdar ediliyor? Kanun çıkartılırken referans noktası olarak beşer iradesi mi esas alınıyor, yoksa vahiy mi?

İslâmî yönetimde nasrlara bağlılık mutlak- tır. Oysa İslâmdışı yönetimlerde veya de- mokraside anayasaya bağlılığın ırası mut- lak değildir: İnsanlar isterlerse, bağlı bu- ldukları anayasayı değiştirebilirler.

Burada, elbette dikkat etmemiz gereken incelikler var. Çıkarılan kanunların dini metinlerde yer alıp almamasından bahsetmiyoruz. Bu kanunda yer almış ilkeler, hatta kanun metninin kendi-

si dini metinlerden iktibas edilmiş olabilir. Fakat o kanunlar yapılırken esas alınan referans noktası neresidir? Beşer iradesi mi, yoksa vahiy mi?

Kanunları çıkartanlar, her hâlükârda insanlardır. Fakat insanlar bu kanunları çıkartırken kimin hatırını güdüyor ya da gütmek istiyor? Kanunun ilkesi dini metinlerde yer almakla birlikte, kanun çıkartan merci, o kanunu dinin hatırını güderek mi çıkartıyor, yoksa maslahat öyle gerektirdiği için mi o kanun çıkartılıyor?

Değindiğimiz gibi, eğer üzerinde mutabakata varılan ilkeler bir başına, bir siyasal rejime demokratik dememiz için yeterli olabilseydi, aynı ilkelerin İslâm'da da bulunduğunu ileri sürerek, İslâmî yönetimin de demokratik olduğunu söyleyebilirdik. Gerçekten de sözü geçen ilkelerin mevcudiyetini İslâmî yönetimlerde de müşahade etme imkanına sahibiz. Seçim ve temsil ilkesi dört halife döneminde uygulanmıştır. O uygulamaların günün gereklerine göre yeniden düzenlenmesi için herhangi bir engel de söz konusu değildir. Oylama suretiyle çoğunluğun kararlarına toplumun uymasını sağlamak da müslümanların yabancı olduğu bir uygulama değildir. Bu uygulama zımında azınlıkta kalanların haklarının korunması da esastır. Bu demektir ki, azınlığın ve ço-

ğunluğun birbirleri üstünde tahakküm etmemeleri hususundaki ilke esasen İslâm'ın öngörülleri arasında bulunmaktadır. Keza temel haklar ve özgürlükler adıyla anılan ilkeler de, İslâmî bir yönetimin esasları arasında yer alır. Yasalar önünde eşitlik ilkesi ise, üzerinde hiç tereddüt bulunmayan temel bir İslâmî uygulama ve ilkedir. Bütün bunlara rağmen, İslâm yönetimine demokratiktir diyemiyoruz. Niye?

Belirtilen ilkeler aynı zamanda demokratik yönetimin veya demokrasinin unsurları olarak da sayılmaktadır. Fakat nasıl ki, İslâm'ı bu unsurlara indirgeyemiyor ve yalnızca bu unsurlarla izah edemiyorsak, demokrasiyi de yalnızca bu unsurlara indirgeyemiyoruz. Demokrasi, bu unsurların getirdiği düzenlemelerden fazla bir şeydir. O da, demokrasinin sekü-

ler bir yaşama düzeni öngörmesi noktasında ortaya çıkar. Demokrasilerde çıkartılan kanunların referans noktasını beşer iradesinde bulması, o kanunların kendiliğinden seküler ve profan bir nitelik kazanması için yeterlidir. Durumu şöylece izah edebiliriz. İsrail devleti 1948 yılında kurulduğunda, medeni kanun olarak Osmanlı Devleti'nin medeni kanunu sayılan Mecelle'yi yürürlüğe koymuştur. Bildiğimiz kadarıyla Mecelle 60'lı yılların sonlarına kadar yürürlükte kalmıştır. İmdi, İsrail, medeni kanun olarak Mecelle'yi yürürlüğe koyduğu için onun İslâmî bir yönetim biçimini benimsediğini söyleyebilir miyiz? Mecelle'nin yürürlüğe konulmasının sebebi İslâm şeriatını yürürlüğe koymaktan farklı bir anlam taşıyor, o da, toplumsal maslahatın icabına riayet etme hususudur. Aynı şekilde, bazı Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, gerek Müslüman öğrencilerin, gerekse farklı kültürlerden gelen insanların kılık kıyafetlerine müdahale edilmiyor. Veya Cuma günleri, müslümanların Cuma ibadetlerini yerine getirebilmeleri hususunda kolaylıklar sağlanabiliyor. İmdi, bu kolaylıkların biraz daha ilerisine gidilerek, maslahat öyle gerektirdiği için İslâm'a ait bazı hükümlerin yürürlüğe konulduğu farz edilse, böyle bir uygulama, o ülkede İslâm'ın yürürlüğe girdiğine delalet eder mi?

Demokraside olsun, İslâmî yönetim biçiminde olsun "hakimiyetin kayıtsız, şartsız milletinin" olduğu söylendiğinde iki farklı yönetim biçiminde de bu ifade iki farklı anlama gelmektedir.

Biraz daha ileri giderek diyelim ki, bir ülkede, İslâm'ın kişilerin ahvaline dair hükümler, mirasa dair hükümler, alacak borç münasebetleri hususundaki veya eşya hukukundaki hükümler yürürlüğe konulmuş olsa, bir başına bu duruma bakarak orada İslâmî bir iradenin devrede bulunduğuna kani olabilir miyiz?. İşte burada, müslümanca bir iradenin devrede olup olmadığını anlarız. Eğer ortada müslümanca bir irade mevcut değilse, uygulanan kanunların İslâm şeriatından iktibas edilmiş olması, ortada İslâmî bir idarenin bulunduğunu ileri sürmemiz için yeterli olmaz.

Demokrasilerde, kanunların çıkartılması referans noktası olarak beşeri iradenin esas alınması, o kanunları kendiliğinden seküler ve profan bir niteliğe dönüştürür. Dini me-

tinlerden iktibas edilen kanunlar da, bu bağlamda, seküler ve profan bir niteliğe sahip kılınmış olur. İslâm'daysa, bu durumun tersine, müslümanca bir iradeyle yürürlüğe konulmuş bir hüküm, dini metinlerde daha önceden yer almamış bile olsa, orada ve o bağlamda, İslâmî bir nitelik ihraz etmiş sayılır. Nitekim kıyas suretiyle veya başka yöntemler uygulanarak sonradan ısdar edilmiş olan kanun hükümleri bu cümleden sayılabilir.

Demek ki, burada, kanun çıkartılırken referans noktası olarak esas alınan mercie bakıyoruz. Eğer yürürlüğe konulan hüküm dini bir metin bile olsa, o metin, dinin hatırı güdülerek değil, fakat maslahat öyle gerektirdiği için öylece yürürlüğe konulmuşsa, o kanunun seküler ve profan bir nitelik kazandığını söylüyoruz. Bu durumun tersine, yürürlüğe konulan kanun, daha önceki dini metinlerde yer almamış olmakla birlikte müslümanca bir iradeyle ve İslâm'ın esaslarına riayet etme hassasiyeti güdülerek yürürlüğe konulmuşsa, o kanunun İslâmî bir niteliğe büründüğünü ileri sürebiliyoruz.

İslâm'la demokrasi arasındaki temel farklılığın ve uzlaşmazlığın değinmiş olduğumuz bu noktada tebarüz ettiğini söyleyebiliriz. Demokrasilerde dini kayıt-

lamalara riayet etme hususunda bir kısıtlama ve bir mecburiyet mevcut değildir. Nasıl ki, bunu tersini gerektiren bir kural da yoktur. Yani demokratik irade isterse ve maslahat öyle gerektiriyorsa, dinî bir metni yürürlüğe koymakta da serbesttir. Nitekim Avrupa demokrasilerinde yürürlükte olan temel kanunların tamamı, kısmen de olsa kaynağını dinî metinlerde bulur. Ancak bu metinler din olduğu için değil, fakat maslahat öyle gerektirdiği için yürürlüğe konulmuştur. Ve bu durumun laiklik ilkesini zedelediği de kimsenin aklına gelmez. Çünkü laiklik din ile devletin değil; fakat kilise ile devletin alanlarını ayırıştırarak kurumun adıdır. Yoksa Hıristiyan Batı insanının din ile mübarezesi söz konusu değildir. Mübareze kilise ile devlet arasında vuku bulmuş ve orada da uzlaşma sağlanmıştır.

İmdi, İslâmî bir yönetimin kanun koyarken riayet etmekle mükellef olduğu bazı esaslar söz konusudur. Kendisinin İslâmî olduğunu ileri süren bir idare, dinin haram kıldığı hususları helal sayan bir kanun çıkartamaz. Oysa hakimiyetin menşeyini beşer iradesinde bulan ve maslahata göre karar verebilen demokrasilerde, bu hususta herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Demek ki, demokratik zeminde İslâm şeriatına uygun düşen bir hukukî uygulamanın, aynı zamanda İslâmî bir uygulama anlamına gelmeyeceği anlaşılabilir olmaktadır. Fakat İslâmî bir yönetim biçiminde demokrasinin olup olmayacağını bir kere daha sorabiliriz. Bu bağlamda şu ayrımlara dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyoruz:

1. İslam hukuk kurallarının yürürlükte olduğu bir toplumda yöneticilerin belirlenmesi için oy verme, seçme ve daha geniş anlamda yönetime katılma prosesi bir şekilde düzenlenmiş olabilir. Bu proseslerin nasıl belirleneceği orada yaşayan müslümanlarca kararlaştırılır. Durum, bir İslâm toplumunun iç meselesi muvacehesinde siyasi partilerin kurulup kurulamayacağı gibi hususlar da tartışmaya açılabilir. Ancak bütün bu konuların İslâmî hükümlerin yürürlükte bulunduğu bir zeminde cereyan etmekte olduğu hususundaki faraziyemizi akıldan çıkartmamamız gerekiyor.

2. Aynı konuların İslâm hukukunun yürürlük-

te bulunmadığı bir zeminde tartışılması farklı bir anlam ifade edecektir. İslâm dışı bir hukuk düzeninin yürürlükte bulunduğu bir siyasal ortamda, İslâmî siyasal partilerin kurulması tecviz ediliyorsa, bu müsaadeyi veren rejimin aslında kendi sıhhatini ve hayatiyetini teminat altına almak istediğini ileri sürebiliriz. Böylece, İslâm dışı siyasal ortamda, İslâmî siyasal partilerin kurulması suretiyle İslâm'ın hayata geçirilebileceğini düşünenler, aslında mevcut düzenin ibkasına hizmet etmekten başka bir şey yapmamış olurlar. Öte yandan, müslümanlara değinilen nitelikte hak tanımakta sakınca görmemiş olan rejimin, aynı hakkı geri alma hususunu da elinde bulundurduğu akıldan çıkartılmamalıdır.

Son bir noktaya değinerek konuyu bitirmek istiyorum: İslâmî yönetimde, yöneticilerin nasslarla bağlı olduğunu söyledik. Akla gelebilir ve denilebilir ki, İslâm dışı yönetimlerde de, yöneticiler anayasalarla bağlıdırlar, bu anayasa ister yazılı olsun, ister yazıya raptedilmemiş olsun... Ancak İslâmî yönetimde nasslara bağlılık mutlaktır. Oysa İslâm dışı yönetimlerde veya demokraside anayasaya bağlılığın irası mutlak değildir: İnsanlar isterlerse, bağlı buldukları anayasayı değiştirebilirler. Bu ihtimal, en azından teorik olarak var bulunmaktadır. İslâmî yönetimdeyse nassları değiştirmek kimsenin hakkı ve yetkisi dahilinde değildir. Demokraside olsun, İslâmî yönetim biçiminde olsun "hakimiyetin kayıtsız, şartsız milletindir" olduğu söylendiğinde iki farklı yönetim biçiminde de bu ifade iki farklı anlama gelmektedir. İslâmî yönetim biçiminde millete olan kayıtsız şartsız bağlılığın ifadesi, son tahlilde, İslâm milletine olan bağlılığı veya nasslara olan bağlılığı ifade ederken; demokratik uygulamada aynı kelimelerin seküler ve profan bir içerik taşıdığı, dolayısıyla söz konusu kayıtsız, şartsız bağlılığın, teorik olarak bile olsa beşer iradesine dayandığı ve sonuçta keyfiliğe dönüşebileceği akıldan tutulmalıdır. Bu son durum, her iki yönetim biçiminde hakların ve özgürlüklerin teminatı bakımından da anlam taşır. İslâmî yönetimde zimmilere verilmiş olan hakların ve özgürlüklerin kısıtlanması hiçbir yönetimin elinde değildir; oysa demokrasilerde, yurttaş olmayanlara sağlanmış olan hakların ve özgürlüklerin istendiği takdirde geri alınabileceği aşıkardır. ■

BİRÜN KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

B y kreşitpaşa Caddesi, No. 22/39 Vezneciler-İstanbul tel. 0212. 528 52 32 faks 0212. 519 41 92 (İstanbul Kitap Kültür Merkezi)

Makale

Merhaba...

Ben aslında bir fil'im. Fil kadın.

Sibel Eraslan

Fil Yazıları

*İbrahim'i ateşe, Musa'yı nehire,
Yusuf'u kuyuya atmamışlar mıydı?
İbrahim'i ateşten, Musa'yı nehirden,
İsa'yı çarmıhtan, Yusuf'u kuyudan
Allah kurtarmamış mıydı?
Sahalar Allah'ındır çocuklar,  z lmeyelim...*

GENEL DAĞITIM

ARTI

CAĞALOĞLU

0212. 526 70 13

0212. 512 09 14 (Faks)

KADIKÖY

0216. 418 35 43

0216. 349 58 55 (Faks)

Şûle Kitap Kulübü'ne Üye Olmak İster misiniz?

Aradığınız Kitaba

- Hem Süratli
- Hem İndirimli
- Hem Taksitli
- Hem Posta ve Kargo Ücreti
Ödemededen Ulaşabilirsiniz

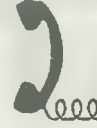
ŞÛLE KİTAP KULÜBÜ ÜYELERİNE

- Yeni çıkan kitapları tanıtan
ücretsiz bültenler...
- 10.000.000.tl. değerinde
hediye kitap
- Kültürel etkinliklere katılma
ve yazarlarla buluşma imkanı...
- Özel basım kimlik kartı veriyor

ŞÛLE YAYIN DAĞITIM
YENİ KİTALARA DOĞRU

Alayköşkü Cad. No: 2-4 K: 3 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 528 23 57 - 528 11 46 Faks: (0212) 528 25 89

**ÜYELİK İÇİN
BİR TELEFON YETERLİ!**

Mustafa
Özdemir

ŞÛLE
KİTAP
KULÜBÜ 002250

İst. Edisyon - Ocak 2001

**15.000.000.TL. YERİNE
SADECE 7.500.000.TL**

NASIL ÜYE OLACAKSINIZ?

Telefon veya formla bize başvurduğunuzda üyelik kartınız ve hediye kitabınız bir kereye mahsus olmak üzere 7.500.000.tl'ye ödemeli olarak gönderilecektir.

ŞÛLE KİTAP KULÜBÜ ÜYELİK FORMU

Adı Soyadı :
Ev Adresi :
İş Adresi :
Tel (İş) : (Ev) :
Mesleği :

**KİTAP SİPARİŞLERİNİZ İÇİN
BİR TELEFONUNUZ YETERLİ!**

Türk Romanında Bir Kadın İmgesi Işığında Düşünümsellik: MODERNLİK-GELENEK ÇATIŞMASI

MEHMET ÖZAY

"Kadının ebediyeti zekasında değil, rahmindedir. Yeni kadın, yaratıcılığın merkezini şaşırmıştır. Senin ümitsizliğim buradan geliyor. Pirandello mütercimi olarak değil, bir çocuk anası olarak ebedileşebilirsin.

-Ya erkek?

-Onların içinde de yaratmak için ruh sancısı çekenler müstesna, baba olmayanlar ana olmayanlardan farksızdır."

Kadınların yazarlığa soyunmasına olumsuz baktığını Berna Moran'dan öğrendiğimiz Peyami Safa, kadına başkarakter rolünü biçmektedir romanlarının bir kısmında. Safa, belki kadının iyi bir yazar olamayacağını, ancak bir erkek yazarın elinde iyi bir roman kahramanı olabileceğini göstermek istemektedir; *Cumba'dan Rumba'ya* ya da *Fatih-Harbiye* isimli eserlerinde, hem de feminist vurguları içerisinde barındırarak.

Peyami Safa'nın bu romanının tema'sı her ne kadar modern karşısında geleneği temsil eden başkahramanın mücadelesi gibi gözükse de, eserin yazıldığı dönemden ve yazarının hedefinden farklı bir şekilde ele alınabileceğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, *yazara ve dönemine bağlı kalmaksızın* şu anda okuduğumuzda bizde bıraktığı izlenimler doğrultusunda konuşacak olursak, eseri birkaç değişik açıdan ele almak

mümkündür. Bu noktaları yazının değişik bölümlerinde ele almakla beraber, burada kısaca özetlemekte yarar var:

Her ne kadar gelenek-modern/lik çatışması'nın verildiği söylene de eserin bizzat başkahramanı da gelenekten moderne dönüşümünde bizzat pay sahibi olmaktadır.

Eserde sık sık yer verilen iç monologlar, bize *psikolojik bir roman* okuyormuşuz havasını da vermektedir. Bu iç monologlar sayesinde özellikle başkahraman kendisini sigaya çekmekte, bir kadın olarak toplumu dönüştürme görevinde kendi kendisiyle hesaplaşmakta, *düşünümselliği (reflektivite)* gündeme getirmektedir.

Romanın olay örgüsü, hem geleniğin hem de modernin içine bata çıka bir kimlik örgüsü sunmakta olan Cemile etrafında dönmektedir. Hemen beraberinde, birlikte yaşadığı annesi ve özellikle de ablası *geleniğin içinden kişiler* olarak yer alırlar. Ablasıyla arasında fazla bir yaş farkı olmamakla beraber, Cemile'nin vurdumduymazlığı ve zaman zaman hararetlenen isyanı karşısında ablası -Şahende- son derece alelade bir yaşamın ortasında yüzüp gitmektedir kendi halinde.

Evlilik yaşını aşmış bir genç kadın olarak gösterilen Cemile roman başlangıcındaki daha bu ilk "duruşuyla" romanda geleneği yansıtan

ablasından farklılığı ile dikkat çeker.

Romanın başkahramanı Cemile'yi sürekli sahnede tutan ve Cemile istemese de sürekli yönlendirmelerine maruz kaldığı kişi olan Tahsin Bey isminde Kayseri'li bir iş adamı tesadüf eseri -Cemile'nin tramvay'da biletçi ile münakaşası sonrası Karaköy'de cadde ortasında devam eden tartışma sırasında imdadına yetişir Tahsin Bey- katılır sahneye. Sanki bir an için bitip gidecekmiş hissi veren bir rolü vardır. Ancak romanın arka planında Cemile'nin *gelenekten (Karagümruk) moderne (Be-yoğlu) ve Boğaziçi'ndeki (yalılara) geçiş serüveninin* baş mimarıdır. Cemile her ne kadar Tahsin Bey tarafından yönlendirilse de, vakti geldiğinde olayları kendi istediği mecraaya sürüklemesini bilmekte, bunda da ne kadar hünerli olduğunu göstermektedir.

Modern kelimesinin halk arasında henüz yavaş yavaş yayılmaya başladığı; halkın modern kelimesinin telaffuzunda bile zorlandığı bir ortamda -ki modern yerine *monden, monderen* kullanılırken (s.19) eser, Karagümruk'te ikamet eden bir ailenin ferdi olan Cemile'nin tesadüfen karşılaştığı bir iş adamının baloya davetiyle açılır. Ev halkı ve yakın komşular balo'nun tesirini derinden derine hissetmekte ve giyim kuşam telaşının yanı sıra, Cemile'nin dul kızkardeşi Şahende'nin henüz yedi aylık olan bebeğinin de baloya götürülüp götürülmeyeceği enine boyuna tartışma konusu yapılmaktadır. Biline bilmeyene söz düşer bu arada. Bebeğin baloya götürülüp götürülmeyeceği meselesi ciddi bir problemdir; toplumsal rutinleri kısıtlı, birbirine candan bağlı bir mahalleliyi birden harekete geçirir. Bu mevzuda mahalleli ikiye ayrılmıştır. Bir yanda, Kadın Birliği mensupları ve Darülfu-

nun öğrencisi **modernizm savunuculuğu** yaparken, öte yanda mahal- lenin diğer sakinleri kararı Ocak Re- isi Hacı Kamil Bey'e bırakırlar. Hacı Kamil Bey'de de modern dönemin icaplarına uyma yönünde değişme görülmektedir: "Kızım, biz şimdi kü- çük büyük herkesi asri hayata, hani na- sıl diyorlar bakayım, **moderen hayata alıştırmak istiyoruz. Avrupa'da nasıl- sa bizde de öyle olacak yavrım. Baloya edebini, terbiyesini muhafaza etmek şartıyla, bakire, seyyide, halime, em- zikli, emziksiz, evli, bekar, kundakta yahut ihtiyar, genç, çoluk-çocuk, bü- yük-küçük herkes gidebilir**" (s.20).

Cemile, bu cevaba "Yedi aylık ço- cuk edebini, terbiyesini nasıl muhafaza eder?" diyerek tepki gösterirken, ab- lası Şahende ise bu görüşü bayağı ciddiye alarak baloya giderken yanı- na bebek için yedek çamaşır almak- tan bahseder. Bununla da kalmaz Kağıthane ya da Beykoz çayırına pikniğe gitme usulünü hatırlatan bir şekilde katedecekleri uzun yol so- nunda acıkacaklarını var sayarak zeytinyağlı sarma dolma, kuru köfte getirilip getirilmeyeceğini danışır Hacı Kamil Efendi'ye.

İki dünyanın karşı karşıya geldiği romanda işte böylesi bir tasvir ile öncelikle karşımıza Karagümrük ya- kası çıkar. Modern yaşamı destekle- yenleri, desteklemeyenleri, hakkın- da bilgi sahibi olmayanları ile **gele- neksel değerlerin serpilip boy attığı bir semtten** görüntülerdir bunlar.

Eser, okuyucularına iki farklı dünyanın gelenek tarafından ele al- nışını verirken, başkahramanın duy- gusal gelişimini ve eğitimini de konu edinmektedir. Başkahraman, toplu- mun değişik kesimlerinden karşılaştığı her bireyle girdiği ilişkide kendi köklerine -biraz da bilinçsizcesine, içgüdüsel- sadık, karşıdakini yadsı- yan ancak etkilenmekten de geri durmayan; kendi iç konuşmalarında, muhasebelerinde bir takım ortak noktalar aramaya çalışmaktadır. Ör-

neğin, Tahsin'i değerlendirirken, kendisinden istifade edeceğini düşü- nürken, bir yandan da zararını gör- memiş olması ve hatta koruyucu ka- natlarını girmesiyle onu takdir et- mektedir. Bu iç monologlar bağla- mında düşündükte, eserde **psikolojik havayı** yoğun bir şekilde hissediyoruz.

Modern hayatın toplumsal dav- ranış biçimlerinin yeni yeni kurum- laşmaya başladığı; toplumun üst ta- bakasının henüz yeni heyecanlarla yaşadıkları tecrübeler, **alt tabaka- lardaki kalabalıkların sadece uzak- tan iştahını kabartmaktadır.** Söz konusu modern yaşamı bire bir tec- rübe etme uğruna var olduğu her şeyden vazgeçmeye hazır olmasının yanısıra bu minvalde yaşadığı her bir tecrübenin ardından kişisel düşü- nümsellik sürecini de oldukça canlı bir şekilde yaşayan bir başkarakterle karşı karşıyayız eserde.

Yazar, romanının başkahramanı olarak bir kadını seçmiştir. Çünkü kadın modernliğin dönüşümünde öncü bir rol oynamaktadır. Cemi- le'nin mahrem alanını daraltma ey- lemi ile kendi kimliğini oluşturmaya başlaması arasında çok sıkı bir ilişki- nin varlığından söz edebiliriz. Kira- cıları, Selim'le yaşadığı ilk cinsel tecrübesini, Tahsin Bey'in binbir rica minneti ve de Cemile'nin Kara- gümrük'ten kaçış planını gerçekleştirebilmesine olanak tanıyan Beyoğ- lu'na taşınma serüvenini takip eden poker partileri, balolar "Kadın, cin-

selliği ile 'kendini bulma' eylemi bağla- mında dünyada yer edinmeye çalışmak- ta oluşuna tipik bir örnek teşkil et- mektedir. Böylece, Cemile gelene- ğin, Karagümrük'ün baskısı altında bir türlü **kendisi olamamanın** acısı- nı çıkarmakta, en kolay ve basit yo- lu seçerek moderne doğru olan dö- nüşümünü -yayıncının ifadesine rağ- men- yani kendi kimliğini bulma yo- lunda ilerlemektedir. Eserin başkah- ramanı olan Cemile karakter itiba- riyle, **cinselliği, modern uygarlığın "hakikati" olarak görerek modern dönemle özdeşleştiren** Giddens'in görüşünü bize hatırlatmaktadır.¹ Bu çerçevede, başkahraman olarak bir kadının seçilmesi ve cinsel öğelerin ön plana çıkartılması, modern toplumsal yaşam pratiklerinin en iyi ka- dın eliyle gerçekleştirilebileceğini bize göstermesi açısından bir örnek teşkil etmektedir.

Cemile **geleneğin dar kalıpları- na sığmayan**, içersinde yer aldığı toplumsal kesimin sınırları dışına açılma özlemi içersindeki bir kadın sembolüdür. Ancak bu, gerçekleştirilmesi o kadar da kolay bir tecrübe değildir.

Birey her ne kadar eylemlerinde **düşünümselliği** (yapıp ettikleri üs- tüne düşünmeyi) gündeme getirse de, gelenek, kurduğu sağlam yapısı ile bireyin mevcut toplumsal kalıpları birden değiştirmesine, sınırları ansızın sarsmasına el vermez. Birey bir yandan geleneğin sağlam yapısı- na yaslanırken, bir yandan da girdiği toplumsal ilişkilerdeki eylemlerinde sürekli bir düşünümselliği gündeme getirmektedir. Böylesi bir **diyalojik ilişkinin** yaratabileceği her türlü sar- sıntıyı roman kahramanı Cemile'nin bireysel yaşamında görmek müm- kündür.

Cemile "geleneksel toplum"un bir ferdi olarak sergilediği tavır ve davranışlarıyla yeşerme sürecindeki modern toplum yapılaşmasında rol almaya ve modern yaşamın nimetle-

rinden alabildiğine faydalanmaya başlayan bireyleri -bir başka deyişle *mutlu azınlığı*- etkilediği gibi kendisi de söz konusu bu çevrenin dilinden, tavrından ve hayat görüşünden de etkilenmekte ve böylece diyalojik bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Büyükdere'de, Mısırlı Prenses'in yalısında balonun verildiği akşam Karagümrük'te çıkan yangını haber alıp eski yaşam alanına döndüğünde görenler lüks bir arabanın içinden inen ve göz kamaştırıcı bir giysiye bürünmüş olan Cemile'yi tanıyamazlar. Kendisini savunmak zorunda kalan Cemile Kavaf'ın oğlu İhsan'a çıkışarak: "*Ne kaçırıyorsun? Beyoğlu kızı değilim ben... Gönül eğlendirmeye gelmedim buraya...*" der (s. 334).

Karagümrük'teki yangın, Cemile'nin iki dünya arasındaki gidiş gelişlerini ortaya koyan önemli sahnelerden biridir: "*... Cemile'nin yanık tahta kokularına karışan lavanta kokusu içinde güzel gözlerinin bu gözlerle karşılaşması İhsan'ı şaşırtmış, utandırmış ve önüne baktırmıştı...*" (s.334)

Yazar, Cemile'yi toplumun geleneksel kesimine mensup birisi olarak göstermek amacıyla seçtiği semt kadar, başkarakterin sergilediği tavır ve davranışlar da geleneğin bir ifadesidir. Ancak roman boyunca Cemile'nin eylemlerine baktığımızda *geleneğin sağlam kulplarına tutunulduğunu* söylemek son derece zor. Bununla beraber, başkarakterin, bir zamanların İmparatorluk başkenti-

nin eğitim ve hayat standardı bakımından ortanın altındaki halkın yaşadığı bir semtten gelmesinin ötesinde ciddi anlamda geleneği temsil vasfı taşıdığını söylemek son derece güç. Başkarakter, kısır bir yaşam döngüsünün ortasında, fakirliğin ve eğitimsizliğin batağında, yeni moda hayatlara gezilerde tanık olmanın, bu hayat tarzlarına imrenmenin ve ne olursa olsun bu bataktan bir an evvel -cinsel cazibesinin yardımıyla- kurtulmanın hedef olarak çizildiği bir karakterdir (s.11). Yazarın, başkarakterini *geleneğin yanlısı* olarak kurgulamasının ardında karaktere biçilen *naiflik* rol oynayabilir. Öylesi bir naiflik ki, kızdığı anda -adı üzerinde Karagümrüklü Deli Cemile- dobra dobra herşeyi ortaya döken, ancak ardından da bu söylediklerine pişman olan bir tip'tir.

Cemile, Cumhuriyet sonrasında toplumu dönüştürme projesinin kapsamında, kadının kendi eylemi üzerinde düşünümelliği devreye sokarak, giderek daha fazla kamusal alana katılmasının, şehir mekânlarında dolaşmasının, Nilüfer Göle'nin deyişiyle "*toplumsal görünürlük*"² kazanmasının bir örneğini vermektedir. Cemile'nin toplumsal alana çıkışını bir tesadüf eseri karşılaştığı Tahsin Bey sayesinde gerçekleşir. 'Cin gibi adam' dediğimiz türden bir tip olan Tahsin Bey, İstanbul'un eğlence abidesi Beyoğlu, zevk ve sefa diyarı Boğaziçi'yle tanıştırır Cemile'yi. Başkarakter, şehrin kıyısındaki kendi halinde Karagümrük'ten, *şeh-*

rin merkezine inmeye başlar yavaş yavaş. Bu iniş öylesine süratli olur ki, kimi zaman iç monologlarla kendisini hesaba çeker Cemile. *Mekansal genişlemeye* koşut olarak Cemile'nin mahrem alanının daraldığını da bize göstermektedir. Zaten romanın hemen başlarında Cemile bunu açık açık dile getirmektedir: "*...Nişantaşı'nda bir apartman tutup da bu evi satmazsa, ben ya onun mücevherini çalıp satacağım. ... süslenip püslenip zengin koca bulacağım. ... yahut Kayserili'nin parasını yiyeceğim, birinin mantinotası olacağım, gönülümün sevdiği bir gençle de gizli gizli eğleneceğim...*" (s. 16)

Cemile moderne özgü giyim kuşama bürünmesiyle *dönüşümü başlatan bir simge* olarak karşımızdadır. Cemile, kendi bilinciyle kazandığı bu konumla toplumun dönüşümünde, yeniden yapılanmasında örnek biri vasfını taşımakta ve simgesel anlamda kadınların baş aktör olma özelliğini vurgulamaktadır. Cemile, *geleneğe sahip olduğu geniş mahrem alanını daraltma* veya tamamen ortadan kaldırma hamlesine girişmiştir. Bu hamlede *cinselliğini bir enstriüman olarak kullanmaktadır*.

Cemile, geleneğin kendisine devrettiği *mahremiyet olgusunu dönüştürme* uğraşı verirken kendi eylemlerini gözlemleyerek ve irdeleyerek, yaptığı iç monologlarla bu dönüştürme işine mantıklı nedenler aramaktadır. Kadın -eserde Cemile- toplumsal cinsiyeti erkeklere nazaran daha çarpıcı bir değişimi, özdeşleşimi yakalamış, tek tek aktörler olarak toplumdaki dönüşüm ve düşünümelerin yaşanmasına da aracılık etmektedir. Bu bağlamda kadının cinsel özgürlüğü, modernitenin dönüşümünün hızlanmasında bir işlev yerine getirmiştir. Kadınlar, bunu bir yandan aile-içi ve yakın çevreden başlatarak topluma yaymakta, öte yandan erkek cinsiyeti-

nin de benzer bir dönüşümü yaşamasına neden olmaktadır. Temelde cinsiyet bağlamında görülen bu dönüşüm diğer toplumsal kurumları etkileyebilmektedir.³ Cemile, beraber yaşadığı ablası ve nisbeten annesinin yanısıra Karagümruk'teki komşularının da az da olsa benzer bir tecrübeyi yaşamalarına yol açmakta; bununla da kalmamakta, bir şekilde ilişkiye girdiği Tahsin Bey ve kiracılarının oğlu Selim'in düşünce dünyalarında da *kadın imgesinin değişmesine* neden olmaktadır. Dolayısıyla *modern projenin mimarı kadın, erkeğe de öncü olmaktadır*.

Cemile'nin modern yaşamla karşılaşmasını sağlayan Tahsin Bey'dir. Ancak bu karşılaşmalar büyük bir çatışmayı, şaşkınlığı, hayreti ve merakı da beraberinde getirir.

Bir balo münasebetiyle Cemile'ye alınan dekolte bir elbisenin nasıl giyileceği konusunda tartışmalar yaşanır.

Cemile'nin çarşafı annesi ve yedi aylık yeğeni de beraberlerinde olmak üzere baloya "teşrif ederler". Aslında bütün mahalleli büyük bir istekle baloda yer almak üzere hazırlık içindedir, ancak Cemile rezil olmamak adına hepsini başından savar. Fakat modern yaşamın ne olup olmadığı noktasında sahip oldukları bilgisizlik bu grubu komik duruma düşürür. Cemile modern bir toplulukta içine düştükleri durumu anlayarak ve daha fazla kınanmamak için kendisini ablası ve annesinden soyutlamaya çalışır.

Cemile, yanındaki annesinden ve ablasından bir şekilde soyutlar kendisini. Sahip olduğu fiziki güzelliğini bir kat daha artıran üstündeki kıyafetiyle, fazladan bir çaba sarfetmeden zaten *diğerlerinden farkını* bir şekilde ortaya koymaktadır. Erkeklerin gözdesi haline gelmesi, arzu ettiği bir yaşamın minik hülyaları içinde kırıştırmaya başlar.

Yazarın *modernliğe karşı gele-*

neği temsil ettiği varsayılan bir tiplemeyi savunuyormuş gibi gözükmesine rağmen, ortada savunulan herhangi bir değer belirgin bir şekilde görülmemektedir. Eserde, Karagümruk gibi geleneksel değerleri simgesel olarak temsil eden bir mekandan ve halkın kulaktan dolma bilgilerle yoğrulduğu bir semtten öte gelenek

Peyami Safa'nın bu romanının tema'sı her ne kadar modern karşısında geleneği temsil eden başkahramanın mücadelesi gibi gözükse de, eserin yazıldığı dönemden ve yazarının hedefinden farklı bir şekilde ele alınabileceğini söyleyebiliriz.

kültürüne özgü tutarlı bir değer savunusu görülmemektedir. Tabii burada, söz konusu eserin bir fikir kitabı değil de, halka ulaşmayı hedefleyen bir edebi eser olduğunu da gözardı etmemek gerekiyor.

Başkarakterin karşısında ise toptekun modern yaşam nimetlerinden faydalanan bir *üst tabaka* vardır. Romanda bu "yenilikçi"lere ilk örnek eserin sonlarına doğru Anadolu'dan geldiğini öğrendiğimiz, Cemile'nin tasviriyle "...kabuğu ısırılmış çavdar ekmesi suratlı, dasdaracak alınlı; müşevveş bakışlı, katmer gerdanlı, koca göbekli pastırma aşıkısı..." (s. 68) Tahsin Bey'dir. Tahsin Bey, günümüzün kasaba tüccarı mesabesinde dir. Yaşadığı toprakları bir şekilde terk etmiş ve böylece *geçmişiyile bağlarını da büyük ölçüde koparmış* ve geçmişiyile arasındaki tek bağ kullandığı -belki de kurtulamadığı- Anadolu şivesi olan, paranın ve eğlencenin tutkunu haline gelen Tahsin Bey'in aksine Cemile, İstanbul'da alt tabakaya mensup insanların yaşam sürdüğü bir semtte yetişen ve bu hayatı -ekonomik sıkıntıların had safhaya vardığı, dünya nimetlerinden faydalanılmadığı bir hayatı-

kıyasıya eleştiren bir karakter olarak karşımızdadır.

Yayınevi imzasıyla yazılmış önsözde Cemile'ye "*erkek gibi kadın, işte kendini savunan Türk kadını*" nitelemesinde bulunulur. Cemile okumuş yazmış bir karakter olmasa da, geleneğin pişirdiği bir kadındır ve Batı modernleşmesinin ivme kazanıp halk nezdinde kabul bulmaya başladığı bir dönemin gelenek savunuculuğunu üstlenir.

Yayınevının bu tespitine rağmen, yazar sanki bunun tam aksini ifade etmek istermiş gibi, kahramanı Cemile'yi salt *alafranga'ya karşı alaturka'nın* her türlü olumsuzluğuna rağmen savunucusu kılmanın yanında cinsel kimliğini de son derece açık ve net bir şekilde ortaya sermektedir. Eserin henüz başlarında, her zamanki gibi mahallelinin bir dolu gürültüsüyle uyanan Cemile, yaşadığı mekan ve insan ilişkileriyle kendisini özdeşleştirememenin bir nevi intikamını alır; aynanın karşısına geçip, kendi güzelliğini methetmeye başlayarak: "*Bu gözlere yazık değil mi? Bu zencefilli akide kırmızısı dudaklar kimde var? Bu iki yumruk gibi kalkan göğsü, Şişli aşifteleri akılsız böyle durdursunlar... Göreyim bakayım. Budala herifler, budala!... Cemile bu salaşpur evde başını demire çarparak paralamış da siz Beyoğullarında saçlarını çocuk kakası rengine boyayan şıllıklara para yedin. Şu yumuşacık yaylı belin inceliğine bakın, şu omuzların kırılıp dökülüşüne bakın!"* (s. 11) Cemile, bu tavırla hem geleneksel kesimdeki kadınlardan farkını cinselliğini ortaya koyarak göstermekte hem de alafranga hemcinslerine, sahip olduğu cinsel cazibesiyile meydan okumaktadır.

Eserin dili hakkında ise şunları söyleyebiliriz: Yazar, Cemile'nin deli dolu konuşmaları, Tahsin Bey'in Kayseri şivesini olduğu gibi aktarması ve okumuş yazmış takımının -özellikle Üniversite öğrencisi Selim'in,

Beyoğlu'na taşınıldıktan sonra gidilen balolarda karşılaşılan zengin ve okumuş kesimin ağdalı, gramatik, Cemile'nin tabiriyle mektepli ağzıyla konuşmaları romandaki dil kullanımına bir genişlik kazandırdığı gibi bu karakterler vasıtasıyla değişik toplumsal kesimler romanda temsil imkanı da bulmuş olur.

Romanda geçen her bir karakterin yettiği kültür ve toplumsal düzeyi yansıtacak ve canlı kanlı diyebileceğimiz bir romanın oluşumunda etkin olduğu söylenebilecek bir dil kullanılmıştır. Karakterlerin birebir konuşmalarının haricinde anlatıcının dil kullanımında bir *estetik kaygı* varlığı da söz konusudur. Örneğin şu alıntıda olduğu gibi: "Dişlerini o kadar sıkıydı ki, parmağı kanadı. Nedense bu kırmızı renk birdenbire hoşuna gidiyordu. Kanın dış yerlerinden benek benek sızarak parmağın üstünden avuç tarafına doğru böcek sinsiliğiyle yürüyüşüne baktı, kızıl rengin içindeki vahşi teselliye diliyle tatmak istiyormuş gibi parmağını yaladı." (s. 188)

Eserde, Türk modernleşme tarihinin gelenekle mücadelenin imparatorluk sonrasındaki devamı olarak resmi anlamda da koştugu tarih diliminin akabinde gelişen olaylar geleceğe galebe çalma yolunda hızla ilerlemektedir. "Modern hayatın nimetleri" yavaş yavaş halk tabakasına yayılmaktadır. Geleneksel kesime mensup kadının eğlence maksatlı "şanlı" Beyoğlu ve civarındaki gezilerinde, özellikle bu bölgede yoğun olarak boy gösteren yerli zenginlerle azınlık ve yabancı kadınların modern tavır ve hareketlerini süsleyen giyim kuşamlarına içten içe imrenilmektedir. *Cumba'dan Rumba'ya* isimli roman, kahramanın iki dünya arasında oynadığı rol, yazarın kahramana biçtiği söylem ve eserin bitişi dikkate alındığında didaktik bir romanla karşı karşıya kaldığımızı düşündürmektedir bize.

Cemile, bir milli kahraman olarak sinanmakta, kadın olarak seçil-

mesi kahramanın, yazarın feminist bir yaklaşımından ziyade kadının modern dönüşümünün birincil nesnesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Cemile sinanmaktadır; eylemleri ile hem kendisi hem de mensubu olduğu toplumsal kesim sinama işlemine tabi tutulmaktadır. İsmi Cemile ya da Neriman -*Fatih-Harbiye* romanındaki başkarakter olması fark etmez, çünkü işlev kim olursa olsun aynıdır. Yani, başkahramanların işlevleri romanların kurgusunda biricik öneme sahiptir. İşlevlerin dizilişi de romanlarda aynı sırayı takip etmektedir.

Eserin değerlendirmesini maddeler halinde, kapsamlı bir şekilde ele alacak olursak:

a. Cemile'nin eserde yaşanan modernleşme sürecine katkısı günümüz sosyal teorisyenlerinden Anthony Giddens'in diliyle ifade edecek olursak, mekan bakımından farklı boyutlarda olan aktörler -ki, eserde Karagümrük gibi geleneğin topyekun hissedildiği bir mekandan gelen bir aktör olarak Cemile, Beyoğlu ve Şişli sakinlerinin modern kalıpların yerleşmesine katkılarına eşlik etmektedir- benzer eylem kalıplarını sergileyerek *modern toplumsal davranışın yerleşmesinde* pay sahibi olmaktadır.⁴

b. Cemile, yaşadığı toplumsal kesime ve özellikle de kendine dair dönüşümsel bir tavır geliştirerek Giddens'in "*yüksek modernlik*"deki⁵ aktör vasfını sergilemektedir.

c. Cemile, Türk toplumunda "*mahremiyetin dönüşümü*"nü ortaya koyan mikro bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda kadının -eserde Cemile'nin- cinsel özgürlüğü modernitenin dönüşümünün hızlanmasında bir işlev yerine getirmiştir. Temelde cinsiyet bağlamında görülen bu dönüşüm, kadın aktörün cinsel hayatındaki, Cemile örneğinde eşini seçme özgürlüğü ve cinselliğini bir koz olarak kullanma

en yakın çevresinden başlayarak -eserde ablası Şahende'nin kendi isteğiyle Tahsin Bey'le ilgilenmesi ve nihayetinde evlenmeleri- diğer toplumsal kurumları da etkileyebilmektedir.⁶

d. Cemile'nin cinsellik planındaki dönüşümü, cinselliğini rahatça ortaya koyabileceği giysilerle başlar. Baloda giyeceği dekolte giysi bunun ipucudur. Hatta öylesine yabancı bir alanda bir tecrübedir ki, üç kadın da -Cemile, ablası Şahende ve komşuları Hafize- elbiseyi Cemile'nin sırtına geçirene kadar akla kararı seçerler. Sırtı bele kadar açık olduğundan, elbiseyi ters giydirdiklerini zan ederler. İkinci denemede bu sefer göğüsler açıkta kalır. Sonunda "*Balo elbisesi böyle olacaktı. Arka, omuzlar, kollar, göğüs dekolte!*" (s. 86) denilerek sırtı bele kadar açık dekolte giydirilir. Aile içindeki kadınlar arasında bile böylesi bir giysinin yerinin olmadığı geleneğe muhalif tavır, Cemile'nin önderliğinde ablası da tecrübe etmek ister. "*Ben ne yapacağım?*", der. "*Beyaz krepedişin buluzumdan başka elbisem yok. Onun da göğsü kapalı, kolları uzun!*" Hafize akıl verir: "*Kolları yukarı kıvrıver! Maksat kolları göstermek değil mi?*" "*Doğru ama göğsümü ne yapayım?*" (s. 87)

e. Cemile, gelenekte yoksun olduğu, genelin içinde eridiği bir kolumdan 'kendisi' olabileceği, farke dilediği yeni kimlik arayışını, yani 'kendini bulma'yla,⁷ kendi kimliğini bulma ile bir tutmakta ve *dünyada yer edinmeyi cinselliği ile yalamaktadır*. ■

Not: Yazıda, esas alınan / incelenen metin: *Pe-yami Safal Cumba'dan Rumba'ya / Ötüken Yay./ 414 syf.*

1 Özay, Mehmet, Anthony Giddens ve Sosyolojisi, İstanbul: Açılımkitap, 2002 (baskıda), s. 126.

2 Göle, Nilüfer, Modern Mahrem, s. 70.

3 Özay, a. g. t., s. 122.

4 Özay, a. g. t., s.68.

5 A.g. t., s. 72..

6 A.g.t., s. 120.

7 A.g.t., s. 126.

Moderniteyle birlikte yaşanan anlam kaymalarının da katkısıyla önceleri, ancak öteki zihin etkinlikleriyle uğraşanlarca ilgilenilen edebiyat, bir yeni muhatap buldu kendisine: orta sınıf; özellikle de bu sınıfın kadınları. Çoğun kentte doğup büyüyen ve eski soylular kadar olmasa da onlara yakın bir eğitimden geçen ve böylelikle de zevkleri atalarınıninkine göre epey incelen kentli erkeklerin, kendilerinden daha yukarıdaki sınıflara uyum sağlamak için çırpınan eşleri, sosyeteleşmenin bir ön aşaması olarak ilginç partiler tertiplemek, güzel dans etmek, piyano çalmak, hoşsohbet tadı katacak bir genel kültür düzeyine ulaşmak durumundaydılar. Bunun için, o sıralarda gündemdeki dedikodu konularının yanında gözde olan müzik parçalarını, gösterimdeki oyunun kulisinde gerçekleşenlerle birlikte sahnelenen oyun hakkındaki genel geçer yargıları başkalarına aktaracak ön donanıma ya da yakınlarda verilecek konserin ara bölümlerini ayırt edebilecek düzeyde olsun bir müzik bilgisini edinmek zorundaydılar. İşte bu zorunluluk, bugün kentsoylu kültürü denilen ve ne pastoral kültürle, ne de onun tam karşıtı soylu kültürüyle örtüşen yeni bir kültür türü doğurdu.

Doğan bu yeni kültürün beraberinde getirdikleri arasında edebiyata özgü yeni türlerle birlikte yeni bir edebiyat ilgilisi türü de var. Bu yeni ilgililer, önceki edebiyatseverler ya da edebiyatçılardan birçok bakımdan ayrılmaktaydılar.

Edebiyat Ne İşe Yarar?

Bu benzezmeliklerin başında, edebiyata zaman zaman muhatap olan ve onu kendi meramını daha sağlıklı aktarabilmek için uygun bir araç gibi kullanmaya niyetlenen anlayış gelmekteydi. Belki de şaşılmasa

GÜZELLİĞİN DİLİNİ YENİDEN İNŞA

HASANALI YILDIRIM

*Ne işe mi yarar sanat? Sanat ürününe bakıp
"Ne mutlu bana! Böylesi şeyler yaşamıyorum" dedirtmeye.
Alberto Somitera*

gereken bir durum olarak ülkemizde günümüze değin geçerliliğini koruyan bu anlayışa göre edebiyat, ancak bir başka işe yaradığında, örneğin bilimsel bilgilerimizi çekidüzenli bir biçimde ifade etmemize veya felsefi düşünceleri ya da derin toplum çözümlerimizi dillendirmemize katkı sağladığında değerliydi. Bu ilkel anlayışa göre edebiyat, ancak işe yaradığında önemliydi.

İşte bu anlayışta olmayan, edebiyata kendi hatırı için yakınlaşan, buna karşın birinciden pek de farklı olmayan bir değer düzeyinde başka bir edebiyat anlayışı var ki o da edebiyatı yalnızca anlatılandan ibaretmiş gibi saymak. Bu anlayışa göre edebiyat, neyi nasıl söylediği görmezden gelinecek, neyi niye anlattığıyla önemsenecek bir etkinliktir. O yüzden de bu anlayış, edebiyatı içeriğine indirger ve onun dışındaki öğeleri, en hafifletilmiş ifadesiyle süs düzeyinde görür.

Bu kabulle kimi bakımlardan örtüşen, bazı açılardan karşıtına alan üçüncü kabul ise edebiyatı yalnızca meramı güzel ifade etme olarak anlar. Edebiyat ilgililerinin handiyse tümünün içine girdiği bu anlayış, ilk bakışta sanki zaten edebiyatın asıl ereğiymiş gibi de görünebilir. Ne ki bu belirgin bir yanılsamadır çünkü meramı güzel ifade etme edebiyatın yeter şartı değil gerek şartıdır. Yani edebiyatın olmazsa olmazı ama olmasında da edebiyatı gerçekleştir-

meyen nitelik... Ancak başka öğelerle birlikte meramı güzel ifade bir araya geldiğinde edebiyatın varlığı sorgulanabilir.

Yeni Okur Tipi: Kadın

Bir sonraki yüzyılda artık kadın bestecilerin bir bir sökün etmesi beklentisiyle kadınlar tüm 18. yüzyıl boyunca, neredeyse o güne değin erkeklerin bile yaşamadığı denli sıkı bir müzik eğitiminden geçtiği halde, ününü hak eden bir çok kadın virtüöz yetişmesine karşın müzik tarihine malolacak bir tek kadın bestecinin çıkmamış olmasına benzer bir şekilde, edebiyata da çift elle sarıldılar ve o güne değin erkeklerin entelektüel etkinlikte yorulan zihinlerini dillendirmek için tercih ettikleri yollardan biri durumundaki bu 'söz sanatına' yeni bir kullanım alanı kazandırdılar: dedikodu. Artık başta roman olmak üzere edebiyat, kadınlar için yeni bir tüketim alanıydı. Bu anlayışa göre edebiyatın biricik amacı vardı: sürükleyici maceralar anlatmak. Böylelikle artık birbirine benzeyen dedikoduların yitirdiği sürükleyiciliği, edebiyatın düşkurdurtucu niteliğiyle gidermeye çalıştılar.

Üç yüz yıl önce Batı'da yaşanan ve çoktan toplumun en alt katmanlarına inen bu anlayışın benzerlerini günümüz Türkiye'sinde anlı şanlı edebiyat uzmanlarının tutumunda görmeyi nasıl açıklamalı? Bizdeki

edebiyat tutumu, neredeyse kuram çalışmalarından, dahası kimi sakıncalar barındırmasına karşın eleştiri tarihinden habersiz kalmayı marifet sayar. Böyle bir tavır, edebiyatı yalnızca konuya indirgemekten başka bir sonuç doğurabilir miydi? Bunda edebiyat kuramları üzerinde çalışmaktansa yalnızca edebiyat tarihi üzerinde odaklaşmanın payı büyük ama ya gerisi? Bizdeki edebiyat anlayışı, (edebiyat üretimi bir yana) henüz ancak sosyal bilimlerin ışığında ele alınabilme aşamasına ulaşmış durumda; o da yine konu düzleminde. Kadın okur tipinde somutlaşan bu edebiyat ilgisinin özünde, edebiyatı bir tür 'bilgilenme' aracı görmek yatmakta.

Öbür yandan edebiyat moderniteyle birlikte meramı anlatmanın handiye dışında, bizzat meramı kendi konusu kılma, başka bir ifadeyle, meramın aracı sayılan dili amaç edinme yolunu çoktan tutmuştu bile.

Bildirmek Değil Sezdirmek

Ne ki edebiyatın alanına girmeyen handiye tek şey bilgi. Eğer bir edebiyat eserinde kimi bilgi kırıntıları ya da düpedüz bilgiyle karşılaşılırsa bu o eserdeki bilgi değerinin düzeyine değil, o bilgi üzerinden meramın aktarılmasında başvurulmuş bir yardımcı öğeye işaret sayılmalı.

Bu durum, modern edebiyatın merkezinde yer alan dil ya da daha açık ifadesiyle zihin sorunsalı için de aynı oranda geçerli. Modern yazar, dil-zihin doğrultusunda kimi bilgileri aktaran bir bilgin konumunda değil, belki bu sorunsalı kimileyin kahramanlarına 'giydirerek', kimileyin de onların eylemlerinden yansıtarak aktarır okuruna. Dil-zihin sorunlarının resmi geçidine rastladığınız her türlü kurmaca, modern yazma bilgi-

lerinden belki haberdar olan ama bunun tekniğini yeterince kavrayamamış bir yazarın ürünü olduğu anlamını taşır. Çünkü edebiyat, ne zaman bilgi aktarım ögesine dönüşürse o zaman asli amacından saptırılıyor demektir. Hele modern edebiyat söz konusu olunca bu en başta metnin tekanlılığı dışlamasıyla çoktan dışarıda bırakılan bir nitelik haline gelmiş durumda.

Nedir Edebiyatın Asıl Amacı?

Bir başka zihin etkinliğinin gerçekleştirilemeyeceği bir tarzda 'insan'ı kendine konu kılma ve bu konu kıışta da insanı 'hal' içinde yakalayıp bu 'hal'i başkalarına da aktarılabilir kılma... 'Hal'den yola çıkarak anlatılan bir insanla, 'hal'den yola çıkarak anlaşılabilir bir insan yaratma... Bilimin olguları ve nesnelere ölçüp biçerek elde ettiği kesinliği edebiyat, 'insan'ın hallerini keskinleştirerek yakalar. O yüzden, bütün zamanlar için geçerli bir bilgi iddiası

değil de bir 'an'ın bütün zamanlar için geçerli kılınma çabası amaçlanır edebiyatta. Böylelikle edebiyata muhatap olan kişi, bilime muhatap olduğu gibi kesinlik kazanmış bazı bilgileri bilebileceği ve bildiklerini başkalarına aktarabileceği kimi donanımlar edinmek yerine, insanın hallerine dair kimi edinimleri 'sezinler' ve bunları bir başkasına aktarmaktan çok kendisi için içselleştirir.

Burada hemen akla gelmesi olası bir başka soru da bilgiye göre edebiyatın ne diye daha zayıf bir konumda durduğu. Öyle ya, biri tüm zamanlar için geçerli (ve gerekli) bir bilgi aktarıyorken öbürü ne zaman işe yarayacağı, dahası işe yarayıp yaramayacağı bile kuşkuyla bir edinim sunmakla yetiniyorsa bu edebiyattan değil bilimden yana olmamızı gerektirmez mi?

Burada hatırlanması gereken şu: insan, nesnelere ve olgulardan önce kendini ve hemcinsini tanımak istemez mi? Kişisel bilgidен çırpınırçasına kaçan bilimin bıraktığı 'kişisel' boşluğu, edebiyattan daha iyi ne doldurabilir? Çünkü biliyoruz ki edebiyat, kişiyi 'kendisi' kılmaya en çok yardımcı olan zihin etkinliği. Çünkü biliyoruz ki bilim ve felsefe türündeki etkinliklerle edinilen bilgiler, yan tutmayan ve genel geçer bir tutum izlemek zorundayken edebiyat bu ikisinin tersine, taraf olmak tavrını sergileyen ve tavrı muhatapına da aşıl原因 bir tutum içerisinde. Üstelik bilim, kendinde başlayıp biten yalınkat bir bilgi sunarken edebiyat anlatımı, içiçe geçirilmiş anlam katmanlarıyla muhatapına aynı 'an'da birden çok bilgiyi sezinletme kudretinde. Böylelikle bir kişiden yola çıkarak ifade edilen son derece kişisel bir bilgi, bir başka kişi için onsuz edilemeyecek bir öneme kavuşabilir. Evet, sonuçta söz konusu olan kişisel bir değerlendirmedir ama kişiler arası iletişimin ve insana

dair mahrem bilgilerin bir nesilden öbürüne aktarılmasının en emin yolu da bu değil midir?

Burada bilimin elini kolunu bağlayan, yapısı gereği kendisinde bulunması zorunlu kimi nitelikler: denetlenebilirlik, sınanabilirlik, ölçülebilirlik, yinelenebilirlik, tüm zamanlar için geçerlilik gibi. Bu nitelikler bilimi bütün zamanlar için geçerliliğini savunduğu bir konuma yükseltirken aynı zamanda edinilen bu bilgilerin kendinde başlayıp biten özellikte olmasını da kesinler. Halbuki edebiyat, insanı bir nesne olarak ele almaz; onun bir varlık olduğunu hiçbir an göz ardı etmediği için de sonuçta söz konusu olan bilgi, bilimde, dahası felsefede olduğu gibi kapalı devre bir gerçeklik değil, insan doğasına özgü bir doğallık barındırır.

Araç Dil, Amaç Dil

Burada dilin kullanımı da önemli.

Bilimlerin ve felsefenin kendine özgü, bir anlamda 'teknik' sayılabilecek ve ancak o jargondan haberdarlarca gereğince anlaşılabilen bir dil kullanılmasına karşın edebiyat, bizzat kendisi 'dil' olduğu için kendisine muhatap olanı bu dille yüzleştirir. Zaten edebiyata muhatap olan kişi, o dili o ana değin edinmiş olan değil, o anda edinendir.

Bilimde kişiden kişiye değişmeyen kesinlik hedeflenirken edebiyatta kişiyi değiştirecek keskinlik hedeflenir.

Peki nasıl yakalanır insanı değiştirecek bilgi?

Sakin, moderniteyle iyice unuttuğumuz güzelliğin dilinin yeniden inşaat biricik çözüm yolu olmasın! Şu artık gelenekte kalan ve Batı'nın hiç bilmediği güzellik dilinin... ■

YENİ BİR DUYARLILIK GEREKİYOR

ATASOY MÜFTÜOĞLU

G ünümüzde düşünsel, kültürel, entelektüel hayata hakim olan kavramsallaştırmalar, insani, ahlaki, ilmi temellerden yoksun, ideolojik, politik çerçevesi olan kavramsallaştırmalardır. Aynı şekilde, düşünsel, kültürel, sosyal, toplumsal değerlere hitap eden modern değerler de, saldırgan, kibirli, ırkçı, ayrımcı değerlerdir. Modern kavramsallaştırmalar ve değerler, bilimsel ve teknik başarıların kimi ırklara göre özgün bir özellik olduğu, kimi halkların ilerlemeye-gelişmeye fitraten kapalı buldukları ve modernleşmenin yalnızca Batı'ya özgü bir süreç olduğu yanılgısı ve saplantısı içerisindedir. Bu nedendir ki, modern tarih boyunca hiç değişmeyen sömürge mantığına dayalı uluslar arası ilişkiler, bu gün de aynı yaklaşımla sürdürülüyor. Bu mantık, Batılı olmayan toplumları *uygarlaştırılması gereken barbarlar* olarak görüyor.

Modernleşme, Batılı olmayan toplumlara ideolojik bir içerikle Batı bilim ve endüstrileşme anlayışı kutsanarak ihraç ediliyor. İdeolojik içerikle ihraç edilen modernleşme siyasetleri batılı top-

lumları aşağılayacak biçimde etiketleyerek yapay ve rencide edici hiyerarşiler oluşturdu.

İçerisinde yaşadığımız dünyayı Batının kavramsal ufku göre düşünmek, görmek zorunda değiliz. İçerisinde yaşadığımız dünya Amerikan tercihlerinden ibaret, Amerikan tercihleriyle sınırlı bir dünya değildir. Polemiğe dayalı bir dil ve yaklaşımla gerçeğe bütüncül anlamda ulaşamayız. Bir aşırılığa ve duygusallığa düşmemek, ucuz karşıtıllıklara yaslanmak için, modernin geleneksel olana geleneksel olanın modern olana anlayışla yaklaşması, ideolojik bir karşıtıllığa meydan vermemek için her iki anlayışın birbirlerinin kabul edilebilir yanlarına yer vermeleri gerekir. Batılı kibirli kavramları hiçbir şekilde değiştirmeyen kalıp/paket kavramlar halinde, evrensel geçerliliği olan kavramlar olarak kabul edemeyiz.

Batı dünyası farklı değerleri, değer ve anlam sistemlerini anlamak ve bunlarla bir şekilde uzlaşmak yolunda bir çaba harcamadığı için insanlık sürekli bir çatışma durumunu yaşıyor. Modern Dünya İslami değer dünyası karşısında

çok açık bir körlük içerisinde. Ne *modernite*, ne de *geleneksellik* nihai bir tarz olarak kabul edilemez. Modern standartlar geleneksel anlayış biçimlerini, geleneksel anlayış biçimleri de modern standartları dışlayıcı ucuz etiketlerle dışlamamalıdır.

Yeni olanı meşru, eski olanı gayri meşru telakki eden bir anlayış temelsiz olduğu gibi, eski olanı meşru, yeni olanı gayri meşru telakki eden bir anlayış da aynı şekilde temelsizdir. Yeni olanın barbarca dayatılması, geleneksel olanın barbarca inkarı aşırı ve hastalıklı bir saplantıdan ibarettir. Tek boyutlu olmayan bir modernlik geleneksel kurumlardan ve yapılardan yararlanabileceği gibi, tek boyutlu olmayan bir geleneksellik de modernliğe açık olabilir. Tek boyutlu bir geleneksellik ne kadar tehlikeli ise, tek boyutlu modernlik de bir o kadar tehlikelidir. Nasıl tek boyutlu ve tek yanlı seküler bir anlayış insanlığın dili olamıyorsa; bunun gibi tek boyutlu, tek yanlı bütünlükten yoksun bir din anlayışı da insanlığın dili olamaz. Modern tarihte seküler anlayış evrensel değer yargılarına kapalı, bir anlam içermeyen siyasal bir söylem oluşturmuştur.

Modern siyaset biçimlerini meşru, dini değerler içeren siyaset arayışlarını gayri meşru telakki eden anlayış, ideolojik/politik rekabetten kaynaklanan bir anlayıştır. Bir iktidar söylemi olan modern siyasal söylem, modern siyaset biçimlerini, güvence/koruma altına alabilmek için, rakip siyaset biçimlerini tarihin dışına sürmeye çalışıyor. Dini anlamları/değerleri de içerecek şekilde siyaset yapmak

demek, eski ilişki biçimlerine, eski yapılara, eskiye dönmek olarak yorumlanamaz. Dini anlamları ve değerleri içerecek şekilde siyaset yapmak, bir anlam ve değerler sistemine bağlı olarak bir siyaset zeminini ve ufku açmak anlamına gelir. Dini yalnızca geçmişe özgü bir gerçeklik ve batıl inanç olarak görmek, modernizme özgü bir bağnazlıktır.

Kendimizi, imkanlarımızı, birikimimizi, kavramlarımızı, kurumlarımızı yeniden tasarlayabilmeliyiz. Kavramsal kuraklığı aşabilmeliyiz. Bunları yapamadığımız takdirde, bu günün tarihi karşısında daha zayıf bir konuma itilebiliriz. Tıkanan, durgunluğa maruz kalan, kendisini tekrar eden, her söylem/kültür yeni ilişkiler, yeni çevreler, yeni yapılar, kavramlar ve kurumlar oluşturmak suretiyle kendi özgün modernliklerini gerçekleştirebilir. Nitekim Müslümanlar İslam'ın ilk yüzyılı içerisinde bilimlerde, sanatlarda, estetikte, mimaride, felsefede, siyasette

vb. alanlarda kendi özgün modernliklerini gerçekleştirmişlerdir.

Yeni bir varoluş mücadelesi yeni bir duyarlılık ister.

Yeni bir varoluş mücadelesi ufukları genişletmeyi ve büyütmeyi gerekli kılar.

Geçmiş özlemi merkezinde yoğunlaşan ve günümüzün belirleyici güçlerine, dinamiklerine yabancı kalan bir kültür yeni bir duyarlılık gerçekleştiremez.

Dünya hakkında kapsamlı ve gerekli bilgiye sahip olmayan, dünya çapında iletişime ilgi ve ihtiyaç duymayan toplumlar dünyanın dışına sürüklenirler.

Hakikati temsil eden bütüncül ve derinlikli düşünce bütün yolları açar ve bütün engelleri aşar.

Alışkanlıklarımızı rahatsız etse de, yeni düşünsel ufuklar üzerinde yoğunlaşabilmeliyiz.

İslam ve Müslümanlar, tarihi inşa ederken, evrensel bir uygarlık kurarken, yalnız tevekküle, sabra, duaya ve beklemeye dayalı bir hayat anlayışına sahip değildi. İslam, insanlık hayatının bütün boyutlarına yönelik eylemler, araştırmalar ilgiler, ilişkiler, yapılar üreten bir anlayışla tarihe egemen oldu. Akla, bilgiye, araştırmaya, üretmeye ilgi ve saygının azalmasıyla birlikte İslam toplumları bir durgunluk, bekleme, tevekkül dönemine girdiler.

İnsanı insanlıktan çıkaran, çevremizi yaşanılır kılmaktan çıkaran, modern, seküler araçsalcı dünya görüşlerinin ufukumuzu kapatmasına izin vermemeliyiz. Çünkü her şeye rağmen, İslam düşüncesinin, kültür ve uygarlığının bütün bir insanlığa önereceği çok şey var. ■

Bir gün Manchester'da telefonum çaldı ve telefondaki ses zor anlaşılır bir İngilizceyle Sierra Leone'den aradığını ve bu ülkedeki hastanelerin acil ihtiyaçları olduğunu belirterek yardım talep ediyordu. Tam da operasyonlarımızı Afrika'ya kaydırma kararı verdiğimiz günlerde bu bir sürpriz olmuştu. Telefondaki ses o kadar ısrarcı idi ki, daha önce Uganda ve Nijerya'dan davet geldiği halde, önceliği Sierra Leone'ye vermeye karar verip Mart başında bu ülkeye gittim.

Şimdi diyeceksiniz ki orası da nere? Sierra Leone Batı Afrika'da Gine ile Liberya arasında Atlas okyanusuna bakan şirin, küçük bir ülke. 4.5 milyon nüfusu var. Nüfusun %70'i Müslüman, %20'si Hıristiyan, geri kalanı Animist. Yerli dillerine ilaveten İngilizceyle karışık bir dil konuşuyorlar (pigeon English); resmi dil ise İngilizce. Ülke zaten eski bir İngiliz sömürgesi. 1990'dan beri devam eden iç savaş yaklaşık 100 bin kişinin hayatına mal olmuş. Binlerce insanın kolu, ayağı isyancılar tarafından kesilmiş. Birleşik Devrimci Cephe (RUF) adlı Liberya'nın Hıristiyan devlet başkanı Charles Taylor tarafından desteklenen isyancılar her şeyi imha etmişler. Milyonlarca insan kendi ülkesinde göçebe olmuş, daha güvenli bölgelere göç etmiş. 2000 yılında imzalanan barıştan sonra insanlar yavaş yavaş köylerine dönmeye başlamış. Sierra Leone zengin elmas yataklarına sahip. Zaten savaşın sebebi de buralara sahip olmak. İsyancılar, ülkenin elmas çıkarılan doğu bölge-

SIERRA LEONE NOTLARI

KANİ TORUN

sini ele geçirmişler ve yıllarca yasadışı elmas ticareti yapıp savaş finansmanı etmişler. Bugün artık güvenliği Birleşmiş Milletler askerleri sağlıyor. Mayıs'ta seçimler var, her şey normale yavaş yavaş dönüyor.

Sierra Leone dünyanın en fakir ülkelerinden biri. Özellikle sağlık göstergeleri çok kötü. Bebek ölüm hızı binde 315 ile dünyada en yüksek ülkeler arasında (bu oran Türkiye'de 30, İngiltere'de 7).

Şu andaki devlet başkanı El-Hac Ahmet Kabbah bir Müslüman, isminden de anlaşılacağı gibi aynı zamanda Hacı. Kabine'nin yarısı Hıristiyan. Ülkede Müslüman-

lar ile Hıristiyanlar arasında bir gerginlik yok. Ancak şu anda ülkede çalışan yabancı yardım örgütlerinin tamamı Hıristiyan ve gizli açık Hıristiyan propagandası yapıyorlar.

Bizi davet eden zat Şeyh Hamid Kanneh Kuveyt'te okumuş uyanık bir Müslüman (bizi de internetten bulmuş). Burada dini tedrisat gören herkese Şeyh diyorlar (bizdeki hoca karşılığı). İIYL (Uluslararası Müslüman Gençlik Birliği) adlı merkezi Kuveyt'te olan bir teşkilatın bölge başkanı.

Uçağımız Londra'dan gece kalktı ve yaklaşık 6.5 saatlik bir yolculuktan sonra Sierra Le

one'nin başkentine yakın Lungi havaalanına sabah 4.30'da indik. Havaalanı dedimse sahiden büyük birşey zannetmeyin. Varış salonu ve pasaport kontrolünün yapıldığı yer bir hangar. Mübalağa etmiyorum, bizim Karayolları hangarlarının bir benzeri. Personel ayaküstü pasaport kontrolü ve tabii ki sağlık kontrolü yapıyor (Buraya gelirken 4 çeşit aşı oldum, ayrıca sıtmaya karşı koruyucu hap almaya başladım). Tabii sıcaklık farkını da belirtmem gerek, 8 derece sıcaklıktan 30 derece sıcaklığa geliyorsun ve Arabistan'daki gibi her yer klima değil. Havaalanında klima yok (gidiş salonu nispeten daha düzgün en azından bina görüntüsünde ama orada da yok). Zaten olması çok zor çünkü elektrik yok. Merkezi elektrik istasyonu isyancılar tarafından imha edildiğinden herkes kendi başının çaresine bakıyor. Parası olan jeneratör alıyor, olmayan (büyük çoğunluğun yok) akşam olunca ay ışığında oturuyor. Bakanlıklar bile jeneratörle çalışıyor.

Sabahın 4.30'u olmasına rağmen bir araba adam bizi karşılamaya gelmişti. Otelimiz (oranın en lüks otellerinden) bizdeki sahil kasabalarında bulunan 3. sınıf pansiyonları andırıyordu. Tek lüksü akşamları klima çalışıyor olması. Fiyatı, mübalağa etmiyorum, İstanbul'daki 4 yıldızlı otel fiyatlarından bile yüksekti.

Orada bulunduğumuz süre içinde özellikle hastaneleri gezdim. Doğrusu içler acısı, üstelik bu hastaneler bazı uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen hastaneler. Şehirlerarası yollar çok kötü. İkinci gün 30-35 km uzaklıktaki bir şehre gittim yol iki saat tuttu üstelik de midem ağzıma geldi (UNHCR'in 4x4 Toyota Land Cruiseri ile olduğu halde). Bu gezilerde bir şeyi farkediyorsunuz; ülke gerçekten çok güzel cennet gibi, yemyeşil, her yer palmye ağaçları, fakat gel gör ki, insanlar cehenneme çevirmiş. Bu gezide kabile şefleri ile görüştüm. Artık devir değişmiş, onlar da çağa uymuş, batılılar gibi giyinip mercedes biniyorlar (eski model de olsa).

Üçüncü gün sağlık bakanını ziyarete gittim. Bakan müslüman, üst düzey bürokratları da müslüman. Bakanlık binası ve bakanın odası ülkenin fakirliğinin aynası sanki. Mübalağa etmiyorum, herhalde bizim Hakkari sağlık müdürünün odası bakanın odasından daha lüktür. Bakan müslüman

kardeşlerinin ülkeye yatırım yapması dileklerini ilettiler. Bize de ülkenin doğusunda bulunan elmas yataklarını olduğu bölgede çalışmamızı tavsiye etti, şu anda orada çalışan yok; hastanenin durumu bir facia (hiç bir malzemesi yok).

Burada ki en önemli ziyaretimde tabii Cuma günüydü. Cuma namazından önce bizim şeyhin adamları camiye benim geleceğimi haber vereceklerini söylediler; tabii ben itiraz ettim; ne gereği var, Allah'ın evi, herkes gider, fakat bunun gelenekleri olduğunu belirttiler; yabancı misafir geldiğinde namazdan önce imamı haberdar ediyorlar. Cumaya hep beraber gittik.

İmam hutbeyi yerli diliyle okuyordu, müezzin de onun konuştuklarını ingilizceyle karışık dile çeviriyordu (arada ingilizce kelimeler geçse de anlaşılması çok zor). Bir şey dikkatimi çekti; imamın kıraati çok düzgündü. Farzı kıldırıktan sonra yanıma geldi ve cemaata birkaç dakika konuşmamı istedi. Doğrusu hazırlıksızdım; ben ingilizce olarak orada hangi sebeple bulunduğumu anlattım. Müslümanların renk, ırk ve etnik köken gözetmeksizin birbirleriyle kaynaştığını, orada bulunmaktan duyduğum memnuniyeti dile getiren kısa bir konuşma yaptım; yanımda gelen Muhammed de konuşmamı tercüme etti.

Namazdan sonra imamla konuştuk. Katar'da Şeriat fakültesini bitirmiş genç bir imamdı. Tabii fakir bir ülkede imamlık yapmanın zorlukları çok. Cami yakınlarında Birleşmiş Milletler gücünde bulunan Bangladeşli askerlerin yardımıyla bir İslami okul yapmaya başlamışlar. Tabii ki çok yardıma ihtiyacı vardı.

yaçları var. İmam daha sonra beni otelde ziyaret etti ve Türkiye müslümanlarından okul için yardım talep etti. Ben de bu talebi *Umran* aracılığıyla size iletiyorum. Yardımda bulunmak isteyenler *Umran* aracılığıyla bana ulaşabilirler. Ayrıca İHH'daki dostlara da bu ülkede çalışmak için buradan çağrıda bulunuyorum, İHH'nın adı buraya kadar gelmiş. Şeyh bana İHH dan bahsetti ve onlara ulaşmak için yardım istedi. Türkiye deyince insanların aklına fazla bir şey gelmiyor. Biraz futbola ilgilenenler Galatasaray'ı biliyor. İslam dünyası hakkında biraz bilgi sahibi olanlar da tabii ki Erbakan hocayı biliyor, o kadar.

Bu ülkede hıristiyanlık özellikle misyoner okulları kanalıyla yayılmış, maalesef müslüman okulları çok az. Fethullah hoca cemaati burada okul açarsa, çok yararlı olacağına eminim. Başkent Freetown'da 17 bin kişilik bir Lübnanlı şii nüfus var. Çok içlerine kapanıklar; sadece kendilerine çalışıyorlar; buradaki müslümanlarla ilişkileri de iyi değil. Bunda ülkenin sünni olmasının etkisi olmakla beraber, ticaret yoluyla iyi para kazanmalarına rağmen buraya yatırım yapmadıkları için sevilmiyorlar.

Bir noktayı daha belirtmekte yarar var: İnsanlar öyle günde üç öğün yemek yemiyorlar. Akşama kadar beraber oluyorsun, kimse yemek lafı etmiyor; daha doğrusu yiyecek yemekleri yok. Günde bir defa doğru dürüst bir şey yiyorlar. Buna rağmen sokaklarda fazla dilenci görmedim. Bir iki yerde çocuklar para istedi, o kadar. Son ekonomik krizden sonra İstanbul sokakları dilenciden yürünmez ol-

muştu. Burada bu fakirliğe rağmen öyle bir durum yok. Bunda insanların kanaatkârlığının büyük rolü var, elbette.

Sierra Leone notlarını burada bitiriyorum. Gelecek aylarda *İngiltere'den mektup*'larla yine birlikte olacağız, inşaallah.

İngiltere'den Kısa Bir-İki Not

Burada son zamanlarda *Irak'a müdahale* konusu televizyonlarda çokça tartışılmaya başlandı. Bir hafta önce BBC-1'de yayınlanan Question Time programında yine bu konu tartışıldı. Seyircilerden bir kadın dedi ki: "Niçin Saddam'a uygulanan muamele Sharon'a uygulanmıyor. Ne farkları var?" Çalışma bakan yardımcısı Nick Brown hemen kıvırtmaya başladı (aleni gay olduğu için normal karşıladım); Muhafazakar gölge sağlık bakanı Liam Fox Amerika'yı savunmaya kalktı, madara ettiler. En çok alkışı programa katılan ünlü Marxist Tariq Ali aldı (Dünyadaki tek nükleer silah kullanımının Saddam gibi bir diktatör tarafından değil, demokratik(!) Amerika

tarafından yapıldığını belirterek). Toplantıya katılan komedyen Harry Enfield ise Saddam'ın batılılar tarafından yaratılmış bir canavar olduğunu, önce İran'a karşı kullanıldığını, sonra kendileri için tehlikeli olunca yok etmeye kalktıklarını söyledi. Ve Saddam'la Sharon arasında fark olmadığını belirtti. Müthiş alkış aldı. Anlayacağınız burada hafiften de olsa bir anti-Amerikan anti-Siyonist dalga geliyor. Son kamuoyu yoklamaları hükümetin Irak'a müdahale için kamuoyu desteğini kaybettiğini gösteriyor.

İkinci konu ise; İngiltere Afganistan'a savaşmak için 1700 asker gönderiyor, ama parlamentoda tartışılan en önemli konu değil. İşçi Partisi öyle manipülasyon yapıyor ki, tam bu sırada herkes tilki avının yasaklanması meselesini tartışıyor. Ancak eğer İngiltere'ye asker tabutları dönmeye başlarsa, Tony kaçacak yer arayacak. (Zaten son yoklamalarda popülaritesi gittikçe düşüyor). Tek şans karşısında doğru dürüst bir muhalefet olmaması. Bu aylık bu kadar. Allah'a emanet olun. ■

HİLE, BU KISKAÇ BİR MAKAS

AHMET ÖZ

Edebiyatın, sanatın siyasi ekonomik kıskaç altına alınması okur yüreğine ayrı bir ağırlık ayrı bir sıkıntı vermektedir. Bu kıskaç bir makas gibi keskin yüzünü gösterdiğinde ise kültür şeridi kesilmekte, okur zihni bağımsız parçalara bölünmektedir ki bu da genel okuyucunun karakteristiğini her zaman yeniden başlamak zorunda olmanın getirdiği karamsarlığı ortaya çıkarılmaktadır. Hileli görüntünün hayal kırıklığı yaşanınca yeniden başlamak arzusu kalır mı insanda?

Ya Nazım Hikmet'in edebiyat mahfellerinde gündeme gelmesine ne demeli? Soğuk Savaş yıllarının komünist şairinden iki binli yılların memleket şairliğine evrilen, Nazım Hikmet için ne demeli? Bu onun daha büyük bir şair olduğunu anlamamıza mı yarayacak, bilmediğimiz yönlerinin ortaya çıkmasıyla karizmatik kişiliğine güç mü katacak? Onun üzerinden dünya görüşünün çığırkanlığının yapılmasına mı yarayacak? Bununla beraber kaçırılması gereken artık N. Hikmet'in bir tehlike olarak görülmemesidir. Gerçi birileri "keser döner sap döner" hesabı fırsatı da değerlendirmeye çalışıyor ama şimdilik N.Hikmet'in varoluş sebepleri tehlike olmaktan

çıkmıştır.

N. Hikmet' in doğumunun yüzüncü yılı aracı kılınarak çeşitli etkinlikler düzenlendi. Sergiler açıldı, toplantılar düzenledi, piyesleri sahnelendi. Edebiyat-sanat dergileri de onun için özel sayılar hazırladı. Hürriyet GÖSTERİ dergisinde "Nazım

Hikmet'i bugüne getiren şairliği mi, komünistliği mi" başlığı altında değerlendirmeler yer aldı. Dağan Hızlan, " Nazım Hikmet'in düzyazılarında şiire ve edebiyatçılara bakışı"nı; Özdemir İnce "Nazım Hikmet'in Poetikası"nı; Göksel Aymaz onun popüler kültüre nasıl dahil edildiğini yazıyorlar. Dergide en hacimli yeri tutan -15 sayfa - Hasan

Akay' ın "Çankırı Hapisesinden Mektuplar 2" şiirinin ışığında Nazım Hikmet ve Gazali" başlıklı yazısı, N. Hikmet'in şiirini "metinler arası bağlamda retorik bir incelemeye tabi tutuyor". Onun "Çankırı Hapisesinden Mektuplar 2" şiirinde Ahmet el- Gazali'nin (ö. 1126) iki rübaisini kendi şiir metnine almasını, bunları "kendine has bir dünya tasarımı içinde yeniden konumlandırması" yani "yeniden üretmesi" olarak yorumluyor. H. Akay. Yazıda N. Hikmet'in metni ile bu metnin içinde yapılandığı Gazali'nin "bu bahçe" rübaisi arasında nasıl bir ilişki ve çelişki ağı var. Akay'a göre, şairin rübaileri " asıl bağlamından söküüp yeni bir biçimde konumlandırması" kendine mâl etmesi, geleneğe "kendi okuyuşuna göre kimlik kazandırması" anlamına geliyor. H. Akay, N. Hikmet'in şiirsel bir düzlemde farklı okumalar, farklı bakışlarla üretilebilen, çoğaltılabilen şiiri ve anlamını kurmaca bir oyuna benzetiyor. Böylece hem yapısal hem de içerik açısından bir bütünlük gözler önüne seriliyor. H. Akay'ın anlam kuramlarının uygulama alanı bulduğu metninde eleştiri kültürü içinde farklı bir damar yakalanıyor.

İslamcı Söylemin Gerçeklik Değeri

Dergah'ın Mart 2002 sayısında İsmail Kara "İslamcı söylemin kaynakları ve gerçeklik değeri üzerine birkaç not" adlı yazısında Mehmet Akif'in bir şiirinden hareketle islamcı söylemin hangi etkenlerle şekillendiği üzerine dikkat çekici notlar düşüyor. Tarihi arka planı kalkış noktası ol-

mak üzere islamcı söylemin savunmacı bir karakter taşıdığı vurgulanan yazıda şöyle deniyor: "İslamcıların heyecanla ve aktif olarak savunageldikleri, etrafında bir dil örme-ye çalıştıkları hususlar, kendilerine ait veya üst düzeyde kendilerine mal edebildikleri şeyler değildirler. 19. yüzyılda pozitivist (akılcı- bilimci-ilerlemeci), 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyalist-maksist (dayanımcı- cemaatçı- enternasyonalist, devrimci) şimdi de post-modernist (herşeyci) ve demokrat (laik, bireyci, hoşgörücü, birarada yaşamacı ve sivil toplumcu) bir dil kullanmak, sadece bu dilleri kullanmak islamcıların bir söyleme sahip olduklarını göstermez, belki çok şikayet ettikleri "taklit" in içinde boğduklarını modadaki söylemlerden birine iradi veya gayririadi yaptıklarını gösterir".

İsmail Kara, islamcı söylemin hedeflenen şeyi -terakki, galibiyet, iktidar, ahlaki yücelme- gerçekleştiriyor olmasıyla birlikte kendi zihin altyapısından şüpheye düşmesi, modernleşme döneminde otosansür-kendi kendini tasfiye- denilebilecek bir mekanizmayı işletmesi gibi özelliklerini ortaya çıkararak bu savunmacı psikolojinin sebeplerini açıklamaya çalışıyor. Oryantalistik dilin inşa ettiği düşünce yapısı islamcı söylemin yerliliği, sosyal mütekabiliyeti ve değeri problemini tartışırken de gözden irak tutulmaması gereken bir konu olarak öne çıkarılıyor. İslamcı söylemin ahlak meseleleriyle ilgili yönünün, kadim ahlak anlayışının oryantalistik bir dille tenkit edilerek şekillendiğini belirten Kara, islamcı söylemin din ve İslâm algılamasının modernist düşüncenin ana temayüllerine uygun olarak "tektipçi" ve "merkezi-

yetçi" bir karakter arz ettiğinin ve islamcı siyasi söylemin kendi kavram ve kurumlarının modadaki söylemlere uygun olarak yorumlandığının altını çiziyor.

Dergah'ın Mart 2002 sayısında sinamacılar dikkat çekiyordu. "Halit Refiğ, Düşlerden Düşüncelere Söyleşiler" kitabını hazırlayan İbrahim Türk'le kitaptan hareketle Türk sineması üzerine bir sohbet yer alıyor. *Dergah* ayrıca Ayşe Şasa Oran'ın "Bir dosta mektuplar" başlıklı yazılarının yayınlanacağı müjdesini veriyor.

Sinemaya eğilen bir başka dergi de "E" oldu. "Türkiye Sineması'nda Entelektüelizm" dosyasında özellikle Türk soluna uygulanan sansür çerçevesinde, Türk sinemasının ellili yılların ortalarından itibaren sinema yoluyla gerçekleşen "kültür transferinin" açtığı yaralar üzerinde durulmuş ancak "moral değerlerin yitirilmesi"ne karşılık ne yapıldığı, ne üretildiği eksik bırakılmış. Derginin "Makine ve Kozmos" başlıklı Ahmet Hamit Yıldız'ın yazısında ise N.Hikmet'in "doğu duyarlığı" olarak adlandırılarak ideolojik söyleminin arka planını ve fütürist söyleminin genleştiği dönüştürmeye yönelik psiko-

lojik temellerini oluşturan estetik anlayışını okumaya çalışıyor. Orhan Pamuk ve Kar romanı üzerine yazan Hilmi Yavuz, Kar romanının niteliksiz okurla buluşmasının kitabın niteliğine etki edeceğini söylüyor. O. Pamuk'un kalıcılığı konusunda Yavuz, temkinli ve şüpheli bir yaklaşım içinde.

"Kar" romanı *Milliyet-sanat* dergisinde de kendine yer buluyordu. Necmiye Alpay romanın grotesk (kaba, mizahi, iğneliyici) bir ve kurguyla oluşturulmasını incelerken Yazgüli Aldoğan'ın yazısında Türk aydınının(!) en tipik karakteristiğiyle karşılaşıyoruz. İçinde yaşadığı topluma yabancılaşma, toplumu meydana getiren kök paradigmaları, tarihi, gelenegi, din bil(e)meme. Y. Aldoğan Kar romanında siyasal islamın temeline başörtüsünün oturtulmasından şikayet ederek O. Pamuk'u dincilerin(!) safında yer almakla suçluyor. "Ramazan ayında kazara Anadolu kentlerine giderse aç kalacağı" korkusunu dillendiren Y. Aldoğan kendine demokrat tavırla subjektif, hakaret dolu yazısında bilimsellikten, analitik eğitimden dem vuruyor. Ömer Laçiner "Kar'ın perdelediği" başlığı altında romanı siyasi, toplumsal bağlamda değerlendiren, "Orhan Pamuk'un romanı dil ve anlatım tekniklerinin yetkinliğine karşın eksenindeki problematik Türkiye'ye özgü olanı yansıtabilecek bir derinlik ve güçte değil" yorumunu yapıyor.

Kar romanı O. Pamuk aleyhinde getirilen eleştirilerle yazarının havasını dağıtır mı bilinmez ama kültür-sanat gündeminin konjonktür gereği kurgulandığına, siyasete malzeme temini için oluşturulduğuna iyi bir örnek olacağı benziyor. ■

HZ. ALİ'DEN ÖĞÜTLER

ERTUĞRUL BAYRAMOĞLU

dırmadığı, isyanın kendisini Allah'a itaatten alıkoymayan öldükten sonra pişmanlık duymayan kullarından eylesin. O, duaları işitir, hayırlar onun elindedir ve o dilediği gibi tasarruf eder.

Bilmediğimi Nerden Bilirsin!

III. Mustafa'nın hocası Şeyhülislam Feyzullah Efendi birgün yüksekten atıp tutup kendisini methederken mecliste bulunan Naima sabredemez:

"Be hey hoca efendi, kendinizi dünyanın en akıllısı, etrafınızdakileri de dünyanın en aptalı sanırsınız, bu ne gaflettir." deyince Feyzullah Efendi kızar, köpürür ve:

"Bu ne küstahlıktır ne edepsizliktir! Alimlere böyle mi denir? Alimlere hürmet vacip değil müdür? Sultan Murad bir padişah iken Yahya Efendi'nin elini öpmemi mi? Sen tarihçisin, bunları bilmezsin" diye bağırma-ya başlayınca Naima:

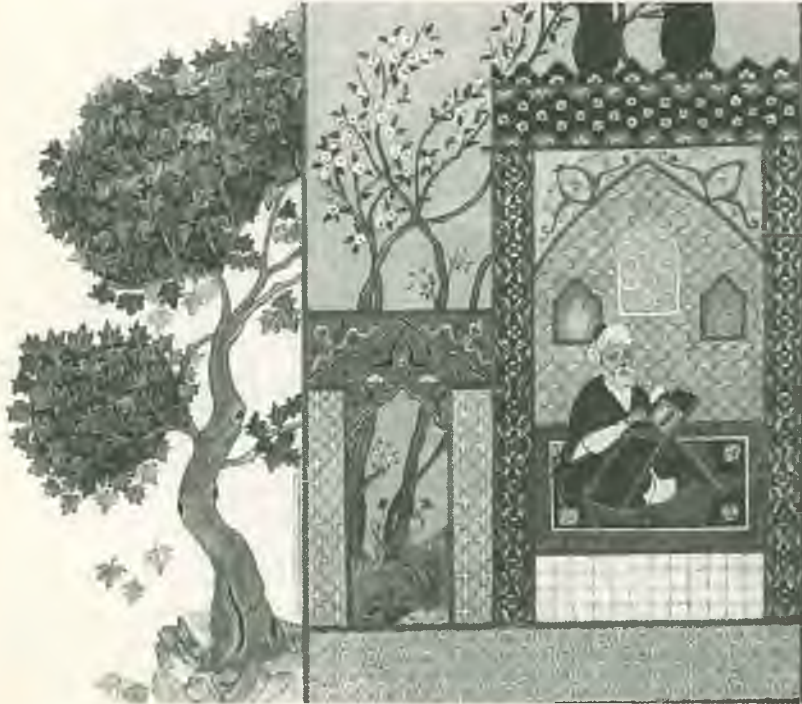
"Be hocam bunlar malum şeyler. Ama dünya malına fazla göz diken, servet hırsı ile şöhret bulan alimin ilmi de faydasızdır. Ezelden beri, fitne ve kavgaların sebebi devlet, servet, mevki ve mal yüzünden doğan kıskançlık ve düşmanlıktır. Siz alimsiniz ama bunları da siz bilmezsiniz."

"Bilmediğimi nerden bilirsin?"

"Bütün bunları yapmanızdan bilirim."

Hz. Ali bir gün minberde: Allah'ın kulları gücünüz yettiği kadar korunun, O'nun himayesine girin ve O'ndan korkun! Sayha (çılgılık) ile uyarılan insanlar gibi olun ve bilin ki dünya bir mesken değil. Ölüm için hazırlanın! Ne yazık ki dünya sizi kendisine çekti. Yıkılması bir an meselesi olan bu dünya, kendisine fazla meyil gösterilmemeye layıktır. Allah katında müttaki, kendi kendine öğüt verip tevbesini takdim eden, şehve-

tini yenendir. Çünkü ölüm anı kendisinden saklanmıştır. Kuruntuları kendisini aldatmakta, şeytan yanından ayrılmamakta, "ilerde tevbe edersin" diye kendisini kandırmakta ve isyanı kendisine süslemektedir. Böylece kuruntuları kendisini bastırır ve bulunduğu halinden habersiz kılar. Unutmayın! Sizinle ahiret arasında ölümden başka bir şey yoktur. Ömrü kendi aleyhinde delil olacıklara yazıklar olsun! Allah sizi ve bizi, nimetin kendisini az-

Rahman'ın Kulları

“Rahman olan Allah'ın kulları yeryüzünde mülayemetle yürürler. Cahiller kendilerine takıldıkları zaman, onlara güzel sözler söylerler. Onlar gecelerini Rableri için kıyama durarak ve secdeye vararak geçirirler. Onlar “Rabbimiz, bizden cehennem azabını uzaklaştır; doğrusu onun azabı daimi ve acıdır, orası şüphesiz kötü bir yer ve kötü duraktır” derler. Onlar sarfettikleri zaman, ne israf ederler, ne de cimrilik; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Bunları yapan günaha girmiş olur. Kıyamet günü azabı kat kat olur. Orada alçaltılarak daimi kalır. Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyen kimselerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder. Kim tevbe edip yararlı iş işlerse, şüphesiz o, Allah'a layık vechile teveccüh etmiş olur. Onlar, yalan yere şehadet etmezler. Faydasız bir şeye rastladıkları zaman, yüz çevirip vekarla geçerler. Kendilerine rablerinin ayeti hatırlatıldığı zaman, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar. Onlar; “Rabbimiz, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl, bizi, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara rehber yap” derler. İşte onlar, sabrettiklerinden ötürü cennetin en yüksek dereceleri ile mükafatlandırılırlar. Orada esenlik ve dirlik dilekleriyle karşılanırlar. Orada daimidirler. Ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır o. Ey Muhammed, de ki: İbadetiniz olmasa Rabbim size ne diye kıymet versin? Ey inkarcılar, yalanladığınız için azab yakanızı barakmayacaktır” (25- Furkan; 63-77)

Hacı ve Çoban

Bir adam, hacca giderken süt mahsulü kendinin olmak üzere, bir çobana on üç koyun bırakır. Avdetinde çobana.

- Koyunların hesabına bakalım!

Dedikçe çoban,

- Şimdi işim var. Bir aralık bakarız!

Diyerek başından savarmış. Bir gün çobana, iki çanak yoğurtla bir yere giderken rastgelip:

- Mutlaka şimdi koyunların hesabını görmeliyiz!

Diye sıkıştırdınca, çoban çaresiz kalır, “Peki!” der. Bir tarafa otururlar. Çoban der ki:

- Hacı baba! Ben söyleyim, sen say: Kayadan uçtu

baş toklu!

- Bir!

- Yanı sıra beş toklu!

- Altı!

- Üçünü verdim kasaba!

- Dokuz!

- Üçü de gelmez hesaba!

- Etti oniki! Hani biri?

- Birinin de çocuk kulağına çingirak takmış, ne sana verir, ne bana!

Der demez hacı, yoğurt kaselerini kapıldığı gibi çobanın başına geçirmiş. Yoğurtlar çobanın yüzüne bulaşınca, eliyle yüzünü sıvazlayarak şöyle demiş:

- Elhamdülillah! Hesabı doğru verenin yüzü işte böyle ak olur!..

İbadullaha Zahmet Çektirmek, Lâyık-ı Devlet Değildir

III. Selim bir gün tebdil-i kıyafet edip gördükleri karşısında ümitsizliğe düşerek sadrazama şöyle der: “Vezirim, bugün tebdil gezerken Divan Yolu'ndan geçtim. Bir fırının önünde halkın toplandığını gördüm. Adamlardan biri, “Ne günlere kaldık Ya Rabbi, yiyecek ekmek bulamıyoruz” diyordu. Doğrusu kalbim sızladı. Gözlerim yaşardı, yüzüm kızardı, mükedder oldum. Şunun bir çaresinebakasın. İbadullah'a zahmet çektirmek layık-ı devlet değildir. Biz onlar ile hükümler oluruz. Bilirsiniz ki reayasız ne taht ne de saltanat olur. Onlar bizim velinimetimizdir.

Düzeltili

Mart 2002 sayımızın 110. sayfasında (3. sütun, son-
dan 5. satır) yer alan “cennet” yerine “cehennem”
ifadesi yer almıştır. Düzeltir, özür dileriz.